

UNIVERZITA KARLOVA V PRAZE
PRÁVNICKÁ FAKULTA

RIGORÓZNÍ PRÁCE

Ochrana osobnosti fyzické osoby v občanském právu

Protection of personality of natural person in civil law

Josef Petr

březen 2010

Autor tuto práci věnuje Miloslavě Dvořákové, Zdeňce Petrové a Martině Razímové za jejich zájem, podporu a trpělivost, které mu byly velkou oporou při jejím sepisování.

Prohlašuji, že jsem předkládanou rigorózní práci vypracoval samostatně za použití zdrojů a literatury v ní uvedených.

V Praze dne 31.3.2010

Mgr. Josef Petr

1. ÚVOD

Na rozdíl od totalitních států, kde je jakákoli iniciativa lidí (jako režimu nebezpečná) zpravidla potírána, je demokratická společnost a její prosperita na lidské aktivitě a činorodosti naopak založena. Tato totiž obohacuje a naplňuje nejen život fyzické osoby samotné, ale je rovněž výrazným přínosem pro společnost jako celek. Nezbytnou podmínkou pro takovou seberealizaci je ovšem komplexní a účinná ochrana před neoprávněnými zásahy do lidské osobnosti, které mohou být v mnoha případech pocíťovány daleko tíživěji než zásahy do majetku. Zásahy do majetku zásadně připouštějí uvedení do původního stavu (restitutio in integrum) a tedy úplné odstranění z nich plynoucích negativních důsledků. Zásahy do osobnosti lze naproti tomu pouze více či méně úspěšně zmírňovat.

Pokračující rozvoj demokratické společnosti a svobodného trhu klade zvýšené nároky na individuální aktivitu fyzických osob a jejich zapojení do společenského dění. Ve spojení s pokroky v oblasti vědy a techniky se jednotlivcům otevírají nové možnosti uplatnění různých složek osobnosti, zároveň se však také výrazně rozšiřuje prostor pro neoprávněné zásahy do jejich osobnosti. V podmínkách rostoucí komplexity vztahů ve společnosti a zvyšující se početnosti a intenzity kolizí jednotlivých lidských činností se lidská osobnost stává stále významnější hodnotou, neboť její svobodná a nerušená realizace přináší fyzické osobě pocit celkové jistoty a bezpečí. Z těchto důvodů je třeba pokládat požadavek její co nejširší ochrany za zcela oprávněný.

V současnosti je ochrana osobnosti fyzické osoby zabezpečována v podstatě celým právním řádem České republiky. Základ právní úpravy této problematiky je obsažen v právu ústavním a v některých mezinárodních smlouvách, těžiště leží v občanském právu a jednotlivé specifické otázky jsou řešeny též v právních předpisech práva rodinného, pracovního, obchodního, trestního či správního.

Článek 1 odst. 1 zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky (dále též jen jako „Ústava“) charakterizuje Českou republiku jako „stát založený na úctě k právům a svobodám člověka a občana“. Katalog základních práv a svobod konkretizující zmíněné ustanovení je obsažen v Listině základních práv a svobod (vyhlášené usnesením předsednictva České národní rady pod č. 2/1993 jako součást ústavního pořádku České republiky). Listina základních práv a svobod (dále též jen jako „LZPS“) garantuje svobodu a rovnost jedince v důstojnosti a právech (čl. 1), zaručuje základní práva všem bez rozdílu pohlaví, rasy, barvy pleti, jazyka, víry a náboženství, politického či jiného smýšlení, národního nebo sociálního původu, příslušnosti k národnostní nebo etnické menšině, majetku rodu nebo jiného postavení (čl. 3 odst. 1) a stanovuje obecné podmínky a limity pro omezování základních práv a svobod (čl. 4). Dále zakotvuje právo na život a zdůrazňuje hodnotu lidského života již před narozením (čl. 6 odst. 1), zakotvuje nedotknutelnost osoby a jejího soukromí a zákaz mučení, krutého, nelidského nebo ponižujícího zacházení či trestání (čl. 7), osobní svobodu (čl. 8), právo na ochranu lidské důstojnosti, cti, dobré pověsti, jména, soukromého a rodinného života i ochranu osobních údajů před jejich zneužíváním (čl. 10), nedotknutelnost obydlí (čl. 12), listovní tajemství (čl. 13), svobodu pohybu a pobytu (čl. 14), svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání i svobodu vědeckého bádání a umělecké tvorby (čl. 15), svobodu volby povolání (čl. 26), právo na příznivé životní prostředí (čl. 35) a právo na soudní, popřípadě jinou právní ochranu (čl. 36).

Z mezinárodních smluv, které jsou významné z hlediska dané problematiky, je na prvním místě třeba jmenovat Úmluvu o ochraně lidských práv a svobod vyhlášenou pod č. 209/1992 Sb. (dále též jen jako „Úmluva“). Úmluva zaručuje právo na život (čl. 2 odst. 1), právo na svobodu a osobní bezpečnost (čl. 5 odst. 1), právo na soudní ochranu (čl. 6 odst. 1),

právo na respektování soukromého a rodinného života, obydlí a korespondence (čl. 8), právo na svobodu myšlení, svědomí a náboženského vyznání (čl. 9 odst. 1) a obsahuje zákaz diskriminace (čl. 14). Její výjimečnost však spočívá v tom, že umožňuje každé fyzické osobě, která se cítí v některém z vyjmenovaných práv dotčena, podat stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva. Významnou mezinárodní smlouvou v oblasti provádění lékařských zákroků, jejíž mnohá ustanovení jsou přímo aplikovatelná a výrazně modifikovala dosavadní právní úpravu (zejména otázky týkající se informovaného souhlasu pacienta s léčebným zákrokem, resp. situací, kdy takový souhlas není dán), je Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny publikovaná pod č. 96/2001 Sb. m. s. (dále též jen jako „Úmluva o biomedicině“), na niž navazuje Dodatkový protokol zveřejněný pod č. 97/2001 Sb. m. s. (zakazující klonovat lidské bytosti). Dalšími důležitými mezinárodními smlouvami jsou například Mezinárodní pakt o občanských a politických právech nebo Úmluva o právech dítěte.

Stěžejní úlohu v ochraně osobnosti fyzické osoby hraje pochopitelně zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále též jen jako „OZ“), zejména ustanovení § 11 – 16 nazvaná „Ochrana osobnosti“. Obsahují vymezení všeobecného osobnostního práva fyzické osoby pomocí generální klauzule a navazujícího demonstrativního výčtu v současné době typických dílčích osobnostních práv (§ 11), dále stanoví možnost jejich omezení, ale i hranice takových průlomů těchto práv (§ 12), zvláštní prostředky občanskoprávní ochrany, včetně podmínek pro přiznání peněžité satisfakce (§ 13), určují okruh subjektů, které mohou uplatnit postmortální ochranu (§ 15) a na závěr řeší otázku případné škody na majetku (§ 16). S ochranou osobnosti však souvisí i další ustanovení občanského zákoníku. Konkrétně jde o ustanovení o způsobilosti k právům a povinnostem (§ 7), ustanovení o způsobilosti k právním úkonům (§ 8 – 10), ustanovení týkající se právních úkonů a jejich neplatnosti (§ 34 a násl.), ustanovení o prevenci a odpovědnosti za škodu (§ 415 a násl.), ustanovení týkající se bolestného a náhrady za ztížení společenského uplatnění, jakož i náhradu škody za usmrcení osoby blízké (§ 444), na kteréžto ustanovení navazuje prováděcí vyhláška Ministerstva zdravotnictví (č. 440/2001 Sb.).

Významné doplňky občanskoprávní úpravy tvoří rovněž předpisy práva veřejného, a to v oblasti mediální zákon č. 46/2000 Sb. o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku a o změně některých dalších zákonů (tiskový zákon, dále též jen jako „TiZ“) a zákon č. 231/2001 Sb. o provozování rozhlasového a televizního vysílání (dále též jen jako „ZRTV“) a v oblasti zpracování osobních údajů zákon č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů (dále též jen jako „ZOOÚ“). Jakkoli jsou dva první jmenované zákony svou povahou veřejnoprávní a zabývají se právy a povinnostmi subjektů při vydávání periodického tisku, resp. při provozování rozhlasového a televizního vysílání, podmínkami stanovenými pro výkon těchto činností, kontrolními mechanismy i sankcemi za porušování těchto norem, obsahují také normy ryze soukromoprávní, které shodným způsobem upravují (v každém zákonu pro příslušná média) práva osob dotčených obsahem sdělovaných zpráv, zejména instituty práva na odpověď a dodatečné sdělení a podmínky a lhůty, které musí být při jejich uplatnění dodrženy (§ 10 – 15 TiZ, resp. § 35 – 40 ZRTV). Zákon o ochraně osobních údajů je prováděcím předpisem ke shora citovanému ustanovení o právu na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě (čl. 10 odst. 3 LZPS) a vymezuje pojem osobních údajů, resp. citlivých údajů, stanoví režimy pro veškeré nakládání s takovými údaji, sankce za porušení těchto pravidel a zároveň vytváří kontrolní orgán – Úřad pro ochranu osobních údajů.

Z dalších soukromoprávních předpisů je třeba zmínit zákon č. 94/1963 Sb., o rodině (dále též jen jako „ZoR“), který přispívá k ochraně zdraví, lidské důstojnosti a řádného

tělesného, citového, rozumového a mravního vývoje dětí zákazem nepřiměřených výchovných prostředků (§ 31 odst. 2 ZoR). Reaguje tak na čl. 3 a 18 Úmluvy o právech dítěte a zakazuje tak nejen fyzické či psychické týrání, sexuální nebo jiné zneužívání dítěte, ale také zanedbávání péče o něj. K ochraně jména a příjmení dítěte směřuje § 38 odst. 3 ZoR.

Zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník (dále též jen „ObZ“) chrání především jméno podnikatele v ustanovení o obchodní firmě (§ 8 – 12 ObZ). Obchodní firmu definuje jako název, pod nímž je podnikatel zapsán v obchodní rejstříku a pod nímž je povinen činit právní úkony. Obchodní firmou je u fyzické osoby vždy její jméno a příjmení (§ 9 odst. 1 ObZ), ale nesmí být zaměnitelná s firmou jiného podnikatele, a proto je jí v případě potřeby nutno odlišit dodatkem (§ 10 odst. 1 ObZ). V části první, hlavě páté, dílu druhém o nekalé soutěži chrání obchodní zákoník dále též dobrou pověst podnikatele, a to zejména v ustanovení o zlehčování (§ 50 ObZ), příp. o srovnávací reklamě (§ 50a ObZ). Specifické právní prostředky ochrany proti takovým jednáním upravují § 53 a § 54 ObZ.

Zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce (dále též jen „ZP“) v základních zásadách pracovněprávních vztahů klade důraz na rovné zacházení se zaměstnanci a na dodržování zákazu jakékoli diskriminace nejen zaměstnanců, nýbrž i fyzických osob o práci se teprve ucházejících (§ 13 odst. 2 písm. b) ZP), čímž chrání svobodu, rovnost a lidskou důstojnost zaměstnanců. Tato klíčová zásada je dále rozvedena v samostatné hlavě IV. první části zákoníku práce. Povinnost rovného zacházení se vztahuje na pracovní podmínky zaměstnanců, na odměňování za práci, na odbornou přípravu a na příležitost dosáhnout postupu v zaměstnání (§ 16 odst. 1 ZP), přičemž diskriminace v pracovněprávních vztazích je zakázána v jakékoli podobě (§ 16 odst. 2 ZP). Samotné pojmy přímé a nepřímé diskriminace, obtěžování včetně sexuálního, pronásledování atd. zákoník práce nevymezuje, nýbrž ohledně nich odkazuje na zvláštní zákon, který je zákon č. 198/2009 Sb., o rovném zacházení a o právních prostředcích ochrany před diskriminací (antidiskriminační zákon). Zákoník práce rovněž upravuje dva druhy případů, které za diskriminaci považovat nelze (§ 16 odst. 3 ZP). Za prvé, se jedná o případ, kdy důvod pro rozdílné zacházení představuje podstatný, rozhodující a nezbytný požadavek pro výkon práce. Za druhé, jde o dočasné opatření zaměstnavatele směřující k dosažení rovnoměrného zastoupení mužů a žen u zaměstnavatele, za předpokladu, že takové opatření nebude uplatňováno v neprospěch zaměstnance s vyššími kvalitami pro výkon příslušné práce. Zákoník práce opravňuje zaměstnavatele v zájmu ochrany jeho majetku provádět u zaměstnanců v nezbytném rozsahu prohlídky, při nichž však musí být dbáno o dodržení ochrany osobnosti podle § 11 občanského zákoníku (§ 248 odst. 2 ZP). Skrze tuto normu poskytuje zákoník práce ochranu zejména osobní svobodě a lidské důstojnosti fyzických osob. Zaměstnavatel dále může vést osobní spis zaměstnance, ovšem kromě zaměstnance samého a vyjmenovaných orgánů veřejné moci jsou do něj oprávněni nahlížet toliko vedoucí zaměstnanci, kteří jsou zaměstnanci nadřizení (§ 312 ZP). Vymezení pojmu pracovního posudku vylučuje uvádět do něj bez souhlasu zaměstnance informace nevztahující se k výkonu práce (§ 314 ZP), a nesouhlasí-li zaměstnanec s jeho obsahem, dává mu zákoník práce možnost soudně se domoci přiměřené úpravy údajů v něm uvedených. Obě tato ustanovení chrání zaměstnance před neoprávněným nakládáním s jeho osobními údaji a před narušováním jeho soukromí. Soukromí je chráněno i novými ustanoveními, která zaměstnavateli s určitými výjimkami zapovídají podrobit zaměstnance jakémukoli sledování, odposlechu a záznamu telefonických hovorů, kontrole elektronické pošty a listovních zásilek (§ 316 odst. 2, 3 ZP) a vyžadovat od nich určité informace nesouvisející s výkonem práce, zejména o těhotenství, rodinných poměrech, sexuální orientaci, členství v politické straně či příslušnost k církvi (§ 316 odst. 4 ZP).

Ve zvlášť závažných případech neoprávněných zásahů do osobnostního práva, které porušují nebo ohrožují důležité společenské zájmy počítá právní řád k ochraně těchto hodnot rovněž s využitím prostředků práva správního a trestního.

Zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích (dále též jen jako „ZoP“) dopadá na zaviněná jednání, která porušují nebo ohrožují zájem společnosti a jsou za přestupek výslovně označena v zákoně o přestupcích, příp. v jiném zákoně (§ 2 odst. 1 ZoP). Do osobnostních práv pak zasahují některé přestupky na úseku zdravotnictví podle § 29 ZoP (například ohrožení nebo porušení zdravotní nezávadnosti pitné vody nebo porušení zákazů nebo nesplnění povinnosti stanovené nebo uložené pro provoz koupaliště ve volné přírodě, umělého koupaliště nebo sauny atd.) na úseku ochrany před alkoholismem a jinými toxikomaniemi podle § 30 ZoP (například prodej, podání nebo jiné umožnění požití alkoholického nápoje osobě zjevně ovlivněné alkoholickým nápojem, ... nebo kouření na místech zákonem zakázaných atd.), na úseku ochrany životního prostředí podle § 45 ZoP, přestupky proti veřejnému pořádku podle § 47 a 48 ZoP a zejména přestupky proti občanskému soužití podle § 49 ZoP (například ublížení na cti urážkou či vydáním v posměch, ublížením na zdraví, nepravdivé obvinění z přestupku atd.).

Zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník (dále též jen jako „TZ“) sankcionuje jenom čin, který trestní zákon označuje za trestný a který vykazuje znaky uvedené v takovém zákoně. Navíc v souladu se zásadou subsidiarity trestní represe (ustanovení § 12 odst. 2 TZ) stanoví trestní zákon trestní odpovědnost pachatele pouze za jednání, které je společensky škodlivé a u kterého nepostačuje uplatnění odpovědnosti podle jiného právního předpisu. K ochraně osobnosti fyzické osoby jsou pak do trestního zákona začleněny zejména trestné činy proti životu a zdraví (hlava I. zvláštní část TZ, ustanovení § 140 – 167 TZ – trestné činy proti životu, zdraví, těhotenství ženy a trestné činy související s neoprávněným nakládáním s lidskými tkáněmi a orgány, lidským embryem a lidským geonmem; například vražda, zabití, ublížení na zdraví, neposkytnutí pomoci, šíření nakažlivé lidské nemoci, nedovolené přerušování těhotenství, neoprávněné odebrání tkání a orgánů, etc.), trestné činy proti svobodě a právům na ochranu osobnosti, soukromí a listovního tajemství (hlava II. zvláštní části TZ, ustanovení § 168 – 184 TZ; například zbavení osobní svobody, vydírání, porušování domovní svobody, neoprávněné nakládání s osobními údaji, porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí, pomluva), některé trestné činy proti lidské důstojnosti v sexuální oblasti (hlava III. zvláštní části TZ, ustanovení § 185 – 193 TZ; například znásilnění, sexuální útisk), některé trestné činy proti rodině a dětem (hlava IV. Zvláštní části TZ, ustanovení § 194 – 204 TZ; například opuštění dítěte nebo svěřené osoby, týrání svěřené osoby, týrání osoby žijící ve společném obydlí), trestné činy narušující soužití lidí (hlava X. díl 5. zvláštní části TZ, ustanovení § 352 – 356 TZ; například násilí proti skupině obyvatelů a proti jednotlivci, nebezpečné vyhrožování a nebezpečné pronásledování, etc.) a některé trestné činy jiného rušení veřejného pořádku (hlava X. díl 6. zvláštní části TZ, ustanovení § 357 – 360 TZ; například výtržnictví a hanobení lidských ostatků).

Celou řadu problémů týkajících se zásahů do osobnosti fyzické osoby v rámci trestního řízení řeší zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád (dále též jen jako „TŘ“). Ten upravuje podmínky poskytování informací o trestním řízení a o osobách na něm zúčastněných, zejména ochranu osobních údajů a soukromí osob mladších 18 let, zachování anonymity poškozeného a zákaz zveřejnění odposlechů telekomunikačního provozu nepoužitých jako důkaz v řízení před soudem (§ 8a – 8c TŘ), dále stanoví podmínky zajišťovacích úkonů (§ 67 a násl. TŘ) i provádění trestů (§ 320 a násl. TŘ). Zajímavá je rovněž otázka, zda lze v rámci adhezního řízení (§ 43 TŘ) uplatňovat nárok na přiměřené zadostiučinění ve smyslu § 13 OZ. Jakkoli se

vyskytují i názory, že je to možné,¹ současná nauka se kloní k opačnému závěru, když v adhezním řízení připouští pouze uspokojení nároků na náhradu bolestného a náhradu za ztížení společenského uplatnění, které lze v souladu s příslušnou vyhláškou přesně vyčíslit, zatímco přiznání přiměřeného zadostiučinění ve smyslu § 13 OZ v adhezním řízení vylučuje.²

S ochranou osobnosti více či méně souvisí ještě celá řada dalších právních předpisů. V oblasti zdravotnictví je to zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu (dále též jen „ZPZ“), který v obecné rovině upravuje problematiku poskytování zdravotní péče (ať už se jedná o úkony preventivní, diagnostické či léčebné). Tento právní předpis byl však nezbytně poznamenán dobou svého vzniku a v mnoha ohledech se jevil již nějaký čas jako zastaralý. Poté, co byla přijata Úmluva o biomedicině (která má ve smyslu čl. 10 Ústavy aplikační přednost před zákonem), byla mnohá jeho ustanovení překonána a nelze podle nich postupovat. Jinak je tomu u zákona č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon, dále též jen jako „Tranz“) zabývajícího se podmínkami pro provádění odběrů orgánů a tkání od živých i mrtvých dárců a jejich následných transplantací. Tento zákon byl přijat až po citované Úmluvě o biomedicině a jeho dikce zohledňuje jí stanovené normy a je s ní tudíž konformní. Dalším důležitým právním předpisem je zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušeni těhotenství (dále též jen jako „ZUPT“) a jeho prováděcí vyhláška.

Úprava práva na informace je v našem právním řádu zajištěna jednak dříve přijatým speciálním zákonem č. 123/1998 S., o právu na informace o životním prostředí (dále též jen jako „ZÍŽP“), jednak obecným zákonem č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím (dále též jen jako „ZSPI“). Oba předpisy provádějící čl. 17 LZPS mají umožnit plnění kontroly výkonu veřejné moci, realizaci dalších politických práv i celkové uplatnění fyzických osob ve veřejném životě. Naproti tomu by toto právo nemělo být zneužíváno k narušování soukromí a pomluvám z touhy po senzaci. Oba zákony stanoví orgánům veřejné moci povinnost sdělovat veřejnosti informace (některé na základě zákona, jiné na základě žádosti). K zabránění shora popsaných nežádoucích důsledků a k ochraně osobnosti fyzických osob obsahují oba zákony omezení přístupu k informacím, které přímo s výkonem veřejné moci nesouvisí. Poskytnutí informace tak musí být odepřeno, pokud její poskytnutí vylučují předpisy o ochraně osobních nebo individuálních údajů a o ochraně osobnosti (§ 8 odst. 1 písm. b) ZÍŽP). S obdobnou dikcí se lze setkat v § 8a ZSPI: „*Informace týkající se osobnosti, projevů osobní povahy, soukromí fyzické osoby a osobní údaje povinný subjekt poskytne jen v souladu s právními předpisy, upravujícími jejich ochranu.*“³ Zvláštní režim je však za účelem řádné a naprosto transparentní kontroly hospodaření s veřejnými prostředky upraven pro zveřejňování informací o příjemcích dotací ze státního rozpočtu. Zákon taxativním výčtem stanoví rozsah informací, které jsou o takové osobě poskytovány. Jsou jimi jméno, příjmení, rok narození příjemce dotace, obec jeho trvalého pobytu, výše, účel a podmínky poskytnutých veřejných prostředků (§ 8b ZSPI). Zákon o svobodném přístupu k informacím nakonec zapovídá také sdělování informací o majetkových poměrech fyzických osob, které povinný subjekt získal na základě zákonů o daních, poplatcích, penzijním nebo zdravotním pojištění nebo sociálním zabezpečení (§ 10 ZSPI).

Specifické otázky související s ochranou osobnosti fyzické osoby pak vyvstávají rovněž v souvislosti se zákony, jež byly reakcí společnosti na pád totalitního komunistického systému a snahou o vypořádání se s vlastní minulostí. Jde o zákon č. 451/1991 Sb., kterým se

¹ Jelínek J.: *Nad jednou aktuální otázkou adhezního řízení*, Právo a zákonnost, 1991, č. 4, s. 222

² Musil, Kratochvíl, Šámal a kolektiv: *Trestní právo procesní*, 2. vydání, C.H.Beck, rok 2003, s. 785

³ Těmito právními předpisy se rozumí zejména § 11 – 16 OZ a § 5 – 10 ZOOÚ.

stanoví některé další předpoklady pro výkon některých funkcí ve státních orgánech a organizacích České a Slovenské Federativní Republiky, České republiky a Slovenské republiky (lustrační zákon) a zákon č. 140/1996 Sb., o zpřístupnění svazků vzniklých činnostmi bývalé Státní bezpečnosti, jimiž se budu podrobněji zabývat na jiném místě této práce.

Ačkoli jsou shora vyjmenované právní úpravy vedeny stejným prvotním záměrem (totiž snahou o ochranu osobnosti fyzické osoby), jejich funkce a z nich vyplývající prostředky i podmínky ochrany se liší. Cílem úpravy v občanském zákoníku je co nejširší možnost obrany proti neoprávněným zásahům do osobnosti a nápravy způsobené újmy. Tomu odpovídá i objektivní odpovědnost původce zásahu a zásadní nepromlčitelnost a neprekludovatelnost příslušných práv. Úprava v tiskovém zákoně (přestože rovněž poskytuje ochranu lidské osobnosti) má zajistit rychlé a objektivní informování veřejnosti, protože dává dotčené fyzické osobě právo na odpověď (dodatečné sdělení), jehož úspěšné uplatnění je však vázáno na poměrně krátké lhůty. Trestní zákon disponuje k postižení těch nejzávažnějších zásahů do osobnosti velmi důraznými sankcemi, jejich použití je však podmíněno prokázáním zavinění ze strany původce zásahu. Ústavní stížnost i stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva chrání pouze vypočtená základní práva, přičemž stížnost je možno podat až po vyčerpání ostatních právních prostředků, a to jen ve stanovené lhůtě. Při splnění podmínek jednotlivých právních úprav lze v jednom případě využít prostředky všech úprav a často právě až touto kumulací lze zabezpečit skutečně účinnou ochranu osobnosti fyzické osoby.

Záměrem této práce – jak vyplývá i z jejího názvu – ovšem není vyčerpávající pojednání nastíněného tématu (což ostatně neumožňuje ani její rozsah), nýbrž zpracování problematiky ochrany osobnosti fyzické osoby pouze v oboru práva občanského. Nadále se proto budu předmětnou materií zabývat jenom z pohledu zmíněného právního odvětví s přihlédnutím k významným doplňkům občanskoprávní úpravy řešícím některé aktuální společenské problémy v této oblasti.

2. HISTORIE

2.1 Historie obecně

Úprava ochrany osobnosti prošla v minulosti pozoruhodným vývojem a rovněž v současnosti je předmětem mnoha modifikací reagujících na měnící se společenské podmínky. Základní tendencí, kterou ovšem lze až na některé výjimky (typu nacistických či fašistických režimů) pozorovat v průběhu celého vývoje lidské civilizace, je snaha o stále účinnější ochranu osobnosti fyzické osoby.⁴ Tohoto cíle je dosahováno dvojím způsobem. Za prvé, rozšiřováním ochrany na nové složky osobnosti. Tak byla již v minulosti ochrana osobnosti rozšířena například i na soukromí fyzické osoby v obecném smyslu slova a v poslední době též na soukromé vztahy s dalšími lidmi (zpravidla osobami blízkými) či možnost pokojného života nenarušovaného emisemi a nezdravým životním prostředím. Za druhé je účinnost ochrany osobnosti zvyšována stále rostoucím významem všestrannějších občanskoprávních prostředků ochrany vedle specifických a v tomto směru limitovaných prostředků práva trestního a správního. Důležitou roli v tomto vývoji sehrála celá řada myšlenkových proudů i historických událostí.

Právo římské poskytovalo ochranu před deliktem označovaným jako injuria, tj. urážka na cti. Rozumělo se jí každé „jednání učiněné v úmyslu dáti najevo nevážnost k cizí osobnosti“,⁵ protože nebylo možné se jí dopustit vůči otrokovi. Injurii postihoval již Zákon dvanácti desek. Vymezoval ji ovšem jenom jako urážku skutkovou, projevenou vztažením ruky. Trestem byla pevně stanovená pokuta v závislosti na závažnosti způsobené újmy. Prétorský edikt přinesl oproti Zákonu dvanácti desek dva podstatné rozdíly. První se týkal samého pojetí injurie. Obecný edikt umožňoval širší výklad zahrnující vedle urážky skutkové také urážku slovní či urážku nepřímým činem (např. bráněním ve výkonu práva). Edikty speciální pak stíhaly veřejnou nadávku, útok na cudnost žen a mladých lidí, činy snižující vážnost a urážku pána ztýráním otroka. Druhý rozdíl spočíval v novém způsobu určení výše pokuty. Její sazba se stala pohyblivou. Na základě žaloby *actio iniuriarum aestimatoria* ji v mezích stanovených samotným postiženým (v případech těžké urážky [*iniura atrox*] v mezích stanovených přetorem) určila porota soudců (rekuperátorů). Tato částka však neměla povahu satisfakce za způsobenou nemateriální újmu (byť jí bylo možno přiznat, aniž byla urážkou na cti způsobena materiální škoda), nýbrž měla funkci represivní. Jiným hodnotám lidské osobnosti ovšem římské právo ochranu neposkytovalo.

Rozvoji lidských práv přispěl rovněž nástup humanismu a renesance, které oproti gotickému vzhlížení k Bohu postavili do středu svého zájmu člověka s jeho schopností racionálního jednání a právem svobodného rozhodování. I v tomto období však byla ochrana osobnosti zabezpečována zejména trestním právem a v případě některých složek osobnosti (např. cti a důstojnosti) také prostřednictvím svémocných prostředků jako krevní msta, souboj nebo výkupné. Výjimečný byl z tohoto pohledu případ porušení důstojnosti ženy (například únosem či znásilněním), neboť tehdy právo přiznávalo náhradu nemajetkové újmy otci, resp. manželovi.⁶

⁴ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 37

⁵ Sommer, O.: *Učebnice soukromého práva římského II. díl*, Praha, 1964, s. 101

⁶ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 40

Dalšími impulsy pro rozvoj lidských práv a svobod se staly jednak liberalismus s koncepcí dělby moci a omezením zásahů státu do života jedince jen na nezbytnou míru, jednak racionalismem zdůvodněné teorie přirozenoprávní. Jejich vliv se projevil v řadě dokumentů a právních předpisů přijatých v evropských zemích i v Americe. V Anglii byla vydána Petice o právech (1628), Habeas Corpus Act (1679) poskytující ochranu osobnosti stanovením podmínek zatčení, Charta práv (1689), která neobsahuje výčet lidských práv, nýbrž omezení krále ve vztahu k parlamentu (např. zákaz pozastavovat účinnost zákonů, zákaz udělovat výjimky ze zákonů, zákaz zřizovat mimořádné soudy, zákaz ukládat daně bez souhlasu parlamentu atd.).

V USA byly vyhlášeny dva stěžejní dokumenty. Prvním je Deklarace nezávislosti (1776) zakotvující rovnost lidí a právo na život a svobodu. Druhým je Charta práv (tzv. *Bill of Rights*; 1791), která na rozdíl od anglické charty práv obsahuje katalog základních lidských a občanských práv. Jedná se o soubor prvních deseti dodatků ústavy USA, které mimo jiné zakotvují právo svobodně projevovat své náboženství, svobodu projevu a tisku, právo shromažďovací a petiční (dodatek I.), nedotknutelnost obydlí (dodatek III.), právo nebýt podroben bezdůvodnému vyšetřování a zadržení („*People have the right to be free, in their persons, houses, papers and effects, from unreasonable searches and seizures, ...*“; dodatek IV.), zásady, že nikdo nesmí být stíhán dvakrát pro týž čin, nikdo nesmí být nucen k doznání, nikdo nesmí být zbaven života, svobody či majetku bez řádného procesu, že soukromý majetek nesmí být zabrán ve veřejném zájmu bez přiměřené náhrady (dodatek V.) a dále právo na rychlý a veřejný proces před nestrannou porotou, právo být informován o povaze a důvodech obvinění, právo na pomoc obhájce (dodatek VI.) a zákaz krutých trestů (dodatek VIII.).

Pro evropské státy se mezníkem i inspirací při formulování práv a svobod stala francouzská Deklarace práv a svobod člověka a občana (1789). V tomto dokumentu bylo deklarováno, že lidé se rodí a zůstávají svobodní a rovnoprávní (čl. I.), že cílem každého společenského zřízení je zachování přirozených a nepromlčitelných lidských práv, jimiž jsou svoboda, vlastnictví, bezpečnost a odpor proti útlaku (čl. II.), že svoboda znamená možnost činit vše, co neškodí druhému (čl. III.). Dále v něm byly vymezeny zásady rovnost osob před zákonem (čl. VI.), *nullum crimen sine lege* (čl. VII.), zákaz retroaktivity trestního zákona (čl. VIII.), *presumpce nevinny* (čl. IX.). Deklarace rovněž zaručuje svobodu projevu a tisku (čl. XI.) a vlastnictví prohlašuje za nedotknutelné a posvátné právo (čl. XVII.).

Přesto i pro tuto fázi bylo ještě příznačné, že ochrana osobnosti byla zabezpečována prostředky trestního práva. Podle tehdy převažujícího názoru totiž nemajetkovou újmu, která vzniká zásahem do osobnosti nejčastěji a kterou není možno vyčíslit a tudíž ani nahradit peněžitým ekvivalentem, lze nejlépe zmírnit (resp. poskytnout satisfakci) prostředky práva trestního či správního.⁷

V 19. století se přirozenoprávní teorie promítnuly do řady kodifikací. Patrně nejvýznamnější z nich byl francouzský občanský zákoník – *Code civil* (1804), který následují i občanské zákoníky dalších evropských zemí včetně rakouského Všeobecného zákoníku občanského (1811). Naproti tomu německý občanský zákoník (1896) byl pod vlivem historickoprávní školy, podle jejíchž představitelů ochrana osobnosti vůbec netvořila součást občanského práva, když toto právní odvětví se týká pouze majetkových vztahů. Samotný *Code civil* však poskytoval ochranu pouze jménu fyzické osoby, když ochrana dalších složek osobnosti byla ve francouzském právu teprve rozvinuta teorií a judikaturou extenzivním

⁷ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 42

výkladem obecného ustanovení Code civil (§ 1382) o odpovědnosti za neoprávněné zaviněné chování.

Vývoj kapitalistické společnosti charakterizovaný rozmachem výroby a směny, vědy a techniky i růstem lidských sídel a koncentrací obyvatelstva však vedl nejen k širším možnostem sebeuplatnění osobnosti fyzické osoby, ale rovněž k širším možnostem zásahů do ní, a to nejen ze strany státu, nýbrž i ze strany osob s rovným právním postavením. V těchto změněných společenských podmínkách se jasně ukázaly meze trestněprávních a správněprávních prostředků ochrany osobnosti a potřeba rozvoje univerzálnějších prostředků občanskoprávních. To se postupně odrazilo v občanských zákonících evropských států jednak zakotvením ochrany osobnosti buď obecně či výčtem jednotlivých chráněných hodnot, jednak přiznáním náhrady nemajetkové újmy v penězích alespoň ve stanovených případech.

V neposlední řadě je třeba upozornit na významnou roli, jež v oblasti ochrany osobnosti sehrály rovněž ústavní soudnictví a zejména po druhé světové válce též mezinárodněprávní záruky lidských práv a svobod vtělené do mnoha mezinárodních dokumentů (např. Všeobecné deklarace lidských [1948], Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod [1950], Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Mezinárodní pakt o hospodářských, sociálních a kulturních právech [1966]), včetně jedinečného oprávnění fyzické osoby podat k Evropskému soudu pro lidská práva stížnost na stát, který podle jejího názoru porušuje její lidská práva zaručená Úmluvou.

Vzhledem k neustále se proměňujícím společenským podmínkám, k novým fenoménům představujícím potenciální ohrožení osobnosti fyzické osoby jako jsou zásahy do tělesné integrity (v důsledku nových léčebných metod a léčiv, plastické chirurgie, transplantologie, genových manipulací) či zásahy do cti, důstojnosti, projevů osobní povahy a soukromí (v důsledku rozmachu elektroniky, informatiky, televize a celosvětové informační sítě Internet) nelze stávající úpravu považovat za dostatečnou, nýbrž tato bude muset být neustále doplňována v reakci na možná nová rizika pro osobnost fyzické osoby, která se v budoucnu objeví, neboť jen tak bude s to zajistit této významné společenské hodnotě odpovídající ochranu.

2.2 Historie na našem území

Se vznikem Československé republiky byly zákonem č. 11/1918 Sb., o zřízení samostatného státu československého recipovány pro její území ty právní úpravy, které na něm byly platné do té doby (čl. 2. „*veškeré dosavadní zemské a říšské zákony a nařízení zůstávají prozatím v platnosti*“). Pokud jde o oblast občanskoprávní, bylo jím na Slovensku právo uherské převážně obyčejové (mající původ v díle uherského právníka Štěpána z Vrbovce Opus iuris tripartitum z počátku 16. století),⁸ naproti tomu v Čechách, na Moravě a ve Slezsku se jednalo o rakouský Všeobecný zákoník občanský vyhlášený císařským patentem č. 946/1811 Sb. z. s. dne 1. června roku 1811 (dále též jen jako „ABGB“).

Z hlediska ochrany osobnosti fyzické osoby má klíčový význam stručný § 16 ABGB, v jehož dikci se snad nejvýrazněji z celého zákoníku projevuje vliv přirozenoprávních teorií. V § 16 ABGB je stanoveno, že „*každý člověk má vrozená, již samým rozumem poznatelná práva, a je tudíž osobou*“. Původně navrhovaný výčet těchto vrozených práv (obsažený ještě ve „zkušební“ západohaličské verzi zákoníku) byl z politických důvodů vypuštěn, což umožnilo dojít interpretací k důležitému závěru vyplývajícímu z tohoto ustanovení, totiž že

⁸ Knappová, M. – Švestka, J. a kol.: *Občanské právo hmotné. svazek 1.*, 3. vydání, Aspi Publishing, 2002, s. 59 - 60

činy právním řádem výslovně neupravené, je třeba považovat za dovolené (starší právní předpisy vycházely z opačné koncepce – poddaný smí jen to, co mu bylo výslovně dovoleno). Rovněž výkladem tohoto ustanovení byl pak vytvořen katalog chráněných hodnot osobnosti fyzické osoby, za které byly považovány lidská svoboda, tělesná integrita, občanská čest a osobní tajemství. Šlo o práva vrozená, kterých se nikdo nemohl vzdát ani je zcizit, čímž byl každý v této citlivé oblasti chráněn i proti sobě samému. Ani prostředky právní ochrany zmiňovaných práv nebyly v žádném ustanovení explicitně zakotveny, a proto bylo třeba dovodit je výkladem. Jednalo se o žaloby zdržovací, odstraňovací a určovací, a byly-li splněny podmínky, i žaloba na náhradu škody.⁹

Jedinou zvláště uváděnou složkou lidské osobnosti ve Všeobecném zákoníku občanském bylo jméno. Podle § 43 ABGB, který jeho úpravu obsahoval, bylo chráněno jak jméno křestní (vlastní, rodné), tak příjmení (jméno rodové), tak i pseudonym (jméno krycí). K ochraně jména byly v § 43 ABGB výslovně vypočteny jen žaloby zdržovací a na náhradu škody, ovšem z ostatních ustanovení právního řádu byla dovozována možnost uplatnit také žaloby odstraňovací a určovací.¹⁰

Zvláštní pozornost věnoval Všeobecný občanský zákoník náhradě škody a jejímu rozsahu. Náhrada škody byla v § 1323 ABGB rozlišena na vlastní odškodnění (= náhrada utrpěné škody, tj. *damnum emergens*) a na plné zadostiučinění (vztahuje se i na ušlý zisk [tj. *lucrum cessans*] a odčinění způsobené urážky), které tak zahrnovala i náhradu nemajetkové újmy v peněžité formě. Plné zadostiučinění však bylo lze požadovat jen tenkrát, když byla škoda způsobena ze zlého úmyslu či hrubé nedbalosti (§ 1324 ABGB). Vedle škody na jmění (§ 1331 a 1332 ABGB) upravoval Všeobecný občanský zákoník též podrobnosti náhrady při poškození na těle (§ 1325 – 1328 ABGB), při zásahu do osobní svobody (§ 1329) nebo cti (§ 1330). Při poškození na těle byl škůdce povinen vedle jiného (náklady léčení, ušlý výdělek, etc.) poškozenému nahradit i bolestné přiměřené vyšetřeným okolnostem (§ 1325 ABGB). Došlo-li (zejména u ženy) ke zohyzdění, které by překáželo jejímu lepšímu zaopatření, musel být brán při stanovení výše plného zadostiučinění na tuto okolnost zřetel (§ 1326 ABGB). Plné zadostiučinění příslušelo poškozenému i v případě, že byl násilným únosem, soukromým zatčením, neb úmyslně bezprávnou vazbou zbaven svobody (§ 1329 ABGB) nebo že mu urážkou na cti byla způsobena skutečná škoda neb mu ušel zisk (§ 1330 ABGB).

Právo k vlastní podobizně a právo k písemnostem osobní povahy byla chráněna zákonem č. 218/1926 Sb., o právu autorském (dále též jen jako „ZPA“). Původce dopisu neliterárního, deníku, jakož i jiných záznamů důvěrnostních byl stejně jako původce díla literárního chráněn proti neoprávněnému jejich uveřejnění a vydání (§ 26 odst. 1 ZPA). Po smrti původce příslušela postmortální ochrana osobám blízkým, jejichž okruh byl oproti současné dikci občanského zákoníku širší ještě o sourozence původce. Na druhou stranu však byla postmortální ochrana omezena lhůtami platnými pro literární díla (§ 38 a 39 ZPA). Ochrana proti neoprávněnému uveřejnění soukromého dopisu se vztahovala i na jeho adresáta, byl-li by jeho zveřejněním dotčen adresátův závažný osobní zájem (§ 26 odst. 2 ZPA). Zákon též vymezil dvě zákonné licence, které umožňovaly prolomení této ochrany, a to užití uvedených záznamů pro účely úřední a dále jejich zveřejnění z důvodů zřejmě vyvažujících zájem původců (§ 26 odst. 3 ZPA). Zákon o právu autorském zajišťoval ochranu práva k podobizně, ať se jednalo o spodobnění dílem výtvarným (§ 34 ZPA) či

⁹ Rouček, F. - Sedláček, J.: *Komentář k čs. obecnému zákoníku občanskému 1. díl*, (Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935) reprint Codex, 1998, s. 183 - 188

¹⁰ Rouček, F. - Sedláček, J.: *Komentář k čs. obecnému zákoníku občanskému 1. díl*, (Právnické knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935) reprint Codex, 1998, s. 356 - 363

fotografickým (u něhož § 36 odst. 3 ZPA odkazuje na přiměřené užití § 34 ZPA). Původce mohl svá oprávnění vykonávat jen se souhlasem zobrazené osoby a dvacet let po její smrti jen se souhlasem osob oprávněných k postmortální ochraně. Výjimky se vztahovaly na užití podobizny k účelům úředním, sloužilo-li zveřejnění vyšším uměleckým zájmům, a dále jednalo-li se o zachycení veřejného shromáždění či průvodu nebo o podobiznu ze současných dějin.

Pro úplnost zbývá dodat, že ochranu cti v oblasti trestního práva zajišťoval též zákon č. 108/1933 Sb., o ochraně cti (dále též jen jako „ZOC“). Zákon vymezoval čtyři skutkové podstaty trestných činů proti cti, kterými byly: urážka (= nadávka, zlé nakládání, výhrůžka zlého nakládání, vydání v posměch a jiné ublížení na cti; § 1 ZOC), pomluva (= uvedení před třetí osobou takové skutečnosti, která může člověka vydat v opovržení či ho snížit v obecném mínění; § 2 ZOC), utrhání na cti (= pomluva učiněná při vědomí nepravdivosti uváděné skutečnosti nebo dokonce přímo podle promyšleného plánu s úmyslem rozvrácení rodinného života či zničení hmotné existence člověka; § 3 ZOC) a výčitka trestního stíhání nebo trestu (= výčitka trestního stíhání, v němž nebyl člověk uznán vinným, nebo výčitka trestem, který byl již vykonán, ačkoli člověk k takové výčitce nezavdal příčiny, byla-li tato učiněna před třetí osobou s úmyslem pohanění; § 4 ZOC). Ochrana byla vztažena i na zemřelé osoby i právnické osoby (§ 5 ZOC). Okolností vylučující protiprávnost takového jednání byl pouze výkon práva, resp. plnění povinnosti, provedení důkazu pravdy a provedení důkazu omluvitelného omylu. Jestliže však byl čin spáchán obsahem tiskopisu či ve shromáždění, vyloučil důkaz omluvitelného omylu trestnost jednání jen tenkrát, byl-li inkriminovaný údaj sdělen ve veřejném zájmu nebo k obhajobě oprávněného důležitého zájmu soukromého (§ 6 ZOC). Shora vymezené trestné činy byly stíhány pouze k soukromé žalobě podané osobou, jíž bylo činem ublíženo (§ 15 odst. 1 ZOC).

Přestože práce na novém občanskoprávní kodexu byly zahájeny brzy po vzniku republiky, nepodařilo se v období meziválečném nový občanský zákoník schválit. Konec výše popsanému dualismu občanského práva na území Československé republiky tak učinil až zákon č. 141/1950 Sb., občanský zákoník. Tento právní předpis byl ovšem z hlediska ochrany osobnosti krokem zpět, neboť narozdíl od Všeobecného zákoníku občanského neobsahoval žádné obecné ustanovení o osobnostním právu. Jedinou hodnotou lidské osobnosti, kterou chránil, bylo jméno (křestní, příjmení, krycí navíc i název právnické osoby), a to prostřednictvím zdržovací žaloby zakotvené v § 22 (Citovaný paragraf zůstal v platnosti i po přijetí nového občanského zákoníku – viz § 509 zákona č. 40/1964 Sb. ve znění účinném k 1.4.1964).

Na zásahy do tělesné integrity dopadalo pouze ustanovení o náhradě škody, včetně přiměřeného bolestného a odškodnění za zohyždění, které překáží životnímu uplatnění poškozeného (§ 355 zákona č. 141/1950 Sb.). Na druhou stranu i pro dnešní situaci velmi podnětnou úpravu obsahoval § 335 tohoto občanského zákoníku, který vylučoval zánik závazku k náhradě bolestného, resp. náhradě za zohyždění smrtí poškozeného, byl-li jím nárok před smrtí již uplatněn.

Je třeba upozornit, že i v této době přetrvává roztržičnost úpravy osobnostních práv mezi občanským zákoníkem a zákonem č. 115/1953 Sb., o právu autorském (dále též jen jako „ZPA2“), který chrání právo k podobizně a právo k písemnostem osobní povahy. Z písemností poskytoval zákon o právu autorském ochranu osobním dopisům, záznamům, deníkům a podobným písemnostem osobní povahy, když jejich uveřejnění i jiné užití vázal na souhlas pisatele a v případě dopisu i na souhlas příjemce (§ 95 ZPA2). Od dikce předchozího zákona o právu autorském se tato úprava lišila hned v několika směrech. Z postmortální ochrany byli sice vyloučeni sourozenci pisatele (resp. příjemce dopisu), na druhé straně není

tato ochrana již omezena žádnými lhůtami. Uvedenou změnou tak byl konstituován rozsah postmortální ochrany, který v podstatě přetrvává do současnosti. Další odlišností od předchozí úpravy byla absence výslovného zakotvení zákonných licencí ve vztahu k osobním písemnostem. Podobizen bylo naproti tomu i bez svolení zobrazovaného (resp. osob oprávněných k postmortální ochraně) možno použít též pro účely úřední, zpravodajské, vědecké a umělecké (§ 96 ZPA2). Zákon výslovně stanovil, že i v takovém případě je však třeba šetřit zájmů zasluhujících ochrany (§ 96 odst. 2 ZPA2).

Posun kupředu v oblasti ochrany osobnosti nepochybně znamenal zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník (dále též jen jako „OZ“), neboť u nás poprvé zakotvil (§ 11 OZ) obecnou úpravu všeobecného osobnostního práva a doplnil ji demonstrativním výčtem v dané době typických dílčích osobnostních práv (práva na život, zdraví, občanskou čest, jméno, projevy osobní povahy). Upraven byl i režim hmotných substrátů, v nichž je jednotlivá složka lidské osobnosti zachycena (§ 12 OZ). Prostředky ochrany vyjmenovává zákon (§ 13 OZ) rovněž pouze demonstrativně: žaloby zdržovací, odstraňovací, satisfakční (šlo ovšem pouze o satisfakci morální). Z dalších explicitně neuvedených prostředků připadala v úvahu například žaloba určovací. Zajímavým způsobem vymezil občanský zákoník oprávněné subjekty. V prvé řadě jím byla samozřejmě osoba, jejíž osobnost byla neoprávněně dotčena. Týkal-li se však zásah činnosti občana v některé společenské organizaci, mohla právo na ochranu osobnosti tohoto občana uplatnit i sama organizace (§ 14 OZ). Ochrana osobnosti fyzické osoby po její smrti byla svěřena osobám blízkým výslovně v zákoně uvedeným (§ 15 odst. 1 OZ) a za podmínek podle § 14 OZ též příslušné organizaci (§ 15 odst. 2 OZ).

Podstatný rozdíl od předchozího občanského zákoníku v otázkách náhrady škody spočíval v tom, že právo na bolestné i na náhradu za ztížení společenského uplatnění zanikalo již smrtí věřitele (tj. poškozeného) a nepřecházelo na jeho právní nástupce, a to bez ohledu na to, jestli poškozený svůj nárok již uplatnil či nikoli (§ 95 odst. 2 OZ). Kritéria pro určení výše bolestného i náhrady za ztížení společenského postavení v konkrétním případě stanovoval prováděcí předpis, jímž byla vyhláška Ministerstva zdravotnictví a spravedlnosti č. 32/1965 Sb., o odškodňování bolesti a ztížení společenského uplatnění. Tato mezi jinými hledisky (jakožto pozůstatek původního pojetí tohoto institutu z ABGB) výslovně uvádí také skutečnost, zda poškozeným je muž či žena (§ 6 odst. 2).

Ačkoli politické a společenské klima v tomto období nebylo pro plné uplatnění nové právní úpravy ve společenské realitě právě vhodné, znamenalo její uzákonění vytvoření dobrého legislativního základu pro postupné posilování obecného vědomí o těchto právech a upevňování respektu k nim.¹¹

Některé dílčí problémy byly řešeny ve zvláštních zákonech. Ochranu občanské cti zabezpečoval poskytnutím práva na opravu v tisku uvedeného nepravdivého či pravdu zkreslujícího údaje zákon č. 81/1966 Sb., tiskový zákon (dále též jen jako „TiskZ“). Tiskový zákon počítal s funkcí šéfredaktora, který odpovídal vydavateli za obsah jednotlivého vydání periodického tisku, zejména za to, že obsahem této tiskoviny nebudou porušeny zákonem chráněné zájmy společnosti, občanů a organizací (§ 10 odst. 3 TiskZ). Uveřejnění informace, která tyto zájmy ohrožovala, bylo označeno za zneužití svobody projevu, slova a tisku (§ 16 odst. 2 TiskZ), za něž odpovídal vydavatel, šéfredaktor i autor (§ 16 odst. 3 TiskZ). V případě uveřejnění nepravdivého či zkreslujícího údaje dotýkajícího se cti občana (ale i dobrého jména organizace, vědecké nebo kulturní instituce nebo činnosti státního orgánu) měl dotčený subjekt právo do dvou měsíců písemně požádat šéfredaktora o uveřejnění opravy a navrhnout

¹¹ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 53 – 54

její znění (§ 19 odst. 1 TiskZ). Šéfredaktor byl oprávněn uveřejnění opravy odmítnout, mohl-li prokázat pravdivost údaje, jehož oprava byla požadována (§ 19 odst. 2 TiskZ). Jinak byl povinen do osmi dnů od podání žádosti uveřejnit rovnocenným způsobem (tzn. v témže tiskopise, na stejném místě a stejným písmem, resp. ve stejně hodnotném vysílacím čase televize či rozhlasu jako opravovaný údaj) opravu, jejíž znění i způsob uveřejnění byly předem dohodnuty s žadatelem (§ 19 odst. 3, 4 TiskZ). Nesplnil-li šéfredaktor tuto povinnost, měl žadatel právo obrátit se s návrhem na uložení takové povinnosti na soud, a to do patnácti dnů od uplynutí lhůty k uveřejnění opravy (§ 20 odst. 1 TiskZ). Podle výslovné dikce ustanovení § 20 odst. 2 TiskZ nebyla ustanovení občanského zákoníku o ochraně osobnosti touto úpravou nikterak dotčena. Přes legislativní pokrok, který se v této oblasti odehrál, a přes oprávnění stanovená zákonem byla v důsledku celkového politického klimatu ve společnosti a z důvodu obav z možné persekuce tato ustanovení, zejména možnost obrátit se na soud, využívána spíše sporadicky.

Právem na tělesnou integritu se zabýval zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu. Stanovil dvě základní podmínky pro provádění vyšetřovacích a léčebných úkonů: poučení a souhlas nemocného (§ 23 odst. 1, 2 ZPZ). Z nich ovšem připustil celou řadu výjimek. První z nich byla dnes již překonaná presumpce souhlasu (§ 23 odst. 2 ZPZ). Bylo-li tedy lze předpokládat, že by nemocný souhlas s výkonem dal, bylo možno zákrok provést i bez jeho souhlasu. Dále se souhlas nevyžadoval, trpěl-li pacient nemocí, jejíž léčení bylo možno uložit povinně, ohrožoval-li nemocný své okolí nebo nebylo-li možno vyžádat si souhlas nemocného se zákrokem pro jeho zdravotní stav (§ 23 odst. 4 ZPZ). Naopak bez souhlasu nemocného bylo zcela vyloučeno provádění odběru krve, tkání a orgánů (§ 26 odst. 2 ZPZ) a sterilizace (§ 27 ZPZ). Podrobně se zákon zabýval též převzetím nemocného do ústavní péče bez jeho souhlasu. (§ 24 ZPZ). Zdravotnické zařízení bylo povinno oznámit omezení nemocného příslušnému národnímu výboru do 48 hodin od převzetí, resp. od omezení volného pohybu nemocného bez jeho souhlasu. Národní výbor byl povinen takové omezení přezkoumat a buď ho potvrdit či zrušit. V případě převzetí do ústavní péče z důvodu duševní poruchy bylo možno navíc žádat přezkoumání rozhodnutí národního výboru soudem.

Důležitou etapou z hlediska rozvoje a zefektivnění občanskoprávní úpravy osobnosti fyzické osoby je období po listopadu 1989. Transformace v demokratický právní stát s tržním hospodářstvím s sebou zákonitě přinesla důraz na samostatnost, iniciativu a činorodost fyzických osob, což spolu s vědeckým a technickým pokrokem výrazně rozšířilo okruh možných neoprávněných zásahů do osobnosti fyzické osoby. Tato situace si vyžádala řadu změn v právním řádu.

Přijetím Listiny základních práv a svobod a posléze i Ústavy České republiky byla dílčí osobnostní práva zakotvena na ústavní úrovni a získala rovněž ochranu cestou ústavní stížnosti. Zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu (dále též jen jako „ZÚS“) dává každé osobě, která byla podle svého tvrzení dotčena na svých ústavně zaručených základních právech a svobodách zásahem orgánu veřejné moci, právo podat ústavní stížnost a žádat, aby Ústavní soud zrušil napadené rozhodnutí nebo zakázal jiný zásah do dotčeného práva (§ 72 odst. 1 písm. a) ZÚS). K ústavní stížnosti pak připouští dokonce připojení návrhu na zrušení právního předpisu, resp. jednotlivých jeho ustanovení, jejichž aplikací k tvrzenému zásahu do práva či svobody došlo (§ 74 ZÚS).

Zcela novou etapu mezinárodní kontroly dodržování lidských práv otevřelo přijetí jedenáctého dodatkového protokolu k Úmluvě (vyhlášeného sdělením Ministerstva zahraničních věcí č. 243/1998 Sb.), který umožnil i jednotlivci podat stížnost k Evropskému soudu pro lidská práva proti státu, o němž se domnívá, že porušil jeho práva přiznaná Úmluvou a dodatkovými protokoly (čl. 34 Úmluvy). Individuální stížnost lze podat až po

vyčerpání prostředků, které k ochraně napadeného práva poskytuje právní řád příslušného státu, a to ve lhůtě šesti měsíců ode dne přijetí konečného rozhodnutí ve věci (čl. 35 odst. 1 Úmluvy). Oba tyto postupy doplňují vějíř prostředků právní ochrany osobnosti a umožňují fyzické osobě bránit se zásahům, které byly v důsledku chybné interpretace právních předpisů aprobovány i rozhodnutími obecných soudů.

Podstatných změn po roce 1989 doznal též občanský zákoník. Zákon č. 87/1990 Sb. novelizoval občanský zákoník tak, že zavedl do § 13 OZ jako nový prostředek ochrany osobnosti peněžitou satisfakci. Tím byla překonána dříve dlouhodobě zastávaná idea nevhodnosti zmírnění nemajetkové újmy vzniklé zásahem do osobnosti jinou než opět nemajetkovou formou (tedy morální satisfakcí). Tato změna otevřela prostor pro širší a účinnější zmírňování nemajetkové újmy. Zákon č. 509/1991 Sb. pak rozšířil předmět ochrany tím, že do výčtu chráněných hodnot v § 11 OZ vložil další typickou složku lidské osobnosti – soukromí. Vzhledem k tomu, že v nových společenských podmínkách docházelo ke zvýšenému množství kolizí jednotlivých lidských činností a objevovaly se nové technické možnosti zásahů do osobnostních práv, byly tyto novelizace k zachování standardu ochrany lidské osobnosti nezbytné.

Původní vyhláška Ministerstva zdravotnictví a spravedlnosti č. 32/1965 Sb., o odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění byla nahrazena novou vyhláškou Ministerstva zdravotnictví č. 440/2001 Sb., která mimo jiné zvýšila hodnotu bodu a odstranila hranici nejvyšší výměry odškodnění.

Zdokonalovány byly však také obecnou občanskoprávní úpravu doplňující speciální zákony. V oblasti mediální lze jmenovat zákon č. 46/2000 Sb., tiskový zákon, který nahradil stávající tiskový zákon (zákon č. 81/1966 Sb.) a dále zákon č. 231/2001 Sb. o rozhlasovém a televizním vysílání. Oba tyto předpisy shodně přinesly nové instituty práva na odpověď a práva na dodatečné sdělení. V oblasti ochrany osobních údajů byl nejprve k provedení čl. 10 odst. 3 LZPS přijat zákon č. 256/1992 Sb., o ochraně osobních údajů v informačních systémech, který byl následně nahrazen propracovanějším zákonem č. 101/2000 Sb. o ochraně osobních údajů směřujících k dosažení kompatibility s právem Evropské unie. V oblasti zdravotnictví je třeba připomenout přijetí Úmluvy o biomedicině (publikované pod č. 96/2001 Sb. m. s.) a jejího Dodatkového protokolu (č. 97/2001 Sb. m. s.), které vyvolalo nejen novelizace existujících právních předpisů (například zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu), ale ovlivnilo výrazně i podobu předpisů nově přijímaných (například zákona č. 258/2002 Sb., transplantačního).

Další pozitivní vývoj na poli ochrany osobnostních práv, jeho prohlubování a zvyšování její účinnosti, jakož i reflexi nově vyvstávajících problémů si lze slibovat od nově připravovaného občanského kodexu, který by se měl stát moderním základem celého českého soukromého práva.

3. TEORETICKÉ OTÁZKY

3.1 Všeobecné osobnostní právo v objektivním smyslu

Všeobecné osobnostní právo v objektivním smyslu lze definovat jako „souhrn stejnorodých (homogenních) právních norem, které upravují právo, resp. jednotlivá dílčí práva, jejichž předmětem je osobnost fyzické osoby jako celek, resp. jednotlivé hodnoty tvořící součásti celkové fyzické a morální integrity osobnosti každé fyzické osoby jako individuality a suveréna a jejichž subjekty mají vůči ostatním subjektům (fyzickým či právnickým osobám) rovné právní postavení a zásadní autonomii vůle“.¹²

Od všeobecného osobnostního práva v objektivním smyslu je (jak z podané definice vyplývá) třeba lišit jednak úpravu zvláštních osobnostních práv v objektivním smyslu (zejména autorského práva, práva výkonného umělce k jeho výkonu, práva k vynálezu), jednak úpravu politických práv (jako je právo petiční, shromažďovací, sdružovací atd.). Zatímco všeobecné osobnostní právo v objektivním smyslu se zabývá osobností (resp. jejími jednotlivými složkami) každé fyzické osoby, zvláštní osobnostní práva v objektivním smyslu se týkají nehmotných výsledků tvůrčí činnosti, a tedy jen těch fyzických osob, které jsou takové duševní činnosti schopny. Rozdíl mezi všeobecným osobnostním právem v objektivním smyslu a úpravou politických práv tkví v povaze subjektů. Normy tvořící všeobecné osobnostní právo v objektivním smyslu upravují vztahy subjektů s rovným právním postavením. Naproti tomu politická práva umožňují uplatnění fyzických osob vůči státu jako mocenskému činiteli a jejich úprava tudíž přísluší veřejnoprávním předpisům.

Vyjdeme-li ze shora citovaného vymezení všeobecného osobnostního práva v objektivním smyslu je s ohledem na jeho znaky (rovné právní postavení nositelů a zásadní autonomie vůle) zřejmé, že bude součástí občanského práva v objektivním smyslu, jež je ovládáno týmiž principy. De lege lata to potvrzuje dikce ustanovení § 1 odst. 1 OZ, podle něhož občanské právo zjednodušeně řečeno stojí na dvou pilířích, a to lidské osobnosti a vlastnictví.

Občanské právo hmotné je občanskoprávní teorií tradičně rozdělováno na část obecnou obsahující normy společné pro celé právo občanské (resp. soukromé a v některých otázkách i pro právo veřejné) a zvláštní, která se dále vnitřně člení na těchto pět částí: práva věcná (právo vlastnické a věcná práva k věci cizí), právo závazkové (smluvní a deliktní), právo dědické, právo na ochranu osobnosti (resp. všeobecné osobnostní právo) a práva duševního vlastnictví (resp. zvláštní osobnostní práva zahrnující jak práva k individuálním výsledkům duševní tvůrčí činnosti [právo autorské a právo k výkonu výkonného umělce], tak průmyslová práva k výsledkům tvůrčí činnosti [právo k vynálezu, právo k užitému vzoru atd.]).¹³ I přesto, že jsou vzhledem k zájmu na komplexní úpravě reflektující i jejich veřejnoprávní aspekty zvláštní osobnostní práva vyčleněna do zvláštních zákonů, nesporně patří do systému občanského práva (srov. § 1 odst. 3 OZ). Všeobecné osobnostní právo spolu se zvláštním osobnostním právem a průmyslovými právy k označení (právo k ochranné známce, právo k označení původu atd.) vytvářejí obecnější kategorii – práva k nehmotným statkům.

¹² Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 57

¹³ Knappová, M. – Švestka, J. a kol.: *Občanské právo hmotné. svazek 1.*, 3. vydání, Aspi Publishing, 2002, s. 53 – 54

Všeobecné osobnostní právo v objektivním smyslu může být vnímáno dvojitým způsobem: buď jako jednotné právo (tzv. monistické pojetí), v jehož rámci existují různá dílčí osobnostní práva odpovídající jednotlivým složkám osobnosti fyzické osoby, anebo jako soustavu dílčích osobnostních práv (tzv. pluralistické pojetí). Obě pojetí se shodují v tom, že okruh dílčích osobnostních práv je neuzavřený a v závislosti na budoucím společenském vývoji se postupně rozšiřuje. Monistické pojetí však zajišťuje úplnější a tím i účinnější ochranu osobnosti. Charakteristické pro něj je využití tzv. generální klauzule (tj. obecné formulace chránící osobnost fyzické osoby jako takovou) někdy rovněž doplněné demonstrativním výčtem v dané době typických hodnot osobnosti fyzické osoby. Takové řešení umožňuje soudu flexibilně reagovat na vývoj společnosti a v souladu s novými společenskými podmínkami a jimi vyvolanými potřebami ochrany osobnosti uznávat jako pod ustanovení generální klauzule spadající a tedy právem chráněné další hodnoty lidské osobnosti, i když nejsou zákonem uvedeny explicitně. Při pluralistickém pojetí by byla v takovém případě nezbytná novelizace příslušného ustanovení zákona.

Současný český občanský zákoník vychází z monistického pojetí. Ustanovení § 11 obsahuje nejprve generální klauzuli („fyzická osoba má právo na ochranu své osobnosti“) a na ní navazující demonstrativní (srov. „zejména“) výčet hodnot lidské osobnosti: život, zdraví, občanská čest, lidská důstojnost, soukromí, jméno, projevy osobní povahy. Z hodnot výslovně neuvedených v § 11 se ochrana dále vztahuje na tělo (i po smrti osoby), osobní svobodu, podobu.

3.2 Všeobecné osobnostní právo v subjektivním smyslu

Všeobecné osobnostní právo v subjektivním smyslu je v české občanskoprávní literatuře vymezeno jako „možnost každé fyzické osoby jako individuality a suveréna nakládat v mezích právního řádu podle svého uvážení co nejdříve se svou osobností, resp. s jednotlivými hodnotami, tvořícími celistvost její osobnosti v její fyzické a morální jednotě vůči ostatním subjektům (fyzickým či právnickým osobám) s rovným právním postavením za účelem její realizace ve společnosti jakož i ochrany jejích zájmů, potřeb a preferencí“.¹⁴

Obsah práva je dvojitý. Pozitivní složka spočívá v oprávnění fyzické osoby osobnost (resp. její jednotlivé hodnoty) užívat (a realizovat se tak ve společnosti; například používáním svého jména) a dále oprávnění osobností (resp. jejími jednotlivými hodnotami) disponovat, tj. dát souhlas k jejich užití jiným subjektem (například dát souhlas k zachycení a šíření záznamu projevů osobní povahy, k rozšiřování informací ze svého soukromí, k užití svého jména pro reklamní účely, souhlas s transplantací, etc). Tyto dispozice jsou realizovány formou právních úkonů, a musí proto splňovat všechny náležitosti právních úkonů (§ 34 a násl. OZ). Sankcí za jejich nedodržení je neplatnost takové dispozice se všemi z toho plynoucími negativními důsledky. Vzhledem k významu těchto hodnot osobnosti z hlediska veřejného zájmu jsou navíc zákonem stanoveny určité meze dispozic s nimi, jež mají fyzickou osobu chránit i proti její vůli (právní maxima „volenti non fit iniuria“ se tak v oblasti ochrany osobnosti uplatňuje jen částečně). Funkcí pozitivní složky je tedy zajistit běžnou realizaci osobnosti do doby neoprávněného zásahu do osobnosti.

Složka negativní pak zabezpečuje ochranu od okamžiku, kdy k neoprávněnému zásahu již došlo. Jde o oprávnění vzepřít se jakémukoli neoprávněnému porušení, resp. ohrožení své

¹⁴ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 92

osobnosti, resp. jejich jednotlivých hodnot zákonem k tomu stanovenými prostředky (svémoc [§ 6 OZ], ochrana poskytovaná orgánem veřejné správy [§ 5 OZ], soudní ochrana [§ 4 OZ]). Toto teoretické členění není nikterak zpochybněno faktem, že u některých dílčích osobnostních práv (právo na osobní svobodu, na občanskou čest a lidskou důstojnost) ustupuje složka pozitivní výrazně do pozadí a subjektivní právo se realizuje především skrze složku negativní.

Všeobecné osobnostní právo v subjektivním smyslu není právem neomezeným. Limity si může stanovit sama fyzická osoba svým právním úkonem, jak o tom byla řeč výše, anebo je s ohledem na zájmy jiných fyzických či právnických osob nebo na zájem veřejný (například zájem na řádném informování veřejnosti) stanoví zákon. Vždy je však třeba mít na zřeteli, že odpadnutím důvodu omezení se toto subjektivní právo bez dalšího rozvine do své původní šíře (princip elasticity).

Charakteristické rysy všeobecného osobnostního práva v subjektivním smyslu jsou následující. Jde o právo všeobecné, které je nerozlučně spjato s osobností každé fyzické osoby a není vázáno na žádnou zvláštní schopnost nebo podmínku ani na dosažení určitého věku či duševní zralosti.

Všeobecné osobnostní právo je právem osobnostním, resp. ryze osobním a nikoli majetkovým. Jinými slovy jeho předmětem je osobnost fyzické osoby, resp. její jednotlivé složky a zásah do něj se vůbec nemusí promítnout do majetkové sféry dotčené osoby. Tím ovšem není řečeno, že v případě vzniku škody by poškozenému nepříslušela její náhrada nebo že by v případě vzniku nemajetkové újmy nemohla dotčená osoba žádat majetkovou satisfakci (k možnosti kumulace nároků více v části 3.6.2 této práce).

Všeobecné osobnostní právo je právem absolutní povahy, neboli působí erga omnes, a každý je tedy povinen zdržet se jakéhokoliv jednání, kterým by do něj mohl neoprávněně zasáhnout. (Pokud k zásahu došlo, vznikl mezi jeho původcem a dotčenou fyzickou osobou relativní občanskoprávní vztah – vztah inter partes – ze kterého vyplývají pro jeho subjekty nová, tentokrát již relativní, práva a povinnosti.) S ohledem na to se současné systematické zařazení tohoto práva v části věnované právní subjektivitě jeví jako nevhodné.¹⁵

Všeobecné osobnostní právo je též nezczizitelné. Vzhledem k jeho osobnostnímu charakteru nemůže na jiného přejít děděním, ani být převedeno (cedováno). Tomuto rysu neodporuje institut postmortální ochrany (§ 15 OZ), neboť právo stanoveného okruhu fyzických osob domáhat se ochrany osobnosti zemřelého není právem derivativním (odvozeným od práva zemřelé osoby), nýbrž právem originárně vzniklým. V rozporu s tímto rysem není ani možnost osobností disponovat, neboť v takovém případě nedochází k cesi osobnostního práva, nýbrž toliko k poskytnutí souhlasu s omezeným využitím určité hodnoty osobnosti, kteréžto nezbavuje dotčenou fyzickou osobu práva rozhodovat o své osobnosti pro futuro, ani jí neodnímá možnost již jednou udělený souhlas odvolat.

Posledním znakem všeobecného osobnostního práva v subjektivním smyslu je to, že je nepromlčitelné a neprekludovatelné. Promlčení dle § 100 odst. 2 OZ podléhá jen práva majetková (s jistými výjimkami), nikoli však práva osobnostní (argumentum a contrario). Přesto v této otázce nepanuje naprostá názorová jednota. Předmětem sporu je právo na peněžité zadostiučinění, které – ač součástí jednotně pojímaného všeobecného osobnostního práva – přináší fyzické osobě jistý majetkový prospěch, čímž se odlišuje od ostatních dílčích osobnostních práv zabezpečujících ochranu osobnosti a naopak se tím přibližuje právům majetkovým.

---

¹⁵ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecíty, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 24

Někteří autoři¹⁶ dovozují, že nárok na peněžité zadostiučinění podléhá promlčení v tříleté promlčecí době (§ 101 OZ). Tento svůj názor opírají o podobnost funkce nároku na peněžitou satisfakci s reparační funkcí nároků majetkových a kritizují striktně pozitivistickou argumentaci (ustanovením § 100 odst. 2 OZ), která tuto podobnost přehlíží. Dále upozorňují na skutečnost, že stejný režim (tj. promlčování nároku) je dlouhodobě uplatňován u nároku na bolestné a nároku za ztížení společenského uplatnění, stejně jako u nově uzákoněného nároku na odškodnění při úmrtí osob blízkých (podle § 444 odst. 3 OZ), přičemž opačným výkladem by byl nárok na peněžitou satisfakci nevhodně vyčleněn z okruhu těchto typově shodných peněžitých nároků za nemajetkovou újmu. V neposlední řadě pak argumentují současným vývojem v této oblasti a moderními úpravami evropskými, kde je patrná tendence k širšímu pojetí škody, jež zahrnuje nejen škodu majetkovou, ale i nemajetkové újmy. Dlužno dodat, že tento názor na promlčitelnost nároku na peněžitou satisfakci byl dlouhodobě zastáván i soudní praxí a většinou je jí zastáván i v současnosti.

Jiní autoři¹⁷ naproti tomu tvrdí, že funkce náhrady majetkové a zmírnění nemajetkové újmy (byť je v obou případech zprostředkována penězi) je různá, čemuž svědčí i jejich formulace v samostatných ustanoveních (peněžitá satisfakce v ustanovení § 13 odst. 2, 3 OZ a naproti tomu náhrada škody v ustanovení § 16 ve spojení s § 420 a násl. OZ), což by jinak bylo zbytečné. Podle nich pouhá podobnost uvedených nároků neodůvodňuje konstruovat v oblasti promlčení režim odlišný od ostatních osobnostních práv. Běhu času tak přiznávají význam pouze z hlediska faktické prosaditelnosti práva.¹⁸ Na stranu této interpretace se postavil v některých svých rozhodnutích i Nejvyšší soud ČR.¹⁹ Pokud se týká dalšího argumentu uváděného na podporu nepromlčitelnosti peněžité satisfakce – totiž, že osobám, které by se o zásahu do osobnosti dozvěděly až po uplynutí promlčecí doby, by bylo v zásadě odepřeno uplatnění ústavně zaručeného práva (čl. 10 LZPS) – je třeba k němu říci, že jednak by byl vyloučen jen nárok na peněžité zadostiučinění nikoli nároky ostatní, jednak by totožnou argumentací bylo možno napadnout i promlčecí doby u majetkových práv s odkazem na čl. 11 LZPS.²⁰

K výše řečenému však nutno doplnit, že s ohledem na současné pojetí institutu škody, jakožto majetkové újmy (ztráty), kterou lze objektivně vyčíslit penězi,²¹ je systematické zařazení bolestného a náhrady za ztížení společenského uplatnění nesprávné a je toliko důsledkem specifického historického vývoje. Rakouský všeobecný zákoník občanský z roku 1811 zakotvoval z hodnot lidské osobnosti výslovně pouze jméno, když ochrana dalších jejích složek byla dotvářena postupně judikaturou. Všeobecný zákoník občanský upravoval právo na bolestné (§ 1325 ABGB) a v případě zohyzdění, zejména šlo-li o ženu a překázelo-li jí to

¹⁶ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plečický, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 99 – 100, 198 – 199

¹⁷ Holub, M. a kolektiv: *Občanský zákoník. Komentář. 1. svazek*, 2. vydání, Linde Praha, 2003, s. 88 – 89;

Švaňhal, R.: *Ochrana osobnosti fyzických osob*, Právní rozhledy, 2000, č. 9, s. 386

¹⁸ Švaňhal, R.: *Ochrana osobnosti fyzických osob*, Právní rozhledy, 2000, č. 9, s. 386

¹⁹ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25. 9. 2003, sp. zn. 30 Cdo 1542/2003; usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.6.2007, sp. zn. 30 Cdo 154/2007; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.6.2007, sp. zn. 30 Cdo 792/2007

²⁰ pro širší výklad pojmu „vlastnit majetek“, takže by zahrnoval i jiná majetková práva se vyslovuje Pavlíček, V. a kol.: *Ústava a ústavní řád České republiky 2. díl: Práva a svobody*, 2. vydání, Linde Praha, 1999, s. 120

²¹ Knappová, M. – Švestka, J. a kol.: *Občanské právo hmotné. svazek 2., 3. vydání*, Aspi Publishing, 2002, s. 446

v lepším zaopatření, ukládal vzít na to zřetel při stanovení rozsahu náhrady škody (§ 1326 ABGB). Původní dikce zákona pochopitelně neobsahovala obecný institut peněžité satisfakce, nýbrž počítala jen se zmíněnými instituty zvláštními, které byly začleněny do části (typově nejbližší) o náhradě škody. Tato struktura byla přejata pozdějšími občanskými zákoníky a naprosto nesprávně byla zachována i po roce 1990, kdy došlo k doplnění peněžité satisfakce v části o ochraně osobnosti, ačkoli tyto dva nároky (na bolestné a náhradu za ztížení společenského uplatnění) jsou svou povahou pouze speciální peněžité satisfakce za nemajetkovou újmu.

Ustanovení § 100 odst. 2 OZ v platném znění stanoví, že se (s určitými výjimkami) promlčují majetková práva, tedy a contrario nepromlčují se práva osobnostní. Rozhodující ovšem je, jaké kritérium pro rozlišení těchto práv zvolíme. Kritériem může být buď předmět ochrany (tj. jakému statku je skrze právní úpravu subjektivního práva poskytována ochrana – osobnosti nebo majetku) či předmět plnění (jakého statku se lze uplatněním nároku domáhat – peněžitého nebo nepeněžitého, morálního), přičemž tato hlediska nelze mísit či používat libovolně jedno či druhé. Nárok na peněžitou satisfakci je při užití prvního kritéria součástí všeobecného osobnostního práva bez ohledu na majetkový charakter plnění. Jakkoli si lze teoreticky představit i použití druhého kritéria, v současnosti by s ohledem na dikci ustanovení § 1 odst. 1 OZ (vymežujícím občanská práva a svobody předmětem ochrany) nebyla jeho aplikace na český právní řád s tímto ustanovením konformní.²² Pouhou podobností obou zmiňovaných subjektivních práv (na peněžitou satisfakci a na náhradu škody) danou stejným prostředkem (peněžitým plnění) použitým k dosažení různých účelů, nelze ospravedlnit tak extenzivní výklad, který nemá oporu v dikci zákona.

Navíc je nutno připomenout, že se ani při podřízení práva na peněžitou satisfakci režimu promlčení toto nebude řídit důsledně týmiž pravidly jako promlčení nároku na bolestné a náhrady za ztížení společenského uplatnění, neboť právo na peněžité zadostiučinění by se mělo podle shora uvedených názorů promlčovat v tříleté objektivní době, zatímco nárok na bolestné a náhrady za ztížení společenského uplatnění se jakožto náhrada škody na zdraví promlčuje ve smyslu ustanovení § 106 odst. 2 OZ ve dvouleté objektivní době, která není omezena žádnou objektivní promlčovací dobou.

Skutečnost, že de lege ferenda lze s ohledem na vývoj evropských právních úprav v této právní oblasti v posledních letech i s ohledem na práce na připravovaném českém soukromoprávním kodexu očekávat příklon k širšímu pojetí škody a její náhrady a tedy podřízení institutu peněžité satisfakce stejnému režimu jako u náhrady škody (včetně promlčení), není postačujícím argumentem pro výklad příslušných ustanovení občanského zákoníku v tomto směru za stávajícího stavu právní úpravy, a v souladu s citovanými ustanoveními občanského zákoníku je proto třeba považovat právo na peněžitou satisfakci za nemajetkovou újmu způsobenou porušením všeobecného osobnostního práva za nepromlčitelné.

Prekluze se v souladu s dikcí § 583 OZ uplatní jen v případech v zákoně uvedených. Taková výslovná úprava ohledně všeobecného osobnostního práva však v občanském zákoníku obsažena není.

Všeobecné osobnostní právo nabývá fyzická osoba okamžikem narození, resp. početí (za předpokladu, že se narodí živá). Nic na tom nemění skutečnost, že z dílčích osobnostních práv přichází v době prenatalního vývoje v úvahu pouze uplatnění práva na tělesnou integritu. Na druhou stranu ani narozením nenabývá fyzická osoba automaticky všechna dílčí osobnostní práva. Dílčí osobnostní práva spojená s hmotnými substráty (právo k podobizně,

²² Telec, I.: *Přirozené právo osobnostní a jeho státní ochrana*, Právní rozhledy, 2007, č. 1, s. 1 – 2

právo k záznamu projevů osobní povahy) vyžaduje přistoupení další právní skutečnosti, kterou je zachycení těchto hodnot lidské osobnosti na hmotný substrát. Všeobecné osobnostní právo trvá po celý život a zaniká smrtí. Rovněž je třeba upozornit, že v důsledku vývoje osobnosti v průběhu života se rozsah některých dílčích osobnostních práv může měnit. Zatímco například v lidské důstojnosti jsou si fyzické osoby rovny, rozsah dílčího práva na občanskou čest a s ním související rozsah občanskoprávní ochrany jsou závislé na postavení fyzické osoby ve společnosti (širší bude zpravidla u dospělého než u dítěte) i na vykonávané profesi (zvláštní profesní čest právníka, lékaře, vědce, novináře, etc.).²³

3.3 Subjekty práv a povinností

Obecně platí, že způsobilost k právům a povinnostem (tj. právní subjektivitu) mají a tedy právními subjekty jsou osoby fyzické (§ 7 OZ) a právnické (§ 18 OZ), přičemž stát je třeba v občanskoprávních vztazích v souladu s ustanovením § 21 OZ pokládat za právnickou osobu.

Člověk se stává osobou v právním smyslu (fyzickou osobou) okamžikem narození, kterým nabývá způsobilost k právům a povinnostem (§ 7 odst. 1 věta první OZ). Český právní řád ovšem právní subjektivitu přiznává i dítěti počatému, ale dosud nenarozenému (tzv. nasciturus), za předpokladu, že se narodí živé (§ 7 odst. 2 věta druhá OZ). Pojem narození živého dítěte vymezuje vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 11/1988 Sb. v ustanovení § 2 jako „jeho úplné vypuzení nebo vynětí z těla matčina“ při splnění dalších podmínek (projevování známek života, dosažení stanovené porodní hmotnosti, resp. přežití určité doby po porodu). Jestliže se však dítě narodí mrtvé (tj. nesplní výše popsané podmínky), resp. dojde k umělému přerušení těhotenství či k potratu, platí, že se subjektem práva nikdy nestalo. Do narození je tak nascitur z hlediska občanského práva považován za součást matčin těla. Právní způsobilost fyzické osoby trvá bez jakýchkoli omezení až do její smrti. Pojem smrti není na rozdíl od pojmu narození pozitivněprávně upraven (vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 19/1988 Sb. o postupu při úmrtí a o pohřebnictví se zabývá toliko zjišťováním příčin smrti). Samo stanovení okamžiku smrti v průběhu procesu umírání je úkolem lékařské vědy. Je za něj považována nikoli tzv. smrt klinická (při níž je ještě možno tělesné funkce obnovit), nýbrž až smrt cerebrální, při které dochází k nevratnému zastavení mozkové činnosti. Zjišťování smrti mozku v souvislosti s transplantacemi upravuje 2. příloha transplantačního zákona (č. 285/2002 Sb.). Při splnění stanovených podmínek může soud prohlásit fyzickou osobu za mrtvou i bez ohledání mrtvého těla a vystavení úmrtího listu (srov. § 7 odst. 2 OZ).

Právnická osoba vzniká i zaniká (nestanoví-li zákon jinak) ve dvou fázích. Právnická osoba musí být nejprve založena (písemnou smlouvou, zakladatelskou listinou), ale její vznik jako právního subjektu je spjat až s okamžikem zápisu do příslušného rejstříku (obchodního rejstříku, rejstříku obecně prospěšných společností atd.). Způsobilost nabývat práv a povinností je vázána na účinnost zápisu do tohoto rejstříku (§ 19a odst. 2 OZ) a trvá do zániku právnické osoby. I tento proces probíhá ve dvou fázích. Nejdříve je právnická osoba zrušena (§ 20a OZ), právní subjektivitu však ztrácí až výmazem z rejstříku, ve kterém byla zapsána.

Tématikou subjektů osobnostních práv (absolutní či relativní povahy) a subjektů jim odpovídajících povinností (vyplývajících ze smlouvy, zákonné licence nebo neoprávněného zásahu do osobnosti) se zabývají následující odstavce.

---

²³ S III. s. 168

Oprávněnými subjekty, neboli nositeli všeobecného osobnostního práva mohou být toliko osoby fyzické, neboť jak z povahy věci plyne o osobnosti lze hovořit jen u lidské bytosti. Ochrana podobných nemajetkových hodnot upínajících se k právnickým osobám proto není zabezpečována prostřednictvím § 11 OZ, nýbrž ji zajišťují zejména dále uvedená ustanovení právního řádu. Ustanovení § 19b odst. 2 OZ chrání název právnické osoby a ustanovení § 19b odst. 3 OZ její dobrou pověst. V případě neoprávněného zásahu do kterékoli z těchto hodnot může dotčená právnická osoba uplatnit u soudu žalobu zdravotní i odstraňovací nebo žádat zadostiučinění jak morální, tak peněžité. Speciální úpravu ve vztahu k názvu právnické osoby představují ustanovení § 8 – 12 ObZ pojednávající o obchodní firmě. Ochranu obchodního tajemství poskytují ustanovení § 17 – 20 ObZ.

Subjekty všeobecného osobnostního práva mohou být, jak již bylo řečeno, pouze fyzické osoby. Zároveň platí, že subjektem tohoto práva je každá fyzická osoba. Každá fyzická osoba je individualita a má tedy osobnost. Všeobecné osobnostní právo není vázáno na žádné podmínky (jako je věk či psychická vyspělost) a člověk ho nabývá již okamžikem početí (narodí-li se živý). Právní řád tak poskytuje ochranu osobnosti a jejích jednotlivých hodnot i dětem a osobám trpícím duševní poruchou. Jiná situace ovšem nastává v případě dispozic s tímto právem, které mají formu právních úkonů. Jak bylo konstatováno výše, je třeba splnit všechny náležitosti, včetně náležitostí osoby. Nedostatek věku či existence duševní poruchy mají proto za následek neplatnost takového právního úkonu (§ 38 OZ). Nemá-li subjekt práva potřebnou způsobilost k právním úkonům, musí při nich být zastoupen zákonným zástupcem.

Na rozdíl od oprávněných osob, kterými mohou být jen osoby fyzické, na straně povinných subjektů mohou vystupovat jak fyzické, tak právnické osoby. Na fyzické osoby - původce neoprávněného zásahu do osobnosti nejsou kladeny žádné požadavky ohledně psychické vyspělosti, neboť charakter občanskoprávních sankcí je objektivní. Jinak řečeno, může jimi být postižena i osoba nezletilá či jednající v duševní poruše. Dojde-li k neoprávněnému zásahu do osobnosti ze strany zaměstnance právnické osoby, který jednal v rámci plnění úkolů této právnické osoby (stejná pravidla platí pro zásahy ze strany fyzické osoby, která je použita k realizaci činnosti jiné fyzické osoby), je zásah považován (argumentum a simili § 420 odst. 2 OZ) za způsobený právníkou osobou. Sankce dle § 13 OZ pak postihují pouze právníkou osobu (což nevyklučuje odpovědnost zaměstnance vůči právníké osobě na základě tzv. vnitřního vztahu). Pouze v případě, že by zaměstnanec vybočil z rámce činnosti, kterou pro právníkou osobu vykonává (tj. dopustil by se tzv. excesu) odpovídal by dotčené fyzické osobě sám. Zvláštní postoj zaujala soudní praxe též k odpovědnosti politické strany za výroky svého předsedy. Za osobní názor předsedy, který není současně i názorem politické strany (přijatý jejím příslušným orgánem) postihují občanskoprávní sankce dle § 13 OZ pouze předsedu a nikoli politickou stranu.²⁴

Jak bylo rozvedeno výše je typickým rysem všeobecného osobnostního práva jeho ryze osobní charakter a z něj plynoucí neoddělitelnost tohoto práva od lidské osobnosti. Vzhledem k tomu i právo na jakékoli plnění z titulu neoprávněného zásahu do všeobecného osobnostního práva (včetně bolestného a náhrady za ztížení společenského uplatnění) ve smyslu ustanovení § 579 odst. 2 OZ smrtí oprávněné fyzické osoby zaniká; přechod na dědice zemřelé fyzické osoby je vyloučen.²⁵ Toto ustanovení je interpretováno zcela důsledně a to tak, že právo smrtí zanikne bez ohledu na skutečnost, zda právo bylo původcem zásahu uznáno, zda bylo postiženou osobou za jejího života soudně uplatněno, zda bylo před smrtí

²⁴ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.11.2001, sp. zn. 30 Cdo 79/2001

²⁵ S III, s. 179 – 180

poškozené osoby přiznáno pravomocným rozhodnutím soudu či zda byl dokonce již nařízen výkon takového rozhodnutí. Je sice pravdou, že peněžité satisfakce poskytnutá původcem zásahu až po smrti dotčené fyzické osoby není již s to plnit svůj účel (tj. zmírnit zásah do osobnostních práv), na druhou stranu je takový stav nepřipustným zvýhodňováním původce zásahu. Naprosto v rozporu s ustanovením § 1 odst. 1 OZ tato interpretace původce zásahu nepřímou motivující k vyhýbání se splnění své povinnosti, případně i soudně přiznané. Vyloučení zániku povinnosti původce zásahu smrtí postižené osoby v posléze uvedených případech tak honoruje jednak autoritu soudů (jejichž rozhodnutí by měla být respektována) i zásadu *nemo turpitudinem suam alegare potest*. V tomto ohledu se proto jako inspirativní jeví ustanovení § 335 občanského zákoníku č. 141/1950 Sb., který zánik závazku k náhradě bolestného i k náhradě za zohydění vylučoval, byl-li nárok oprávněným již uplatněn.

Zvláštní stanovisko zaujaly české soudy též v otázce povahy reciproční povinnosti, když konstatovaly, že i povinnost poskytnout zadostiučinění podle ustanovení § 13 OZ je osobně spjatá s osobou, která se neoprávněného zásahu dopustila, takže má osobní povahu a smrtí této povinné osoby zaniká (ve smyslu § 579 OZ).²⁶ Takovou povahu lze jistě shledat u povinnosti poskytnout morální satisfakci (například ve formě omluvy nebo odvolání nepravdivých údajů šířených o dotčené fyzické osobě), kdy satisfakci pro postiženého je právě skutečnost, že sám původce zásahu uznal své pochybení a vyjádřil nad ním lítost. Naproti tomu lze však takový charakter těžko konstruovat u povinnosti poskytnout satisfakci peněžitou. Jejím smyslem je umožnit postižené fyzické osobě opatření náhradních požitků, které zmírní vnímání zásahu do její osobnosti. Jsem proto přesvědčen, že je lhostejno, zda bude příslušná částka z finančních prostředků původce zásahu vyplacena jím osobně za jeho života či až jeho dědici po jeho smrti a že u povinnosti zaplatit peněžitou satisfakci nelze shledat osobní charakter a neexistuje tedy důvod, proč by neměla přejít na právního nástupce povinné osoby.²⁷

Jelikož je všeobecné osobnostní právo právem ryze osobním, nemůže jeho soudní ochranu úspěšně uplatňovat nikdo jiný než fyzická osoba, o jejíž právo jde. Je-li ovšem jedním neoprávněným zásahem dotčena osobnost více konkrétních fyzických osob naráz, má každá z těchto osob bez ohledu na postoj ostatních dotčených osob právo uplatňovat ochranu své osobnosti sama (například při neoprávněném zveřejnění dopisu se může ochrany domáhat, jak pisatel, tak adresát, tak i další osoba, jejíž soukromí, případně jiná dílčí osobnostní práva mohla být zveřejněním dopisu dotčena). V případě plurality původců zásahu je pak dotčené fyzické osobě odpovědný každý z těchto subjektů zvlášť.

Výjimkou z výše uvedeného pravidla byl původní § 14 OZ. Ten umožňoval, aby se právnická osoba domáhala ochrany osobnosti fyzické osoby, do jejíž osobnosti bylo zasaženo, týkal-li se tento neoprávněný zásah do osobnosti činnosti fyzické osoby pro tuto právnickou osobu (například při obvinění z korupčního jednání pracovníka, resp. orgánu této právnické osoby). V současnosti se uvažuje o obnovení tohoto ustanovení, což by právnické osobě mimo jiné rozšířilo okruh nástrojů k ochraně jejího dobrého jména. Jak však upozorňují někteří autoři, zákon by musel vyloučit toto oprávnění právnické osoby pro případ výslovného nesouhlasu dotčené fyzické osoby.²⁸

²⁶ rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 6.4.1995, sp. zn.: 1 Co 338/94 nebo rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.9.2005, sp. zn. 30 Cdo 1051/2005

²⁷ Švestka, J., Jehlička, O., Škárová, M., Spáčil, J. a kol.: *Občanský zákoník. Komentář*, 10. vydání, C. H. Beck, 2006, s. 781

²⁸ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 87

Dosud platnou výjimkou ze zmíněného pravidla je § 15 OZ, kterým je zabezpečována občanskoprávní ochrana osobnosti fyzické osoba po její smrti (tzv. postmortální ochrana). Ustanovení § 15 OZ přiznává taxativně stanovenému okruhu subjektů právo domáhat se ochrany osobnosti zemřelé fyzické osoby. Ačkoli toto zvláštní subjektivní právo vzniká smrtí fyzické osoby, nejedná se o případ dědické sukcese (a tudíž je nerozhodné, jsou-li osoby uvedené v § 15 OZ zároveň dědici).

Toto osobnostní právo sui generis vzniká originárně (ex lege), čemuž svědčí i fakt, že se od práva zemřelé osob liší co do funkce, rozsahu i prostředků ochrany. Cílem práva osob dle § 15 OZ je skrze ochranu osobnosti zemřelého ochrana jeho památky a vzpomínky na něj. Rozsah všeobecného osobnostního práva (§ 11 OZ) je ve vztahu k tomuto zvláštnímu osobnostnímu právu (§ 15 OZ) někdy širším, jindy užší. Širší je v tom smyslu, že jakékoli dispozice s hodnotami své osobnosti (ať zákazy či svolení), které zemřelá osoba pro případ své smrti učinila, osoby v § 15 OZ zavazují, neboli tyto osoby již nemohou v dané věci nijak rozhodnout (rozhodnutí zemřelé osoby měnit). Právní řád tak upřednostňuje projev vůle zemřelé osoby před vůlí osob vyjmenovaných v § 15 OZ. Užší je v případě, kdy je příslušný dispoziční projev fyzické osoby s ohledem na převažující veřejný zájem vyloučen (například dispozice nepárovým orgánem), zatímco osoby uvedené v § 15 OZ jej za změněných podmínek provést mohou. I když zákon, pokud se prostředků ochrany osobnosti týče, žádné rozdíly mezi porovnávanými právy nečiní, je třeba mít v souladu se soudní praxí zato (vzhledem k jeho funkci a osobnímu charakteru), že právo na peněžitou satisfakci zaniká smrtí dotčené fyzické osoby, a proto osobám vypočteným v ustanovení § 15 OZ být přiznáno nemůže.

Subjektivní osobnostní právo osob dle § 15 OZ je právem originárním, z čehož plynou následující důsledky. Za prvé není rozhodné, kdy došlo k neoprávněnému zásahu do osobnosti zemřelé fyzické osoby (zda ještě před její smrtí či až po ní).²⁹ Pokud se však ochrany své osobnosti dožadovala před svou smrtí ještě sama dotčená fyzická osoba, soud po její smrti řízení zastaví a osoby dle ustanovení § 15 OZ pak musí podat vlastní návrh na zahájení řízení. Za druhé nezbyvá než (ve spojení s ustanovením § 256 odst. 1 OSŘ) konstatovat, že pokud fyzická osoba dosáhla vydání meritorního rozhodnutí ve věci ochrany své osobnosti, osoby dle ustanovení § 15 OZ nejsou po její smrti oprávněny domáhat se jeho výkonu. V takovém případě by nejdříve musely samy získat meritorní rozhodnutí v novém řízení zahájeném z jejich návrhu.

Ustanovení § 15 OZ ve svém taxativním výčtu uvádí tři kategorie osob, u kterých lze pro jejich blízký vztah k zemřelému důvodně soudit, že budou jeho posmrtné zájmy náležitě hájit. Někteří autoři přicházejí s podnětným návrhem na rozšíření tohoto okruhu osob s ohledem na tzv. singles (tj. osoby žijící osaměle, nezakládající rodiny) a zajištění odpovídající postmortální ochrany také jim.³⁰ Jde o manžela zemřelého (resp. jeho partnera), děti (resp. osvojence) zemřelého a jeho rodiče (resp. osvojitele). Tyto subjekty jsou rozděleny do dvou skupin. První tvoří pozůstalý manžel, resp. partner a děti, druhou rodiče. Vztah mezi osobami z různých skupin je takový, že osoby ze druhé skupiny mohou své právo využít až tehdy, neexistuje-li subjekt z první skupiny (nepostačuje, že své oprávnění pouze nevyužil). Pro osoby v téže skupině pak platí, že každá z nich může své právo na ochranu osobnosti zemřelé fyzické osoby uplatnit samostatně (nejen bez součinnosti ostatních, ale dokonce i proti jejich vůli). Smrtí poslední z osob oprávněných dle § 15 OZ toto zvláštní subjektivní

²⁹ S III, s. 179 – 180

³⁰ Sigmundová M., Telec I.: *Přehled některých právních a etických otázek ochrany osobnosti*, Soudní rozhledy, 2003, č. 3, s. 74

osobnostní právo zaniká, což zejména u osob veřejně činných umožňuje neomezené hodnocení významu jejich společenské role.³¹

3.4 Objekt všeobecného osobnostního práva

„Předmět (objekt) všeobecného osobnostního práva jako jednotného práva, resp. v jeho rámci předmět dílčích osobnostních práv, je osobnost každé fyzické osoby jako individuality a suveréna, resp. jednotlivé hodnoty (statky, stránky, atributy, popř. projevy osobnosti fyzické osoby), tvořící celistvost její osobnosti v její fyzické (tělesné) a morální jednotě, se kterou, resp. se kterými fyzická osoba jako oprávněný subjekt nakládá ve společnosti vůči ostatním subjektům (fyzickým a právnickým osobám) s rovným právním postavením.“³² Jiné vymezení nabízí slovenský civilista Š. Luby: „Ochrana osobnosti je velmi široký pojem, ktorý zahrnuje jednak ochranu jednotlivých stránek osobnosti človeka a jednak prejavov osobnosti.“³³

Osobnost fyzické osoby, resp. jednotlivé hodnoty tvořící její integritu nejsou neměnné, stejně jako není uzavřený a konečný katalog těchto hodnot. Tyto pojmy se dynamicky vyvíjejí v závislosti na celé řadě faktorů (jako jsou změny společnosti i jejích potřeb, rozvoj vědy a techniky atd.). Vzhledem k dynamice a mnohotvárnosti lidské osobnosti je její ochrana v § 11 OZ zajišťována obecnou formulací (tzv. generální klauzulí) – „Fyzická osoba má právo na ochranu osobnosti ...“ – a jenom k usnadnění interpretace syntetického pojmu osobnosti fyzické osoby je připojen příkladný výčet (srov. slovo „zejména“ v § 11 OZ) jednotlivých v dané době typických hodnot osobnosti (život, zdraví, občanská čest, lidská důstojnost, soukromí jméno, projevy osobní povahy). Demonstrativnost výčtu potvrzují stanoviska teorie i konstantní judikatura.³⁴ Tato koncepce umožňuje soudu při jeho rozhodování v souladu se společenským vývojem a s poznáváním nových potřeb při zabezpečování postavení fyzické osoby ve společnosti beze změny zákonné úpravy pružně poskytovat ochranu i dalším ve výčtu § 11 výslovně nevyjmenovaným hodnotám lidské osobnosti. Za tyto další chráněné hodnoty lze v současnosti považovat zejména osobní svobodu ve všech jejích formách, podobu a tělo. V poslední době lze s odkazem na judikaturu Evropského soudu pro lidská práva i českých soudů včetně Ústavního soudu³⁵ hovořit o uznání dalšího dílčího osobnostního práva – práva na příznivé životní prostředí.

Nyní stručně k jednotlivým stránkám osobnosti. Jednou z nejdůležitějších je tělesná integrita, která zahrnuje život, zdraví (fyzické i psychické) a lidské tělo. Ochrana těla však nekončí smrtí člověka, nýbrž se vztahuje i na tělo mrtvé (což si vyžádal hlavně pokrok na poli transplantací).

³¹ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 87

³² Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 120

³³ Luby Š.: *Občianskoprávna ochrana osobnosti*, Právny obzor, 1968, č. 9, s. 777 - 778

³⁴ Knap, K.: *K problematice práva na ochranu osobnosti*, Socialistická zákonnost, 1966, č. 2, s. 66; Švestka, J.: *Několik úvah nad předmětem všeobecných osobnostních práv*, Právny obzor, 1970, č. 2, s. 126; Švestka, J. – Spáčil, J. – Škárová, M. – Hulmák, M. a kol.: *Občanský zákoník I. § 1 - 459. Komentář*, 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2008, s. 123 - 125; S III. S. 171; rozsudek NS ČR ze dne 26.7.2000, sp. zn. 30 Cdo 2304/99; náleží ÚS ČR ze dne 24.10.1995, sp. zn. I. ÚS 15/95

³⁵ rozhodnutí ESLP ve věci Lopez Ostra v. Španělsko 1994; ve věci Geurra a další v. Itálie 1998; náleží ÚS ČR ze dne 10.7.1997, sp. zn. III. ÚS 70/97

Osobní svobodou je třeba rozumět stav, kdy fyzická osoba má možnost činit o své osobě rozhodnutí a realizovat je, přičemž omezit ji v tom může jedině zákon.³⁶ Osobní svoboda má řadu forem: fyzická svoboda (čl. 8 LZPS), nedotknutelnost osoby (čl. 7 LZPS), svoboda pohybu a pobytu (čl. 14 LZPS), svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání (čl. 15 odst. 1 LZPS), svoboda vědeckého bádání a umělecké tvorby (čl. 15 odst. 2 LZPS), svoboda volby povolání (čl. 26 odst. 1 LZPS). Zvláštní pozornost je v této souvislosti nutné věnovat rovnosti lidí (čl. 1 LZPS). Někteří autoři ji považují za samostatnou hodnotu lidské osobnosti chráněnou všeobecným osobnostním právem.³⁷ Jiní ji naproti tomu pokládají za *conditio sine qua non* osobní svobody. Ochrana proti diskriminaci je pak dle jejich názoru fyzické osobě poskytována v rámci ochrany dílčího osobnostního práva na osobní svobodu.³⁸

Základní rozdíl mezi občanskou ctí a lidskou důstojností tkví v tom, že zatímco v důstojnosti jsou si všichni lidé rovni (čl. 1 LZPS) a jistý elementární respekt jim náleží již proto, že jde o lidské bytosti, čest je výrazem vážnosti, kterou si svými postoji a chováním konkrétní fyzická osoba vydobyla ve společnosti. Dobrá pověst právnické osoby není složkou osobnosti a je upravena samostatně v § 19b OZ. Dlužno ovšem dodat, že prostředky ochrany dobré pověsti právnické osoby jsou podobné jako u ochrany občanské cti fyzické osoby.

Jako jméno je chráněno v zásadě jakékoli označení, které se stalo pro určitou fyzickou osobu v rámci alespoň části veřejnosti natolik příznačné, že je možné ji podle něj jednoznačně identifikovat. Ochrana se při splnění těchto podmínek vztahuje na jméno křestní, příjmení, jméno krycí (pseudonym) i přezdívku. Naopak nedopadá na název právnické osoby (§ 19b OZ), ani na obchodní firmu (§ 8 – 12 ObZ).

Podobu lze definovat jako charakteristické rysy individualizující tělesný vzhled (zejména tvář) fyzické osoby.³⁹ Co se této složky osobnosti týče, vznikají fyzické osobě dvě dílčí osobnostní práva. Jednak má právo na podobu (upínající se k podobě přímo), jednak při zachycení své podoby nabývá též právo k podobizně (vztahující se k podobě zprostředkovaně skrze hmotný substrát, na němž je její podoba registrována).

S obdobnou dvojicí práv se lze setkat u další stránky osobnosti – u projevů osobní povahy. Zásadně jde o slovní projevy ať ústní (zachycené na zvukový záznam bez ohledu na druh nosiče zvuku) nebo písemné (psané vlastnoručně i na stroji). Prvním právem je právo na slovní projev osobní povahy, druhým právo k záznamům slovních projevů osobní povahy.

Osobní soukromí je vnitřní sféra života fyzické osoby tvořená skutečnostmi jejího soukromého života, jež je nezbytná pro její seberealizaci a další rozvoj. Mezi skutečnosti soukromého života patří skutečnosti rodinného života (narození, zdraví, smrt, těhotenství, sňatek, rozvrat v manželství a v rodině, rozvod atd.), skutečnosti intimního života (citového i milostného) a některé další údaje (majetek).⁴⁰ Z judikatury Evropského soudu pro lidská práva i soudů českých je patrná tendence rozšiřování pojmu soukromí tak, že kromě výsostně privátní sféry jedincova života zahrnuje jednak soukromé vztahy s dalšími lidmi, které jsou nezbytné pro jeho seberealizaci, jednak možnost pokojného života nenarušovaného

³⁶ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 123

³⁷ Eliáš, J.: *Ochrana osobnosti v socialistickém občanském právu*, Právník, 1966, č. 3, s. 196

³⁸ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 124

³⁹ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 127

⁴⁰ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 130 – 131

nejrůznějšími emisemi a nezdravým životním prostředím. Právo na příznivé životní prostředí není sice přímo spjato s určitou složkou lidské osobnosti, ale jeho prostřednictvím je poskytována ochrana zejména soukromému životu fyzických osob, případně též jejich zdraví.

Vedle obecné úpravy ochrany osobnosti (§ 11 OZ) upravuje občanský zákoník v ustanovení § 12 ještě zvláštní právní režim hmotných substrátů (tj. hmotných předmětů zachycujících imateriální hodnoty – složky lidské osobnosti – konkrétně podobu, projevy osobní povahy a soukromí). Ustanovení § 12 odst. 1 OZ je jenom specifickým rozvedením ustanovení § 11 OZ, a na případy ochrany hmotně zachycených hodnot lidské osobnosti tak vedle ustanovení § 12 odst. 1 OZ plně dopadá též ustanovení § 11 OZ.

Předmětem ochrany podle § 12 OZ jsou také složky osobnosti fyzické osoby (resp. ty z nich, které byly zachyceny) a nikoli samotné hmotné substráty. Důvodem formulace tohoto zvláštního ustanovení je povaha hmotných substrátů. Zachycením nehmotných osobnostních hodnot na hmotný substrát dochází k jejich oddělení od osobnosti, což umožňuje nakládání s nimi nezávisle na osobnosti dotčené fyzické osoby již samou dispozicí tímto substrátem. Registrací jsou tyto hodnoty fixovány a mohou tak být opakovaně využívány (zneužívány) a vzhledem k současné technické úrovni také zpřístupňovány širokému okruhu osob, čímž možný rozsah neoprávněného zásahu a případná způsobená újma značně vzrůstají. A proto je (ve snaze předejít v této citlivé oblasti pochybnostem) obecné pravidlo vyplývající již z § 11 OZ konkretizováno ve vztahu k hodnotám zachyceným na hmotné substráty.

Z výše popsané charakteristiky hmotných substrátů vyplývá, že na ně mohou dopadat normy trojího druhu. Za prvé je hmotný substrát hmotná věc a jako taková podléhá občanskoprávní úpravě vlastnického práva. Za druhé jsou jejich prostřednictvím vyjádřeny imateriální hodnoty – stránky lidské osobnosti – pročež se na ně vztahují normy všeobecného osobnostního práva (resp. dílčích osobnostních práv) v objektivním smyslu. Za třetí při splnění podmínek stanovených zvláštními zákony (§ 1 odst. 3 OZ) se navíc uplatní též úprava zvláštních osobnostních práv (především práva autorského). Musí ovšem jít o tvůrčí zachycení hodnoty osobnosti fyzické osoby (například malířský portrét). Všechna tato práva mohou svědčit jediné osobě nebo může být z každého oprávněna jiná. V druhém případě se stává aktuální otázka řešení kolize těchto práv (ta však zpravidla nevzniká v případě písemností osobní povahy). Při absenci výslovné úpravy v občanském zákoníku nezbyvá než vyvodit závěr z principu týkajícího se střetu subjektivních práv obecně (čl. 4 LZPS), podle kterého je třeba hodnotit a porovnávat kolidující práva z hlediska jejich funkce a společenského významu. Pro vzájemný poměr zmiňovaných práv z toho pak plyne, že s ohledem na jejich závažnost má být před ostatními dána přednost všeobecnému osobnostnímu právu a zvláštnímu osobnostnímu právu má být dána přednost před vlastnickým právem k hmotným substrátům.⁴¹ Speciální úpravu nadto obsahuje zákon č. 121/2000 Sb., autorský zákon, který explicitně řeší vztah práva autorského a vlastnického (§ 9 AutZ).

3.5 Omezení všeobecného osobnostního práva

Všeobecné osobnostní právo stejně jako kterékoli jiné subjektivní právo nemůže být právem neomezeným, nýbrž je z důvodů vyvážení zájmů oprávněné osoby na jedné straně a

⁴¹ Knap, K. – Švestka, J.: *Ochrana osobnosti v československém občanském právu*, Orbis, Praha, 1969, s. 117 - 118; Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 140 – 142; náleží Ústavního soudu ČR ze dne 12.10.1994, sp. zn.: Pl. ÚS 4/94, usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 20.7.2004, sp. zn.: 16 C 67/2004 (potvrzeno usnesením Vrchního soudu v Praze ze dne 14.12.2004, sp. zn.: 1 Co 370/2004

oprávněných zájmů třetích osob i zájmu veřejného podrobena jistým omezením. Všeobecné osobnostní právo (resp. jednotlivá dílčí osobnostní práva) může být omezeno, resp. zásah do něj nebude pokládán za neoprávněný, stane-li se tak za jedné ze tří níže uvedených okolností.⁴²

Zásadně může být do tohoto práva zasaženo jen na základě svolení fyzické osoby (v souladu s principem dispoziční autonomie uplatňujícím se v občanskoprávních vztazích charakteristických rovností subjektů). Svolením fyzická osoba uno actu své právo využívá (jak bylo řečeno výše, pozitivní složka práva zahrnuje i možnost dát souhlas s užitím některých hodnot osobnosti jiným subjektem) i omezuje (pokud jde o negativní složku práva). Právně relevantní svolení vylučuje neoprávněnost zásahu (při dodržení podmínek ustanovení § 12 odst. 3 OZ), a zbavuje tak fyzickou osobu oprávnění se takovému zásahu vzepřít.

K svou povahou výjimečnému omezení všeobecného osobnostního práva dochází v situaci, kdy důležitý veřejný zájem svým významem převáží individuální zájem na ochraně osobnosti fyzické osoby. Oba zájmy je však nutné v konkrétním případě vždy pečlivě zvážit s přihlédnutím ke všem okolnostem, aby nebyl jeden nedůvodně upřednostněn před druhým.⁴³ Z důvodu veřejného zájmu mohou být omezeny obě složky všeobecného osobnostního práva. Negativní složku omezuje občanský zákoník (§ 12 odst. 2 a 3 OZ - občanskoprávní teorie hovoří o tzv. zákonných licencích) přípustěním přímých zásahů do osobnosti fyzické osoby, pozitivní složku stanovením mezi dispozic osobností (vyplývajícími zejména z ustanovení § 39 OZ). K podobnému omezení může dojít i na základě ustanovení jiných právních předpisů (§ 67 a násl. TR, § 191a a násl. OSŘ atd.). Je ovšem třeba mít stále na paměti, že vykročením z mezi těchto ustanovení (například provedením nepřipustného neprocesního úkonu vůči obviněnému orgánem činným v trestním řízení) dochází k neoprávněnému zásahu do osobnosti.⁴⁴

Třetím případem omezení všeobecného osobnostního práva může být výkon jiného subjektivního práva, resp. plnění právní povinnosti jiným subjektem. Zvláštní je v tom, že na rozdíl od svolení a zákonných licencí sebou nemusí automaticky nést i zásah do osobnosti fyzické osoby. Jedná se o velké množství různorodých práv a povinností, například: svémoc (§ 6 OZ), krajní nouzi (§ 418 odst. 1 OZ), nutnou obranu (§ 418 odst. 2 OZ), právo kritiky (čl. 17 LZPS), svědeckou povinnost (§ 126 odst. 1 OSŘ, § 97 TR, § 35 odst. 1 SprŘ), výkon činnosti advokáta v rámci hájení práv a oprávněných zájmů klienta (§ 16 zákona č. 85/1996 Sb., o advokacii; dále též jen jako „ZA“), rozhodovací činnost orgánů veřejné správy atd.

Vzhledem k výjimečnosti přímých zásahů do osobnosti je namístě, aby příslušná zákonná ustanovení byla interpretována restriktivně a byla také vyloučena jejich analogická aplikace. Z téhož důvodu je třeba rovněž považovat za opodstatněný požadavek restriktivního výkladu svolení uděleného dotčenou fyzickou osobou.

Ustanovení § 12 odst. 3 OZ navíc stanoví zvláštní podmínky, které musí být dodrženy při zásahu do osobnosti a jež mají chránit fyzickou osobu před zneužitím ustanovení umožňujících omezení všeobecného osobnostního práva. Nedodržení těchto podmínek znamená neoprávněný zásah do osobnosti se všemi z toho plynoucími negativními důsledky. Tyto podmínky dopadají nejen na licence ve zmíněném odstavci (jak by mohlo jejich nevhodné systematické zařazení naznačovat), nýbrž s ohledem na dikci zákona („...

⁴² Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 155 – 157; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.9.2004, sp. zn.: 30 Cdo 179/2004

⁴³ náleží Ústavního soudu ze dne 9.2.1998, sp. zn. IV. 154/97

⁴⁴ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.10.2005, sp. zn. 30 Cdo 57/2005

přiměřeným způsobem též pro ...“, „Ani takové použití však nesmí být v rozporu s ...“) i na smysl normy je jejich dosah obecný. Jak dovozuje literatura musí být splněny ať k zásahu do osobnosti fyzické osoby dochází na základě svolení, zákonné licence nebo v rámci výkonu subjektivního práva (plnění právní povinnosti).⁴⁵ Tomuto širšímu výkladu ostatně svědčí rovněž čl. 4 odst. 4 LZPS, v souladu se kterým je třeba interpretovat předpisy nižší právní síly. Komentář k němu dodává: „Pod záminkou stanovených mezí nemůže být při vydávání právních předpisů ani při jejich výkladu popřena či ohrožena jejich podstata.“⁴⁶ S obdobným cílem Úmluva (například v čl. 8 odst. 2) stanoví, že do vyjmenovaných práv lze zasahovat jen v konkrétním veřejném zájmu, a je-li to „nezbytné v demokratické společnosti“.

První podmínka je pozitivní – k omezení musí dojít přiměřeným způsobem – druhá je negativní – omezení nesmí být v rozporu s oprávněnými zájmy fyzické osoby. Za přiměřené je možné považovat jen takové užití hodnoty lidské osobnosti, které je z hlediska formy a rozsahu nezbytné k dosažení sledovaného cíle krytého zákonnou licencí či svolením fyzické osoby. Oprávněný zájem pak literatura konkretizuje jako zájem na zachování nedotknutelnosti základu osobnosti každé fyzické osoby, na jehož respektování je třeba s ohledem na zachování elementární úcty k důstojnosti fyzické osoby za všech okolností trvat. Vymezení obsahu pojmu nedotknutelný základ osobnosti bude v jednotlivých případech věcí soudu, který přitom vezme zřetel zejména k zásadě dobrých mravů (§ 3 odst. 1 OZ).⁴⁷ V tomto smyslu je pak třeba považovat za neoprávněné například takové použití hmotného substrátu, které poškozuje čest a důstojnost osoby, již se týká (například ji zachycuje takovým způsobem, který ji před veřejností zesměšňuje).

Svolení fyzické osoby, kterým tato disponuje svou osobností (resp. některými jejími hodnotami), má formu právního úkonu, pročež musí splňovat jeho obecné náležitosti (tj. náležitosti osoby, vůle, projevu, předmětu a formy úkonu [§ 34 a násl. OZ]). Zároveň je ovšem zapotřebí respektovat zvláštní právní úpravy reflektující specifika osobnostních práv (například ustanovení § 23 ZPZ, § 7 TranZ). Svolení tak může být uděleno výslovně (písemně či ústně) i konkludentně, nevzbuzuje-li to pochybnost o obsahu projevené vůle (například přijetím honoráře hercem za ztvárnění filmové role nebo za natočení reklamního spotu, vstupem osoby do kamerami střeženého prostoru banky za předpokladu, že byl před vstupem na jejich instalaci upozorněn, etc.). Ačkoli je svolení výslovně upraveno jen v souvislosti s hmotnými substráty (§ 12 odst. 1 OZ), na rozdíl od zákonných licencí dopadá i na další hodnoty osobnosti, jimiž lze disponovat (jak je to rozvedeno níže).

Svolení je třeba vykládat vždy restriktivně a vztahovat ho jen na taková užití osobnostních statků, která fyzické osobě co do účelu, rozsahu (místního, časového, ...) i způsobu byla (resp. musela být) známa již v okamžiku udělení svolení. Z toho plyne, že neoprávněným zásahem je i každé využití hodnoty osobnosti, k němuž došlo s větším časovým odstupem za změněných okolností (které dotčená fyzická osoba v době udělení svolení nemohla předvídat).

Jednou udělené svolení lze bez udání důvodu odvolat až do provedení příslušného zásahu (otištění zhotovené fotografie, provedení lékařského zákroku atd.), tím však není

⁴⁵ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 158 – 159

⁴⁶ Pavlíček, V. a kol.: *Ústava a ústavní řád České republiky 2. díl: Práva a svobody*, 2. vydání, Linde Praha a.s., 1999, s. 61

⁴⁷ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 106, 107; Švestka, J.: *Několik úvah nad otázkami omezení všeobecných osobnostních práv*, Právník, 1970, č. 6, s. 451, 452

dotčena odpovědnost fyzické osoby za případnou škodu způsobenou dodatečným odvoláním jednou již uděleného souhlasu.

Oprávnění disponovat osobností má ovšem (jak již bylo řečeno) své meze dané veřejným zájmem. Míra omezení se liší v závislosti na tom, o jakou složku lidské osobnosti se jedná. Výraznou roli hraje dispoziční oprávnění u projevů osobní povahy a soukromí. Rovněž každý zásah do tělesné integrity se může dít jen na základě souhlasu (výjimka § 23 odst. 3 a 4 ZPZ), ale souhlas nemůže být dán k usmrcení nebo k poškození zdraví. Naopak u osobní svobody, cti a důstojnosti jsou dispozice v podstatě vyloučeny. Tyto meze jsou důsledkem aplikace § 39 OZ, který neplatností stíhá každý právní úkon zákonu odporující (*contra legem*), jej obcházející (*in fraudem legis*) nebo odporující dobrým mravům (*contra bonos mores*). Například souhlas s usmrcením by byl neplatný pro rozpor s ustanovením § 140 TZ.

Funkcí zákonných licencí (§ 12 odst. 2 a 3 OZ) je zpřístupnění předmětu osobnostních práv k využití třetím osobám bez nutnosti žádat svolení oprávněného subjektu a v odůvodněném rozsahu tak zajistit uspokojování veřejných zájmů.⁴⁸ V judikatuře soudů (zejména Ústavního soudu) je ovšem prosazována zásada subsidiarity aplikace ustanovení o zákonných licencích, jichž by mělo být využito teprve tenkrát, když použití příslušných hodnot lidské osobnosti není možné se svolením dotčené osoby.⁴⁹

Ustanovení § 12 OZ ve svém taxativním výčtu hodnot podléhajících režimu zákonných licencí uvádí písemnosti osobní povahy, podobizny a obrazové snímky, zvukové záznamy. Písemností osobní povahy jsou jakékoli písemné záznamy soukromé – ne však nutně důvěrné – povahy (deníky, dopisy, ...) bez ohledu na to, zda jsou napsány vlastnoručně či na stroji. Nejsou jimi ovšem například obchodní dopisy nebo záznamy projevů, ke kterým dochází při výkonu povolání, při obchodní či veřejné činnosti.⁵⁰ V jiném rozsahu je ochrana poskytována dle čl. 8 Úmluvy o ochraně lidských práv a svobod, který chrání korespondenci jako takovou, včetně obchodní, profesní. S ohledem na charakter Úmluvy jako smlouvy podle čl. 10 Ústavy je třeba mít za to, že její dikce poskytující ochranu tajnosti korespondence ještě nad rámec ochrany osobnosti by měla mít aplikační přednost před citovaným zněním občanského zákoníku. Podobiznou je portrét fyzické osoby, zatímco obrazový snímek je jiným – byť i jen nezamýšleným - zachycením její podoby (například ve větší skupině osob). Zvukovým záznamem je registrace lidského hlasu na libovolný nosič zvuku.

Zákonné licence mají různý rozsah. Buď mohou opravňovat jenom k použití již zhotovených záznamů nebo též k jejich pořízení. Zatímco vymezení obsahu pojmu pořízení záznamu nečiní větších obtíží, pod pojem použití záznamu nelze podřadit jakékoli užití, nýbrž jen takové, které se projeví navenek vůči dalším osobám a může jím být způsobena nemateriální újma (nezahrnuje tedy použití pro vlastní potřebu). Na druhou stranu pro subsumpci pod termín použití záznamu není třeba, aby byl užit veřejně ani aby byl hromadně rozšiřován.

Občanský zákoník zavedl tři licence, které lze rozdělit do dvou skupin. První skupinu tvoří tzv. úřední licence zakotvená v ustanovení § 12 odst. 2 OZ. Vztahuje se na písemnosti osobní povahy, podobizny, obrazové snímky i zvukové záznamy, ale jejich použití podmiňuje existencí zvláštního zákona (nepostačuje právní předpis nižší právní síly), který stanoví, jak konkrétní účel takového zásahu, tak jeho možný rozsah, přičemž použití hmotných substrátů musí mít vždycky přímý vztah k zákonem vymezenému předmětu a účelu tohoto úředního řízení. Skutečnost, že ustanovení § 12 odst. 2 OZ mluví pouze o použití písemností osobní

⁴⁸ Luby, Š.: *Občianskoprávna ochrana osobnosti*, Právny obzor, 1968, č. 9, s. 786

⁴⁹ náleží Ústavního soudu ČR, ze dne 21.3.2002, sp. zn. III. ÚS 256/01

⁵⁰ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 11.5.2005, sp. zn. 30 Cdo 64/2004

povahy atd., nebrání tomu, aby zvláštní zákon připustil i jejich pořízení (například zhotovení podobizny pro policejní evidenci). U osobních písemností a zvukových záznamů pak tyto zákonné licence vylučují protiprávnost zásahu do osobnosti jak osoby, o jejíž projev se jedná, tak i jiné osoby, jejíž právo by mohlo být dotčeno. Použití hmotných substrátů musí mít k předmětu úředního řízení (pro něž je licence stanovena) bezprostřední vztah. Tento požadavek vyplývá z ustanovení § 12 odst. 3 OZ, které stanoví, že k omezení osobnostního práva může dojít jen přiměřeným způsobem (tj. jen v rozsahu nezbytném k dosažení sledovaného cíle).

Do druhé skupiny patří tzv. vědecká a umělecká licence a tzv. zpravodajská (reportážní) licence (§ 12 odst.3 OZ). Na rozdíl od tzv. úřední licence licence druhé skupiny jednak dopadají jen na podobiznu, obrazové snímky a zvukové záznamy (ne už na písemnosti osobní povahy), jednak nevyžadují žádný zvláštní zákon a jsou založeny výlučně na ustanovení § 12 odst. 3 OZ. Rozsahem se ale obě licence liší. U tzv. vědecké a umělecké licence je nutné i přes poněkud matoucí dikci § 12 odst. 3 OZ dovodit, že se již z povahy věci jedná o zákonnou licenci v užším smyslu (tj. neumožňuje záznam rovněž pořídít). Opačná interpretace by byla nepřipustně extenzivní. Jinak je tomu u tzv. zpravodajské licence, která se vztahuje na zpravodajství prováděné prostřednictvím vypočtených sdělovacích prostředků (tisk, film, rozhlas, televize). Zachycení příslušných hodnot osobnosti je součástí samé podstaty zpravodajství, bez kterého by nebylo realizovatelné. Získání souhlasu od všech zachycených osob by však bylo nejen technicky náročné, ale v řadě případů přímo nemožné (při informování o hromadných akcích z důvodů anonymity účastníků, při informování o kontroverzním jednání určitých osob z důvodu odepření jejich souhlasu) a v konečném důsledku by neúměrně ztížilo uspokojení zájmu na rychlém a objektivním informování veřejnosti o věcech, na kterých má oprávněný zájem. Nutno ještě dodat, že zpravodajská licence se uplatní jenom tenkrát, když půjde v pravém slova smyslu o zpravodajství (tj. o zprostředkování aktuální události veřejného zájmu nebo jejich kritického zhodnocení). Na druhou stranu je třeba mít za to, že i zpravodajství tzv. bulvárních médií má jistou informační hodnotu a nelze jej bez další zbavit možnosti uplatnit uvedenou zákonnou licenci.

Rovněž k omezení osobnostního práva v důsledku výkonu jiného subjektivního práva, resp. plnění právní povinnosti existuje zajímavá judikatura českých soudů i Evropského soudu pro lidská práva. Zvláštní stanovisko zaujal Nejvyšší soud ČR k možnosti zásahu do osobnostního práva na základě práva vlastnického, když judikoval, že právu na ochranu obydlí a soukromí je v zásadě třeba dát přednost před právem spoluvlastníka na užívání části věci v podílovém spoluvlastnictví, což plyne z porovnání závažnosti obou těchto práv.⁵¹

Neoprávněným zásahem do osobnostních práv mohou být za určitých podmínek shledány také určité pasáže odůvodnění soudních rozhodnutí, což svým nálezem připouští i Ústavní soud ČR.⁵² Na druhou stranu však uvádí, že každé sporné vyjádření, včetně úvah vyslovených v odůvodnění soudního rozhodnutí, je nutno posuzovat v jejich kontextu, zejména s ohledem na funkci, kterou rozhodnutí, v němž se sporná vyjádření nacházejí, plní (příčemž odkazuje na závěry rozsudku Evropského soudu pro lidská práva ve věci *Daktaras proti Litvě* ze dne 10.10.2000, stížnost č. 42095/98, odst. 44, aniž by je blíže specifikoval). Za tohoto stavu pak konstatuje, že ve sporných pasážích odůvodnění krajský soud vysvětloval, co

⁵¹ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 15.2.2005, sp. zn. 22 Cdo 863/2004; náleží Ústavního soudu ČR ze dne 12.10.1994, sp. zn.: Pl. ÚS 4/94; usnesení Krajského soudu v Hradci Králové ze dne 20.7.2004, sp. zn.: 16 C 67/2004 (potvrzeno usnesením Vrchního soudu v Praze ze dne 14.12.2004, sp. zn.: 1 Co 370/2004

⁵² náleží Ústavního soudu ČR ze dne 15.11.2006, sp. zn. I. ÚS 310/05

shledal za prokázané a jak hodnotil provedené důkazy, a proto šlo o situaci, kdy nad individuálními zájmy jednotlivce, do jehož osobnosti je zasahováno, převládá závažnější, významnější a funkčně vyšší zájem veřejný.

S uvedeným však s ohledem na skutkový stav daného případu nelze souhlasit. Je třeba říci, že krajský soud v odůvodnění svého rozsudku vyslovil podezření, že se stěžovatel (v tomto řízení v pozici svědka) účastnil spáchání trestného činu. Dikce odůvodnění navíc spíše nasvědčovala závěru, že ačkoli dotčená osoba byla svědkem nikoli obviněným, před zahájením trestního stíhání a následným odsouzením ji zachránilo jen opouštění České republiky. Není ovšem zřejmé, z čeho Ústavní soud ČR dovozuje nezbytnost vyslovení tohoto podezření pro objasnění skutkového stavu a jeho právního posouzení. Rovněž odkaz na citované rozhodnutí Evropského soudu pro lidská práva nevnaší do argumentace nálezu Ústavního soudu ČR jasno, neboť okolnosti obou případů se výrazně liší.

V případě Daktaras proti Litvě žádal obviněný státního zástupce o zastavení trestního stíhání s odůvodněním, že důkazy shromážděné v trestním spisu neprokazují jeho vinu. Státní zástupce jeho žádost zamítl s odůvodněním, že shromážděné důkazy naopak vinu obviněného dokazují. Evropský soud pro lidská práva pak vyjádřil svůj názor, že pro posouzení vytýkaných porušení je určující posouzení kontextu jednotlivých okolností, za nichž byl napadený výrok vysloven. Z tohoto pohledu jsou podle Evropského soudu pro lidská práva podstatné dvě věci. Předmětný výrok byl učiněn v rámci rozhodovací činnosti státního zástupce, kdy bylo jeho povinností o žádosti obviněného rozhodnout, a nikoli mimo trestní řízení (například při tiskové konferenci). Za druhé je nutno vzít v úvahu, že státní zástupce použil v odůvodnění stejných (byť ne právě vhodných) slov jako obviněný ve své žádosti, přičemž z kontextu bylo zřejmé, že se jimi nerozumí závěr o vině obviněného (jejíž posouzení státnímu zástupci nepřísluší), nýbrž pouze posouzení dostatečnosti shromážděných důkazů k pokračování v trestním stíhání a k podání obžaloby.

Zatímco v přípravném řízení postačuje k trestnímu stíhání pouze jistá míra pravděpodobnosti, v rozsudku musí soud vycházet ze skutkového stavu, o němž nejsou důvodné pochybnosti. Váha tvrzení v rozsudku obsažená je tudíž zcela jiná než v případě rozhodnutí státního zástupce v přípravném řízení. Argumenty Evropského soudu pro lidská práva v citované věci tak naprosto neopravňují k závěru, že soud může pod záminkou podrobného vysvětlení skutkového stavu a jeho právního posouzení v odůvodnění rozhodnutí uvádět difamující skutečnosti, které nemají oporu v provedeném dokazování, nýbrž jsou toliko domněnkou soudce. Takový závěr by aproboval svévoli při formulování odůvodnění soudních rozhodnutí a byl by zcela v rozporu se shora uvedenou zásadou zakotvenou v čl. 4 odst. 4 LZPS.

3.6 Právní prostředky ochrany všeobecného osobnostního práva

Rozvoj demokratické společnosti i rostoucí aktivita a iniciativa fyzických osob (včetně uplatňování práv a svobod, zejména svobody projevu) vede k zintenzivnění vzájemných interakcí a zvyšování množství zásahů do nejrůznějších práv (všeobecné osobnostní právo nevyjímaje). Rozmach vědy a techniky přináší nové způsoby zasahování do osobnosti fyzické osoby. Tyto okolnosti vyžadují (v zájmu účinné ochrany před širokou škálou možných neoprávněných zásahů do lidské osobnosti ze strany subjektů s rovným právním postavením) komplexnost ochrany zabezpečenou právními prostředky z různých soukromoprávních i veřejnoprávních odvětví.

Tato část se ovšem – v souladu s celkovým zaměřením práce – věnuje pouze právním prostředkům poskytovaným občanským právem. Specifické prostředky ochrany osobnosti v oblasti mediální a ochrany osobních údajů, které tvoří důležitý doplněk občanskoprávní úpravy, budou pojednány jako součást komplexního zpracování příslušné problematiky na jiném místě této práce (části 6.1 a 6.2 této práce).

Neoprávněný zásah do osobnosti fyzické osoby může způsobit vznik újmy jednak nemajetkové, jednak majetkové (škody), přičemž nemajetková újma se – na rozdíl od škody – nepromítá do majetkové sféry a nelze ji ani přesně kvantifikovat (vyčíslit v penězích), ani reparovat (lze ji jen zmírnit). Tyto diference se samozřejmě rovněž promítají do úpravy občanskoprávních sankcí za porušení (ohrožení) všeobecného osobnostního práva.

3.6.1 Občanskoprávní sankce za nemajetkovou újmu

Dříve nežli přejdu k jednotlivým prostředkům ochrany všeobecného osobnostního práva, zastavím se u předpokladů, které musí být k jejich uplatnění splněny. Jsou jimi existence zásahu do osobnosti fyzické osoby způsobitelného vyvolat nemajetkovou újmu, neoprávněnost (protiprávnost) takového zásahu a existence příčinné souvislosti mezi shora uvedenými podmínkami.⁵³ Naopak se zásadně nevyžaduje zavinění na straně původce zásahu, neboli odpovědnost za nemajetkovou újmu je založena na objektivním principu (výjimkou jsou případy nároku na náhradu za bolest, ztížení společenského uplatnění a za smrt blízké osoby – viz níže).

Zásah může spočívat jak v jednání aktivním, tak pasivním (opomenutí).⁵⁴ Jeho způsobilost vyvolat nemajetkovou újmu musí být posuzována objektivně (není například dána v případě urážky „mezi čtyřma očima“).⁵⁵ Subjektivní kritérium by znamenalo vyloučení ochrany v případě, že dotčená fyzická osoba není pro své omezené psychické schopnosti (dítě, osoba trpící psychickou poruchou) vůbec s to si způsobenou nemajetkovou újmu uvědomit.⁵⁶ Tím by však byla zákonná ochrana odepřena právě těm osobám, které jsou nejzranitelnější. Rovněž nelze připustit, aby o způsobilosti vyvolat nemajetkovou újmu rozhodovaly negativní psychické reakce dotčené fyzické osoby.

Nemajetková újma nespočívá jen v porušení osobnosti (resp. její jednotlivé hodnoty), nýbrž už v jejím ohrožení, což vyplývá nejen z judikatury,⁵⁷ ale také ze samého § 11 ve spojení s § 4 OZ (fyzická osoba má právo na ochranu osobnosti a ochrany se může domáhat, proti tomu, kdo její právo ohrozí nebo poruší). Příkladem takového ohrožení týkajícího se občanské cti je pomluva, které pro mravní kredit pomlouvaného společnost neuvěří. Přesto však pomluva byla způsobitelná snížit vážnost dotčené fyzické osoby v očích spoluobčanů a neexistuje důvod, proč by skutečnost, že se tak nestalo, měla být přičítána k dobru původci zásahu.

⁵³ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecíty, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 150; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.9.2000, sp. zn. 30 Cdo 1602/99

⁵⁴ náleží Ústavního soudu ze dne 24.10.1995, sp. zn. I. ÚS 15/95

⁵⁵ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.6.2005, sp. zn.: 30 Cdo 1630/2004; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.10.2005, sp. zn.: 30 Cdo 936/2005

⁵⁶ Sigmundová M., Telec I.: *Přehled některých právních a etických otázek ochrany osobnosti*, Soudní rozhledy, 2003, č. 3, s. 74

⁵⁷ S III., s. 176

Neoprávněnost zásahu lze vymezit jako rozpor mezi jednáním původce zásahu a jeho právy a povinnostmi stanovenými právním řádem.⁵⁸ Neoprávněnost zásahu tvoří objektivní kategorii, kterou je třeba odlišovat od zavinění, jakožto kategorie subjektivní.⁵⁹ Za jednání, které už samo o sobě zpravidla zakládá neoprávněný zásah do osobnosti, označuje soudní praxe uveřejnění nepravdivého údaje dotýkajícího se osobnosti fyzické osoby.⁶⁰ Na druhou stranu je ovšem nutné respektovat jistá specifika běžného periodického tisku, který (na rozdíl od odborných publikací) v zájmu srozumitelnosti zpráv pro nejširší veřejnost musí nevyhnutelně přistupovat k jistým zjednodušením či zkreslením, jež nelze automaticky považovat za zásahy do osobnostních práv. Podstatné je, aby pravdě odpovídalo celkové vyznění zprávy.⁶¹

Existují ovšem taková jednání zasahující do osobnosti fyzické osoby, která odporují objektivnímu právu jenom zdánlivě a neoprávněný zásah do osobnosti nezakládají. Jde o jednání za okolností vylučujících neoprávněnost – svolení dotčené fyzické osoby, zákonné licence a podobné případy upravené jinými zákony (například § 67 a násl. TR), výkon subjektivního práva, resp. plnění právní povinnosti jinou osobou – kterými se podrobněji zabývá část 3.5 této práce. Neoprávněného zásahu se proto nedopustí ten, kdo zadrží osobu přistiženou při trestném činu nebo bezprostředně poté, neboť tím pouze využil oprávnění dané mu ustanovením § 76 odst. 2 TR.⁶² Právě tak je neoprávněnost zásahu vyloučena, došlo-li k němu v rámci úředního jednání (při zachování pravidel pro příslušné řízení stanovených). K docílení změny obsahu rozhodnutí musí sloužit opravné prostředky, nikoli žaloba na ochranu osobnosti.⁶³ Vznesení obvinění, podání obžaloby ani další kroky orgánů činných v trestním řízení tedy nepředstavují neoprávněný zásah do osobnosti fyzické osoby, a to ani v případě, že ji soud posléze obžaloby zproští. „Oprávněnost trestního stíhání obviněného nelze poměřovat konečným výsledkem trestního řízení, nýbrž jen podmínkami pro trestní stíhání stanovenými zákonem.“⁶⁴ To ovšem neznamená, že by do osobnosti fyzické osoby nemohlo být neoprávněně zasazeno, vybočí-li orgán veřejné správy z pravidel stanovených pro řízení a způsobí tak fyzické osobě nemajetkovou újmu (srov. část 3.5 této práce). Rovněž podání podnětu k prošetření podezření ze spáchání trestného činu je právem a v zákonném rozsahu (ve smyslu ustanovení § 368 TZ) též povinností každé fyzické osoby (§ 1 odst. 2 TR), a proto je takové podání nutno posuzovat jako výkon práva, resp. plnění povinnosti vylučující protiprávnost tvrzeného zásahu do osobnosti fyzické osoby.⁶⁵

Příčinná souvislost mezi dvěma výše uvedenými předpoklady vzniku občanskoprávních sankcí je dána tam, kde způsobilost zásahu vyvolat nemajetkovou újmu je důsledkem jeho protiprávnosti.

Jak bylo uvedeno výše, předpokladem odpovědnosti za vzniklou nemajetkovou újmu není zavinění v žádné ze svých forem (úmysl přímý či nepřímý, nedbalost vědomá nebo nevědomá), proto občanskoprávní sankce postihují i takové původce zásahu, u nichž nejsou dány subjektivní předpoklady (osoby nezletilé a osoby, které jednaly v duševní poruše). Sankce rovněž nelze vyloučit důkazem tzv. omluvitelného omylu – tj. důkazem, že původce

⁵⁸ S III., s. 172 – 173

⁵⁹ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.9.2004, sp. zn. 30 Cdo 179/2004

⁶⁰ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.7.1995, Cdon 24/95

⁶¹ náleží Ústavního soudu ze dne 8.2.2000, sp. zn. I. ÚS 156/99

⁶² rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.10.2000, Cdo 1683/2000

⁶³ S III., s. 196 – 197

⁶⁴ rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 30.3.2000, sp. zn. 23 C 118/99

⁶⁵ rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 27.9.2000, sp. zn.: 30 Cdo 1602/99

zásahu jednal v dobré víře (například, že sám věřil v pravdivost nepravdivých difamujících tvrzení, která šířil o jiné osobě).⁶⁶ Dobrá víra může totiž znamenat toliko nedostatek zavinění, avšak nemá vliv na objektivně existující protiprávnost zásahu jako podmínky pro uplatnění sankcí. Také přesná reprodukce výroků třetí osoby v publikovaném interview nezbavuje bez dalšího vydavatele tisku odpovědnosti, jsou-li výroky způsobilé do osobnosti zasáhnout. Nejvyšší soud ČR se neztotožnil s argumentací, že tak vydavatel plní svou povinnost informovat veřejnost, a upozornil na jeho vliv na obsah (výběrem otázek, ...) i na uveřejnění (případně závadného) interview.⁶⁷ Ústavní soud ve svém nálezu v této souvislosti podotkl, že je třeba rozlišovat dva různé právní následky, a to povinnost vydavatele uveřejnit odpověď ve smyslu ustanovení § 10 odst. 1 TiZ a § 35 odst. 1 ZRTV na jedné straně a povinnost k náhradě nemajetkové újmy způsobené neoprávněným zásahem do osobnosti fyzické osoby ve smyslu ustanovení § 13 OZ na straně druhé.⁶⁸ Zatímco v prvním případě se lze povinnosti zprostit poukazem na skutečnost, že se jedná o citaci sdělení třetí osoby (§ 15 odst. 1 písm. c) TiZ, resp. § 40 odst. 1 písm. c) ZRTV), ve druhém případě není tato skutečnost (že se jedná o citaci) s ohledem na objektivní odpovědnost relevantní.

Naopak je možné zprostit se odpovědnosti tzv. důkazem pravdy (připadá v úvahu u zásahů do cti difamujícími skutkovými tvrzeními). Bude-li prokázána (a důkazní břemeno zatěžuje původce zásahu) pravdivost tvrzení, neponese původce zásahu odpovědnost, přestože tvrzení byla způsobilá dotčenou fyzickou osobu znevažít. V tomto případě ovšem – na rozdíl od důkazu omluvitelného omylu – nebude důsledkem úspěšně provedeného důkazu vyloučení zavinění, nýbrž neoprávněnosti zásahu (neboť je veřejným zájmem, aby veřejnost byla pravdivě informována a každý tak uplatňuje své právo dle čl. 17 LZPS). Důkaz pravdy ale nepřipadá v úvahu u dvou druhů zásahů. Za prvé při zásahu do práva na soukromí, protože neexistuje veřejný zájem na sdělení informací z intimní sféry jednotlivce a odhalení byt' pravdivé skutečnosti tuto hodnotu lidské osobnosti narušuje.⁶⁹ Za druhé v případě kritiky, která pojmově má subjektivní charakter, a nelze ji tudíž hodnotit jako pravdivou, nýbrž nejvýše jako věcnou, konkrétní a přiměřenou z hlediska obsahu a formy (blíže v části 5.3 této práce).

Občanské právo nabízí širokou škálu prostředků ochrany všeobecného osobnostního práva a existuje rovněž řada kritérií a způsobů jejich třídění. Prof. Karel Knap a prof. Jiří Švestka propracovali patrně nejdokonalejší systém,⁷⁰ kterým se inspirovali i další autoři.⁷¹ Tato klasifikace člení prostředky ochrany na obecné (jež slouží i k ochraně jiných než osobnostních práv) a na zvláštní (které jsou specifické právě pro ochranu osobnostních práv).

K obecným prostředkům ochrany patří tyto tři: svémoc (§ 6 OZ), ochrana poskytovaná příslušným orgánem státní správy (§ 5 OZ), které nejsou z hlediska ochrany osobnosti příliš využitelné, a petitorní ochrana (§ 4 OZ). Petitorní ochrana zahrnuje tři možnosti. První dvě spočívají v činnosti soudu před zahájením řízení. Jde o smířčím řízení (§ 67 – 69 OSŘ; občanskoprávní teorie hovoří o tzv. přetorském smíru) a předběžné opatření (§ 74 a násl. OSŘ), o nichž podrobněji pojednává část 4. této práce.

⁶⁶ S III, s. 177

⁶⁷ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 7.2.2001, sp. zn. 30 Cdo 214/2000

⁶⁸ nálezu Ústavního soudu ze dne 17.2.2004, sp. zn.: III. ÚS 73/02

⁶⁹ S III, s. 172 - 173

⁷⁰ Knap, K.. – Švestka, J.: *Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti občanů*, Právo a zákonost, 1991, č. 6, s. 331

⁷¹ např.: Kadečka, S.: *Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti v soudní praxi*, Časopis pro právní vědu a praxi, 1999, č. 2, s. 179; Švaňhal, R.: *Ochrana osobnosti fyzické osoby*, Právní rozhledy, 2000, č. 9, s. 385

Třetí alternativou je v Knapově a Švestkově klasifikaci využití žalob nezmiňovaných výslovně v § 13 odst. 1 OZ. O tom, že výčet tam uvedených prostředků ochrany všeobecného osobnostního práva je pouze příkladný, svědčí jak gramatický výklad (srov. slovo „zejména“), tak soudní praxe. Proto jsou přípustné například i žaloba domáhající se určení, že konkrétním jednáním bylo zasaženo do všeobecného osobnostního práva, nebo žaloba požadující konstatování, že určitý výrok je nepravdivý atd. Tyto žaloby ovšem nejsou žalobami určovacími (§ 80 písm. c) OSŘ), protože není třeba prokazovat naléhavý právní zájem.⁷² Osobně se ale spolu se Švaňhalem⁷³ domnívám, že žaloby explicitně nejmenované v § 13 odst. 1 OZ mají povahu speciální (tj. nelze je uplatnit k ochraně jiných než osobnostních práv). Této interpretaci po mém soudu svědčí výklad systematický (tedy skutečnost, že jde o žaloby spadající pod prostředky ochrany podle § 13 odst. 1 OZ). Švaňhal i Kadečka pak ještě shodně jako další prostředek ochrany uvádí určovací žaloby podle § 80 písm. c) OSŘ.

Zvláštní prostředky ochrany mají trojí funkci (preventivní, restituční a satisfakční), jíž odpovídá tato trojice občanskoprávních žalob: žaloba na upuštění od neoprávněného zásahu (žaloba zdržovací – negatorní), žaloba na odstranění následků neoprávněného zásahu (žaloba odstraňovací) a žaloba na poskytnutí přiměřeného zadostiučinění (žaloba satisfakční).

Podmínkou úspěšnosti zdržovací žaloby je skutečnost, že neoprávněný zásah trvá nebo že hrozí jeho opakování v budoucnosti. Sleduje tedy cíl zabránit újmě na osobnosti fyzické osoby a její charakter je výrazně preventivní.⁷⁴ Jak v žalobě, tak v následném rozsudku musí být přesně označeno dílčí osobnostní právo a konkretizován způsob neoprávněného zásahu.⁷⁵ Význam pravomocného rozhodnutí soudu, spočívá v tom, že při opakování takového zásahu může vést dotčená fyzická osoba exekuci již na základě tohoto pravomocného rozhodnutí.

Podmínkou úspěšnosti odstraňovací žaloby je skutečnost, že následky neoprávněného zásahu trvají (byť by zásah sám už skončil) a že je možné je přijatelným způsobem odstranit.⁷⁶ Cílem této žaloby je tedy obnovit původní stav. I v tomto případě je nezbytné v žalobě i rozhodnutí jasně popsat, které následky a jakým způsobem mají být odstraněny.

I když zákon nestanoví předpoklady pro úspěšné uplatnění nároku na přiměřené zadostiučinění, z povahy věci plyne, že základní podmínkou je vznik nemajetkové újmy. Přiměřené zadostiučinění je možno přiznat jen na návrh (ne eat iudex ultra petita partium). Na druhou stranu při splnění podmínek má soud povinnost ho přiznat, což oproti původní dikci („Soud může též rozhodnout ...“) dnes nepochybně vyplývá přímo ze znění § 13 odst. 1 OZ („Fyzická osoba má právo se zejména domáhat, aby ... jí bylo dáno přiměřené zadostiučinění.“). Zadostiučinění má dvě formy – morální a peněžitou – a požadavek jeho přiměřenosti platí stejně pro obě.

Morální satisfakce má přednost před materiální, je-li s to nemajetkovou újmu zmírnit. Přiměřenost požadovaného zadostiučinění hodnotí soud v konkrétním případě s přihlédnutím ke všem okolnostem (charakter zasažené hodnoty, intenzita, způsob a trvání zásahu, rozsah následků zásahu, vliv vzniklé nemajetkové újmy na postavení a uplatnění dotčené fyzické osoby ve společnosti atd.).⁷⁷ Morální satisfakce může spočívat například v omluvě či

⁷² rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.5.1995, sp. zn. Cdon 18/95

⁷³ Švaňhal, R.: *Ochrana osobnosti fyzické osoby*, Právní rozhledy, 2000, č. 9, s. 385

⁷⁴ Knap, K. - Švestka J.: *Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti občanů*, Právo a zákonost, 1991, č. 6, s. 332 – 333; rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 15.4.1997, sp. zn. 23 C 3/97

⁷⁵ Švestka, J. – Spáčil, J. - Škárová, M. –Hulmák, M. a kol.: *Občanský zákoník I. § 1 - 459. Komentář*, 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2008, s. 179

⁷⁶ S III, s. 184

⁷⁷ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.11.2006, sp. zn. 30 Cdo 2919/2006

v odvolání difamujících výroků. Nemajetková újma však může být podle povahy věci zmírněna již samým rozhodnutím soudu o neoprávněnosti zásahu do osobnosti, popřípadě uložením povinnosti žalovanému na jeho náklad soudní rozhodnutí zveřejnit v médiích. Naproti tomu přiměřeným zadostiučiněním nemůže být taková omluva, z níž by se teprve část veřejnosti o zásahu do osobnostních práv fyzické osoby dozvěděla.⁷⁸ Obdobně byla soudy shledána nepřiměřenou taková omluva, která by měla být v písemné formě doručena všem občanům města, když tento okruh osob nemusí být totožný s okruhem osob, jež se seznámily s textem nemajetkovou újmu vyvolávajícím.⁷⁹

Relativně novým prostředkem ochrany osobnosti v občanském právu je materiální satisfakce (zavedená do občanského zákoníku zákonem č. 87/1990 Sb.). Dlouhou dobu (i s ohledem na vládnoucí ideologii) přetrvávala představa, že nemajetkovou újmu nelze zmírnit prostřednictvím ekonomických kategorií, ale jedinec morálním zadostiučiněním. Protože však není důvodu chránit majetkové zájmy fyzické osoby účinněji než její zájmy nemajetkové (jejichž porušení je pro ni často mnohem citelnější), není rovněž důvodu nevyužít satisfakční funkce peněz, které sice nemohou újmu kompenzovat, ale lze je použít k opatření jiných požitků tuto újmu zmírňujících.⁸⁰ Konečně je možno také upozornit na tradiční peněžité satisfakce za konkrétní nemajetkové újmy (§ 444 OZ) – za vytrpěné bolesti a ztížení společenského uplatnění – přičemž neexistuje relevantní rozdíl, pro který by měla být odpírána v ostatních případech zmírňování nemajetkové újmy.

Ustanovení § 13 odst. 2 OZ stanoví dva předpoklady, jejichž splnění je nutné pro uplatnění zadostiučinění v penězích. Základní podmínkou je skutečnost, že morální zadostiučinění se nejeví (s přihlédnutím k charakteru zasažené hodnoty, intenzitě, trvání a rozsahu následků zásahu) jako postačující.⁸¹ To však neznamená, že by pak už nebylo možno morální zadostiučinění přiznat. Ze znění § 13 odst. 2 OZ („...má fyzická osoba též právo na náhradu nemajetkové újmy v penězích.“) lze naopak dovodit, že obě formy zadostiučinění mohou být v konkrétním případě kumulovány.

Druhým předpokladem je, že nemajetková újma je značná, závažná, nikoli pouze běžná, krátkodobá. Ustanovení § 13 odst. 2 OZ uvádí ve svém demonstrativním výčtu (srov. slovo „zejména“ i shodné stanovisko občanskoprávní teorie a soudní praxe)⁸² snížení důstojnosti fyzické osoby nebo její vážnosti ve společnosti ve značné míře (což je zpravidla splněno při zásahu uskutečněném skrze masmédiu), přičemž nepostačuje pouhá možnost snížení důstojnosti, vážnosti fyzické osoby, nýbrž k tomuto snížení musí skutečně dojít. Ať už ale půjde v jednotlivých případech o snížení důstojnosti, vážnosti či o jinou nemajetkovou újmu, její závažnost je vždy třeba posuzovat objektivně (nikoli podle pocitů dotčené fyzické osoby) a dále konkrétně (tj. při zvážení konkrétní situace, za níž k zásahu došlo) a diferencovaně (tj. s ohledem zejména na zájmy, postavení, věk postižené osoby). Jen takovou újmu je pak možno pokládat za závažnou, u které soud při aplikaci tohoto objektivního, konkrétního a diferencovaného hodnocení dospěje k závěru, že vzhledem k okolnostem případu by újmu pocíťoval jako závažnou každý, kdo by se nacházel v pozici dotčené fyzické osoby.

⁷⁸ rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 15.4.1997, sp. zn. 23 C 3/97

⁷⁹ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.2.2005, sp. zn.: 30 Cdo 2745/2004

⁸⁰ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 183

⁸¹ usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 31.3.1993, sp. zn. 5 Co 18/93

⁸² Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 185 – 186; rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 23.1.1998, sp. zn. 23 C 52/96

Další otázkou je výše peněžité satisfakce, která není stanovena ani v občanském zákoníku, ani v jeho prováděcích předpisech. Obecně je třeba říci, že se vždy jedná o jednorázovou částku a platba ve formě důchodu jakož i dodatečné zvyšování její výše je v případě nemajetkové újmy trvalé povahy vyloučeno. Ustanovení § 13 odst. 3 OZ obsahuje pouze dvě kritéria pro její určení, ostatní pravidla je třeba vyvodit z jiných zákonných ustanovení. Celkem jsou čtyři.⁸³

Za prvé musí být respektována funkce satisfakce a její výše musí být přiměřená (§ 13 odst. 1 OZ) vzniklé nemajetkové újmě, aby nedocházelo na straně poškozené osoby k bezdůvodnému obohacení na úkor původce neoprávněného zásahu. Za druhé nelze překročit návrh (ne eat index ultra petita partium; § 153 odst. 2 OSŘ).⁸⁴ Existují ovšem i menšinové názory, že jde o případ, kdy určitý způsob vypořádání vztahu mezi účastníky vyplývá z právního předpisu (§ 13 OZ), pročež je překročení žalobcovy taxace přípustné.⁸⁵ Za třetí platí, že výši zadostiučinění určuje soud na základě volné úvahy (ve smyslu ustanovení § 136 OSŘ), která ovšem podléhá hodnocení a přezkoumání, a tak musí být založena na určitém kvantitativním posouzení základních souvislostí každého případu.⁸⁶ Soud sice nemůže přiznat více, ale nic mu nebrání (v zájmu přiměřenosti satisfakce) přiznat méně, než bylo požadováno. Za čtvrté se soud řídí výše zmíněnými kritérii § 13 odst. 3 OZ. Jsou jimi jednak závažnost nemajetkové újmy, jednak okolnosti, za nichž došlo k porušení práva. U prvního kritéria problém nevzniká: čím závažnější je újma (z hlediska intenzity, trvání, rozsahu následků), tím vyšší výši peněžité satisfakce je třeba přiznat. Zdaleka ne tak jednoznačné je kritérium druhé.

Občanský zákoník ony okolnosti, za nichž k porušení práva došlo, nijak nespecifikuje (ani uvedením příkladu) a je tedy věcí soudu zvážit, které okolnosti jsou pro určení výše peněžitého zadostiučinění relevantní a které nikoli. Jde nejen o okolnosti na straně samotného škůdce, ale i na straně poškozené fyzické osoby (například i v rámci úvahy, zda poškozená fyzická osoba případně sama svým jednáním nemohla ovlivnit možnost mylného a přitom nepříznivého, resp. i „dehonestujícího“ posuzování a hodnocení svých aktivit).⁸⁷ Může jít například též o celkovou společenskou situaci (intenzivnější vzájemné slovní útoky politiků v průběhu volební kampaně).

Naopak pod tento pojem nelze subsumovat majetkové poměry kterékoli strany.⁸⁸ Objevují-li se opačné názory argumentující následnou nemožností rozhodnutí fakticky vykonat při nedostatečných majetkových možnostech původce zásahu (a o aplikaci principu přiměřenosti satisfakce z pohledu škůdce),⁸⁹ jsem přesvědčen, že tyto otázky mají být řešeny dotčenou osobou při rozhodování o době a způsobu výkonu rozhodnutí a nikoli nalézacím soudem při hodnocení závažnosti objektivně vzniklé újmy a přiměřenosti satisfakce tuto újmu zmírňující. Navíc je třeba mít na zřeteli, že právo přiznané pravomocným rozhodnutím soudu

⁸³ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 191 – 196

⁸⁴ usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 20.7.1995, sp. zn. 1 Co 174/95

⁸⁵ Kamlach, M.: *Několik poznámek k novelizaci § 13 občanského zákoníku*, Právo a zákonost, 1991, č. 3, s. 162

⁸⁶ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.6.2007, sp. zn. 30 Cdo 2625/2007

⁸⁷ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.6.2000, sp. zn.: 30 Cdo 427/2000

⁸⁸ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 195

⁸⁹ Vojtek, P.: *K judikatuře Nejvyššího soudu v otázkách náhrady za bolest a ztížení společenského uplatnění*, Soudní rozhledy, 2007, č. 8, s. 296 - 297

se promlčuje v desetileté promlčecí době, během níž se mohou majetkové poměry původce zásahu, ale též dotčené osoby změnit tak diametrálně, jak to žádný soudce nemůže předvídat. Pod tímto zorným úhlem se pak kritérium majetkových poměrů obou stran soudního řízení jeví jako zcela nevhodné.

Jednota nepanuje ani ohledně subjektivních okolností na straně původce zásahu. Zatímco podle literatury se má přihlížet i k míře zavinění (což je odůvodňováno mimo jiné i tím, že jinak soud nemá v rámci občanskoprávní ochrany možnost vyšší formy zavinění přísněji postihnout),⁹⁰ soudní praxe naopak dovodila, že je třeba „... abstrahovat od stavu vůle a vědomí původce zásahu do osobnosti poškozené fyzické osoby, neboť nemajetková újma vzniká ... vždy objektivně nepříznivě, bez zřetele k tomu, byla-li původcem neoprávněného zásahu způsobena zaviněně či nezaviněně“.⁹¹ V poslední době se však objevilo i rozhodnutí míru zavinění škůdce při určení výše satisfakce zohledňující.⁹²

Přikláním se ke stanovisku, že od subjektivních okolností na straně původce zásahu je třeba odhlédnout. Funkcí satisfakce je zmírnění nemajetkové újmy, která bude stejná bez ohledu na míru zavinění. Z toho důvodu, domnívám se, by nemělo mít zavinění vliv ani na výši peněžitého zadostiučinění (jinak by mohlo docházet na straně poškozené osoby k bezdůvodnému obohacení). Zohlednění subjektivního momentu na straně původce zásahu by po mém soudu mělo zajišťovat zejména právo trestní a správní.

To je jeden z důvodů, proč nelze akceptovat občas se objevující návrhy na zrušení trestného činu pomluvy (§ 184 TZ) odůvodňované zejména tím, že k zabezpečení ochrany osobnosti jsou postačující prostředky práva občanského a že možnost zneužívání tohoto trestněprávního ustanovení ohrožuje svobodu projevu. Jak je vidět z výše nastíněného problému, funkce norem občanskoprávních a trestněprávních je různá a nezaměnitelná. Trestní právo postihuje nejzávažnější protispolečenská zaviněná jednání a směřuje k ochraně veřejného zájmu (v tomto případě k ochraně cti člověka) a stát na tuto ochranu nemůže rezignovat s odůvodněním, že fyzická osoba má možnost hájit svá práva v rámci civilního procesu (nehledě už k tomu, že fyzická osoba se z nejruznějších důvodů nemusí k absolvování často po všech stránkách náročného civilního sporu odhodlat). Úprava v trestním zákoně pak má svůj účel i tehdy, není-li využívána příliš často, neboť tím zákonodárce dává jasně najevo, které hodnoty musí být ve společnosti respektovány. Nechceme-li tedy snižovat účinnost právní ochrany osobnosti, ani deformovat normy občanského práva vnášením cizorodých prvků, je třeba zachovat obě úpravy. Ani svoboda projevu není bezbřehá a vždy musí být váženo, zda v daném případě jde skutečně o svobodu projevu nebo (jak se často stává) jen o snahu o obstarání senzace k posílení odbytu tiskoviny či sledovanosti média.

Navíc by mělo být uváženo, zda podobné trestněprávní ochrany nezasluhuje také osoba, do jejíhož soukromí je zasahováno úmyslně ve velkém rozsahu (typicky prostřednictvím médií) za účelem získání majetkového prospěchu (zvýšením nákladu či sledovanosti média) zejména v těch případech, kdy je zachycena v intimních situacích. Peněžitý trest (vedle dalších možných trestů [odnětí svobody či zákazu činnosti]) překračující výši pravděpodobného profitu (vyplývajícího ze zvýšeného nákladu) získaného takovým zásahem do soukromí by eliminoval ekonomickou výhodnost tohoto protiprávního chování a výrazně by tak přispěl k účinnější ochraně osobnosti fyzické osoby při respektování

⁹⁰ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 195

⁹¹ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.6.2000, sp. zn. 30 Cdo 427/00

⁹² náález Ústavního soudu ze dne 29.9.2005, sp. zn. III. ÚS 350/03

satisfakční funkce peněžitého zadostiučinění. Za kroky tímto směrem lze pokládat i formulaci nových skutkových podstat trestných činů zakotvených v novém trestním zákoně poskytujících ochranu proti porušení tajemství dopravovaných zpráv (§ 182 TZ) či porušení tajemství listin a jiných dokumentů uchovávaných v soukromí (§ 183 TZ).

3.6.2 Zvláštní případy peněžité satisfakce

Krom výše uvedených obecných norem upravuje občanský zákoník ještě zvláštní případy peněžité satisfakce, a to náhradu za bolestné, náhradu za ztížení společenského uplatnění (§ 444 odst. 1 a 2 OZ) a náhradu při usmrcení osoby blízké (§ 444 odst. 3 OZ). Zatímco prvé dva právní instituty jsou tradiční a jsou součástí našeho právního řádu s jistými změnami již od roku 1811, institut třetí byl do občanského zákoníku vložen teprve zákonem č. 47/2004 Sb. ve snaze promítnout do zákona závěry soudní praxe.

Rakouský všeobecný zákoník občanský z roku 1811 zakotvoval z hodnot lidské osobnosti výslovně pouze jméno a dále upravoval právo na bolestné a v případě zohyždění, zejména šlo-li o ženu a překáželo-li jí to v lepším zaopatření, ukládal vzítí na to zřetel při stanovení rozsahu náhrady škody. S ohledem na skutečnost, že zákon původně neobsahoval obecný institut peněžité satisfakce, byly tyto svou povahou pouze speciální peněžité satisfakce za nemajetkovou újmu začleněny do části (typově nejbližší) o náhradě škody.

Toto systematické zařazení obou institutů pak jednoznačně určilo i jejich podřízení režimu náhrady škody, což přetrvalo do současnosti a uplatnilo se i u nového institutu náhrady za usmrcení osoby blízké. To se projevuje v existenci určitých rozdílů úpravy těchto zvláštních případů peněžité satisfakce oproti nároku na peněžitou satisfakci podle § 13 odst. 2 OZ.

Narozdíl od obecného institutu peněžité satisfakce tak tyto zvláštní nároky podléhají promlčení (zatímco u obecné peněžité satisfakce se o to vedou spory), a to ve smyslu ustanovení § 106 odst. 1 OZ ve dvouleté subjektivní lhůtě jako případy škody na zdraví, na které se objektivní promlčecí doba nevztahuje. Pro počátek běhu promlčecí doby je tak určující, kdy se poškozený dozví nejen o osobě škůdce, ale také o škodě, tj. jak o škodné události tak i o druhu a rozsahu újmy, aby mohl škodu vyčíslit a uplatnit nárok na její náhradu.⁹³ Rozsah škody však nemusí být stanoven precizně a postačuje, je-li určen orientačně. Pro případ ztížení společenského uplatnění je proto rozhodující okamžik ustálení zdravotního stavu poškozeného, kdy již je možno posoudit, jaký má zhoršený zdravotní stav poškozeného prokazatelně nepříznivé důsledky pro jeho životní úkony, pro uspokojování jeho životních a společenských potřeb nebo pro plnění jeho společenských úkolů a kdy je možno přistoupit k bodovému ohodnocení. Tento okamžik však nemusí být nutně shodný s datem vyhotovení lékařského posudku, pokud již dříve byl zdravotní stav poškozeného ustálen natolik, že objektivně vzato připouštěl rozsahu škody na zdraví zjistit.⁹⁴ Objevuje se ale též právní argumentace na podporu opačného stanoviska (tj. o nepromlčitelnosti nároku na náhradu za bolest a za ztížení společenského uplatnění), pokud jde o oblast pracovně právních vztahů (opírající se o ustanovení § 328 odst. 1 ZP).⁹⁵

Další odlišnost se týká charakteru odpovědnosti. Tyto nároky je třeba zásadně posuzovat podle ustanovení § 420 OZ o obecné odpovědnosti za škodu, která je stanovena jako odpovědnost subjektivní, tj. ke vzniku odpovědnosti je nutná existence zavinění na straně

⁹³ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 13.6.2001, sp. zn.: 25 Cdo 1169/2000

⁹⁴ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 18.10.2005, sp. zn.: 21 Cdo 2877/2004

⁹⁵ Pichrt, J.: *Zanikají smrti zaměstnance pohledávky na náhradu za bolest a ztížení společenského uplatnění*, Bulletin advokacie, 2009, č. 7 - 8, s. 56 – 58

škůdce (alespoň ve formě nedbalosti). Nárok na peněžitou satisfakci podle ustanovení § 13 odst. 2 OZ naproti tomu vzniká bez zřetele k zavinění původce zásahu do osobnosti fyzické osoby. Na druhou stranu je ovšem pravdou, že i nároky na bolestné a na náhradu za ztížení společenského uplatnění mohou vzniknout v důsledku škodné události zakládající objektivní odpovědnost za škodu například podle ustanovení § 421a nebo § 427 a násl. občanského zákoníku.

Pro vzájemný poměr těchto dvou ustanovení platí interpretační zásada „lex specialis derogat generali“. S ohledem na zvláštní a komplexní úpravu nároků a podmínek jejich uplatnění ve věcech náhrady újmy na zdraví se nelze náhrady za bolest a za ztížení společenského uplatnění domáhat prostředky podle ustanovení § 13 odst. 2, 3 OZ, neboť tím by docházelo k obcházení zákonem stanovených podmínek pro uplatnění těchto nároků.⁹⁶ Dojde-li naproti tomu vedle zásahu do tělesné integrity i k zásahu do jiné hodnoty lidské osobnosti (například do lidské důstojnosti), není za splnění podmínek ustanovení § 13 odst. 2, 3 OZ kumulace nároků podle obou citovaných ustanovení vyloučena. Právě naopak teprve jejich kumulace plně odráží vzniklou újmu a může ji tedy účinně zmírňovat.

U nároků na odškodnění bolesti a ztížení společenského uplatnění odkazuje občanský zákoník v podrobnostech na vyhlášku Ministerstva zdravotnictví vydanou v dohodě s Ministerstvem práce a sociálních věcí, kterou je vyhláška č. 440/2001 Sb., o odškodňování bolesti a ztížení společenského uplatnění (dále též jen jako „vyhláška o bolestném“), která nahradila předchozí vyhlášku č. 32/1965 Sb., která již nevyhovovala současným potřebám. Přechodné ustanovení (§ 9 vyhlášky o bolestném) stanovuje, že bolest a ztížení společenského uplatnění způsobené škodou na zdraví, které vznikly přede dnem nabytí účinnosti vyhlášky o bolestném (tj. před 1.1.2002) se posuzují podle vyhlášky původní. Slova „... které vznikly přede dnem nabytí účinnosti této vyhlášky ...“ je třeba za použití gramatického výkladu interpretovat tak, že se vztahují k bolesti a ztížení společenského uplatnění a nikoli k poškození zdraví. Klíčovým pro posouzení, který z předpisů na konkrétní případ aplikovat, tak je nikoli okamžik poškození zdraví, nýbrž okamžik vzniku bolesti a ztížení společenského uplatnění, které se mohou výrazně lišit, neboť ztížení společenského postavení vzniká v době, kdy je zdravotní stav poškozeného ustálený a kdy je tedy možné přistoupit k bodovému ohodnocení.⁹⁷

Bolestí se podle této vyhlášky rozumí každé tělesné a duševní strádání způsobené škodou na zdraví. Odškodnění bolesti se přiznává nejen za bolest způsobnou škodou na zdraví samotnou, nýbrž také jejím léčením a odstraňováním jejích následků (§ 2 odst. 1 vyhlášky o bolestném).

Ztížení společenského uplatnění pak citovaná vyhláška vymezuje jako následky škody na zdraví, které jsou trvalého rázu a mají prokazatelně nepříznivý vliv na uplatnění poškozeného v životě a ve společnosti, zejména na uspokojování jeho životních a společenských potřeb (například na výkon dosavadního povolání nebo na přípravu na povolání, na vzdělávání či na možnost uplatnit se v životě rodinném, politickém, kulturním a sportovním) a to s ohledem na věk poškozeného (§ 3 odst. 1 vyhlášky o bolestném). Zatímco snížení výdělku vlivem poškození zdraví se tedy odškodňuje v rámci náhrady za ztrátu na výdělek, omezení možnosti dalšího vzdělávání, kariérního postupu (s tím spojené možnosti dosahovat vyšších příjmů) a možnosti seberealizace a společenského uplatnění v návaznosti

⁹⁶ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.12.2004, sp. zn.: 30 Cdo 2140/2003

⁹⁷ Srovnej interpretaci stejně znějícího přechodného ustanovení novely vyhlášky č. 32/1965 Sb. v rozsudku Nejvyššího soudu ČR ze dne 1.11.2000, sp. zn.: 21 Cdo 2107/99

na výkon profese (bez přímé souvislosti s výší výdělku) se odškodňuje v rámci náhrady za ztížení společenského uplatnění.⁹⁸

Výše odškodnění je závislá na závažnosti újmy (bolesti či ztížení společenského uplatnění) vyjádřené typově pro jednotlivé případy poškození zdraví bodovým ohodnocením. Sazby bodového ohodnocení jsou obsaženy ve čtyřech objemných přílohách vyhlášky o bolestném (sazby za bolest u úrazů v příloze č. 1 a za bolest u nemocí z povolání v příloze č. 3; sazby za ztížení společenského uplatnění u úrazů v příloze č. 2 a za ztížení společenského uplatnění u nemocí z povolání v příloze č. 4). Pokud lze škodu na zdraví hodnotit podle více položek příloh, bodové ohodnocení se sčítá, při poškození týkajícího se téhož orgánu však nesmí překročit výši bodového ohodnocení jeho úplné ztráty.

Výše bodového ohodnocení pro konkrétní újmu na zdraví musí být určena lékařem v lékařském posudku. U bolesti se hodnotí akutní fáze bolesti a jestliže je bodové ohodnocení stanoveno v příloze stanoveno rozmezím bodů, přihlíží se zejména k rozsahu a způsobu poškození zdraví, jeho závažnosti a průběhu léčby, včetně náročnosti použité léčby a vzniklým komplikacím. U ztížení společenského postavení se hodnotí závažnost škody na zdraví, její předpokládaný vývoj a průběh léčení.

Tato základní sazba pak může být lékařem ještě navýšena podle ustanovení § 6 vyhlášky o bolestném. V případě bolesti lze bodové ohodnocení oproti sazbám uvedeným v přílohách zvýšit až o 50 %, vyžadovala-li škoda na zdraví náročný způsob léčení (zejména pokud bylo léčení prodlouženo infekcí rány), a až na dvojnásobek tehdy, vyžadovala-li mimořádně náročný způsob léčení, který zahrnuje zejména dlouhodobou plicní ventilaci, kanylaci velkých cév nebo dialýzu. U ztížení společenského uplatnění může lékař provést zvýšení nejvýše o 50 %, jestliže škoda na zdraví vedla ke zvláště těžkým následkům, které podstatně omezují nebo významně mění uplatnění poškozeného v životě anebo znemožňují další uplatnění v životě, a to s ohledem na věk poškozeného i jeho předpokládané uplatnění.

Lékařský posudek je vydáván u bolesti, jakmile lze zdravotní stav poškozeného považovat za ustálený, což posoudit přísluší lékaři. U ztížení společenského uplatnění má být posudek vydán zpravidla až po jednom roce od vzniku škody na zdraví (§ 8 odst. 2 písm. b) vyhlášky o bolestném). Tato lhůta je zřejmě inspirována ustanovením § 4 odst. 2 písm. a) vyhlášky Ministerstev zdravotnictví a spravedlnosti č. 32/1965 Sb. vylučujícím odškodnění za ztížení společenského uplatnění u přechodných poškození zdraví, u nichž lze podle poznatků lékařské vědy se zlepšením počítat v době kratší jednoho roku. Řečená dikce však nepopírá základní pravidlo, že posudek lze vydat až v okamžiku, kdy je zdravotní stav poškozeného ustálen, což byla podle citované původní vyhlášky č. 32/1965 Sb. obecná norma dopadající jak na bolest, tak na ztížení společenského uplatnění (§ 9 odst. 1).

Dojde-li dodatečně po určení výše bodového ohodnocení nebo po odškodnění bolesti či ztížení společenského uplatnění ke vzniku další bolesti (v důsledku nové operace) či k dalšímu zhoršení ztížení společenského uplatnění, jedná se za předpokladu, že jsou nová bolest či nastalé zhoršení ztížení společenského postavení v příčinné souvislosti s původní újmou, o nový nárok poškozeného vůči škůdci, který předtím neexistoval a nebylo jej ani možno uplatnit.⁹⁹ Nastalé zhoršení je proto nutné odlišovat od původního ztížení společenského uplatnění, neboť takovýto nový nárok se posuzuje samostatně i z hlediska jeho možného promlčení.¹⁰⁰ Bolest se považuje za nově vzniklou a náleží za ni poškozenému další odškodné. Ztížení společenského uplatnění je po nastalém zhoršení (které nebylo

⁹⁸ usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 24.4.2007, sp. zn. 25 Cdo 1988/2005

⁹⁹ usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.8.2006, sp. zn.: 25 Cdo 991/2006

¹⁰⁰ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 18.10.2005, sp. zn.: 21 Cdo 2877/2004

v rámci předchozího ohodnocení předvídáno a odškodňováno) ohodnoceno znovu, přičemž z tohoto bodového ohodnocení se odečte výše bodového ohodnocení přiznaná za ztížení společenského uplatnění dříve (§ 5 odst. 2 vyhlášky o bolestném). Splnění podmínky pro mimořádné zvýšení náhrady při předešlém odškodnění neznamená, že automaticky u každého dalšího nově vzniklého nároku (při zhoršení zdravotního stavu) budou tyto podmínky splněny opět.¹⁰¹

Výše odškodného je tedy stanovena na základě bodového ohodnocení stanoveného znalcem ve znaleckém posudku, přičemž za každý bod náleží poškozenému 120,- Kč (§ 7 odst. 2 vyhlášky o bolestném).

Vyhláška o bolestném pamatuje rovněž na zvláštní případy hodné mimořádného zřetele, kdy umožňuje soudu odškodnění přiměřeně zvýšit nad výši určenou podle výše popsaných pravidel (§ 7 odst. 3). Pojem „zvláštní případy hodné mimořádného zřetele“ je interpretován rozsáhlou a konstantní judikaturou obecných soudů. Klíčovým judikátem v této otázce je rozsudek Nejvyššího soudu České republiky ze dne 31.10.1988, sp. zn. 1 Cz 60/88. Toto rozhodnutí interpretuje sice ještě ustanovení vyhlášky č. 32/1965 Sb., ovšem s ohledem na skutečnost, že jeho dikce je shodná s právní úpravou stávající, je naň odkazováno i řadou pozdějších rozhodnutí řešících již případy podle vyhlášky č. 440/2001. Nejvyšší soud ČR vychází ze skutečnosti, že již základní odškodnění za bolest nebo ztížení společenského uplatnění samo představuje náhradu za prokazatelně nepříznivé důsledky pro životní úkony poškozeného a pro uspokojování i plnění jeho životních a společenských potřeb a úkolů. Teprve nelze-li omezení poškozeného vyjádřit pouze základním odškodněním, jsou dány předpoklady pro přiměřené zvýšení odškodného nad základní výměru. Tak je tomu jen ve zcela výjimečných případech hodných mimořádného zřetele, kdy kulturní, sportovní či jiné zapojení poškozeného bylo před úrazem na vysoké úrovni. Krom toho je dále za případ hodný mimořádného zřetele nutno považovat rovněž ten, kdy úroveň aktivit poškozeného před zraněním sice nebyla mimořádná, kdy je však poškozený pro následky úrazu téměř vyřazen ze života a jeho předpoklady k uplatnění ve společnosti jsou téměř ztraceny.¹⁰²

Například náhrada za ztížení společenského uplatnění osoby v produktivním věku, která v důsledku trvalého ochrnutí pozbude možnosti pracovat, věnovat se rodině i pro ni doposud běžným společenským aktivitám a je naopak odkázána na pomoc třetí osoby by se měla pohybovat minimálně kolem 1.000.000,- Kč (tj. zhruba desetinásobku základního bodového ohodnocení, jde-li o ohodnocení podle vyhlášky č. 32/1965 Sb.).¹⁰³ Náhradu za ztížení společenského uplatnění v částce téměř 17.000.000,- Kč u čtyřiařacetileté ženy, která před úrazem vedla běžný společenský, kulturní, rodinný, pracovní a sportovní život, z nějž byla v důsledku úrazu zcela vyřazena, a která je nyní trvale odkázána na péči třetí osoby, není nesprávná či nepodložená.¹⁰⁴

Posouzení míry omezení poškozeného plynoucího ze škody na zdraví je nezbytné založit na srovnání aktivit a způsobu života poškozeného před zraněním a po něm a na tomto základě zjistit nakolik jsou předchozí možnosti poškozeného v důsledku škody na zdraví omezeny či ztraceny, neboť samotná okolnost, že poškozený je po ukončení léčení schopen vrátit se do běžného života (když před zraněním však byl například vrcholový sportovec) a přetrvávající obtíže se postupně zlepšují, není dostatečným kritériem pro závěr, zda pro

¹⁰¹ usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.9.2006, sp. zn. 25 Cdo 275/2006

¹⁰² srov. náleží Ústavního soudu ze dne 29.9.2005, sp. zn. III. ÚS 350/03

¹⁰³ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.5.2006, sp. zn. 25 Cdo 2186/2004

¹⁰⁴ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.4.2006, sp. zn. 25 Cdo 759/2005

zvýšení náhrady za ztížení společenského uplatnění (ve smyslu ustanovení § 7 odst. 3 vyhlášky o bolestném) jsou či nejsou důvody.¹⁰⁵

Účel tohoto zákonného ustanovení je tak třeba spatřovat v možnosti zohlednit určité objektivně existující diference mezi osobami poškozených (vyplývající z různé míry sportovního, kulturní a společenského zapojení jedince a jeho způsobu života vůbec), díky nimž je nutno považovat tutéž újmu na zdraví za tíživější u jedné osoby oproti jiné (například snížení hybnosti prstů ruky klavírního virtuosa oproti kopáčovi v důsledku utrpěného zranění). Z tohoto úhlu pohledu se pak jeví jako správná argumentace Nejvyššího soudu ČR odmítající požadavky poškozených na zvýšení náhrady ve smyslu ustanovení § 7 odst. 3 vyhlášky o bolestném z důvodu nízké základní výše náhrady za ztížení společenského uplatnění, mající původ v zastaralých právních předpisech.¹⁰⁶

Na druhou stranu je nutno přisvědčit i poškozeným v tom smyslu, že základní výše náhrad za ztížení společenského uplatnění stanovené pro jednotlivé újmy na zdraví v souladu s platnou legislativou nelze s ohledem na současné společenské podmínky považovat za přiměřené závažnosti omezení z příslušných škod na zdraví plynoucích. Aby mohla být za přiměřenou považována, musela by poškozenému podle smyslu institutu peněžité satisfakce (jak o něm byla řeč výše) umožnit opatření náhradních požitků újmu na zdraví zmírňujících. S ohledem na neustále rostoucí ceny zboží a služeb a stagnující nízkou hodnotu bodu však základní výše náhrady za ztížení společenského uplatnění k dosažení tohoto účelu v mnoha případech nedostačuje. Jakkoli konečným a jediným systémově správným řešením tohoto problému může být až novelizace vyhlášky o bolestném spočívající ve zvýšení hodnoty bodu vyrovnávajícím zmíněnou diskrepanci, přišel Ústavní soud s dočasným řešením tohoto problému, kterým je interpretace příslušných zákonných ustanovení překonávající shora nastíněný výklad Nejvyššího soudu ČR.¹⁰⁷ Ústavní soud konstatoval, že i porušením nepsaného (avšak v evropské právní kultuře se beze zbytku uplatňujícího) principu proporcionality může dojít k zásahu do ústavně zaručených práv, a to konkrétně práva na soudní ochranu (čl. 36 odst. 1 LZPS). Pokud tedy soudce dospěje k závěru, že podzákoný právní předpis je v rozporu se zákonem (interpretovaným ústavně konformním způsobem), v konkrétní věci jej neaplikuje a použije pouze ustanovení zákona. V takovém případě by pak měl soudce poškozenému přiznat nikoli základní sazbu náhrady za ztížení společenského uplatnění podle vyhlášky o bolestném, která je nepřiměřeně nízká, nýbrž náhradu přiměřenou, jejíž výši však musí ve svém rozhodnutí dostatečně odůvodnit.

Posledním a nejmladším ze zmiňovaných zvláštních případů peněžité satisfakce je náhrada škody při usmrcení osoby blízké (§ 444 odst. 3 OZ), jež je promítnutím závěrů judikatury v této otázce do zákona. Bohužel se nejedná o řešení právě šťastné. Citované ustanovení v případě protiprávního jednání škůdce, kterým zaviněně způsobí smrt osoby, přiznává vymezenému okruhu osob s mrtvým příbuzných, resp. blízkých fixně stanovenou částku odškodnění. Osoby blízké jsou z hlediska výše odškodnění rozděleny do tří skupin. První skupinu tvoří manžel, rodič, dítě a osoba blízká žijící s usmrceným v době vzniku události ve společné domácnosti a zákon každému z nich přiznává částku 240.000,- Kč. Ve druhé skupině jsou sourozenci usmrcené osoby, kterým náleží částka 175.000,- Kč. Do třetí

¹⁰⁵ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.11.2004, sp. zn. 25 Cdo 1875/03; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.11.2005, sp. zn. 2497/2004

¹⁰⁶ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.11.2001, sp. zn. 21 Cdo 2115/2000; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.1.2003, sp. zn. 25 Cdo 1593/2001

¹⁰⁷ náleží Ústavního soudu ze dne 29.9.2005, sp. zn. III. ÚS 350/03

skupiny patří oba rodiče počatého ale nenarozeného dítěte, z nichž každému při ztrátě nascitura vzniká nárok na částku 85.000,- Kč.

Přestože úmyslem zákonodárce bylo patrně zlepšit postavení pozůstalých při uplatňování nároku na peněžitou satisfakci při usmrcení osoby jim blízké, který byl dříve pouze dovozován judikaturou, nelze říci, že přijatá úprava by byla jednoznačným přínosem, zejména proto že přináší některé otazníky, ne-li přímo zhoršení postavení pozůstalých, ale i původců zásahu.

Účelem tohoto ustanovení by mělo být zmírnění nemateriální újmy (spočívající v porušení vztahu s blízkými osobami) usmrcením osoby blízké. Z dikce zákona však plyne, že faktická existence takového vztahu není pro vznik nároku na náhradu škody ve smyslu zákonného ustanovení relevantní, když postačuje pouze formální příbuzenský nebo jiný obdobný poměr. Může tak dojít k absurdní situaci, kdy se bude zmírňovat neexistující újma a na straně pozůstalého bude vznikat obohacení, pro které existuje sice právní nikoli však faktický důvod.

Rovněž absolutně určité vyjádření výše nároku pozůstalých navozuje mylnou představu nemožnosti přiznání jiné částky (ať už nižší nebo vyšší), což by soudci neumožnilo zvážení podstatných okolností konkrétního případu a ve svých důsledcích by bylo značně nespravedlivé. Soudní praxe dovodila, že přesné vyčíslení nároku pozůstalého v citovaném ustanovení nevyklučuje snížení výše náhrady z titulu případného spoluzavinění usmrcené osoby na škodní události (podle ustanovení § 441 OZ), resp. z důvodů hodných zvláštního zřetele (podle ustanovení § 450 OZ).¹⁰⁸

Dále toto pojetí může vést k některým pravděpodobně nechtěným výsledkům, když například švagr (bude-li posuzován jako spoližijící osoba podle ustanovení § 444 odst. 3 písm. f) OZ) získá na náhradě při usmrcení fyzické osoby vyšší částku než jeho manžel a sourozenec usmrceného.¹⁰⁹

Problematické je i vymezení vztahu tohoto zvláštního případu peněžité satisfakce (§ 444 odst. 3 OZ) k obecnému nároku na peněžitou satisfakci (§ 13 odst. 2 OZ). Někteří autoři se přiklánějí k názoru, že podle zásady *lex specialis derogat generali* je u osob v ustanovení § 444 odst. 3 OZ vyjmenovaných nárok požadovat náhradu nemajetkové újmy podle ustanovení § 13 odst. 2, 3 OZ vyloučen. Podle ustanovení § 13 OZ tak mohou uplatňovat nárok na náhradu újmy vzniklé usmrcením osoby jim blízké pouze ty osoby, které nejsou v ustanovení § 444 odst. 3 OZ vyjmenovány. Osoby, jež v tomto ustanovení vyjmenovány jsou pak mohou podle ustanovení § 13 OZ postupovat pouze v případech, kdy jim nemajetková újma vznikla těžkým zraněním osoby blízké a nikoli jejím usmrcením, přičemž částky uvedené v ustanovení § 444 odst. 3 OZ je pak třeba pokládat za limitní.¹¹⁰

Proti takovému závěru však stojí porovnání podmínek nároku na náhradu podle obou citovaných ustanovení. Osoby s blízkým vztahem k usmrcenému, jimž mělo ustanovení § 444 odst. 3 OZ poskytnout zvýšenou ochranu, se tak oproti osobám se vzdálenějším vztahem k usmrcenému ocitají v méně výhodném postavení, když jejich nárok by byl podle takového výkladu jasně omezen výše citovanými sazbami a navíc jeho vznik by byl vázán mj. i na splnění podmínky zavinění na straně původce zásahu. V tomto duchu judikoval i Ústavní

¹⁰⁸ rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích – pobočky v Táboře ze dne 15.11.2005, sp. zn. 14 To 371/2005

¹⁰⁹ Holub, M.: Jednorázové odškodnění při usmrcení podle novely občanského zákoníku (zák. č. 47/2004 Sb.), *Bulletin advokacie*, 2004, č. 6, s. 49

¹¹⁰ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plečický, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 200 – 201

soud ČR, když konstatoval, že ačkoli úprava ustanovení § 444 odst. 3 OZ svojí jednoznačností neumožňuje žádný prostor pro odlišný výklad, je natolik paušální, že ji nelze pokládat za vyčerpávající řešení daného problému. Proto nevylučuje, pokud jednorázové odškodnění není dostatečnou satisfakcí za vzniklou újmu na osobnostních právech, aby se dotčené osoby domáhaly další satisfakce podle ustanovení na ochranu osobnosti.¹¹¹

Závěrem lze pouze říci, že shora nastíněný problém by zasluhoval zásahu zákonodárce, který by jednoznačně vymezil poměr obou citovaných ustanovení a odstranil by některé shora popsané negativní důsledky s novelou občanského zákoníku provedenou zákonem č. 47/2004 Sb. spojené.

3.6.3 Občanskoprávní sankce za majetkovou újmu – škodu

Je třeba si uvědomit, že škoda má zcela jinou povahu než nemajetková újma a její náhrada (reparace) jinou funkci než satisfakce. Škoda je exaktně vyčíslitelná v penězích a poškozenému náleží ekvivalent toho, o čem byla jeho majetková sféra ochuzena (včetně ušlého zisku), aby tak došlo k obnovení stavu před způsobením škody, zatímco nemajetkovou újmu takto vyjádřit nelze a peněžité zadostiučinění má pouze umožnit zajištěním náhradních požitků tuto újmu zmírnit. Vzhledem k rozdílné funkci také občanský zákoník (§ 16 OZ) výslovně zakotvuje samostatnost obou prostředků ochrany, takže vznik škody není podmínkou pro přiznání peněžité satisfakce, ani není možné zadostiučinění v penězích krátit o výši vyplácené náhrady škody. Oba nároky lze – a za určitých okolností je k dosažení účinné ochrany dokonce nezbytné – kumulovat. Například při způsobení újmy na cti (typicky profesní) lze žádat jak náhradu nemajetkové újmy (tedy peněžitou satisfakci), tak náhradu škody (tedy náhradu ušlého zisku). V této souvislosti je nutno připomenout, že ačkoli svou povahou jsou instituty náhrady za bolest a náhrady za ztížení společenského uplatnění náhradou nemajetkové újmy, jsou z důvodů výše popsaných podřízeny režimu náhrady škody.

Pro předpoklady vzniku odpovědnosti za škodu způsobenou neoprávněným zásahem do osobnosti fyzické osoby platí (s ohledem na § 16 OZ) příslušné ustanovení občanského zákoníku (§ 420 a násl. OZ). Předpoklady se liší v závislosti na druhu odpovědnosti. Je-li subjektivní (§ 420 OZ), jsou čtyři: protiprávní úkon, škoda, příčinná souvislost mezi protiprávním úkonem a vznikem škody a zavinění (presumované, s možností exkulpace). Je-li objektivní (například podle § 421a OZ), jsou tři: kvalifikovaná událost, škoda, příčinná souvislost. Zavinění je nerozhodné, ale v některých případech existují liberační důvody vznik odpovědnosti vylučující.

Jako prostředky ochrany připadají v úvahu u nemajetkové újmy zmiňovaná svémoc (§ 6 OZ), zásah orgánu státní správy (§ 5 OZ), smírčí řízení (§ 67 – 69, 99 OSŘ), předběžné opatření (§ 74 a násl. OSŘ) a navíc i žaloba na náhradu škody, kterou je možno žádat buď restituci relutární, nebo (je-li to možné a účelné) naturální.

Nárok na náhradu škody – jako nárok čistě majetkový – podléhá promlčení ve dvouleté subjektivní a v tříleté - u škod spáchaných úmyslně v desetileté - objektivní promlčecí době.

Poslední poznámka bude patřit bezdůvodnému obohacení. Občanský zákoník se jím v souvislosti s ochranou osobnosti na rozdíl od náhrady škody výslovně nezabývá a tato disproporce může působit poněkud konfúzně. Jsem toho názoru, že jde pouze o nedůslednost zákonodárce a s ohledem na odlišnost funkcí vydání bezdůvodného obohacení a peněžitého zadostiučinění (o které platí mutatis mutandis, co bylo řečeno o diferenci funkcí náhrady

---

¹¹¹ náleží Ústavního soudu ze dne 4.5.2005, sp. zn. Pl. ÚS 16/04

škody a materiální satisfakce) je třeba i v tomto případě setrvat na stanovisku nezávislosti obou nároků a jejich možné kumulace.

4. PROCESNÍ ASPEKTY

4.1 Úvod

K zajištění účinné ochrany osobnosti fyzické osoby nepostačuje ovšem toliko postulování odpovídajících subjektivních práv (ať už v právu ústavním nebo zejména v občanském právu hmotném či v dalších právních odvětvích), nýbrž je nezbytné, aby pro případ, kdy tato práva budou ohrožena nebo porušena, poskytoval právní řád dotčené fyzické osobě v podobě potřebných procesních institutů rovněž dostatečné prostředky k odstranění zásahů do osobnosti, zmírnění jejich následků či odstranění protiprávního stavu takovými zásahy vyvolaného.

S ohledem na zaměření této práce však autor nemá ambice v této kapitole zevrubně popsat procesní problematiku v celé její šíři, nýbrž toliko upozornit na některé zvláštnosti vztahující se k uplatňování nároků vyplývajících z osobnostních práv.

Prostředkem ochrany osobnosti, se kterým zákon počítá v případech bezprostředního ohrožení subjektivního práva a který představuje jedinou výjimku ze státního monopolu poskytování právní ochrany, je svémoc (resp. svépomoc) ve smyslu ustanovení § 6 OZ. Podmínky, při jejichž splnění zákon připouští k bránění zákonem chráněných zájmů užít vlastních sil, jsou neoprávněnost zásahu (svémocí nelze čelit oprávněnému zásahu – například postup podle ustanovení § 12 odst. 2 OZ nebo § 76 odst. 2 TR), bezprostřednost zásahu (zásah bezprostředně hrozí nebo již nastal, ovšem dosud trvá) a přiměřenost prostředků použitých k odvrácení zásahu (tedy újma hrozící ze svémocného jednání není nepřiměřená té, která hrozí ze samého zásahu). Příkladem svémocného jednání směřujícího k ochraně osobnosti může být například zničení neoprávněně pořízených fotografií nebo zvukových záznamů projevů osobní povahy.

Zvláštními případy svémocného jednání jsou i krajní nouze (§ 418 odst. 1 OZ) a nutná obrana (§ 418 odst. 2 OZ), které jsou rovněž postaveny na shora uvedených zásadách doplněných o další podmínky specifické pro konkrétní situace, na něž směřují (tj. nebezpečí vyvolané zpravidla přírodními jevy či útokem zvířete, resp. útok člověka). Z těchto instrumentů je v oblasti ochrany osobnosti použitelná nutná obrana zejména proti zásahům do tělesné integrity, případně do osobní svobody či lidské důstojnosti.

Ochranu proti zřejmému zásahu do pokojného stavu je dotčené osobě povinen poskytnout příslušný orgán státní správy (§ 5 OZ), kterým je obecní úřad, v jehož obvodu k zásahu do pokojného stavu došlo. Ten je oprávněn zásah zakázat (pokud k němu dosud nedošlo) nebo nařídit obnovu předešlého (tj. posledního pokojného) stavu bez toho, že by zkoumal, komu příslušné právo svědčí (to je pravomocí soudu). Rozhodnutí orgánu státní správy je tedy pouze ochranou pokojného stavu, nikoli rozhodnutím o subjektivním právu, a proto se kterákoli z dotčených stran může obrátit na soud s návrhem na rozhodnutí v meritu věci. Soud v takovém řízení není rozhodnutím orgánu státní správy nikterak vázán. Tento právní institut však v oblasti ochrany osobnosti fyzické osoby není příliš použitelný.

K ochraně před neoprávněnými zásahy do osobnosti (ať už spočívají v ohrožení práva nebo v jeho porušení) slouží ovšem především tzv. ochrana petitorní tedy ochrana poskytovaná obecnými soudy (§ 4 OZ), jež zahrnuje jednak činnost soudu před zahájením řízení (smírčí řízení a předběžné opatření), jednak samotný civilní proces, o kterých je podrobněji pojednáno níže v této kapitole.

Jestliže zásah do osobnosti fyzické osoby naplnil současně i znaky skutkové podstaty trestného činu, lze určité dílčí nároky uplatnit vůči pachateli-škůdci také v rámci řízení trestního (tzv. adhezního řízení). Důvodem je zachování zásady hospodárnosti, a to jak ve

vztahu k soudům, které se nebudou muset opakovaně zabývat touž věcí, tak ve vztahu k dotčené fyzické osobě, která nebude muset absolvovat další řízení. Základní podmínkou limitující projednávání civilního nároku v trestním řízení je ovšem fakt, že o něm lze rozhodnout na základě tvrzení a důkazních prostředků shromážděných pro účely trestního řízení, neboť trestní soud nesmí suplovat funkci soudu civilních a prodlužovat trestní řízení jen kvůli projednávání civilního nároku poškozeného. Ve vztahu k ochraně osobnosti to pak znamená, že v trestním řízení je možno domáhat se přiznání peněžitých nároků, které jsou přesně vyčísleny, tedy nároku na bolestné, na náhradu za ztížení společenského uplatnění (výše vyplývá ze znaleckého posudku) a na náhradu za usmrcení osoby blízké (výše vyplývá ze zákona). Poškozený tak v rámci adhezního řízení nemůže uplatňovat nárok na morální satisfakci, nárok na peněžitou satisfakci podle ustanovení § 13 odst. 2, 3 OZ ani zvýšení náhrady za ztížení společenského uplatnění ve smyslu ustanovení § 7 odst. 3 vyhlášky o bolestném, neboť rozhodování o těchto nárocích by vyžadovalo provedení dalšího dokazování, jež by přesahovalo potřeby trestního řízení.

Pokud poškozený (dotčená fyzická osoba) nejpozději před zahájením dokazování navrhne soudu, aby v odsuzujícím rozsudku uložil obviněnému povinnost k náhradě škody způsobené mu stíhaným trestným činem a zároveň specifikuje z jakých důvodů a v jaké výši náhradu škody požaduje, soud tuto povinnost obviněnému v samostatném výroku rozsudku uloží, je-li pro takové rozhodnutí podklad ve výsledcích dokazování. V opačném případě, resp. v rozsahu, v němž pro takové rozhodnutí podklad v dokazování není, odkáže poškozeného s jeho nárokem na řízení ve věcech občanskoprávních (§ 229 TR).

Případem, kdy zájem poškozeného na odčinění újmy způsobené mu trestným činem dokonce převáží nad zájmem společnosti na potrestání pachatele trestného činu, je jeden z tzv. odklonů trestního řízení, a to institut narovnání (§ 309 – 314 TR). Narovnání vlastně představuje dohodu mezi obviněným a poškozeným o odčinění újmy způsobené trestným činem, která, splňuje-li zákonem stanovené podmínky, je schválena orgánem činným v trestním řízení (tj. soudem nebo v přípravném řízení státním zástupcem) a jejímž procesním důsledkem je zastavení trestního stíhání. Narovnání ovšem připadá v úvahu pouze u méně závažných trestných činů (na které zákon stanoví trest odnětí svobody, jehož horní hranice nepřevyšuje pět let). Vedle úhrady trestným činem způsobené škody, resp. jiného způsobu odčinění jím vzniklé újmy musí obviněný dále složit i peněžní částku na obecně prospěšné účely určenou konkrétnímu adresátovi a orgán činný v trestním řízení musí mít s ohledem na všechny okolnosti případu takový způsob vyřízení věci za postačující.

Dalším prostředkem ochrany osobnosti, jehož základ je zakotven přímo v Ústavě České republiky (čl. 87 odst. 1 písm. d) Ústavy), je ústavní stížnost proti pravomocnému rozhodnutí a jinému zásahu orgánů veřejné moci do ústavně zaručených základních práv a svobod. Katalog základních práv a svobod, jejichž porušení aktem orgánu veřejné moci k podání ústavní stížnosti legitimuje, je obsažen v Listině základních práv a svobod. Procesní stránku řízení o ústavní stížnosti před Ústavním soudem upravuje zákon č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu. Stručnému nástupu řízení před Ústavním soudem bude věnován prostor níže.

K ochraně základních práv a svobod vymezených v Úmluvě o ochraně základních práv a svobod slouží procedura projednání stížnosti Evropským soudem pro lidská práva, kterou se jednotlivec může domáhat nápravy vůči státu (smluvní straně Úmluvy), jenž jeho právo porušil. I touto otázkou se budu v podrobnostech zabývat níže.

V neposlední řadě se pak fyzická osoba může v otázkách ochrany osobních údajů s žádostmi o nápravu vadného stavu obracet i na Úřad pro ochranu osobních údajů (blíže v samostatné kapitole). K ochraně osobnosti fyzické osoby může rovněž přispět veřejný ochránce práv. Jakkoli nemá konkrétní pravomoc činit rozhodnutí nebo vadná rozhodnutí

rušit, přesvědčivostí své argumentace již v řadě případů k ochraně osobnosti fyzických osob výrazně přispěl.¹¹²

4.2 Činnost soudu před zahájením řízení

Občanský soudní řád upravuje ve své části druhé dvě činnosti, kterými může soud na základě návrhu (případně i bez návrhu) ingerovat za určitých podmínek do vztahů fyzických či právnických osob ještě před zahájením občanského soudního řízení ve věci samé. Jedná se o předběžné řízení – z hlediska ochrany osobnosti je využitelné řízení smírčí (§ 67 – 69 ve spojení s § 99 OSŘ) – a předběžné opatření (§ 74 – 77a OSŘ).

Smírčí řízení lze provést jen tehdy, připouští-li to povaha věci. Pro oblast ochrany osobnosti to znamená, že aplikace tohoto institutu je vyloučena pro ty případy, kdy dotčenou hodnotou lidské osobnosti bude ta, s níž fyzická osoba nemůže disponovat (tj. život, svoboda, lidská důstojnost, ...). Naopak smír bude možno uzavřít například ohledně neoprávněného zásahu do podoby, projevů osobní povahy nebo soukromí fyzické osoby.

Příslušný k provedení smírčího řízení je kterýkoli věcně příslušný soud (ve věcech ochrany osobnosti to bude zpravidla soud krajský; podrobněji níže) bez ohledu na zákonná ustanovení o místní příslušnosti. Je-li věcně příslušným soudem soud krajský, připouští zákon provedení smíru i kterýmkoli okresním soudem.

Na rozdíl od smíru uzavíraného v průběhu řízení (ve smyslu ustanovení § 99 OSŘ), kdy je soud povinen usilovat o dosažení smíru mezi účastníky řízení, v případě smíru uzavíraného před zahájením řízení podle ustanovení § 67 OSŘ (označovaného též jako tzv. smír prétorský) je vždy třeba návrhu na jeho provedení. Tento návrh však nemá účinky návrhu na zahájení řízení, resp. žaloby (například nestaví běh promlčecí doby, nezakládá překážku litispendence).

Toto předběžné řízení ovšem předpokládá plný zájem všech účastníků na uzavření smíru. Jejich přítomnost při jednání ani jakoukoli jejich součinnost nelze nikterak vynucovat, takže pokud se dobrovolně nedostaví nebo nejsou ochotni smír uzavřít, toto předběžné řízení tím končí a žádné rozhodnutí o tom soud nevydává.

Podají-li se naopak smír uzavřít, má stejné účinky jako smír uzavřený v průběhu občanského soudního řízení, tj. má účinky pravomocného rozhodnutí, a zrušit ho lze jen pro rozpor s hmotným právem k návrhu účastníka řízení podanému do tří let od právní moci usnesení o schválení smíru (§ 99 OSŘ).

Občanský soudní řád upravuje v druhé hlavě druhé části tři druhy předběžných opatření, a to obecné předběžné opatření (§ 76 OSŘ) a dále dvě zvláštní předběžná opatření (§ 76a a § 76b OSŘ). Vzhledem k odlišným účelům se samozřejmě liší i podmínky pro jejich vyhlášení, jejich rozsah i okruh účastníků.

Obecné předběžné opatření je možno nařídit buď v případě potřeby zatímně (tj. do doby pravomocného meritorního rozhodnutí) upravit poměry účastníků nebo v případě obavy, že by byl ohrožen výkon soudního rozhodnutí (zpravidla již vydaného). Příslušnost soudu i okruh účastníků je shodný s řízením o věci samé. K nařízení předběžného opatření je nutné potřebu zatímní úpravy poměru účastníků, resp. obavu z ohrožení výkonu soudního rozhodnutí prokázat (tj. postavit najisto), zatímco ostatní rozhodné skutečnosti (zejména

¹¹² Langášek T.: *Právo pozůstalých na informace a přístup ke zdravotnické dokumentaci zesnulého*, Právní rozhledy, 2002, č. 9, s. 466 a násl.; srov. se současnou úpravou zakotvenou zákonem č. 111/2007 Sb. (novelou zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu), který nabyl účinnosti dne 15.5.2007

samotný nárok) nemusí být prokázány, nýbrž postačí, že budou osvědčeny (tedy že se budou jevit jako pravděpodobné).

K zajištění škody nebo jiné újmy, která by předběžným opatřením vznikla je navrhovatel povinen složit nejpozději současně s jeho návrhem jistotu ve výši 10.000,- Kč, jinak bude návrh na předběžné opatření odmítnut (nejedná-li se o některou z výjimek podle ustanovení § 75b odst. 3 OSŘ – například o předběžné opatření ve věci náhrady škody na zdraví nebo osvědčí-li navrhovatel, že jsou u něj splněny podmínky pro osvobození od soudních poplatků). Zanikne-li předběžné opatření jinak než vyhověním návrhu ve věci samé, resp. uspokojením práva navrhovatele, je tento povinen uhradit škodu nařízením předběžného opatření vzniklou. Žalobu k náhradě této škody je třeba podat do šesti měsíců ode dne zániku předběžného opatření. K uspokojení pravomocně přiznaného nároku poškozeného se použije složená jistota.

Okruh povinností, které lze předběžným opatřením uložit, je zákonem stanoven pouze demonstrativně, přičemž pro účely ochrany osobnosti jsou použitelné zejména složení peněžité částky nebo věci do úschovy soudu (§ 76 odst. 1 písm. d) OSŘ), nenakládání určitými věcmi nebo právy (§ 76 odst. 1 písm. e) OSŘ) a vykonání něčeho, zdržení se něčeho nebo snášení něčeho (§ 76 odst. 1 písm. f) OSŘ). Jinak je ovšem třeba mít za to, že vhodné opatření odpovídající povaze a okolnostem konkrétního případu musí zvolit soud. Na druhou stranu je ovšem třeba vždy zvažovat, zda soudem uložená povinnost nepředstavuje omezení, které nepřiměřeně omezuje práva a svobody povinné osoby (například vydavateli tisku nelze předběžným opatřením uložit, aby se zdržel uveřejňování veškerých komentářů a zpráv týkajících se určité osoby, a to ani za situace, kdy by se omezení nevztahovalo na zprávy od oficiálních agentur).¹¹³

Soud je povinen o návrhu na nařízení předběžného opatření rozhodnout bezodkladně, není-li tu nebezpečí z prodlení nejpozději do sedmi dnů ode dne doručení návrhu. Při nařízení předběžného opatření pak předseda senátu uloží navrhovateli, aby ve stanovené lhůtě podal soudu návrh na zahájení řízení ve věci samé.

Předběžné opatření zanikne, nepodal-li navrhovatel návrh na zahájení řízení ve lhůtě, nebylo-li tomuto návrhu vyhověno, bylo-li mu vyhověno a uplynulo-li od vykonatelnosti meritorního rozhodnutí patnáct dnů a konečně rovněž uplynula-li doba, po kterou mělo předběžné opatření trvat. Pominou-li důvody, pro které bylo předběžné opatření nařízeno, předseda senátu je zruší (§ 77 OSŘ).

Předběžné opatření podle ustanovení § 76a OSŘ slouží k ochraně nezletilého dítěte, které se ocitlo bez jakékoli péče (týká se například dětí nalezených nebo dětí, o které nemá kdo pečovat) nebo jehož život či příznivý vývoj je vážně ohrožen nebo narušen (směřuje na případy, kdy se o dítě sice rodiče či jiné osoby starají, ale jejich „péče“ je nedostatečná a v rozporu se zájmy dítěte). Pro účely ochrany osobnosti je využitelný zejména druhý případ cílící na ochranu života, ale případně též (fyzického i duševního) zdraví dítěte. Podmínkou využití tohoto institutu je fakt, že naléhavost situace je taková, že ji nelze řešit nejen meritorním rozhodnutím, nýbrž ani nařízením předběžného opatření podle ustanovení § 76 odst. 1 písm. b) OSŘ.

Oproti obecné úpravě předběžného opatření vykazuje úprava předběžného opatření podle ustanovení § 76a OSŘ jisté odchylky. Příslušným soudem pro jeho nařízení je okresní soud, který je místně příslušný pro navrhovatele. Navrhovatelem může být pouze obec s rozšířenou působností. Dalšími účastníky řízení je nezletilé dítě (které nemusí být v řízení o

---

¹¹³ usnesení Vrchního soudu v Praze ze dne 7.2.1994, sp. zn. 3 Co 16/94

nařízení tohoto předběžného opatření zastoupeno opatrovníkem), jeho rodičové a osoba, jíž má být dítě předáno do péče.

Povinnost složit jistotu k zajištění náhrady škody vzniklé předběžným opatřením ve smyslu ustanovení § 75b odst. 1 OSŘ se na navrhovatele předběžného opatření podle § 76a OSŘ nevztahuje.

O návrhu na nařízení předběžného opatření podle ustanovení § 76a OSŘ rozhodne soud bezodkladně, a to nejpozději do čtyřiařiceti hodin po podání návrhu. Obsahem tohoto předběžného opatření je nařízení, aby ohrožené nezletilé dítě bylo předáno do péče osoby, která bude v usnesení označena a jíž může být jak osoba fyzická (obvykle příbuzný dítěte), tak právnická (například občanské sdružení zaměřené na pomoc ohroženým dětem). Takovým rozhodnutím ovšem v některých případech bude dítě odňato rodičům a tím dojde k omezení jejich rodičovských práv (a to pouze na základě předběžného opatření). Ochrana zdraví a života dítěte je ovšem podle judikatury Ústavního soudu zcela relevantním a více než dostatečným důvodem pro zásah do rodičovských práv, když jde o hodnoty, jejichž ochrana je v systému základních práva a svobod jednoznačně prioritní. Povinností soudů je zajistit spravedlivou rovnováhu mezi zájmy rodičů a zájmy dítěte a nelze tedy připustit, aby rodiče přijímali opatření škodlivá pro zdraví nebo rozvoj dítěte.¹¹⁴

Po nařízení a výkonu předběžného opatření je soud, který je nařídil, povinen neprodleně předat věc soudu příslušnému podle ustanovení § 88 písm. c) OSŘ k dalšímu řízení ve věci samé.

Předběžné opatření podle ustanovení § 76a OSŘ je vydáno na dobu jednoho měsíce, přičemž bylo-li před uplynutím této lhůty zahájeno řízení ve věci samé může soud předběžné opatření opakovaně prodlužovat. Nad rámec šesti měsíců trvání tohoto opatření je to však možné jenom tenkrát, nebylo-li možné řízení ve věci v této lhůtě skončit z vážných důvodů a objektivních příčin.

Předběžné opatření ve smyslu ustanovení § 76b OSŘ (které bylo do občanského soudního řádu včleněno zákonem č. 135/2006 Sb., kterým se mění některé zákony v oblasti ochrany před domácím násilím) slouží k ochraně života, zdraví, svobody nebo lidské důstojnosti fyzické osoby. Toto předběžné opatření připadá v úvahu v situaci, kdy jsou uvedené složky osobnosti jedné fyzické osoby (navrhovatele) vážným způsobem ohroženy jednáním jiné osoby, s níž navrhovatel společně obývá byt nebo dům (osoba, proti níž opatření směřuje).

Příslušným soudem pro nařízení tohoto opatření je okresní soud místně příslušný podle bydliště navrhovatele a účastníky řízení jsou navrhovatel a osoba, proti níž návrh směřuje. Ani na navrhovatele tohoto předběžného opatření se nevztahuje povinnost složit jistotu k zajištění náhrady škody ve smyslu ustanovení § 75b OSŘ. O návrhu na nařízení předběžného opatření podle ustanovení § 76b OSŘ musí soud rozhodnout bezodkladně, a to nejpozději do osmačtyřiceti hodin od jeho podání.

Předběžným opatřením může soud osobě, proti níž opatření směřuje, uložit, zejména aby opustila společné obydlí, jakož i jeho bezprostřední okolí, nezdržovala se ve společném obydlí nebo do něj nevstupovala, nevstupovala do bezprostředního okolí společného obydlí nebo navrhovatele a nezdržovala se tam, aby se zdržela setkávání s navrhovatelem nebo aby se zdržela nežádoucího sledování a obtěžování navrhovatele jakýmkoliv způsobem (§ 76b odst. 1 OSŘ).

Předběžnému opatření soudu může (ale nemusí) předcházet rozhodnutí Policie České republiky o vykazání ze společně obývaných prostor ve smyslu ustanovení § 44 – 47

¹¹⁴ náleží Ústavního soudu ze dne 20.8.2004, sp. zn.: III. ÚS 459/03

zákona č. 273/2008 Sb., o Policii České republiky, kteréžto rozhodnutí je policista oprávněn vydat, jakmile zjistí, že lze (zejména s ohledem na předcházející útoky) důvodně předpokládat nebezpečí útoku proti životu, zdraví, svobodě a zvláště závažného útoku proti lidské důstojnosti. Vykázání trvá deset dnů a tuto dobu nelze zkrátit ani se svolením navrhovatele.

Předběžné opatření trvá jeden měsíc od jeho vyhlášení. Předcházel-li mu rozhodnutí policejního orgánu a návrh na vydání předběžného opatření byl podán v uvedené desetidenní lhůtě, prodlužuje se tato do pravomocného rozhodnutí soudu o předběžném opatření. Předběžné opatření samo pak trvá jeden měsíc od uplynutí deseti dnů od vydání rozhodnutí policejního orgánu. Byl-li před uplynutím doby platnosti předběžného opatření podán návrh na zahájení řízení ve věci samé, může předseda senátu na návrh rozhodnout o prodloužení doby trvání platnosti předběžného opatření. Neprokáže-li však navrhovatel svůj vlastnický či jiný vztah ke společnému obydlí, může soud prodloužit dobu trvání předběžného opatření jen z důvodů zvláštního zřetele hodných. Předběžné opatření vždy zanikne nejpozději jeden rok od okamžiku nařízení.

4.3 Civilní proces

4.3.1 Specifika civilního procesu ve věcech ochrany osobnosti

Rozhodování ve věcech ochrany osobnosti podle občanského zákoníku a ochrany proti uveřejňování informací, které jsou zneužitím svobody projevu, slova a tisku, popřípadě ochrany práv třetích osob podle právních předpisů o hromadných informačních prostředcích je z důvodu typové skutkové i právní obtížnosti této agendy svěřeno v prvním stupni soudům krajským a k rozhodování o odvoláních proti jejich rozhodnutím jsou věcně příslušné soudy vrchní.

V oblasti ochrany osobnosti pojímané largo sensu jsou ovšem i věci, o kterých v prvním stupni rozhodují okresní soudy (a jako odvolací instance soudy krajské). Tak předběžné řízení smírčí (podle § 67 OSŘ), ke kterému je příslušný krajský soud, může provést a smír schválit i okresní soud. Rovněž o určovací žalobě ve smyslu ustanovení § 80 písm. c) OSŘ, u níž je tvrzen náležitý právní zájem a která tedy není považována za žalobu podle § 13 OZ, rozhoduje soud okresní.¹¹⁵ Také o ochraně osobních údajů podle zákona č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů náleží rozhodovat okresním soudům. Dřívější úprava občanského soudního řádu sice odkazovala na předchozí předpis o ochraně osobních údajů (zákon č. 256/1992 Sb.), tento odkaz však byl posléze zrušen a za tohoto stavu se dovozuje příslušnost okresních soudů podle ustanovení § 9 odst. 1 OSŘ. Dále rozhodují okresní soudy i o nárocích na náhradu škody na zdraví podle ustanovení § 444 OZ (tj. náhradě za bolest, ztížení společenského uplatnění a při usmrcení osoby blízké) a také v nesporných řízeních sloužících k ochraně osobní svobody (řízení o vyslovení přípustnosti převzetí a držení v ústavu zdravotnické péče podle § 191a a násl. OSŘ a řízení o zákonnosti zajištění cizince a jeho propuštění podle § 200a a násl. OSŘ).

Místně příslušný je obecný soud žalovaného (v případě více žalovaných obecný soud kteréhokoliv z nich), resp. ten krajský soud, v jehož obvodu je obecný soud žalovaného. Žalobce má ovšem možnost zvolit si za místně příslušný podle ustanovení § 87 OSŘ také soud, v jehož obvodu má žalovaný pracoviště nebo v jehož obvodu došlo ke skutečnosti, která zakládá právo na náhradu škody (při posuzování splnění těchto podmínek vychází soud z údajů uváděných žalobcem).

¹¹⁵ Sbírka soudních rozhodnutí a stanovisek vydávaná Nejvyšším soudem ČR č. 45/95

Dotčenou osobou a tedy i subjektem aktivně legitimovaným k podání žaloby na ochranu osobnosti může být pouze fyzická osoba. Naproti tomu škůdcem a tedy žalovaným může být jak osoba fyzická, tak i právnická. Při sepisu žaloby je proto třeba mít na paměti, že osoba, která fakticky zásah do osobnosti dotčené fyzické osoby provedla nemusí být totožná s osobou škůdce. Například způsobí-li zásah do osobnosti fyzická osoba, jakožto zaměstnanec jiné osoby (fyzické či právnické), a stane-li se tak při plnění pracovních úkolů pro zaměstnavatele a v jejich rámci, je jedinou osobou v případném sporu pasivně legitimovanou právě zaměstnavatel. Zaměstnanec by byl pasivně legitimován jen v případě vybočení z rámce činnosti, kterou pro zaměstnavatele vykonával (tj. v případě tzv. excesu).

Na obou stranách nejen hmotněprávního ale také procesního vztahu může v závislosti na okolnostech konkrétního případu stát více subjektů (půjde o tzv. procesní společenství neboli subjektivní kumulaci). Kterákoli z více dotčených fyzických osob je oprávněna vznést žalobu samostatně bez ohledu na postoj ostatních dotčených subjektů.¹¹⁶ Rovněž v rámci civilního řízení je pozice každého z více žalobců, ale i každého z více žalovaných zcela samostatná (jedná se o tzv. samostatné společenství podle ustanovení § 91 odst. 1 OSŘ). To se projevuje tak, že každý žalobce i každý žalovaný jedná sám za sebe, jeho úkony nemají vliv na právní postavení ostatních společníků (například zpětvzetí žaloby jedním z žalobců se týká jen tohoto žalobce stejně tak uznání nároku jedním z žalovaných zavazuje jen tohoto žalovaného). Na druhou stranu je ovšem každý z účastníků řízení oprávněn postupovat samostatně a nepotřebuje k provedení jednotlivých procesních úkonů souhlas ostatních samostatných společníků.

Žalobce v žalobě ovšem musí nejen řádně označit účastníky řízení, nýbrž rovněž jasně a srozumitelně vymezit hodnotu osobnosti, která byla žalovaným jednání dotčena. Není postačující odkaz na ustanovení § 11 OZ (a to tím spíš že výčet statků v něm obsažený je pouze demonstrativní). Dále by měla žaloba specifikovat čas, místo a způsob zásahu do osobnosti a rovněž přesně formulovat práva a povinnosti, jejichž přiznání, resp. uložení se žalobce domáhá. Požadavek přesnosti, určitosti a srozumitelnosti žaloby a obzvláště jejího petitu není samoúčelný. Soud totiž nemůže (z důvodu zachování zásady procesní rovnosti účastníků řízení a nezávislosti soudu) provádět úpravu petitu, který přebírá do výroku rozhodnutí a který musí zcela vyčerpat a nesmí jej překročit. Vymezení práv a jim odpovídajících povinností proto musí být již v petitu žaloby provedeno tak jednoznačně, aby po jeho převzetí do výroku soudního rozhodnutí mohl být nařízen a proveden výkon rozhodnutí, tedy aby rozhodnutí soudu bylo materiálně vykonatelné.¹¹⁷

Domáhá-li se žalobce morálního zadostiučinění za neoprávněný zásah do osobnosti, musí žaloba jasně určit formu tohoto zadostiučinění. Shledá-li soud, že navržená forma zadostiučinění není přiměřená a žaloba není odpovídajícím způsobem upravena, soud žalobu zamítne.¹¹⁸

Ve věcech ochrany osobnosti připadají v úvahu žaloby na plnění (ve smyslu ustanovení § 80 písm. b) OSŘ) i žaloby určovací (ve smyslu ustanovení § 80 písm. c) OSŘ) a dále zvláštní žaloby podle ustanovení § 13 OZ. Mezi žaloby ukládající splnění nějaké povinnosti patří většina žalob v této oblasti. Tento charakter mají žaloby negatorní, odstraňovací, satisfakční i žaloby o náhradu škody, ať už zní povinnost na konání (zaplacení určité částky z titulu peněžité satisfakce či náhrady škody na zdraví, omluvu či odvolání

¹¹⁶ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 21.5.2002, sp. zn. 28 Cdo 416/2002

¹¹⁷ Drápal, L., Bureš, J. a kol.: Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář, 1. vydání, Praha : C.H.Beck, 2009, s. 506

¹¹⁸ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.11.2006, sp. zn. 30 Cdo 2919/2006

difamujícího výroku etc.) či zdržení se určitého jednání (neoprávněného šíření záznamů projevů osobní povahy nebo zveřejňování informací či fotografií ze soukromí fyzické osoby).

Žalobou se lze ovšem též domáhat určení, že konkrétním jednáním bylo zasaženo do všeobecného osobnostního práva, nebo konstatování, že určitý difamující výrok je nepravdivý nebo že osoba byla neoprávněně evidována v materiálech bývalé Státní bezpečnosti atd. Takové žaloby je třeba považovat za žaloby neuvedené výslovně v ustanovení § 13 odst. 1 OZ (které obsahuje pouze příkladný výčet prostředků ochrany, o čemž svědčí jak gramatický výklad, tak soudní praxe) a nikoli za žaloby určovací (§ 80 písm. c) OSŘ), protože u nich není třeba prokazovat naléhavý právní zájem.¹¹⁹ To ovšem neznamená, že by dotčená fyzická osoba nemohla podat žalobu určovací. Bude-li se tedy žalobce domáhat například určení, že nebyl osobou uváděnou v ustanovení § 2 odst. 1 zákona č. 451/1991 Sb., a bude-li zároveň tvrdit svůj naléhavý právní zájem na takovém určení, bude třeba takovou žalobu považovat za určovací ve smyslu ustanovení § 80 písm. c) OSŘ.

Soud nařizující po podání žaloby ústní jednání je k němu povinen účastníky řízení předvolat tak, aby měli dostatek času k přípravě na něj, zpravidla nejméně 10 dnů přede dnem, kdy se jednání má konat, pokud nepředcházelo přípravné jednání (§ 115 odst. OSŘ). Zákon č. 7/2009 Sb. zrušil dřívější specifická třicetidenní lhůta pro přípravu ve věcech ochrany osobnosti podle občanského zákoníku a ochrany proti uveřejňování informací, které jsou zneužitím svobody projevu, slova a tisku, popřípadě ochrany práv třetích osob podle právních předpisů o hromadných informačních prostředcích.

Účastníci řízení jsou totiž podle ustanovení § 101 odst. 1 písm. a) a b) ve spojení s ustanovením § 120 odst. 1 OSŘ povinni tvrdit všechny pro rozhodnutí věci významné skutečnosti a označit důkazy k prokázání svých tvrzení. Povinnost tvrzení (spolu s břemenem tvrzení) tíží účastníky řízení ohledně těch skutečností, které se vztahují k jejich právům a povinnostem coby účastníků hmotněprávního vztahu, jenž je předmětem řízení. Navrhnout důkazy je účastník povinen k prokázání těch skutečností, které je povinen tvrdit.

Ve věcech ochrany osobnosti je proto žalobce povinen tvrdit a prokazovat existenci zásahu do osobnosti, způsobilost zásahu vyvolat vznik nemajetkové újmy (v případě jejího vzniku též rozsah takové újmy), neoprávněnost zásahu a příčinnou souvislost mezi způsobilostí vyvolat nemajetkovou újmu a protiprávností. Žalobce není s ohledem na objektivní charakter odpovědnosti ve věcech ochrany osobnosti podle ustanovení § 11 OZ povinen prokazovat zavinění původce zásahu a ani ten by se nemohl odpovědnosti zprostit důkazem omluvitelného omylu (tj. důkazem, že jednal v dobré víře), neboť takový důkaz je s to vyloučit právě jenom zavinění. V případě požadavku peněžité satisfakce je žalobce povinen rovněž tvrdit a prokázat nedostatečnost morální satisfakce. Naopak žalovaného tíží povinností tvrzení a důkazní ohledně existence okolností vylučujících protiprávnost.¹²⁰ Tak je třeba autor veřejně publikovaného tvrzení povinen podat důkaz jeho pravdivosti. Tím prokáže, že takové jednání bylo naplnění svobody projevu v souladu s článkem 17 LZPS (tj. výkonem subjektivního práva) a tedy po právu.

Vzhledem k tomu, že soud rozhoduje na základě zjištěného skutkového stavu věci (§ 153 odst. 1 OSŘ) předurčuje míra splnění těchto dvou procesních povinností účastníků skutkový závěr soudu sloužící jako podklad právního posouzení uplatněného nároku a tedy i úspěch účastníků ve věci.

Oproti dřívější úpravě se po novele občanského soudního řádu provedené zákonem č. 7/2009 Sb. ve věcech ochrany osobnosti podle občanského zákoníku a ochrany proti

¹¹⁹ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.5.1995, sp. zn. Cdon 18/95

¹²⁰ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.9.2000, sp. zn.: 30 Cdo 964/2000

uveřejňování informací, které jsou zneužitím svobody projevu, slova a tisku, popřípadě ochrany práv třetích osob podle právních předpisů o hromadných informačních prostředcích již neuplatňuje zásada koncentrace řízení (jako podle dřívějšího znění ustanovení § 118b odst. 1 OSŘ). I na tyto případy tak dopadá obecná úprava koncentrace řízení podle ustanovení § 118b odst. 1 OSŘ v platném znění, tzn. že ve věcech, v nichž byla provedena příprava jednání, mohou účastníci uvést rozhodné skutečnosti a označit důkazy jen do konce přípravného jednání, v ostatních případech jen do skončení prvního jednání (eventuálně do uplynutí soudem stanovené lhůty).

Tato zásada se projevuje v tom, že ke skutečnostem a důkazům uvedeným později nebude soud přihlížet. Rovněž tak důkazy účastníky nenavržené může soud ve smyslu ustanovení § 120 odst. 3 OSŘ z vlastní iniciativy provést jen tenkrát, když jejich potřeba vyšla najevo nejpozději ke dni, jenž předcházel dni, ke kterému nastala koncentrace řízení.¹²¹ Tato záповeď se nevztahuje na takové skutečnosti a důkazy, které nastaly, resp. vznikly až po prvním jednání, které účastník nemohl bez své viny uvést včas nebo konečně kterými účastník hodlá zpochybnit věrohodnost důkazů již provedených.

Při provádění dokazování ve věcech ochrany osobnosti týkajícího se výše uplatněného nároku na peněžitou satisfakci (podle § 13 odst. 2, 3 OZ), ale také ve věcech náhrady škody na zdraví (podle § 444 odst. 1, 2 OZ ve spojení s § 7 odst. 3 vyhlášky o bolestném), kdy soud nemůže výši nároků nikterak exaktně vyčíslit, postupuje ve smyslu ustanovení § 136 OSŘ při určování jejich výše podle své úvahy. I tato úvaha samozřejmě podléhá hodnocení, musí být založena na určitém kvantitativním posouzení základních okolností věci a náležitě odůvodněna.

Problematika ochrany osobnosti však vstupuje do civilního procesu ještě jinak. Do současné doby totiž není uspokojivě zodpovězena otázka, zda je možno v občanskoprávním řízení (o jakémkoli hmotněprávním nároku) použít k důkazu takový důkazní prostředek, jehož vytvoření, opatření nebo použití před soudem bylo spojeno s porušením práva na ochranu osobnosti (například zda je možno použít záznam telefonického hovoru pořízeného bez souhlasu osoby, jejíž projevy osobní povahy byly takto zaznamenány). Odpovědi na tuto otázku se zabývá následující část této práce (část 4.3.2 této práce).

Ve věci samé soud rozhodne rozsudkem. Ve věcech ochrany osobnosti je možno vydat jak rozsudek částečný, tak i mezitímní. Při splnění všech zákonem stanovených podmínek (podle § 153b OSŘ) včetně řádného doručení žaloby a včasnému předvolání k ústnímu jednání lze vydat i rozsudek pro zmeškání. Naproti tomu rozsudek pro uznání má ve věcech ochrany osobnosti omezenou využitelnost, neboť nelze tento rozsudek vydat ve věcech, v nichž nelze schválit smír (tj. ve věcech, kde je vyloučena úprava poměrů dispozitivními úkony účastníků).

Součástí rozhodnutí soudu, jímž se řízení před ním končí, je ze zákona také rozhodnutí o povinnosti k náhradě nákladů řízení. K nákladům řízení patří soudní poplatek, náklady důkazů a tlumočné, ušlý zisk a hotové výdaje účastníků. Je-li účastník zastoupen v řízení advokátem, patří k nákladům řízení též jeho odměna, hotové výdaje a (je-li jejím plátcem) také náhrada za daň z přidané hodnoty.

Soudní poplatek ve věcech ochrany osobnosti činí v souladu se sazebníkem poplatků v příloze zákona č. 549/1991 Sb., o soudních poplatcích (dále též jen jako „ZSOP“), 1.000,- Kč (položka č. 2 písm. c) sazebníku), neuplatňuje-li žalobce nárok na peněžitou satisfakci. Domáhá-li se žalobce v rámci ochrany osobnosti i peněžité satisfakce činí soudní poplatek

¹²¹ Drápal, L., Bureš, J. a kol.: Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář, 1. vydání, Praha : C.H.Beck, 2009, s. 844

600,- Kč (položka č. 1 písm. a) sazebníku), je-li žalobcem uplatňován nárok na peněžité plnění ve výši do 15.000,- Kč včetně, a 4 % z uplatněného nároku, pokud tento patnáctitisícovou hranici přesahuje (položka č. 1 písm. b) sazebníku). Navrhovatel v řízení o náhradu škody na zdraví je ve smyslu ustanovení § 11 odst. 2 písm. d) ZSOP od placení soudního poplatku osvobozen.

Výše odměny advokáta se pro účely náhrad nákladů řízení ve věcech ochrany osobnosti určuje podle ustanovení § 6 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti ČR č. 484/2000 Sb., a to tak že v případech, kdy není požadována náhrada nemajetkové újmy, činí sazba odměny 15.000,- Kč, a v případech, kdy požadována je, činí sazba odměny 25.000,- Kč (bez ohledu na výši požadované peněžité satisfakce). Výše hotových údajů advokáta se pak určuje podle ustanovení § 13 odst. 4 vyhlášky Ministerstva spravedlnosti ČR č. 177/1996 Sb., advokátního tarifu.

Podle zásady úspěchu ve věci přizná soud náhradu nákladů potřebných k účelnému uplatňování nebo bránění práva tomu účastníku, který měl v řízení plný úspěch. Stejně tak ovšem soud může přiznat plnou náhradu nákladu i tomu účastníku, který měl úspěch jen částečný, pokud výše plnění závisela na úvaze soudu (§ 142 odst. 3 OSŘ). Toto ustanovení bude praktické zejména v případech, kdy soud dospěje k závěru, že právo na ochranu osobnosti bylo porušeno, ale nepřizná žalobci nárok na peněžitou satisfakci vůbec nebo ho nepřizná v uplatněné výši.¹²² Přiznává-li soud plnou náhradu nákladů podle citovaného ustanovení, vychází při určení výše odměny za zastupování advokátem nikoli z toho, zda peněžítá satisfakce byla přiznána, ale z toho, zda byla požadována.

Nebyly-li povinnosti uložené vykonatelným rozhodnutím splněny dobrovolně, může ten, komu svědčí jim odpovídající právo navrhnout výkon rozhodnutí. Výkon rozhodnutí, je ovšem možno provést jen způsoby upravenými v občanském soudním řádu. K výkonu rozhodnutí ukládajícího zaplacení peněžité částky lze naříditi srážky ze mzdy, příkázání pohledávky, příkaz k výplatě z účtu u peněžního ústavu, prodejem movitých i nemovitých věcí, prodejem podniku a zřízením soudcovského zástavního práva k nemovitosti. K výkonu rozhodnutí ukládajícího jinou povinnost lze (podle povahy povinnosti) naříditi vyklizení nemovitosti, odebrání věci, rozdělení společné věci, provedení výkonů a prací.

V případě rozhodnutí soudu na základě žalob určovacích nebo žalob neuvedených výslovně v ustanovení § 13 OZ (například konstatujících porušení osobnostního práva) žádný výkon nepřipadá v úvahu.

Výkon rozhodnutí ukládající žalovanému povinností zdržet se určitého jednání (zakládající zásah do osobnosti fyzické osoby), ale také osobně se žalobci omluvit může být s ohledem na fakt, že se ze strany žalovaného jedná o plnění nezastupitelné, vynucováno toliko ukládáním pokut podle ustanovení § 351 OSŘ. Pokuty lze ukládat až do výše 100.000,- Kč, a to i opakovaně do doby splnění rozhodnutí nebo zastavení řízení o jeho výkonu.

Výkon rozhodnutí nařizujícího odstranění protiprávního stavu, ale také uveřejnění rozsudku na náklady žalovaného (jakožto plnění zastupitelných) lze v souladu s ustanovením 350 OSŘ realizovat tak, že si oprávněný práci, o kterou jde, dal provést (resp. provedl sám) na náklad povinného, přičemž příslušná částka je vymáhána některým ze způsobů určených k uspokojování peněžitých pohledávek.

Rozhodnutí přiznávající peněžítá plnění (ať už z titulu peněžité satisfakce či náhrady škody na zdraví) mohou být vykonávána kterýmkoli shora uvedeným způsobem určeným k uspokojování peněžitých pohledávek podle ustanovení § 258 odst. 1 OSŘ.

---

¹²² rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 25.2.1998, sp. zn. 1 Co 173/97

4.3.2 Nezákonné důkazy

Tato část bude věnována otázce, zda je možné (v rámci civilního procesu) připustit provedení důkazu, který byl opatřen v rozporu se zákonem, resp. (vztaženo k tématu této práce) jehož pořízení nebo provedení znamená neoprávněný zásah do osobnosti fyzické osoby (zejména do podoby, projevů osobní povahy a soukromí). Takovým důkazem je zpravidla určitý záznam (fotografie, film, zvukový záznam), který byl buď neoprávněně pořízen (například nahrávání telefonického rozhovoru bez vědomí jeho účastníka) nebo byl zhotoven v souladu se zákonem a neoprávněný je až způsob, kterým se ho zmocnila osoba, jež ho k důkazu předkládá (například manželka v rozvodovém řízení prokazuje nevěru manželem pořízenou kompromitující fotografií, kterou ukradla z jeho osobních věcí).

Prvé řadě je třeba připomenout, že otázka použitelnosti takových záznamů jako důkazního prostředku vyvstává toliko v případě, že se jedná o záznam projevu, který má osobní povahu. Jde-li naopak o záznam zachycující projevy fyzické osoby při výkonu povolání, obchodní či veřejné činnosti (obchodní telefonáty, projevy politiků etc.) není jím osobnost fyzické osoby nikterak dotčena a jeho použití jako důkazu v občanském soudním řízení je proto přípustné.¹²³

Evropský soud pro lidská práva opakovaně judikoval, že Úmluva se přípustností důkazů nezabývá a úprava této problematiky je věcí vnitrostátního práva.¹²⁴ Český právní řád (konkrétně občanský soudní řád) však žádné takové výslovné ustanovení neobsahuje, a odpověď na výše položenou otázku musí být proto dovozována výkladem. V občanskoprávní teorii i v soudní praxi je možné setkat se s názory tyto důkazy jak připouštějícími, tak odmítajícími.

Autoři zastávající první názor tvrdí, že nesmí být směřována otázka přípustnosti důkazů a odpovědnosti za porušení osobnostních práv. Argumentují přitom ustanovením § 125 OSŘ, v němž se praví, že za důkaz mohou sloužit všechny prostředky, jimiž lze zjistit stav věci. Úkolem soudu je podle nich zjistit skutkový stav, k čemuž je povinen provést veškeré důkazy (včetně těch, kterými je porušeno osobnostní právo). Citované ustanovení ovšem umožňuje takový důkaz pouze provést v soudním řízení, neospravedlňuje zásah do osobnosti, nezbavuje jeho původce odpovědnosti.¹²⁵

Opačné stanovisko vyslovil Nejvyšší soud ČR i část literatury.¹²⁶ Nejvyšší soud ČR uvádí na jeho podporu následující ustanovení. Za prvé, je třeba přihlídnout k ustanovení § 132 (hodnocení důkazů) a § 120 odst. 1 věta druhá OSŘ (soud rozhoduje, které důkazy provede). Hodnocení důkazů je myšlenková činnost, kterou je důkazům přisuzována hodnota závažnosti, zákonnosti a pravdivosti. Soud rozhodne, který důkaz neprovede, protože jsou nerozhodné pro věc nebo nezákonné.¹²⁷ Za druhé, upozorňuje Nejvyšší soud na čl. 90 Ústavy (soudy jsou povolány především k tomu, aby zákonem stanoveným způsobem poskytovaly ochranu právům) a ustanovení § 2 OSŘ (soudy dbají o to, aby v soudním řízení nedocházelo k porušování práv a právem chráněných zájmů fyzických a právnických osob a aby práv

¹²³ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 11.5.2005, sp. zn.: 30 Cdo 64/2004

¹²⁴ rozsudky Evropského soudu pro lidská práva ve věcech Schenk (1998), Luedi (1992), Schuler-Zraggen (1993)

¹²⁵ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 115 – 116, 305; rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 15.4.1997, sp. zn. 23 C 3/1997

¹²⁶ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 21. 10. 1998, sp. zn. 21 Cdo 1009/1999; Holub, M. a kol.: *Občanský zákoník. Komentář. 1. svazek*, 2. vydání, Linde Praha, 2003, s. 78

¹²⁷ Doležilek, J.: *Z nové procesní judikatury Nejvyššího soudu*, Soudní rozhledy, 1999, č. 9, s. 284

nebylo zneužíváno na úkor těchto osob). Z toho pro soudy plyne nejen povinnost zajistit ochranu ohrožených či porušených práv, ale také povinnost postupovat tak, aby samy práva ostatních subjektů řízení neporušovaly a porušování jejich práv jinými osobami v průběhu řízení zamezovaly. Za třetí, Nejvyšší soud odkazuje na ustanovení § 3 OSŘ, který občanské soudní řízení označuje za záruku zákonnosti sloužící k jejímu upevnování a rozvíjení. Takovou funkci by však jen stěží mohlo plnit, kdyby při něm docházelo k porušování nebo k využívání porušení práv jiných osob.

Autor této práce zastává názor, že provedení důkazů získaných porušením ustanovení o ochraně osobnosti fyzické osoby je nepřipustné. Zastánci opačného pojetí vychází z nesprávné interpretace ustanovení § 125 OSŘ. Jeho smysl tkví v tom, že umožňuje pružně využít i jiných než v občanském soudním řádu výslovně uvedených prostředků (například fotografie, zvukový záznam nebo DNA analýzu), jsou-li s to přispět k objasnění skutkového stavu, nikoli však v tom, že by dovoloval promítat do soudního řízení výsledky protiprávního jednání (což by bylo v rozporu s ustanovením § 2 a 3 OSŘ). V podobném duchu judikoval i Ústavní soud ČR, když konstatoval, že za projev úřední licence nelze považovat každé řízení nebo jednání před soudem či jiným orgánem státu, ale jen případy, které výslovně upravuje zákon, takovým zákonem je například zákon č. 141/1961 Sb., trestní řád, který upravuje odposlech a záznam telekomunikačního provozu v trestním řízení. Občanskoprávní předpisy nic podobného nestanoví. Magnetofonový záznam telefonického hovoru fyzických osob je záznamem projevů osobní povahy hovořících osob a takový záznam může proto být použit (i jako důkaz v občanském soudním řízení) zásadně jen se svolením fyzické osoby, která byla účastníkem tohoto hovoru.¹²⁸

K problematice souhlasu fyzických osob – účastníků telefonického hovoru – s použitím záznamu telefonického hovoru se ve svém rozsudku vyjádřil Vrchní soud v Olomouci, jehož argumentaci v rámci rozhodnutí o podaném dovolání potvrdil i Nejvyšší soud ČR.¹²⁹ Podstatou této argumentace je konstrukce konkludentního souhlasu účastníka telefonického hovoru se záznamem hovoru a následným použitím tohoto záznamu v soudním či jiném řízení za předpokladu, že tento účastník byl iniciátorem hovoru, tj. volajícím. Podle odůvodnění rozsudků totiž v takovém případě sám vstupoval do soukromí volaného účastníka s vědomím technických možností současných telefonních přístrojů (včetně možnosti nahrávání hovoru) a za těchto okolností je podle názoru obou soudů na místě dovozovat jeho konkludentní souhlas se záznamem hovoru. S těmito závěry se však podle autora práce nelze ztotožnit. Základní podmínka kladená na nevýslovný projev vůle je ta, že projev vůle nevzbuzuje pochybnosti o tom, co chtěl účastník projevit (§ 35 odst. 1 OZ). V případě, že účastník telefonického hovoru neví, že hovor je nahráván, nelze z jeho jednání bez pochybností vyvodit, že se zaznamenáváním hovoru souhlasí. Na tom nemění nic ani povědomí o technických možnostech zaznamenání hovoru, protože konstrukce konkludentního souhlasu by pak byla v rozporu se zásadou, že svolení (jako výjimku umožňující zásah do osobnostního práva) je třeba vykládat restriktivně. Povědomí o technických možnostech záznamu hovoru nelze klást na roveň vědomosti o uskutečňování záznamu hovoru, neboť takovou interpretací by byl volající vždy zbaven svého práva rozhodnout se, jestli s nahráním telefonického hovoru souhlasí, když povědomí o technické možnosti nahrávání hovoru má vždy. Teprve pokud volající ví, že jeho hovor bude nahráván,

¹²⁸ náleží Ústavního soudu ČR ze dne 7.9.2006, sp. zn.: I. ÚS 191/05

¹²⁹ rozsudek Vrchního soudu v Olomouci ze dne 29.1.2004, sp. zn.: 1 Co 6/2003; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 21.12.2004, sp. zn.: 30 Cdo 1224/2004; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 16.11.2005, sp. zn.: 30 Cdo 52/2005

lze jeho další pokračování v hovoru vykládat jako konkludentní souhlas s jeho záznamem. Je-li stejná podmínka (tj. předchozí upozornění na zásah do osobnostního práva) vyžadována v případě videozáznamu například v bankách, není důvodu neuplatňovat ji také při záznamu telefonických hovorů. Její splnění je přitom možné například přehráním krátkého upozornění na nahrávání před spojením hovoru.

Problematickostí interpretace připouštějící důkazní prostředky, kterými je zasahováno do osobnostního práva, se jasně ukazuje při srovnání civilního procesu s trestním. Jakkoli se oba liší svou funkcí a potažmo i zásadami, na nichž jsou založeny (zásady dispoziční a ofiциality, projednací a vyhledávací, formální a materiální pravdy) a které pak ovlivňují charakter procesu, zájem na řádném a úplném zjištění skutkového stavu (jako podkladu správného rozhodnutí) je u obou týž a neexistuje tedy (jak ostatně napovídá velmi blízká dikce ustanovení § 125 OSŘ a § 89 odst. 2 TR) relevantní rozdíl, pro který by měla být přípustnost důkazů posuzována v každém procesu odlišně. S ohledem na požadavek vnitřní jednoty právního řádu je zvážení trestněprávního řešení této otázky naopak vhodné. Příkladem týkajícím se projednávané problematiky budiž odposlech telekomunikačního provozu bez příkazu předsedy senátu, resp. soudce. Přestože za důkaz může v trestním řízení sloužit vše, co může přispět k objasnění skutkového stavu a přestože záznam telefonického rozhovoru bude obsahovat tytéž informace a bude mít pro zjišťování skutkového stavu stejný přínos i bez předchozího souhlasu soudce, dovozuje literatura,¹³⁰ že je to důkaz absolutně neúčinný (tedy, že k němu nelze v řízení přihlížet).

Podle názoru autora práce je rovněž důležitým argumentem proti připuštění nezákonného důkazu je jedna ze základních zásad nejen práva občanského: *nemo turpitudinem suam alegare potest* (výslovně zakotvená i v připravované kodifikaci soukromého práva). Nikdo se nemůže dovolávat vlastní nečestnosti, neboť i jenom částečný profit (v podobě zlepšení procesního postavení) z takového jednání (byť následně podrobeného občanskoprávním i trestněprávním sankcím) je v příkrém rozporu se zásadou prevence. Připuštění nezákonného důkazu namísto odrazování od porušování subjektivních práv k jejich porušování svádí a oslabuje tak preventivní účinek ustanovení o ochraně osobnosti. Ačkoli jsem si vědom obtížnosti dokazování některých skutečností (manželské nevěry, ...), obávám se, že by tento problém neměl být řešen porušováním práv a svobod fyzických osob, ale spíše hledáním možností využití jiných důkazních prostředků (například svědeckých výpovědí), které sice nejsou plnohodnotnou náhradou, ale zato respektují osobnost fyzické osoby a neznamenají prosazování vlastních zájmů na úkor cizích práv.

4.4 Řízení před Ústavním soudem

Vějíř prostředků právní ochrany poskytovaný právem občanským je v případě těch osobnostních práv, jejichž ochrana je zaručena ústavním zákonem, doplněn o specifický právní institut, a to ústavní stížnost (řízení o které jest upraveno v zákoně č. 182/1993 Sb., o Ústavním soudu). V některých případech je ústavní stížnost jediný prostředek, kterým lze dosáhnout účinné ochrany osobnosti fyzické osoby, když soustava obecných soudů vycházejíc z konstantní judikatury nedokáže reflektovat společenské změny.¹³¹

Na ústavní úrovni jsou lidská práva a svobody zakotveny v Listině základních práva svobod. Z jednotlivých hodnot lidské osobnosti jsou takto chráněny život (čl. 6 LZPS),

¹³⁰ Jelínek, J. – Draštík, A. – Hasch, K. – Nováková, J. – Nováková, Š. – Sovák, Z. – Ševčík, V.: *Trestní právo procesní*, 2. vydání, Eurolex Bohemia, 2002, s. 245

¹³¹ náleží Ústavního soudu ze dne 29.9.2005, sp. zn.: III. ÚS 350/03

tělesná integrita (čl. 7 LZPS), svoboda (čl. 1 odst. 1, čl. 8, 9, 14, 15, 16 a 26 LZPS), rovnost (čl. 1 odst. 1, čl. 3 LZS), občanská čest (čl. 10 odst. 1 LZPS sice hovoří o osobní cti, jde ovšem o pojmy svým obsahem totožné),¹³² lidská důstojnost (čl. 7 odst. 2, čl. 10 odst. 1 LZPS), jméno (čl. 10 odst. 1 LZPS), projevy osobní povahy (čl. 13 LZPS) a soukromí (čl. 7 odst. 1, čl. 10 odst. 2, 3, čl. 12 a 13 LZPS).

Ústavní stížnost je fyzická osoba oprávněna podat tehdy, jestliže tvrdí, že její ústavně zaručené základní právo nebo svoboda bylo porušeno buď pravomocným rozhodnutím nebo faktickým zásahem orgánu veřejné moci (ten může spočívat nejen v komisivním jednání, nýbrž i v omisivním – typicky průtahy v řízení). Z výjimečné povahy tohoto právního prostředku ochrany ovšem plyne další podmínka pro jeho použití, a totiž že stěžovatel před podáním stížnosti vyčerpал všechny procesní prostředky, které mu k ochraně porušeného práva zákon poskytuje (s výjimkou návrhu na povolení obnovy řízení). Z tohoto omezení připouští zákon toliko dvě výjimky. Za prvé je možno podat stížnost bez vyčerpání všech procesních prostředků, jde-li o stížnost svým významem přesahující podstatně zájmy stěžovatele a stížnost byla podána do jednoho roka ode dne, kdy došlo ke skutečnosti zakládající tvrzený zásah do práva. Za druhé je to možné, pokud v řízení o opravném prostředku dochází ke značným průtahům, z nichž stěžovateli vzniká či hrozí vzniknout závažná újma.

Ústavní stížnost je třeba podat v šedesátidenní procesní lhůtě, jejíž běh počíná dnem doručení rozhodnutí o posledním prostředku, který zákon k ochraně práva poskytuje, resp. dnem, ve kterém se stěžovatel dozvěděl, že došlo k zásahu, jenž je předmětem stížnosti (nejpozději však ve lhůtě jednoho roku ode dne, kdy k zásahu došlo).

Ústavní stížnost musí (jako každý návrh) splňovat jisté obsahové náležitosti. Musí z ní být patrné, kdo ji podává, které věci se týká a co je jí požadováno. Dále musí obsahovat pravdivé vylíčení rozhodných skutečností (zejména specifikaci základního práva či svobody zaručeného ústavním zákonem, které bylo porušeno), dataci a podpis stěžovatele. Ke stížnosti musí být přiložena i kopie rozhodnutí o posledním prostředku, který zákon k ochraně práva poskytuje. S ohledem na odborné požadavky kladené na ústavní stížnost je pro řízení před Ústavním soudem vyžadováno povinné právní zastoupení advokátem nebo notářem.

Jakkoli podle konstantní judikatury Ústavního soudu nelze tento chápat jako další instanci soustavy obecných soudů¹³³ a zákon tedy zásadně s podáním ústavní stížnosti nespojuje odkladný účinek, může k návrhu stěžovatele Ústavní soud vykonatelnost napadeného rozhodnutí odložit, není-li to v rozporu s důležitým veřejným zájmem a újma hrozící z odkladu osobě napadeným rozhodnutím oprávněné je nepoměrně menší než újma hrozící stěžovateli při jeho výkonu.

Spočívalo-li porušení ústavně zaručeného práva v zásahu orgánu veřejné moci, může Ústavní soud (formou předběžného opatření) příslušnému orgánu uložit, aby v zásahu nepokračoval, je-li to třeba k odvrácení hrozící vážné škody nebo újmy, k zabránění hrozícímu násilnému zásahu nebo z jiného závažného veřejného zájmu.

Při posuzování skutkových okolností případu není Ústavní soud vázán skutkovými zjištěními učiněnými v předchozích řízeních.

Neodmítne-li Ústavní soud usnesením ústavní stížnost z formálních důvodů (vadný návrh, návrh podaný opožděně nebo neoprávněnou osobou, nepřípustný etc.), rozhodne o něm meritorně nálezem tak, že ho buď zamítne nebo mu vyhoví (případně ho částečně zamítne a částečně mu vyhoví). V nález, kterým ústavní stížnosti vyhoví, pak Ústavní soud konstatuje,

¹³² srov. Pavlíček, V. a kol.: *Ústava a ústavní řád České republiky 2. díl: Práva a svobody*, 2. vydání, Linde Praha, 1999, s. 110

¹³³ například nález Ústavního soudu ze dne 9.6.1994, sp. zn.: III. ÚS 44/93

kteřé ústavně zaručené právo a ktere ustanovení ústavního zákona byly porušeny a zároveň zruší napadené rozhodnutí, resp. zakáže příslušnému orgánu veřejné moci pokračování v zásahu do základního práva a případně, je-li to možné, uloží mu obnovit původní stav.

Spolu s podáním ústavní stížnosti je stěžovateli dáno i právo navrhnout Ústavnímu soudu zrušení zákona či jiného právního předpisu (nebo jejich jednotlivých ustanovení) pro rozpor s ústavním zákonem, resp. zrušení jiného právního předpisu (nebo jeho jednotlivých ustanovení) pro rozpor se zákonem, jestliže právě jejich aplikací došlo ke stěžovatelem tvrzenému zásahu do jeho ústavně zaručeného práva (§ 74 ZÚS). Návrh na zrušení právního předpisu je tedy vázán na ústavní stížnost a sdílí její osud (například s odmítnutím ústavní stížnosti je odmítnut i návrh na zrušení právního předpisu, obdobně v případě zpětvzetí ústavní stížnosti).¹³⁴ Naproti tomu se ovšem jedná o relativně samostatná řízení (rozhodovaná v jednom případě senátem, ve druhém plénum) a podmínky pro vyhovění ústavní stížnosti i pro zrušení právního předpisu jsou jiné. Z toho důvodu nelze vyloučit situace, kdy ústavní stížnosti bude vyhověno, ale návrh na zrušení právního předpisu bude zamítnut a naopak.

Učiní-li stěžovatel takový návrh je senát povinen přerušit řízení o ústavní stížnosti a předat věc k rozhodnutí o zrušení právního předpisu nebo jeho jednotlivých ustanovení plénu Ústavního soudu. Stejně bude senát Ústavního soudu postupovat i v případě, kdy takový návrh stěžovatel nevznese, ale senát sám dojde v souvislosti s rozhodováním o ústavní stížnosti k závěru, že zákon nebo jiný právní předpis je v rozporu s ústavním zákonem, popřípadě že jiný právní předpis je v rozporu se zákonem a v důsledku toho došlo k tvrzenému porušení ústavně zaručeného práva stěžovatele.

Takový návrh je nepřipustný v situaci, kdy zákon, jiný právní předpis či jejich jednotlivá ustanovení, jejichž zrušení je navrhováno, anebo ústavní zákon či zákon, s nimiž jsou přezkoumávané předpisy v rozporu, přede dnem zahájení řízení před Ústavním soudem (tj. přede dnem doručení stížnosti) pozbyly účinnosti nebo do té doby nenabývaly platnosti (nebyly vyhlášeny ve Sbírce zákonů).

Jestliže zákon, jiný právní předpis či jejich jednotlivá ustanovení, jejichž zrušení je navrhováno, anebo ústavní zákon či zákon, s nimiž jsou přezkoumávané předpisy v rozporu, pozbudou účinnosti až po podání zahájení řízení, ale před jeho skončením, Ústavní soud řízení zastaví.

Neodmítne-li Ústavní soud návrh ani nezastaví řízení, rozhodne po provedeném řízení a přezkoumání obsahu napadených předpisů buď tak, že návrh zamítne (s odůvodněním, že nejsou dány důvody pro zrušení předpisu), nebo tak, že se právní předpis či jeho jednotlivá ustanovení zrušují dnem, který v nálezu určí.

Pravomocná rozhodnutí vydaná na základě právního předpisu, který byl zrušen, zůstávají nedotčena. Práva a povinnosti podle takových rozhodnutí uložená však nelze vykonat. Nedošlo-li tedy ke dni zrušení právního předpisu k výkonu rozhodnutí na jeho základě vydaném, lze na základě derogačního nálezů Ústavního soudu podat návrh na zastavení výkonu rozhodnutí pro nepřipustnost (podle ustanovení § 268 odst. 1 písm. h) OSŘ).

---

¹³⁴ Filip, J., Holländer, P., Šimíček, V.: *Zákon o Ústavním soudu. Komentář*, 1. vydání, C.H.Beck, 2001, s. 324

5. JEDNOTLIVÉ SLOŽKY OSOBNOSTI

Jak bylo řečeno výše (v části 3.4 této práce), předmětem právní ochrany podle § 11 OZ je lidská osobnost jako taková (skládající se ze složky tělesné a morální), resp. jednotlivé hodnoty, které ve svém souhrnu celistvost osobnosti tvoří. Mezi hodnoty osobnosti fyzické osoby (ať už vyjmenované v demonstrativním výčtu § 11 OZ nebo uznané občanskoprávní teorií¹³⁵ a soudní praxí¹³⁶) patří život, zdraví, tělo (souhrnně označované jako tělesná integrita), svoboda (v jejímž rámci je poskytována ochrana rovnosti fyzických osob), občanská čest, lidská důstojnost, jméno, podoba, projevy osobní povahy, soukromí a právo na příznivé životní prostředí.

5.1 Tělesná integrita

Osobnost fyzické osoby se skládá ze složky morální a tělesné. Do složky tělesné spadají tyto imateriální hodnoty: život, zdraví (včetně psychického) a tělo (a to i mrtvé, neboť občanský zákoník chrání též osobnost zemřelé fyzické osoby – srov. ustanovení § 15 OZ). Ústavní základ ochrany tělesné integrity je obsažen v čl. 6 a 7 LZPS. Čl. 6 zakotvuje právo na život, včetně zákazu trestu smrti. Čl. 7 odst. 1 deklaruje nedotknutelnost osoby v obecné rovině, zatímco druhý odstavec zakazuje porušení nedotknutelnosti osoby některým konkrétním jednáním (krutým, nelidským, ponižujícím zacházením či trestem). „Nedotknutelnost osoby je tedy ústavně proklamované a chráněné právo na nerušené zachování osoby, tj. na zachování její integrity, jemuž odpovídá obecný zákaz porušení této integrity.“¹³⁷ Život a nedotknutelnost osoby jsou chráněny i řadou mezinárodních smluv (srov. čl. 2 a 3 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod, čl. 1 dodatkového protokolu č. 6 ke zmíněné úmluvě, čl. 6 a 7 Mezinárodního paktu o občanských a politických právech). Občanský zákoník uvádí v příkladném výčtu § 11 na prvním místě právě život a zdraví, kdežto tělu (hodnotě výslovně nevyjmenované) poskytuje ochranu prostřednictvím generální klauzule.

Právní ochrana dílčího osobnostního práva na tělesnou integritu se uplatňuje ve třech rozdílných fázích: v době od početí do narození, v době od narození do smrti a v době po smrti fyzické osoby.¹³⁸ Nejčastější jsou jistě případy spadající do druhé fáze, problematika ochrany osobnosti v obou zbývajících však není o nic méně důležitá.

Nasciturovi je ochrana tělesné integrity zajišťována skrze ochranu jeho matky, za součást jejíhož těla je do porodu považován. Jakmile se však živě narodí, vzniká mu zpětně (od okamžiku početí) nejen způsobilost k právům, ale současně s tím také občanskoprávní

¹³⁵ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 139; Švestka, J. – Spáčil, J. – Škárová, M. – Hulmák, M. a kol.: *Občanský zákoník I. § 1 - 459. Komentář*, 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2008, s. 125

¹³⁶ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26. 7. 2000, sp. zn. 30 Cdo 2304/99; náleží Ústavního soudu ze dne 10. 7. 1997, sp. zn. III. ÚS 70/97

¹³⁷ Pavlíček, V. a kol.: *Ústava a ústavní řád České republiky 2. díl: Práva a svobody*, 2. vydání, Linde Praha a.s., 1999, s. 76

¹³⁸ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 205

ochrana,¹³⁹ které se může domáhat (samozřejmě zastoupen kolizním opatrovníkem – srov. ustanovení § 30 OZ) i proti matce samé (například v situaci, kdy by tato svým nevhodným chováním [konzumací alkoholu, drog, ...] v období těhotenství způsobila závažný vývoj plodu a poškození zdraví posléze narozeného dítěte). Jiným závažným zásahem do integrity dítěte je umělé přerušování těhotenství, o kterém bude řeč později (viz část 5.1.7 této práce).

Smrtí fyzická osoba ztrácí právní subjektivitu, a zabezpečení právní ochrany jejího mrtvého těla (zejména ve vztahu k transplantacím) bylo proto svěřeno osobám podle ustanovení § 15 OZ (podrobněji viz část 3.3 této práce).

Právo na tělesnou integritu má (jako každé osobnostní právo viz část 3.2 této práce) dvě složky. Negativní spočívá v oprávnění vzepřít se každému neoprávněnému zásahu do tělesné integrity, pozitivní v právu tělo užívat a dávat svolení k zásahům do tělesné integrity ze strany jiných subjektů. Obě složky jsou z důvodu veřejných zájmů v určitém rozsahu prolomeny. Negativní složka je prolomena jednak v oblasti soudního řízení (lékařská vyšetření, zkoušky krve, prohlídky těla podle občanského soudního řádu či trestního řádu), jednak v oblasti zdravotnictví (povinné léčení nakažlivých chorob, očkování atd.). Pozitivní složka je (vzhledem k významu těchto hodnot) prolomena stanovením mezí dispoziční autonomie, chránících fyzickou osobu i proti její vůli. Právní úkony tato omezení nerespektující jsou neplatné (ve smyslu ustanovení § 39 OZ).

Ačkoli se jedná o významnou skupinu zásahů do tělesné integrity, nebudou se dále zabývat trestnými činy (resp. přestupky), ani výše zmíněnými zásahy do negativní složky práva, jejichž pojednání není s ohledem na jejich veřejnoprávní povahu předmětem této práce. Následující stránky budou věnovány těmto zásahům v oblasti zdravotnictví: zdravotní péče, tzv. kosmetické (plastické) operace, lékařský pokus, transplantace, odběr krve, umělé oplodnění, umělé přerušování těhotenství, eutanazie.

5.1.1 Zdravotní péče

Úvod

Před vlastním výkladem na téma zásahy do tělesné integrity při poskytování zdravotní péče je třeba se alespoň ve stručnosti zmínit o pramenech práva normujícího tuto problematiku, neboť tato právní úprava není zcela přehledná. Vedle celé řady právních předpisů zvláštních (zák. č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů, zák. č. 79/1997 Sb., o léčivech atd.) totiž existují paralelně dva předpisy obecné povahy.

Prvním je zákon č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu, jehož koncepce poplatná době svého vzniku se po čtyřiceti letech jeví jako zastaralá. Druhým pramenem práva je Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti v souladu s aplikací biologie a medicíny a na ní navazující Dodatkový protokol o zákazu klonování lidských bytostí (publikované ve Sbírce mezinárodních smluv pod č. 96/2001 a 97/2001). Ačkoli zatím nebyl přijat nový zákon o zdravotní péči, který by nahradil dosud platný zákon a promítl do českého právního řádu moderní úpravu obsaženou v Úmluvě o biomedicině, je třeba mít s ohledem na článek 10 Ústavy ČR zato, že ta ustanovení Úmluvy o biomedicině, která jsou přímo aplikovatelná (tj. nevyžadují další konkretizaci a doplnění prováděcím předpisem) jsou od její platnosti pro Českou republiku (tj. ode dne 1.10.2001) bezprostředně závazná nikoli toliko pro stát, ale rovněž pro všechny osoby podléhající jeho jurisdikci, a mají dokonce aplikační přednost před zákonem. Zákon o péči o zdraví lidu je tedy Úmluvou o biomedicině jednak doplňován,

---

¹³⁹ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 75

jednak není v případě rozporu s textem Úmluvy o biomedicině aplikovatelný a skutečný smysl právní normy tak musí být v jednotlivých otázkách teprve dovozován interpretací a komparací obou textů. Tyto skutečnosti vedou následně zákonodárce k novelizacím zákona o péči o zdraví lidu tak, aby byl v souladu s Úmluvou o biomedicině (například zákonem č. 111/2007 Sb., ze dne 19.4.2007).

Zásadně ke každému zásahu do tělesné integrity musí dát souhlas dotčená fyzická osoba (není-li k takovému právnímu úkonu způsobilá, dá ho její zákonný zástupce). Vzhledem k vysoké odbornosti lékařské vědy je ovšem nezbytné, aby pacient-laik získal od lékaře v přehledné formě informace potřebné ke zhodnocení situace a k rozhodnutí (zda souhlas se zákrokem vyslovit či nikoli). Po roce 1989 tak postupně dochází k přeměně paternalistického pojetí vztahu lékař-pacient (daného jednak původním monopolem státu při poskytování zdravotních služeb občanům, jednak přeceňováním převahy odborníka nad laikem) v partnerské pojetí, ve kterém pacient sám činí rozhodnutí o svém zdraví a léčbě na základě informací a rad poskytovaných lékařem, což je zcela v souladu s aktivní rolí fyzických osob v moderní demokratické společnosti, s důrazem na jejich autonomii a s respektem k jejich právům.

Povinnost mlčenlivosti zdravotníků a právo na informace

Nezbytná je tedy znalost informace o zdravotním stavu. Klíčovou je potom ovšem otázka, komu a v jakém rozsahu jsou lékaři oprávněni, resp. povinni takovou informaci poskytnout. Obecně platí, že informace o zdravotním stavu konkrétní osoby je citlivým osobním údajem (podle § 4 písm. b) ZOOÚ), jehož zpracování je podrobena zvláštnímu režimu stanovíci správci, resp. zpracovateli takového osobního údaje (tj. nemocnicím či lékařům) celou řadu omezení a povinností k ochraně práv subjektu údajů (tj. pacienta). Problematikou ochrany osobních údajů v obecné rovině se zevrubně zabývá část 6.2 této práce. Citlivé osobní údaje lze bez souhlasu subjektu údajů mj. zpracovávat při zajišťování zdravotnické péče podle zvláštního zákona (§ 9 písm. c) ZOOÚ). Takovým zákonem je i zákon o péči o zdraví lidu, do něhož byla v rámci novelizace následující po přijetí zákona o ochraně osobních údajů vložena (zákonem č. 260/2001 Sb.) s účinností od 1.8.2001 část pátá o zpracování osobních údajů souvisejících se zajišťováním zdravotní péče. Stručnou úpravu obsahuje též Úmluva o biomedicině.

S ohledem na shora řečené je základním pravidlem uplatňujícím se v oblasti nakládání s údaji o zdravotním stavu pacientů, že každá fyzická osoba má právo na ochranu soukromí ve vztahu k informacím o jejím zdraví (čl. 10 odst. 1 Úmluvy o biomedicině). K zabezpečení dodržování této normy stanoví zákon o péči o zdraví lidu všem zdravotnickým pracovníkům (včetně těch, kteří nevykonávají přímo zdravotnické povolání) povinnost mlčenlivosti o skutečnostech, o nichž se dozvěděli v souvislosti s výkonem svého povolání (§ 55 odst. 2 písm. d) a odst. 3) ZPZ).

Zároveň toto ustanovení rovněž vymezuje tři případy, kdy zdravotnický pracovník povinností mlčenlivosti vázán není. Prvním je samozřejmě sdělování těchto skutečností třetím osobám se souhlasem dotčeného pacienta. Za druhé zdravotnický pracovník může, resp. je povinen poskytnout takové informace tenkrát, jestliže mu oznamovací povinnost ukládá zvláštní předpis (povinnost hlásit příslušným orgánům výskyt infekční choroby – například tuberkulózy). Třetí výjimka spočívající v možnosti zproštění této povinnosti nadřízeným orgánem v důležitém státním zájmu a představující v současnosti již nepřijatelný nástroj státní ingerence do soukromí fyzických osob byla (zákonem č. 111/2007 Sb.) zrušena. Namísto ní zákon stanoví, že zdravotnický pracovník není povinností mlčenlivosti vázán v rozsahu nezbytném pro obhajobu v trestním řízení a pro řízení před soudem nebo jiným orgánem, je-li

předmětem řízení spor mezi ním (popřípadě jeho zaměstnavatelem) a pacientem nebo jinou osobou uplatňující práva na náhradu škody nebo na ochranu osobnosti v souvislosti s poskytováním zdravotní péče.

Porušením povinnosti mlčenlivosti (není-li sdělení informací kryto některou z uvedených výjimek) se pak zdravotnický pracovník vystavuje nejen nebezpečí občanskoprávní žaloby na ochranu osobnosti, nýbrž také nebezpečí trestního stíhání pro spáchání trestného činu neoprávněného nakládání s osobními údaji podle ustanovení § 180 odst. 2 trestního zákona, jehož skutková podstata spočívá právě ve sdělení nebo zpřístupnění osobních údajů získaných v souvislosti s výkonem svého povolání, dochází-li tím k porušení právním předpisem stanovené povinnosti mlčenlivosti.

I s ohledem na tato rizika je třeba přesně vymezit, okruh kterých osob má právo obdržet informace o zdravotním stavu pacienta a za jakých podmínek. Významnou změnu úpravy problematiky nahlížení do zdravotnické dokumentace pacienta (resp. práva třetích osob na informace o zdravotním stavu pacienta) přinesl zákon č. 111/2007 Sb. Před účinností této novely zákona o péči o zdraví lidu měl právo na informace o zdravotním stavu pacienta (nikoli též právo nahlížet do zdravotnické dokumentace) s výjimkou lékařů, soudních znalců, pracovníků orgánů sociálního zabezpečení a dalších osob vymezených v § 67b odst. 10 ZPZ pouze sám pacient. Jeho právo postulovala jak Úmluva o biomedicíně (čl. 10 odst. 2), tak zákon o péči o zdraví lidu (§ 67b odst. 12). Jiným osobám zákon ve znění platném před novelizací taková práva nepřiznával a ve spojení s institutem povinnosti mlčenlivosti, který bylo možno prolomit jen se souhlasem pacienta, byl zákonný text Ministerstvem zdravotnictví ČR vykládán striktně tak, že v případě nemožnosti tento souhlas od pacienta získat, bylo poskytnutí informací zcela vyloučeno (v případě úmrtí pacienta navždy).

Vyváženější interpretaci předmětných ustanovení nastínil Veřejný ochránce práv v rámci řešení konkrétního případu z roku 2001, v němž Vězeňská služba odmítla s odkazem na povinnost mlčenlivosti sdělit rodičům důvody úmrtí jejich syna. Kancelář Veřejného ochránce práv argumentovala ve prospěch práva rodičů na informace tím, že se jedná o osoby, jimž přísluší právo uplatňovat postmortální ochranu osobnosti zemřelého ve smyslu ustanovení § 15 OZ, a nelze přijmout takový výklad, který by z posmrtné ochrany osobnosti vylučoval její zdravotní stránku navíc v případě nejintenzivnějšího zásahu do této hodnoty. Kancelář Veřejného ochránce práv dále upozornila na skutečnost, že usmrcení blízké osoby je považováno také za zásah do práva na soukromí pozůstalých, kteří by tak odepřením práva na informace o zdravotním stavu zemřelého a okolnostech jeho smrti byli zbaveni možnosti efektivní ochrany před takovým zásahem a byl by naopak chráněn případný původce tohoto zásahu.¹⁴⁰

Z tohoto pojetí posléze vyšla i řečená novelizace zákona o péči o zdraví lidu. V prvé řadě je samozřejmě osobou oprávněnou požadovat poskytnutí těchto informací i nadále sám pacient, přičemž zákon o péči o zdraví lidu (§ 67b odst. 12) nově specifikuje jednotlivá dílčí oprávnění tohoto subjektivního práva. Těmito oprávněními jsou: a) právo na poskytnutí veškerých informací shromážděných ve zdravotnické dokumentaci vedené o pacientovi, b) právo v přítomnosti zdravotnického pracovníka nahlížet do zdravotnické dokumentace, c) právo na pořízení výpisů, opisů nebo kopií dokumentů ze zdravotnické dokumentace a d) právo určit osobu, která může být informována o pacientově zdravotním stavu nebo vyslovit zákaz podávání těchto informací jakékoliv osobě, přičemž pacient zároveň stanoví, zda této

---

¹⁴⁰ Langášek, T.: *Právo pozůstalých na informace a přístup ke zdravotnické dokumentaci zesnulého*, Právní rozhledy, 2002, č. 9, s. 466 – 470

osobě náleží též práva podle písmen b) a c). Pacient pochopitelně může určení osoby nebo vyslovení zákazu kdykoliv odvolat.

Druhou skupinou osob, které mají právo na informace o zdravotním stavu pacienta, jsou právě osoby pacientem určené ve smyslu ustanovení § 67b odst. 12 písm. d) ZPZ. Stanoví-li tak pacient, náleží těmto osobám též právo nahlížet do zdravotnické dokumentace pacienta a pořizovat z ní opisy, výpisy či kopie.

Třetí skupinu tvoří osoby pacientovi blízké. Zákon o péči o zdraví lidu tento pojem nikterak blíže nedefinuje, a je tedy namístě použít vymezení občanského zákoníku (§ 116 OZ). Jejich oprávnění vyplývající přímo ze zákona (nikoli založené na vůli pacienta) je však omezeno jen na dvě situace, kdy pacient sám souhlas poskytnout nemůže, a to buď z důvodů spočívajících v jeho aktuálním zdravotním stavu (typicky pŕourazové bezvĕdomí) anebo z důvodu jeho ũmrtí. V obou tĕchto pŕípadech se vřak osoba blízká mŕže domáhat poskytnutí informací o zdravotním stavu pacienta zásadně jenom tenkrát, jestliže pacient za svého života (resp. v době, kdy ještě byl schopen takového ũkonu) poskytnutí informací o svĕm zdravotním stavu této blízké osobĕ výslovnĕ nezakázal. Z tohoto pravidla stanoví zákon pouze jednu výjimku. V pŕípadĕ ũmrtí nebude pacientŕv zákaz informovat o jeho zdravotním stavu dodržen v rozsahu, ve kterĕm bude podání tĕchto informací nezbytnĕ pro ochranu zdraví blízkých osob nebo dalších osob.

Naproti tomu k ochranĕ jiných práv blízkých osob zákon nerespektování pacientova zákazu nepřipouřtí, a tak by informace o pŕičinĕ smrti pacienta (zakázal-li poskytování informací za svého života) nebyla sdĕlena ani osobĕ blízkĕ, do jejíhož práva na soukromí (spočívajícího v rozvíjení vztahŕ s dalšími osobami) by bylo zasaženo zavinĕným zpŕůsobením ũmrtí pacienta. V takovém pŕípadĕ by osoba blízká relevantní informace ze zdravotnickĕ dokumentace zemřelĕho pacienta získala až v rámci řízení (civilního ĕi trestního), v němž by se domáhala svého pŕedpokládanĕho nároku na náhradu řkody ve smyslu ustanovení § 444 odst. 3 OZ, neboť zpŕístupnění zdravotnickĕ dokumentace soudnímu znalci v souvislosti se zpracováním znaleckĕho posudku zadanĕho orgány ĕinnými v trestním řízení nebo soudy není na souhlas pacienta vázáno (§ 67b odst. 10 písm. b) ve spojení s odst. 12 písm. d) ZPZ).

Ātvrtý pŕípad poskytování informací o zdravotním stavu pacienta upravuje ustanovení § 23 odst. 1 ZPZ, podle něhož, jestliže to zdravotní stav pacienta nebo povaha onemocnění vyžadují, je zdravotnický pracovník oprávnĕn sdĕlit osobám pacientovi blízkým, resp. ĕlenŕm jeho domácnosti (byť by nebyly současnĕ osobami blízkými) informace nezbytnĕ k zajiřtĕní pĕče o pacienta nebo k ochranĕ jejich zdraví. Vyslovil-li ovřem pacient zákaz poskytování informací, lze i shora řeĕené informace podávat pouze se souhlasem pacienta. Tato díkce zákonnĕho ustanovení vřak vyvolává jistĕ pochybnosti. Znamená to totiž, že bez souhlasu pacienta není možné ani upozornit osoby žijící ve společné domácnosti s pacientem na infekční chorobu pacienta a na nezbytná opatření k zamezení jejího pŕenosu. Tato formulace v uvedenĕm pŕípadĕ neobhajitelnĕ preferuje zájmy pacienta (jeho právo na rozhodování o nakládání s informacemi o jeho zdravotním stavu, tj. právo na soukromí) pŕed zájmy třetích osob (jejich právem na ochranu zdraví), aĕkoliv je zřejmé, že v nastínĕném pŕípadu je právo na ochranu zdraví společensky významnějši hodnotou, které musí být právním pŕedpisem poskytnuta ochrana i za cenu jistĕho omezení (v nezbytnĕm rozsahu) pacientova práva na soukromí.

Ŭmluva o biomedicínĕ novĕ zakotvila na rozdíl od zákona o pĕči o zdraví lidu vedle práva pacienta na informace o jeho zdravotním stavu také právo pacienta tyto informace neznát (ĕl. 10 odst. 2 vĕta druhá), a tak respektuje fakt, že pacienti mohou mít své vlastní důvody, proč nechtĕjí být s některými skutečnostmi týkajícími se svého zdraví obeznámeni.

Z obou uvedených práv pacienta (tj. znát i neznát informace o svém zdravotním stavu) připouští Úmluva o biomedicině výjimky, když stanoví, že ve výjimečných případech může zákon v zájmu pacienta tato práva omezit (čl. 10 odst. 3 Úmluvy o biomedicině). Úmluva tedy počítá jednak s možností pacientovi určité informace o jeho zdravotním stavu zamlčet (tzv. terapeutické privilegium, resp. milosrdná lež), jednak s možností pacientovi určité informace o jeho zdravotním stavu podat, ačkoli vyjádřil přání je neznát (tzv. terapeutická nezbytnost). Úpravu konkrétních podmínek omezení těchto práv v situaci kolize s jinými zájmy (hodnotami) přenechává Úmluva o biomedicině vnitrostátnímu právu, které je lépe s to zohlednit sociální a kulturní tradice dané země (viz bod č. 69 Vysvětlující zprávy k Úmluvě o biomedicině). Český právní řád ovšem tyto otázky zatím v žádném právním předpisu výslovně neřeší, a proto je možno se jimi zabývat toliko v rovině *de lege ferenda*.

Terapeutické privilegium je termín pro oprávnění lékaře nesdělit pacientovi určitou informaci o jeho zdravotním stavu (resp. tuto informaci potlačit), existuje-li obava, že by to mohlo přímo uškodit pacientovu zdraví.¹⁴¹ Důvodem omezení (nikoli vyloučení) pacientova práva znát všechny informace o svém zdravotním stavu je tedy reálná hrozba bezprostředního a významného zhoršení zdravotního stavu pacienta v důsledku sdělení takové informace (s ohledem na skutečnost, že psychika pacienta výrazně ovlivňuje i jeho somatický stav a že její narušení podáním zdrcující informace může vývoj choroby ještě zhoršit). Tuto hrozbu by posuzoval ošetřující lékař s ohledem na závažnost poskytované informace (tj. na závažnost choroby a jejích následků) a také na aktuální psychický stav pacienta. Hrozící zhoršení zdravotního stavu by muselo být reálné (nikoli pouze hypotetické), bezprostřední a skutečně výrazné, aby převážilo zájem pacienta na znalosti svého zdravotního stavu a prognózy jeho vývoje a též jeho zájem odpovídajícím způsobem předem uspořádat své osobní, rodinné a majetkové záležitosti. Omezení práva na informace je výjimkou, a je proto na místě restriktivní posuzování splnění shora uvedených podmínek i rozsahu a doby, po niž se toto omezení uplatní. Takto by mohlo být ospravedlnitelné například postupné poskytování nepříznivých informací, jejichž současné sdělení by mělo na pacientův stav negativní dopad, nebo též dočasné odložení sdělení nepříznivých informací tam, kde lze předpokládat zlepšení psychiky umožňující pozdější podání úplných informací s menší újmou.

Terapeutická nezbytnost je termín popisující situace, v nichž s ohledem na jiný významný zájem (ať už zájem pacienta ve smyslu čl. 10 odst. 3 Úmluvy o biomedicině nebo zájem třetích osob či společnosti ve smyslu čl. 26 odst. 1 Úmluvy o biomedicině) není respektováno právo pacienta určité informace neznát a je mu podána plná informace. Odborná literatura (v souladu s bodem 70 Vysvětlující zprávy k Úmluvě o biomedicině) nejčastěji uvádí níže popsané případy.¹⁴² Prvním je ten, kdy lékař zjistí u pacienta silnou predispozici k vážné chorobě, proti jejímuž propuknutí lze učinit určité preventivní kroky či přijmout preventivní opatření, pacient se však s výsledky vyšetření odmítá seznámit. Druhým je případ, kdy se práva neznát informaci o svém zdravotním stavu domáhá pacient, který je nakažen infekční chorobou a bez dodržování nezbytných opatření hrozí její šíření na třetí osoby. Tyto případy by si pochopitelně zasloužily výslovnou úpravu právním předpisem, neboť bez ní je možnost nerespektovat pacientovo výslovně zakotvené právo problematická, když se může opírat toliko o výklad vycházející (zejména ve druhém případě) z posouzení významu

¹⁴¹ Šustek, P. a Holčapek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 114

¹⁴² Stolínová, J.: *Vybrané otázky postavení občana a jeho práv při poskytování zdravotní péče v nových podmínkách*, *Právo a zákonost*, 1991, č. 4, s. 183; Šustek, P. a Holčapek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 59

jednotlivých kolidujících práv, tak aby jednomu z nich (právu pacienta neznát informace o svém zdravotním stavu) nebyla bezdůvodně dávána přednost před jiným (právem třetích osob na ochranu jejich zdraví).

Poučení pacienta

Zvláštní úpravu práva na informace o zdravotním stavu pacienta představuje úprava práva na poučení předcházející poskytnutí informovaného souhlasu pacienta před plánovaným lékařským zákrokem, která je obsažena jak v Úmluvě o biomedicině (čl. 5 alinea 2), tak v zákoně o péči o zdraví lidu (§ 23 odst. 1). Rozdíl oproti obecné úpravě poskytování informací o zdravotním stavu pacienta tkví v tom, že obecná úprava koncipuje informování o zdravotním stavu primárně jako subjektivní právo pacienta, který si tyto informace aktivně vyžaduje (byť tu připadá v úvahu i sdělení důležitých informací lékařem v případech, kdy tato povinnost vyplývá z *lex artis*), naproti tomu tato zvláštní úprava výslovně ukládá zdravotnickému pracovníkovi podání odpovídajících informací, a to v souvislosti s lékařským zákrokem, který by měl pacient podstoupit, resp. s nímž by měl vyslovit (informovaný) souhlas.

Zejména po roce 1989 tak dochází i na našem území k postupnému ústupu lékařského paternalismu a rozhodování o zásazích do tělesné integrity fyzických osob toliko na základě medicínského náhledu lékaře a ke zvyšování důrazu na lidská práva a sebeurčení jedince i jeho odpovědnosti v oblasti péče o vlastní zdraví. Projevem této tendence je též institut informovaného souhlasu zavedený do českého právního řádu Úmluvou o biomedicině. Podstatou této koncepce je přesvědčení, že rozhodovat o zásazích do tělesné integrity fyzické osoby má právě tato dotčená osoba, neboť ona jediná může do tohoto rozhodování promítnout i další důležité nemedicínské aspekty (založené na svém žebříčku hodnot, svých preferencích, zájmech etc.). Tento posun však neznamená, že by se fyzická osoba měla rozhodovat bez znalosti odborných informací vztahujících se k zákroku, a proto byla zdravotníkům stanovena povinnost poskytnout pacientovi všechny potřebné informace, aby se mohl rozhodnout se skutečnou znalostí věci. Rozsah a kvalita uvedeného poučení před lékařským zákrokem a další související otázky budou pojednány níže.

Jediná norma upravující podmínky poučení pacienta byla původně obsažena pouze v ustanovení § 23 odst. 1 ZPZ (a to v prakticky nezměněném znění od přijetí řečeného zákona až do jeho novelizace zákonem č. 111/2007 Sb. účinným ke dni 15.5.2007). Tato norma zněla: „Lékař je povinen poučit vhodným způsobem nemocného, popřípadě členy jeho rodiny o povaze onemocnění a o potřebných výkonech tak, aby se mohli stát aktivními spolupracovníky při poskytování léčebně preventivní péče.“ Ačkoli zákon v tomto znění vycházel z dominantní úlohy lékaře přeci jen již (s ohledem na další ustanovení a dotvářen výkladem) deklaroval právo pacienta na poučení před zákrokem (a také potřebu souhlasu pacienta s takovým lékařským zákrokem). Poučován byl zásadně pacient. Členům rodiny se mělo poučení dostat tehdy, nevyloučil-li to pacient a zároveň považoval-li to lékař za vhodné („aby se mohli stát aktivními spolupracovníky při poskytování léčebně preventivní péče.“), tedy zejména byla-li žádoucí jejich spolupráce spočívající jednak v jednání pasivním (podřízení se určitým omezením v zájmu léčení), jednak aktivním (podpora a motivace nemocného). Poučení mělo zahrnovat jednak povahu onemocnění, jednak popis potřebného zákroku zvoleného lékařem a jeho rozsah byl tedy oproti současnému stavu užší. Navíc měl lékař nemocného poučit vhodným způsobem, což zahrnovalo nejen povinnost podat informace srozumitelnou formou, ale také jejich sdělení šetrně s ohledem na obsah informace a pacientův stav. Lékař tak byl při zvažování „vhodného způsobu“ poučení oprávněn některé informace pacientovi v jeho zájmu neposkytnout (šlo o tzv. milosrdnou lež).

Aktuální úprava problematiky poučení (obsažená stále v ustanovení § 23 odst. 1 ZPZ) po přijetí Úmluvy o biomedicině a po provedení na ně navazujících novelizací zákona o péči o zdraví lidu (zejména zákonem č. 111/2007 Sb.) vymezuje podmínky poučení podrobněji a zužuje tak dříve široký prostor pro uvážení lékaře.

Nově zákon o péči o zdraví lidu stanovuje, kdo je povinen poučení podat, a to na rozdíl od Úmluvy o biomedicině, jež v tomto směru žádné vodítko neposkytuje. Oproti původní dikci zákona je tato povinnost uložena nikoli jenom lékaři, nýbrž zdravotnickému pracovníku způsobilému k výkonu příslušného zdravotnického povolání. V případech, kdy bude zákrok provádět příslušník jiné zdravotnické profese, může poučení pacienta, disponuje-li potřebnými informacemi, provést i tento zdravotnický pracovník (například zdravotní sestra), což bude praktické zejména u méně složitých zákroků.

Změny doznal i okruh osob, jimž je poučení určeno. Zásadně je poučován pouze pacient, jiné osoby smí být podle dikce zákona poučeny jen, pokud je to v souladu s pacientovou vůlí. Jedná se o tři skupiny osob podrobně pojednané výše v pasáži o právu na informace, a to za prvé o osoby určené pacientem ve smyslu ustanovení § 67b odst. 12 písm. d) ZPZ, za druhé o osoby blízké (nemůže-li pacient s ohledem na svůj zdravotní stav určit osoby, které mohou být o jeho zdravotním stavu informovány) a za třetí o osoby blízké, resp. členy pacientovy domácnosti (je-li to nezbytné k zajištění péče o tohoto pacienta nebo pro ochranu jejich zdraví). Zatímco právo na poučení první skupiny osob vychází z výslovně projevené vůle pacienta, u druhých dvou skupin je založeno zákonem pro určité specifické situace, resp. v určitém stanoveném rozsahu, pokud pacient takovou možnost nevyloučil.

Zdravotnický pracovník by měl poučit pacienta v souvislosti s jakýmkoli zákrokem v oblasti péče o zdraví. Tento termín má být podle Vysvětlující zprávy k Úmluvě o biomedicině (bod č. 29) chápán v širokém smyslu tak, že zahrnuje všechny lékařské úkony, zejména prováděné za účelem preventivní péče, diagnostiky, léčby, rehabilitace nebo v souvislosti s výzkumem. Poučení samozřejmě musí předcházet vyslovení souhlasu či nesouhlasu s provedením příslušného lékařského zákroku (čl. 5 alinea 2 Úmluvy o biomedicině).

Řádné poučení odpovídající ustanovením právních předpisů musí splňovat některé obsahové a formální náležitosti. Obsah poučení je dán jeho rozsahem a kvalitou. Pokud se týká rozsahu poučení dikce Úmluvy o biomedicině a zákona o péči o zdraví lidu se zcela neshodují, nicméně výčet informací (okruhů skutečností) podávaných podle Úmluvy o biomedicině není taxativní a podle okolností může řádné poučení vyžadovat i další prvky (viz bod č. 35 Vysvětlující zprávy k Úmluvě o biomedicině). Poučení by tedy obecně mělo obsahovat informace o důvodu zákroku, účelu zákroku, povaze zákroku a jeho alternativách a konečně o důsledcích (včetně nutného rehabilitačního režimu) a rizicích zákroku.

V rámci poučování o důvodu zákroku by měly zaznít informace o aktuálním stavu pacienta, resp. jeho chorobě (diagnóza) i její předpokládaný vývoj, nebude-li překročeno ke zdravotnickému zákroku (prognóza). Povinnost poskytnout pacientovi i tyto (byť ve výčtu výslovně neuvedené informace) vyplývá ze smyslu institutu informovaného souhlasu. Bez takových informací, by totiž pacient nebyl vůbec schopen posoudit, zda je podstoupení navrhovaného lékařského zákroku zapotřebí. Tento závěr pak potvrzuje i bod č. 36 Vysvětlující zprávy k Úmluvě o biomedicině („Pacient se musí ... dostat do situace, kdy je schopen zvážit nutnost a účelnost zamýšleného zákroku...“). Účelem zákroku je dosažení určitého léčebného efektu (například vyléčení choroby nebo alespoň zpomalení jejího rozvoje). Poučení o povaze zákroku zahrnuje informace o lékařském postupu, jednotlivých úkonech, použitých přístrojích a lécích a vlastně tvoří jádro poučení, neboť právě s provedením těchto úkonů bude pacient následně vyslovovat svůj souhlas či nesouhlas.

Existuje-li více alternativních postupů k dosažení účelu zákroku, je zdravotnický pracovník povinen seznámit pacienta alespoň stručně se všemi možnostmi (včetně těch málo pravděpodobných, neboť i těch se pacient může domoci za pomoci solidarizující veřejnosti),¹⁴³ dále doporučit tu pro pacienta nejvhodnější a toto doporučení odůvodnit. Dále má být pacient poučen o důsledcích (všech variant) zákroku, jimiž jsou jisté (pravidelně se zákrokem spjaté) následky ať již příznivé či nikoli, o případném nezbytném rehabilitačním režimu a o následcích jeho nedodržení. Poslední informace se týká rizik, jakožto nejistých nepříznivých následků prováděného zákroku. Riziko by mělo být charakterizováno jednak možným následkem, jednak mírou pravděpodobnosti, že tento následek nastane.

K dalším výslovně nevyjmenovaným informacím podávaným v rámci poučení před zákrokem lze vedle diagnózy a prognózy choroby uvést například provádění zákroku začínajícím lékařem či výši nákladů (nejsou-li hrazeny v plné míře z veřejného zdravotního pojištění)¹⁴⁴ anebo údaje o možném omezení v obvyklém způsobu života a v pracovní schopnosti po provedení příslušného zákroku, lze-li takové omezení předpokládat.¹⁴⁵

To, co platí pro poučení před zákrokem, platí samozřejmě i při rozšíření zákroku. V praxi může dojít při zákroku samém k nejrůznějším předvídaným i nepředvídaným komplikacím nebo dokonce k objevení nového nálezu, který nemá s léčenou chorobou žádnou souvislost. Jednalo-li by se o jednodušší zákrok prováděný při vědomí pacienta, lze ho poučit a souhlas k rozšíření zákroku si vyžádat ihned. Problém ovšem nastává, je-li pacient v narkóze a nemůže-li být poučen a vyslovit souhlas. Řešením je předchozí poučení pacienta o možném rozšíření zákroku v případě předvídatelných komplikací a pacientův eventuální souhlas s takovými rozšiřujícími úkony lékaře pro případ, že komplikace nastanou. Dojde-li ovšem k nepředpokládaným komplikacím či objevení nového nálezu, je takový postup pojmově vyloučen. V tom případě není možno souhlas pacienta presumovat (byť by k takové interpretaci formulace ustanovení § 23 odst. 2 ZPZ sváděla), nýbrž je třeba trvat na pravidlech stanovených Úmluvou o biomedicině. Není-li možno provedení rozšiřujícího zákroku odložit, protože by v důsledku prodlení hrozila pacientovi smrt nebo vážná porucha zdraví, jedná se o stav nouze (ve smyslu ustanovení čl. 8 Úmluvy o biomedicině) a pacientův souhlas k takovému úkonu není zapotřebí. Je-li naopak provedení rozšiřujícího zákroku možno odložit bez vážné újmy na pacientově zdraví, je třeba striktně trvat na dodržení čl. 5 Úmluvy o biomedicině, tj. ukončit původní zákrok a pacienta následně nově poučit a vyžádat si k rozšiřujícímu zákroku jeho souhlas.¹⁴⁶

Jestliže pacient i přesto, že mu byly zdravotnickým pracovníkem řádně poskytnuty všechny výše vyjmenované informace vztahující se k zákroku, potřebuje ke svému rozhodnutí ještě další informace (resp. podrobnější vysvětlení informací již podaných) má v průběhu poskytnutí poučení právo klást doplňující dotazy, na něž mu je zdravotnický pracovník povinen odpovědět (viz bod č. 35 Vysvětlující zprávy k Úmluvě o biomedicině). S takovým postupem počítá také konstrukce záznamu o informovaném souhlasu podle vyhlášky Ministerstva zdravotnictví č. 385/2006 Sb., o zdravotnické dokumentaci (příloha č. 1, bod 5).

Rozsah poučení není dán jen spektrem poskytovaných informací, ale rovněž mírou podrobnosti (úplností) informací sdělených v rámci jednotlivých okruhů údajů. V souladu

¹⁴³ Haškovcová, H.: Práva pacientů. Komentované vydání, Praha – Havířov, 1996, s. 78

¹⁴⁴ Šustek, P. a Holčápek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 82

¹⁴⁵ viz vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 385/2006 Sb., o zdravotnické dokumentaci (příloha č. 1, bod 5)

¹⁴⁶ Šustek, P. a Holčápek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 84 - 85

s cílem poučení by se mělo pacientovi dostat všech informací potřebných ke správnému rozhodnutí o podstoupení určitého lékařského zákroku. Není tedy nutné opakovat pacientovi skutečnosti obecně známé, případně známé mu z poučení k předchozímu totožnému zákroku. Stejně nemusí zdravotnický pracovník zabíhat do přílišných a pacientu stěží srozumitelných odborných detailů, ani upozorňovat na ryze teoretická rizika zákroku. Obecně platí, že čím větší vliv může mít určitá skutečnost na rozhodnutí pacienta udělit či odepřít souhlas se zákrokem, tím větší podrobnosti je zdravotnický pracovník povinen pacientovi v rámci poučení sdělit, aby si tento mohl udělat přesný obrázek o svém zdravotním stavu a zvolit s ohledem na své preference nejvhodnější postup léčby.

K tomu, aby bylo možno považovat podané poučení za řádné ovšem nepostačuje pouze obecná (pro všechny pacienty stejná) informace, nýbrž je při tom třeba přihlídnout k osobním zvláštnostem konkrétního pacienta, jako jsou jeho věk, jeho zdravotní stav (zejména existence jiných chorob), povolání či volnočasové aktivity (sport, hra na hudební nástroj etc.). Zohlednění zvláštností každého pacienta je mimořádně důležité při výběru vhodné alternativy lékařského zákroku a rovněž při informování o jeho možných rizicích. Taková specifika totiž mohou zvyšovat buď pravděpodobnost vzniku negativního následku nebo jeho závažnost pro pacienta (například vlivem kombinace s jinou chorobou). Navíc i v případě, že riziko nebude o nic větší než u jiného pacienta, může být v důsledku takových specifík pro konkrétního pacienta subjektivně tíživější (například riziko snížení pohyblivosti prstů ruky pro klavírního virtuosa) a tedy důvodem pro odmítnutí zákroku. Z toho důvodu nemůže lékaře zbavovat povinnosti upozornit pacienta i na riziko skutečnost, že se jedná o nepravděpodobné riziko, které by každý rozumný pacient v daném případě podstoupil.¹⁴⁷ Na druhé straně je však zdravotnický pracovník povinen brát v úvahu jen takové vědomosti o pacientovi, které po něm lze spravedlivě požadovat (například ze zdravotnické dokumentace) a není povinen je sám aktivně vyhledávat.¹⁴⁸

Poslední otázkou zůstává, jak provádění poučení pacienta ovlivní nedostatek času vyvolaný naléhavostí provedení zákroku. Jde o případy, kdy pacient je sice schopen vnímat poskytované informace a vyslovit souhlas se zákrokem, ale lékař nemůže řádně poučení v plném rozsahu poskytnout, neboť v důsledku prodloužení s tím spojeného by hrozilo podstatné zhoršení zdravotního stavu pacienta. Někteří autoři připodobňují tuto situaci ke stavu nouze podle ustanovení čl. 8 Úmluvy o biomedicině a dovozují, že pokud časová nouze nedovoluje pacienta náležitě poučit a získat tak souhlas informovaný, nezbyvá, než si vystačit se souhlasem obecným, který je pro tyto urgentní případy třeba považovat za dostatečný k tomu, aby byl zákrok pokládán za provedený v souladu s právem.¹⁴⁹ Autor této práce zaujímá k danému problému odchylné stanovisko. Text čl. 8 Úmluvy o biomedicině zní: „*Pokud v situacích nouze nelze získat příslušný souhlas, jakýkoliv nutný lékařský zákrok lze provést okamžitě, pokud je nezbytný pro prospěch zdraví dotyčné osoby.*“ Postup podle citovaného ustanovení je tedy mj. vázán na nemožnost získat s ohledem na situaci nouze (včetně časové) příslušný (tj. informovaný) souhlas pacienta. K tomu, aby bylo možno získat souhlas informovaný, muselo by vyslovení souhlasu předcházet řádné poučení. Není-li s ohledem na stav nouze provedení takového poučení realizovatelné, není možné získat informovaný souhlas a ustanovení čl. 8 Úmluvy o biomedicině dopadá i na tyto případy. Jakkoli se

¹⁴⁷ Jírka, V.: *Tzv. informovaný souhlas pacienta s lékařským zákrokem jako nezbytný předpoklad přípustnosti zásahu do jeho tělesné integrity*, Právní rozhledy, 2004, č. 15, s. 566

¹⁴⁸ Šustek, P. a Holčápek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 76

¹⁴⁹ Šustek, P. a Holčápek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 87

zdravotnický pracovník jistě má snažit i v této situaci podat pacientovi stručně alespoň základní informace, nelze tyto považovat za řádné poučení ve smyslu ustanovení čl. 5 alinea druhá Úmluvy o biomedicině. Zároveň ovšem netřeba vázat provedení zákroku na pacientův souhlas (a to ani informovaný, ani obecný).

Řádné poučení pacienta před zákrokem však musí z obsahového hlediska splňovat nejen podmínku patřičného rozsahu poskytovaných informací (tj. úplnost poučení), ale také podmínku vztahující se ke kvalitě sdělovaných údajů (tj. pravdivost poučení). Výjimku ze zásady úplného a pravdivého poučení pacienta před zákrokem představuje institut terapeutického privilegia (neboli tzv. milosrdné lži), který je podrobněji pojednán níže.

Základní pravidlo z hlediska obsahu poučení zní, že pacient musí být „řádně poučen“ (resp. musí obdržet podle dikce čl. 5 alinea 2 Úmluvy o biomedicině „appropriate information“). Pacient tedy musí být informován o relevantních (podstatných) skutečnostech týkajících se zamýšleného zákroku (viz bod č. 35 Vysvětlující zprávy k Úmluvě o biomedicině). Rozhodnými skutečnostmi jsou ty, které vzhledem ke konkrétnímu případu a k osobním poměrům a preferencím konkrétního pacienta, jež lékař zná nebo musí znát, mohou být rozhodující v tom smyslu, že by na nich mohlo záviset poskytnutí či odmítnutí pacientova souhlasu, nebo důležité v tom smyslu, že by na nich mohlo záviset řádné uspořádání jeho života v souvislosti se zákrokem, zvláště po něm.¹⁵⁰

Na rozdíl od výčtu informací obsaženého v ustanovení čl. 5 alinea druhá Úmluvy o biomedicině, který představuje souhrn skutečností obecně považovaných za podstatné při poskytování souhlasu s lékařským zákrokem, operuje výše uvedené pravidlo „řádného poučení“ s takovými skutečnostmi, jež jsou rozhodné pro konkrétního pacienta z hlediska poskytnutí či odmítnutí souhlasu.¹⁵¹ Tyto dvě množiny se nemusí zcela překrývat, byť většina informací bude spadat do obou. Nicméně pro konkrétního pacienta mohou být rovněž podstatné další (nejen obecně vyjmenované) skutečnosti, které je mu zdravotnický pracovník povinen (ať už sám či k pacientově dotazu) objasnit. A rovněž naopak některé ze skutečností spadajících do obecného výčtu nemusí mít na rozhodnutí konkrétního pacienta ohledně poskytnutí, resp. odepření souhlasu žádný vliv.

Formálními náležitostmi poučení jsou forma poučení (písemná či ústní), srozumitelnost poučení pro pacienta a vhodný (šetrný) způsob jeho podání. Úmluva o biomedicině ani zákon o péči o zdraví lidu pro poučení žádnou konkrétní formu nestanoví, a tak lze určitá pravidla toliko dovozovat z účelu popisovaného institutu. Cílem poučení je dosáhnout, aby si pacient před svým rozhodnutím uvědomoval všechny relevantní souvislosti plánovaného zákroku. Poučení proto musí zohledňovat specifika každého pacienta, a to jak z hlediska obsahu (jak bylo popsáno výše), tak i z hlediska schopnosti pacienta poučení porozumět. Z téhož důvodu musí být zodpovězeny i případné pacientovy otázky. Z výše řečeného je patrné, že vhodnější pro docílení takového výsledku je rozhovor mezi lékařem a pacientem než písemný materiál. Neznamená to, že by písemná forma poučení neměla při informování pacienta vůbec své místo. Může sloužit jednak k poskytnutí základních obecných informací (například v různých letácích), jednak též jako důkazní materiál o provedení poučení a jeho obsahu (s pořízením záznamu počítá i vyhláška Ministerstva zdravotnictví č.

¹⁵⁰ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicině)*, Zdravotnictví a právo, 2005, č. 7, s. 13

¹⁵¹ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicině)*, Zdravotnictví a právo, 2005, č. 7, s. 11

385/2006 Sb., o zdravotnické dokumentaci). Nejdůležitějším a neopomenutelným způsobem podání poučení před zákrokem nicméně musí být vždy osobní rozhovor lékaře s pacientem.¹⁵²

V rámci rozhovoru pak musí zdravotnický pracovník postupovat tak, aby byl pacient s ohledem na své vzdělání a zkušenosti schopen plně pochopit všechny podávané informace. Při podávání poučení je proto lepší vyhnout se všem odborným výrazům a nebo (není-li to možné) alespoň objasnit pacientovi přístupnou formou jejich podstatu. Rozhodující pro posouzení toho, zda bylo podáno řádné poučení, je nikoli fakt, zda informaci zdravotnický pracovník poskytl, ale skutečnost, zda ji pacient opravdu pochopil. Jinými slovy rozhoduje nikoli informace vyslaná, nýbrž přijatá.¹⁵³

Poslední náležitostí poučení je jeho vhodnost (šetrnost respektující psychický stav pacienta). V případech běžných nemocí zpravidla nenastávají komplikace a není třeba uvažovat o zvláštních ohledech. Jinak tomu může být v případě vážné (zejména nevyлéčitelné) choroby. V této souvislosti se hovoří o institutu tzv. terapeutického privilegia spočívajícího v oprávnění lékaře nesděliti pacientovi určitou informaci o jeho zdravotním stavu (resp. tuto informaci potlačit), existuje-li obava, že by to mohlo přímo uškodit pacientovu zdraví. Možnost takového postupu se opírá o ustanovení čl. 10 odst. 3 Úmluvy o biomedicině (které ovšem nebylo dosud v potřebném rozsahu provedeno zákonem). Je nutno konstatovat, že poučení před vyslovením souhlasu se zákrokem se řídí speciálním ustanovením čl. 5 Úmluvy o biomedicině, který takové oprávnění lékaři nedává, a proto se spolu s dalšími autory¹⁵⁴ domnívám, že terapeutické privilegium pro případ poučení před zákrokem nelze uplatnit, neboť jeho uplatnění by navíc bylo v rozporu s účelem čl. 5 Úmluvy o biomedicině. Účelem poučení je vyrovnat informační handicap pacienta (který jako laik oproti lékaři má) a tím mu umožnit, aby před rozhodnutím o konkrétním zákroku do jeho tělesné integrity znal všechny rozhodné skutečnosti a na jejich základě mohl zvolit ten postup, který bude směřovat k docílení následků, jež svým rozhodnutím pacient s ohledem na své preference zamýšlel způsobit. Zatajením některé relevantní informace je pacient zbaven možnosti zvolit jemu nejlépe vyhovující řešení, když při znalosti neposkytnuté informace by jeho volba mohla být výrazně odlišná.

Odborníci navíc dospěli k názoru, že lékaři nejsou schopni posoudit, zda pacient pravdu „unese“ či nikoli, resp. že každý člověk svou nemoc unést musí. Povinností profesionálů je ptát se, jak je možno nemocnému pomoci nést jeho úděl. A to už je samozřejmě jiná poloha. Otázka, zda pacient pravdu unese či nikoli je irelevantní. Pacient nemůže o své nemoci nevědět, on ji určitým způsobem nést musí.¹⁵⁵ Pod tímto zorným úhlem se pak celá konstrukce terapeutického privilegia v případě poučení před zákrokem jeví jako problematická, když v zájmu eliminace prakticky nepředvídatelné a tedy spíše teoretické újmy na zdraví (v důsledku podání úplného a pravdivého poučení) je neopodstatněně preferována ochrana zdraví před svobodou člověka rozhodovat o svém životě.

S ohledem na řečené tedy podle mého názoru připadá v úvahu například postupné poskytování nepříznivých informací, jejichž současné sdělení by mělo na pacientův stav negativní dopad, nebo též dočasné odložení sdělení nepříznivých informací tam, kde lze předpokládat zlepšení psychiky umožňující pozdější podání úplných informací s menší

¹⁵² Šustek, P. a Holčápek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 88 - 89

¹⁵³ Šustek, P. a Holčápek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 69

¹⁵⁴ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicině)*, Zdravotnictví a právo, 2005, č. 7, s. 15

¹⁵⁵ Haškovcová, H.: *Lékařská etika*, 3. vydání, Galén, 2002, s. 142

újmou. To vše ale pod podmínkou, že pravý stav bude pacientovi v plném rozsahu nastíněn před tím, než definitivně rozhodne o udělení, resp. odepření souhlasu. V takovém případě totiž byl zachován účel institutu informovaného souhlasu a jednání zdravotnického pracovníka nelze kvalifikovat jako terapeutické privilegium, ale právě a jedině jako šetrné poskytnutí poučení.

Poslední problematika související s poučením pacienta před zákrokem se týká práva pacienta nebýt informován o svém zdravotním stavu. Obecně lze říci, že subjektivní právo vždy zahrnuje i oprávnění právo nevyužít.¹⁵⁶ V současné době je toto právo (jak řečeno výše) upraveno velmi stroze toliko v ustanoveních čl. 10 odst. 2 a 3 Úmluvy o biomedicině, která stanoví povinnost respektovat přání pacienta nebýt informován o svém zdravotním stavu a zároveň umožňují ve výjimečných případech v zájmu pacienta omezení tohoto práva zákonem. Zákon o péči o zdraví lidu (ani jiný právní předpis) ovšem takové výjimky neupravuje.

Ačkoli čl. 5 Úmluvy o biomedicině právo nebýt informován nezakotvuje, Vysvětlující zpráva uplatnění práva nebýt informován (ve smyslu čl. 10 odst. 2 Úmluvy o biomedicině) na poučení pacienta před zákrokem výslovně připouští slovy: „Právo pacienta nebýt obeznámen s tou či onou skutečností týkající se jeho zdraví se nepovažuje za překážku platnosti jeho souhlasu se zákrokem; může např. dát platný souhlas k odstranění cysty, a přesto si může přát neznát její povahu“ (bod č. 67). Nicméně nelze pominout rozdíl mezi podáním informace a poučením před zákrokem, a to jak z hlediska jejich funkce, tak i následků jejich absence. Je-li účelem práva na informace zajistit pacientovi přístup ke všem informacím o jeho zdraví, jejich neznalost dotčenou fyzickou osobou (v souladu s vůlí této osoby) nepředstavuje ohrožení žádné jiné hodnoty (například přání budoucí matky neznát pohlaví nascitura). Naproti tomu je-li účelem poučení před zákrokem zjednat pacientovi (tedy osobě, která činí rozhodnutí) povědomost o rozhodných skutečnostech, dostává se právo nebýt informován do kolize se zájmem zvolit nejvhodnější léčebný postup a tím může ohrozit zdraví či život pacienta.

V takovém případě vyvstává ovšem otázka, v jakém rozsahu může pacient právně relevantně vyjádřit své přání nebýt před zákrokem poučen, resp. do jaké míry má být chráněn i proti své vůli. Odpověď na ni je totiž důležitá i z hlediska oprávněnosti následného lékařského zákroku, neboť v rozsahu, ve kterém pacient řádně uplatnil své právo nebýt informován, nelze poučení před zákrokem považovat za vadné a i takový „ne zcela informovaný“ souhlas pacienta je třeba považovat za okolnost vylučující protiprávnost zásahu do tělesné integrity fyzické osoby.

Zákon žádné omezení práva nebýt informován (ve smyslu čl. 10 odst. 3 Úmluvy o biomedicině) nestanoví, a tak lze na rozsahu tohoto práva usuzovat pouze z textu Úmluvy o biomedicině a Vysvětlující zprávy. Nabízí se ale hned několik různých výkladů.

Podle již citovaného bodu č. 67 Vysvětlující zprávy „pacienti mohou mít své vlastní důvody, aby si přáli nebýt obeznámeni s určitými aspekty svého zdraví“ a „právo pacienta nebýt obeznámen s tou či onou skutečností týkající se jeho zdraví se nepovažuje za překážku platnosti jeho souhlasu se zákrokem“. Z těchto formulací (určité aspekty zdraví, ta či ona skutečnost týkající se zdraví) je zřejmé, že rozsah tohoto práva by rozhodně neměl být přečeňován, nýbrž s ohledem na skutečnost, že neznalost podstatných informací o zdravotním stavu by sebou mohla nést nesprávná rozhodnutí o léčbě, mělo by být toto právo považováno spíše za výjimku z pravidla. S ohledem na řečený účel poučení před zákrokem by se právo nebýt informován mělo vztahovat pouze na takové informace, které nejsou v konkrétním

---

¹⁵⁶ Boguszak, J. – Čapek, J. – Gerloch, A.: *Teorie práva*, 1. vydání, Eurolex Bohemia, 2001, s. 104

případě rozhodující pro rozhodnutí pacienta (byť spadají do kategorií, o nichž je pacient poučován povinně podle čl. 5 alinea 2 Úmluvy o biomedicině – viz výše). S tím koresponduje i ve Vysvětlující zprávě zmiňovaný příklad povahy odstraňované cysty, neboť souhlasí-li pacient s odstraněním cysty i jenom preventivně, není důvodu, aby byl seznamován s její povahou, pokud si to výslovně nepřeje.

Jiné stanovisko ovšem zaujímají někteří autoři. Svoboda dochází k závěru, že zatímco ustanovení čl. 5 alinea první Úmluvy o biomedicině je zcela kogentní (a informovaný souhlas osoby se zákrokem nelze pominout), ustanovení čl. 5 alinea druhá Úmluvy o biomedicině nemá tuto povahu a dotčená osoba se od něj svým projevem vůle může odchytil.¹⁵⁷ Jinými slovy například „souhlas s takovým zákrokem, který lékař uzná za vhodný pro vyléčení“ je podle Svobody pro rozpor s ustanovením čl. 5 alinea první Úmluvy o biomedicině ve smyslu ustanovení § 39 OZ neplatný. Svoboda dovozuje, že na rozdíl od informací o povaze zákroku, kterými je konkrétní zákrok určen a o kterých musí být pacient informován vždy, je pacient ohledně ostatních rozhodných skutečností (tj. zejména účelu, důvodu, důsledcích a rizicích zákroku) oprávněn přát si nebýt o nich informován a lékař je povinen takové přání respektovat. To je ovšem poněkud paradoxní, protože právě informace o důvodech či rizicích zákroku mohou být pro správné rozhodnutí o postupu léčby pro pacienta neméně důležité než povaha zákroku.

Šustek a Holčapek jdou ještě dál a míní, že (jakkoli právo nebýt informován jde proti institutu informovaného souhlasu) nechce-li pacient vědět nic a rozhodnutí o léčebném postupu svěří zcela lékaři, je třeba i takovýto obecný souhlas přijmout za platný právní úkon, neboť pravidlo informovaného souhlasu je stanoveno ve prospěch pacienta a ten má právo informace odmítnout.¹⁵⁸

Řešení tohoto dilematu je dáno tím, jakou míru protekcionismu ve vztahu k pacientovi (a to i proti jeho vůli) zvolí ten, kdo citovaný text právního předpisu interpretuje. V daném případě dochází ke kolizi dvou hodnot, a to zájmu na volbě nejvhodnějšího léčebného postupu (založené na znalosti všech relevantních informací a směřující k ochraně zdraví) na jedné straně a právem (i odpovědností) pacienta rozhodovat o svém životě (byť není zřejmé, jaké důvody k odmítání informací mohou pacienta vést) na druhé straně. S ohledem na neurčitost výše citovaných formulací Úmluvy o biomedicině se jeví jako nanejvýš vhodné, aby zákonodárce tuto kolizi výslovně vyřešil například v rámci stanovení zákonných výjimek z práva nebýt informován ve smyslu ustanovení čl. 10 odst. 3 Úmluvy o biomedicině.

Na okraj je ovšem třeba poznamenat, že pro případ, že by pacient odmítl veškeré poučení a požadoval poskytnutí jakékoli lékařské péče, kterou uzná lékař za potřebnou, je lékař povinen (jsou-li pro to medicínské důvody) příslušný lékařský zákrok provést. Riziko nevhodně zvolené alternativy zákroku či negativních důsledků s ním spojených si v takovém případě musí nést sám pacient (v souladu se zásadou *vigilantibus iura*). Toto riziko je rubem práva nebýt informován a pacient by poté nemohl uplatňovat neoprávněnost zákroku pro nedostatečné poučení, neboť takové jeho jednání by nepoživalo ochrany pro rozpor s ustanovením § 3 odst. 1 OZ.

¹⁵⁷ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicině)*, Zdravotnictví a právo, 2005, č. 8, s. 18 - 19

¹⁵⁸ Šustek, P. a Holčapek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 58

Souhlas pacienta se zákrokem

Základním předpokladem pro jakýkoli zdravotnický zákrok je (jak už bylo uvedeno) informovaný souhlas dotčené osoby. Tento požadavek je zakotven jednak v Úmluvě o biomedicině (čl. 5 alinea první), jednak v zákoně o péči o zdraví lidu (§ 23 odst. 2 věta první). Úmluva biomedicině stanoví, že „*jakýkoli zákrok v oblasti péče o zdraví je možno provést pouze za podmínky, že k němu dotčená osoba poskytla svobodný a informovaný souhlas.*“ Naproti tomu podle zákona o péči o zdraví lidu „*se vyšetřovací a léčebné výkony provádějí se souhlasem nemocného, nebo lze-li tento souhlas předpokládat.*“ Dikce obou citovaných ustanovení však není souladná a teprve výkladem je tedy třeba zjistit obsah předmětné právní normy.

V prvé řadě je třeba konstatovat, že souhlas (i nesouhlas) pacienta se zákrokem je třeba považovat za právní úkon, neboť se ve smyslu ustanovení § 34 OZ jedná o projev vůle směřující ke vzniku, změně nebo zániku práv a povinností, jež právní předpisy s takovým projevem spojují (zejména vzniká lékaři právo zasáhnout ve vymezeném rozsahu do tělesné integrity dotčené fyzické osoby). Z tohoto důvodu musí i souhlas pacienta splňovat především obecné náležitosti právních úkonů, jimiž jsou náležitosti osoby, vůle, projevu a předmětu úkonu.

Pacient tedy musí být způsobilý k právním úkonům, jinak je třeba vyžádat tzv. zástupný souhlas zákonného zástupce pacienta ve smyslu ustanovení čl. 6 Úmluvy o biomedicině. Jeho nezpůsobilost může být jak dlouhodobého charakteru (například u dětí nebo osob trpících duševní poruchou), tak povahy pouze přechodné (vyvolané například intoxikací nebo šokem v důsledku úrazu). Vůle pacienta k udělení souhlasu musí být svobodná, vážná a prostá omylu. Vůli lze považovat za svobodnou, pokud pacient před udělením souhlasu nebyl vystaven jakémukoli nátlaku ať už ze strany lékaře, příbuzných či třetích osob. Druhým aspektem svobodného udělení souhlasu je samozřejmě možnost tento souhlas kdykoli odvolat (po poučení o následcích neprovedení, resp. přerušení zákroku). Souhlas nelze odvolat zpětně po provedení zákroku. Problém ovšem může nastat v situaci, kdy by chtěl pacient odvolat souhlas již během provádění zákroku, neboť přerušení zákroku by mohlo vést k vážným zdravotním rizikům. Vysvětlující zpráva (v bodě č. 38) připouští, že profesní standardy a povinnosti, jakož i pravidla lege artis mohou v takových případech podle čl. 4 Úmluvy o biomedicině lékaře zavazovat, aby v operaci pokračoval a přešel tak závažnému ohrožení pacientova zdraví. Naproti tomu Svoboda tvrdí, že pokud je dotčená osoba způsobilá, je lékař povinen takové odvolání respektovat a od (dalšího provádění) zákroku upustit, i kdyby to mělo znamenat újmu na zdraví či smrt dotčené osoby.¹⁵⁹ Autor této práce je přesvědčen, že povinnost respektovat pacientovo odvolání souhlasu se nevztahuje na případy, kdy takové pacientovo rozhodnutí ohrožuje jeho samotný život, neboť se svým životem není ani pacient oprávněn disponovat, jak rozvedeno níže v partii o právu odepřít souhlas.

Vážnost souhlasu zpravidla nebude vzbuzovat pochybnost, neboť není důvodné očekávat, že by pacient vyslovil souhlas v žertu či ve hře. Rovněž uplatnění ustanovení o omylu (podle § 49a OZ) nebude v otázkách informovaného souhlasu příliš praktické, když absenci či zkreslení některé rozhodné informace bude v prvé řadě třeba hodnotit podle speciálního ustanovení (Úmluvy o biomedicině či zákona o péči o zdraví lidu) jako porušení povinnosti podat pacientovi před vyslovením souhlasu úplné a pravdivé poučení. Projev vůle musí být především srozumitelný (tzn. po jazykové stránce umožňující zjistit jeho obsah) a

¹⁵⁹ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicině)*, Zdravotnictví a právo, 2005, č. 10, s. 13

určitý (tj. po obsahové stránce jednoznačný). Forma projevu je rozvedena níže. Pokud jde o předmět právního úkonu, ten musí být fakticky možný (souhlas tudíž lze platně poskytnout jen k takovému zákroku, který je realizovatelný) a právně dovolený (prozatím by byl například neplatný souhlas udělený k eutanazii).

Vedle obecných náležitostí právního úkonu musí souhlas pacienta splňovat ještě náležitosti speciální. Souhlas musí být informovaný a musí předcházet zákroku, k němuž se vztahuje. Podmínka informovanosti souhlasu je naplněna tenkrát, když pacientovi bylo před vyslovením (resp. odepřením) souhlasu podáno úplné a pravdivé poučení podle pravidel podrobně pojednaných výše. Souhlas musí následovat po poučení a předcházet samotnému zákroku. Zároveň je třeba, aby byl dáván v rámci přímé časové a věcné návaznosti mezi poučením a zákrokem. Jestliže tato návaznost chybí, nejde již o souhlas ve smyslu ustanovení čl. 5 Úmluvy o biomedicině, ale může jít o dříve vyslovené přání podle čl. 9 téže úmluvy.¹⁶⁰

Pro udělení souhlasu pacientem není zásadně předepsána žádná forma a souhlas může být dán jak výslovně (ústně i písemně), tak konkludentně (například dostavením se k vyšetření). Výjimku tvoří některé zvlášť závažné zákroky, u nichž zákon explicitně požaduje dodržení určité formy souhlasu pacienta, a to písemný souhlas (například pro uchování a další použití části těla pacienta pro potřeby lékařské vědy, výzkumu, k výukovým účelům, pro výrobu léčiv nebo pro účely zdravotní péče podle § 26 odst. 4 ZPZ a § 7 odst. 4 zákona č. 285/2002 Sb., pro sterilizace podle § 27 ZPZ, pro zásahy do reprodukčních schopností jedince či kastrace podle § 27a odst. 1 ZPZ, pro umělé přerušování těhotenství podle § 27a odst. 3 ZPZ ve spojení s § 4 zákona č. 66/1986 Sb., pro vědecký výzkum podle § 27b odst. 1 ZPZ, pro asistovanou reprodukci podle § 27d odst. 3 ZPZ). S ohledem na důkazní břemeno lékaře, resp. zdravotnického zařízení v případě sporu o oprávněnost provedení zákroku, však lze písemnou formu souhlasu doporučit i u jiných závažných zákroků, pro které zákon výslovně písemnou formu nenařizuje. S takovým postupem počítá rovněž vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 385/2006 Sb., o zdravotnické dokumentaci (srov. § 1 odst. 2 písm. h) vyhlášky), která stanoví i minimální náležitosti písemného souhlasu pacienta (příloha č. 1 bod 5.).

Zvláštní podmínky souhlasu pacienta se zákrokem spočívajícím v provedení transplantace a zákrokem v rámci lékařského výzkumu jsou podrobně pojednány níže v této práci ve statích věnovaných uvedeným problematikám.

Výjimky ze souhlasu

Ačkoli zasahovat do tělesné integrity fyzické osoby je možno zásadně pouze po udělení informovaného souhlasu Ministerstva zdravotnictví č. 385/2006 Sb., o zdravotnické dokumentaci (příloha č. 1, bod 5) souhlasu dotčenou osobou, stanoví právní předpisy výjimky, kdy při splnění stanovených podmínek, lze provést lékařský zákrok i bez takového souhlasu. Důvodem připuštění těchto výjimek je ochrana jiných kolidujících hodnot, a to buď zájmů samotné dotčené osoby (konkrétně zájmu na ochraně jejího zdraví) nebo zájmů společnosti (jako jsou ochrana veřejného zdraví či práv a svobod třetích osob).

Úmluva o biomedicině stanoví, že „není-li v situacích nouze možno získat příslušný souhlas, jakýkoliv nutný lékařský zákrok lze provést okamžitě, pokud je nezbytný pro prospěch zdraví dotčené osoby“ (čl. 8) a dále že „žádná omezení nelze uplatnit na výkon práv a ochranných ustanovení obsažených v této Úmluvě kromě těch, která stanoví zákon a která jsou nezbytná v demokratické společnosti v zájmu bezpečnosti veřejnosti, předcházení trestné

¹⁶⁰ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicině)*, Zdravotnictví a právo, 2005, č. 7, s. 10

činnosti, ochrany veřejného zdraví nebo ochrany práv a svobod jiných“ (čl. 26 odst. 1). Ustanovení čl. 8 Úmluvy o biomedicíně poskytující ochranu zdraví dotčené fyzické osoby je přímo aplikovatelné a v případě, že je s ním text zákona v rozporu, má Úmluva aplikační přednost. Naproti tomu ustanovení čl. 26 odst. 1 Úmluvy směřující k ochraně veřejných zájmů předpokládá konkretizaci zákonem.

Zákon o péči o zdraví lidu upravuje možnost provedení lékařského zákroku bez souhlasu dotčené osoby na dvou místech. Jednak dovoluje provedení zákroku „*lze-li souhlas pacienta předpokládat*“ (§ 23 odst. 2 věta první ZPZ), jednak stanoví další čtyři výjimky v § 23 odst. 4 ZPZ:

- a) jde-li o nemoci stanovené zvláštním předpisem, u nichž lze uložit povinné léčení,*
- b) jestliže osoba jeví známky duševní choroby nebo intoxikace ohrožuje sebe nebo své okolí, anebo*
- c) není-li možné vzhledem ke zdravotnímu stavu nemocného vyžádat si jeho souhlas a jde o neodkladné výkony nutné k záchraně života či zdraví,*
- d) jde-li o nosiče.*

Vzhledem k výše uvedenému je nutno zabývat se otázkou, do jaké míry jsou zákonná pravidla slučitelná s normami stanovenými Úmluvou o biomedicíně a tedy do jaké míry jsou vůbec aplikovatelná.

Problematický je hned první institut presumovaného souhlasu. Nelze ho považovat za zákonnou výjimku ve smyslu ustanovení čl. 26 odst. 1 Úmluvy o biomedicíně, protože nechrání žádný tam vyjmenovaný veřejný zájem. Presumovaný souhlas ovšem není totožný ani s výjimkou podle čl. 8 Úmluvy o biomedicíně (stavy nouze), byť s ní lze vysledovat jisté podobné rysy. Presumovaný souhlas byl rovněž konstruován pro situace, kdy nebude možno získat pacientův souhlas přímo a kdy zákrok směřuje ku prospěchu jeho zdraví (a proto lze pacientův souhlas s takovým zákrokem předpokládat). Oproti výjimce podle čl. 8 Úmluvy o biomedicíně není ovšem presumovaný souhlas omezen toliko na stavy nouze, nýbrž připouští provedení zákroku i v situaci, kdy by ho bylo možno odložit a vyčkat stanoviska pacienta. Z tohoto pohledu proto nelze institut presumovaného souhlasu podřadit ani pod ustanovení čl. 8 Úmluvy o biomedicíně.

Jestliže tedy presumovaný souhlas nelze podřadit pod žádnou z výjimek, musí nezbytně splňovat podmínky informovaného souhlasu podle čl. 5 alinea první Úmluvy o biomedicíně, jinak by se s ní ocitl v rozporu a byl by neaplikovatelný. Vysvětlující zpráva (bod 37) v nepřesném českém překladu poněkud zmatečně uvádí, že „*souhlas může mít různé podoby. Může být výslovný nebo předpokládaný.*“ Nicméně jak plyne i z anglické díkce („*Consent may take various forms. It may be express or implied*“) i z další formulace uvedeného bodu („*Panuje shoda v tom, že by nebylo vhodné vyžadovat výslovný souhlas v případě četných rutinních lékařských výkonů. Souhlas se proto často mlčky předpokládá, pokud je dotčený dostatečně informován.*“), nemá Vysvětlující zpráva na mysli presumovaný souhlas, který je pouhou právní konstrukcí, nýbrž skutečně pacientem vyjádřený (konkludentní) souhlas jako určitý projev jeho vůle (ve smyslu ustanovení § 35 odst. 1 OZ). Jinými slovy presumovaný souhlas rozšiřuje možnost zásahu do tělesné integrity pacienta nad rámec podmínek stanovených čl. 8 Úmluvy o biomedicíně tak, že lékařský zákrok připouští i mimo stavy nouze (i v situacích, kdy provedení zákroku lze odložit) za podmínky, že lékař dojde k závěru, že pacientův souhlas s takovým zákrokem lze předpokládat. Uvedené pojetí

(odpovídající společenské situaci v době vzniku zákona o péči o zdraví lidu) odráží nadřazené postavení provozovatele zdravotnického zařízení nad pacientem.¹⁶¹

Naproti tomu koncepcie informovaného souhlasu je vystavěna na myšlence, že ani skutečnost, že by většina pacientů určitý zákrok dobrovolně podstoupila, lékaře neopravňuje k zásahu do tělesné integrity pacienta a k tomu, aby pacienta zbavil jeho práva rozhodovat o svém zdraví.

Z těchto důvodů jsem přesvědčen, že citované ustanovení o presumovaném souhlasu nemá být interpretováno tak, že předpokládaným souhlasem se rozumí souhlas konkludentní¹⁶² (o čemž konečně svědčí i názory presentované ve starší literatuře¹⁶³), nýbrž že uvedené ustanovení se přijetím Úmluvy o biomedicině dostalo do rozporu s jejím pátým a osmým článkem, a je tedy překonané a s ohledem na výše popsany poměr obou právních předpisů neaplikovatelné.¹⁶⁴

Nicméně i zákon o péči o zdraví lidu obsahuje výjimku (§ 23 odst. 4 písm. c) ZPZ), která zásadně odpovídá znění čl. 8 Úmluvy o biomedicině. Ze znění obou těchto ustanovení lze dovodit tyto tři podmínky, jejichž současné splnění ospravedlňuje k provedení lékařského zákroku bez informovaného souhlasu. Za prvé musí jít o neodkladné výkony, tj. takové jejichž odklad by znamenal výrazné zvýšení ohrožení života či zdraví pacienta nebo snížení pravděpodobnosti úspěšného odvrácení negativních následků na zdraví. Za druhé nesmí být možno získat včas řádný souhlas pacienta (resp. jeho zákonného zástupce), a to buď z důvodu zdravotního stavu pacienta nebo proto, že pacient není způsobilý souhlas udělit a současně nelze včas vejít ve styk s jeho zákonným zástupcem.¹⁶⁵ Za třetí musí být zákrok nezbytný pro prospěch zdraví dotčené osoby, čímž je jednoznačně vyloučena aplikace této výjimky v zájmu společnosti nebo třetích osob (například při lékařském výzkumu nebo transplantacích).

Zákon o péči o zdraví lidu v ustanovení § 23 odst. 4 vymezuje ještě tři další situace, v nichž se k lékařskému zákroku souhlas pacienta nevyžaduje. Společné jim je to, že zásadně směřují k ochraně veřejného zájmu. Za prvé lze pacienta léčit bez jeho souhlasu, trpí-li nemocí, u níž lze uložit povinné léčení podle zvláštního, právního předpisu, jímž je zákon č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví (§ 70 odst. 1) ve spojení s vyhláškou Ministerstva zdravotnictví č. 195/2005 Sb. (§ 3 a příloha č. 2). Za druhé není souhlasu pacienta s léčením třeba, jde-li o nosiče podle ustanovení § 53 zákona č. 258/2000 Sb., o ochraně veřejného zdraví. Obě tato omezení jsou v souladu se zněním čl. 26 odst. 1 Úmluvy o biomedicině, když jsou stanovena zákonem a nezbytná v demokratické společnosti k ochraně veřejného zdraví. Třetí výjimka dopadá na situace, kdy osoba jevící známky duševní choroby nebo intoxikace ohrožuje sebe nebo své okolí, a opírá se o zájem na ochraně veřejné bezpečnosti. Ohrožuje-li fyzická osoba své okolí, má tato výjimka oporu v čl. 26 odst. 1 Úmluvy o biomedicině, ohrožuje-li toliko sebe, vychází ze znění čl. 7 Úmluvy o biomedicině.

¹⁶¹ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 217

¹⁶² Šustek, P. a Holčapek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 39

¹⁶³ Švestka, J. - Jehlička, O. - Pavlík, P. - Plecítý, V. – Knap, K.: *Ochrana osobnosti*, 3. vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 186

¹⁶⁴ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 217; Jirka V.: *Tzv. informovaný souhlas pacienta s lékařským zákrokem jako nezbytný předpoklad přípustnosti zásahu do jeho tělesné integrity*, Právní rozhledy, 2004, č. 15, s. 568

¹⁶⁵ Šustek, P. a Holčapek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 25

Odepření souhlasu

S výjimkou případů podle ustanovení čl. 8 a 26 Úmluvy o biomedicině, resp. § 23 odst. 4 ZPZ lze lékařský zákrok provést pouze se souhlasem pacienta, který splňuje všechny zákonné podmínky vyjmenované výše, což plyne přímo z dikce čl. 5 alinea první Úmluvy o biomedicině, resp. § 23 odst. 2 ZPZ. A contrario platí, že nebyl-li příslušný souhlas z jakéhokoli důvodu získán (udělený souhlas je neplatný, pacient se nevyjádřil, pacient souhlas výslovně odepřel), do tělesné integrity dotčené osoby zasahovat nelze. Z principu svobody rozhodování o vlastním zdraví samozřejmě plyne nejen právo pacienta souhlas se zákrokem udělit, ale rovněž právo souhlas odepřít. I nesouhlas pacienta se zákrokem je třeba považovat za právní úkon, který (má-li působit zamýšlené právní následky) musí splňovat obecné náležitosti právních úkonů.

Ustanovení § 23 odst. 2 věta druhá ZPZ s vyslovením nesouhlasu (na rozdíl od Úmluvy o biomedicině) výslovně počítá, když stanoví, že „*odmítá-li nemocný přes náležité vysvětlení potřebnou péči, vyžádá si ošetřující lékař o tom písemné prohlášení (revers).*“ Prováděcí vyhláška Ministerstva zdravotnictví č. 385/2006 Sb., o zdravotnické dokumentaci, vymezuje konkrétní obsahové i formální náležitosti takového prohlášení pacienta v příloze č. 1 bod 6. Konkrétně by prohlášení mělo být učiněno písemně, podepsáno pacientem i lékařem a mělo by obsahovat prohlášení pacienta o tom, že byl lékařem poučen o potřebných léčebných úkonech a o důsledcích jejich neprovedení a že toto poučení pochopil, a dále prohlášení o odmítnutí takových zákroků. Odmítne-li pacient revers podepsat, má být doplněn o prohlášení svědka o této skutečnosti. Z řečeného je zřejmé, že písemná forma reversu je vyžadována toliko z důvodu zlepšení důkazní situace, nikoli jako podmínka platnosti odepření souhlasu. Rovněž odmítnutí předchozího poučení nečiní odepření souhlasu neplatným, byť je více než vhodné, aby si pacient poučení vyslechl a rozhodoval se se znalostí věci (o tom blíže v části o poučení).

Nicméně další náležitosti právního úkonu (podrobněji rozvedené v části o informovaném souhlasu) splněny být musí, jinak by k takovému projevu vůle nebylo možno vůbec přihlížet a lékař by s ohledem na povahu vady tohoto úkonu musel činit další kroky. Například odepření souhlasu k zákroku osobou nezpůsobilou v důsledku duševní choroby je právně irelevantní a lékař je povinen vyžádat si tzv. zástupný souhlas zákonného zástupce. Jde-li o osobu dočasně nezpůsobilou (vlivem intoxikace), lze zákrok provést, jen jedná-li se o stav nouze (podle čl. 8 Úmluvy o biomedicině) nebo o jinou výjimku podle ustanovení § 23 odst. 4 ZPZ. Jinak sice odepření souhlasu rovněž nelze považovat za platný právní úkon, ovšem vzhledem k pravidlu, že lékařský zákrok je možno provést jen se souhlasem dotčené osoby, není v této situaci dán právní titul k takovému zásahu do tělesné integrity jedince.

Odepření souhlasu (splňuje-li zákonné podmínky) je projevem práva fyzické osoby svobodně rozhodovat o zásazích do své tělesné integrity a pro zdravotnického pracovníka představuje závazné stanovisko, přestože není z medicínského hlediska pro pacienta nejvhodnějším řešením. Tuto zásadu jasně vyjádřil ve svém nálezu i Ústavní soud.¹⁶⁶ Za takové situace nesmí zdravotnický pracovník zákrok provést a samozřejmě není rovněž odpovědný za následky, které v důsledku neprovedení zákroku na pacientově zdraví nastanou.

Důvody pro odepření souhlasu mohou být různé, nejčastěji pravděpodobně potřeba odložit provedení zákroku na pozdější (pacientovi lépe vyhovující) dobu. Vyskytnout se ovšem mohou i případy, kdy pacient vědomě (například z důvodů náboženských) odmítá provedení život zachraňujícího zákroku. Právní předpisy takovou situaci výslovně neupravují a nabízejí se v zásadě dva možné výklady.

¹⁶⁶ náleží Ústavního soudu ze dne 18.5.2001, sp. zn. IV. ÚS 639/2000

Většina autorů se s odůvodněním, že i odmítnutí zdravotní péče je právem pacienta, přiklání k názoru, že lékař nesmí provést zákrok, byť je zřejmé, že bez něj pacient zemře.¹⁶⁷ Dříve převládal názor, že tuto situaci je nutno posoudit podle ustanovení o krajní nouzi ve smyslu ustanovení § 418 odst. 1 OZ, resp. § 28 TZ, a že je lékař i přes právně relevantní odepření souhlasu se zákrokem oprávněn pacientovi v ohrožení života nezbytnou péči poskytnout.¹⁶⁸ Po přijetí Úmluvy o biomedicíně se argumentace změnila tak, že ustanovení čl. 8 Úmluvy o biomedicíně představuje speciální úpravu krajní nouze (pro oblast lékařských zákroků), která vylučuje použití obecné úpravy krajní nouze.¹⁶⁹ Pokud ovšem pacient souhlas odepřel, nejsou splněny podmínky uvedeného článku a (přestože mohou být splněny podmínky ustanovení § 418 odst. 1 OZ) není možné život zachraňující zákrok proti vůli pacienta poskytnout. Uvedená interpretace však aprobejuje právo fyzické osoby vzdát se svého života.

S takovou argumentací autor této práce nesouhlasí, neboť dle jeho názoru ji nelze považovat za ústavně konformní. Klíčovou normu z tohoto pohledu obsahuje ustanovení čl. 1 ve spojení s čl. 6 odst. 1 LZPS, podle níž je právo na život právem nezcizitelným, resp. nezadatelným. Tato zásada znamená, že ho nikdo nemůže být zbaven ani zákonem, ani se ho nemůže zbavit sám tím, že by se ho vzdal ani jako jednotlivec, ani jako příslušník kolektivu.¹⁷⁰ Jedná se tedy o takové právo, se kterým (stejně jako s ostatními základními právy a svobodami) ústavní zákon nepřipouští žádnou dispozici ani samotnou osobou tímto právem nadanou, aby tak zabezpečil jeho co nejdůslednější ochranu (případně i proti oprávněné osobě samé).

Jakkoli subjektivní právo obecně vzato zahrnuje též oprávnění právo nevykonávat, je třeba vzít v úvahu určitou specifickou práva na život i ve srovnání s ostatními základními právy a svobodami. U nich lze totiž rozlišovat mezi výkonem práva a právem samotným, naproti tomu u práva na život nikoli. Zatímco se tedy například fyzická osoba může dočasně vzdát výkonu práva na ochranu soukromí podle čl. 10 odst. 2 LZPS (akceptací zásahů do svého soukromí), aniž by tím byla dotčena podstata uvedeného práva a též možnost se jeho ochrany v budoucnu dovolávat, u práva na život se s takovou dualitou nesečkáme a fyzická osoba se tak vždy fakticky vzdává samotného práva na život, které je ale nutno považovat ve výše naznačeném smyslu za nezcizitelné, a řečený právní úkon je tudíž pro rozpor se zákonem neplatný ve smyslu ustanovení § 39 OZ.

Evropský soud pro lidská práva, který se vyjadřoval k možnosti právně relevantního vzdání se práva na život, se ztotožnil se závěrem, že zakotvení práva na život v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod směřuje ke zdůraznění povinnosti státu k ochraně této hodnoty a nelze jej vykládat tak, že současně zahrnuje i oprávnění rozhodnout o vlastním

---

¹⁶⁷ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 230; Šustek, P. a Holčápek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 134; Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicíně)*, *Zdravotnictví a právo*, 2005, č. 9, s. 23

¹⁶⁸ Švestka, J. - Jehlička, O. - Pavlík, P. - Plecítý, V. – Knap, K.: *Ochrana osobnosti*, 3. vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 192

¹⁶⁹ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicíně)*, *Zdravotnictví a právo*, 2005, č. 9, s. 22

¹⁷⁰ Pavlíček, V. a kol.: *Ústava a ústavní řád České republiky 2. díl: Práva a svobody*, 2. vydání, Linde Praha, 1999, s. 39

usmrcení.¹⁷¹ A dále Ústavní soud ve svém nálezu¹⁷² konstatuje, že Úmluva o biomedicíně představuje komplementární ochranu základních práv a svobod a jejím prostřednictvím nesmí dojít k omezení práv a svobod z ostatních mezinárodních úmluv (tj. včetně práva na život v naznačeném smyslu).

Neprovedení život zachraňujícího lékařského zákroku na základě odepření souhlasu pacienta k jeho provedení tedy naplňuje znaky tzv. pasivní eutanazie a z důvodů výše uvedených je třeba je považovat za protiprávní. Od tohoto případu je ale nutno odlišovat stav, kdy nenasazení léčby v terminální fázi nevyléčitelné choroby je postupem lege artis. O této distinkci pojednává pasáž věnovaná přímo problematice eutanazie níže v této práci.

Dříve vyslovená přání

Jak výše uvedeno lze lékařský zákrok provést zásadně po vyslovení informovaného souhlasu pacienta (resp. zástupného souhlasu) nebo ve stavu nouze při splnění podmínek čl. 8 Úmluvy o biomedicíně (resp. v případech vymezených v § 23 odst. 4 ZPZ). Specifickým právním institutem vybočujícím z této koncepce je institut dříve vyslovených přání, který v souladu se současným trendem v oblasti poskytování zdravotnických služeb směřuje k co největšímu respektování vůle pacienta. Upraven je toliko v Úmluvě o biomedicíně, a to v článku devět, které zní následovně: „*Bude brán zřetel na dříve vyslovená přání pacienta ohledně lékařského zákroku, pokud pacient v době zákroku není ve stavu, kdy může vyjádřit své přání.*“

Podmínky aplikace tohoto ustanovení jsou tedy dvě. Za prvé pacient není v době zákroku schopen právně relevantně vyjádřit svou vůli. To je stejný stav, ze kterého vychází čl. 8 i čl. 6 odst. 3 Úmluvy o biomedicíně. Na rozdíl od nich však (a to je druhá podmínka) pacient ohledně předmětného druhu zákroku své přání (pro futuro) vyslovil již dříve – v době, kdy způsobilý k takovému právnímu úkonu byl. Na rozdíl od čl. 5 Úmluvy o biomedicíně se ovšem tento projev vůle nevztahuje ke konkrétnímu, již připravovanému lékařskému zákroku, nýbrž obecně k zákroku, jehož nutnost by mohla teprve v budoucnu nastat. Dříve projevené přání je tedy projev vůle pacienta podrobit se nebo naopak nepodrobit se lékařskému zákroku, který se přímo nezamýšlí, ale který by v budoucnu mohl přicházet v úvahu.¹⁷³

Další odchylka oproti informovanému souhlasu spočívá v tom, že u souhlasu se požaduje, aby zdravotnický pracovník nejprve pacienta poučil, zatímco dříve vyslovenému přání takové poučení předcházet nemusí (a z logiky věci ani nemůže). Záleží proto jedině na fyzické osobě, zda a v jakém rozsahu si před vyslovením přání ohledně určitého typu zákroku bude obstarávat odborné informace.

Úmluva neupravuje ani formu tohoto právního úkonu a rozhodně ji nelze dovozovat pouze z dikce „vyslovená“ přání. Naopak s ohledem na skutečnost, že pacient bude v době budoucího zákroku již ve stavu nezpůsobilém k právnímu úkonu a že projev jeho vůle bude muset být seznatelný kterémukoli lékaři, jenž bude zákrok provádět, jeví se jako vhodná písemná forma takového projevu. Nicméně konkrétní úprava této problematiky zahrnující rovněž vymezení postupu, jak bude s tímto projevem vůle seznámen zákrok konající lékař, dosud chybí.

Pokud jde o právní následky takového úkonu, není tento (na rozdíl od informovaného souhlasu) pro lékaře stoprocentně závazný (což plyne z dikce „bude brán zřetel ...“). To má

¹⁷¹ rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 25.4.2002 (na základě stížnosti č. 2346/02) ve věci Diane Prettyová proti Spojenému království Velké Británie a Severního Irsku

¹⁷² náleží Ústavního soudu ze dne 20.8.2004, sp. zn.: III. ÚS 459/03

¹⁷³ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicíně)*, Zdravotnictví a právo, 2005, č. 10, s. 7

dva důvody. Prvním je skutečnost, že fyzická osoba může své přání vyslovit bez jakéhokoli poučení, zcela neinformovaně, aniž by dokázala zvážit důsledky provedení, resp. neprovedení zákroku. Druhým důvodem je možný velký časový odstup od vyslovení přání do rozhodování o realizaci zákroku, během kteréžto doby mohlo dojít ke změně postoje fyzické osoby k zákroku jako takovému nebo k novým objevům a pokrokům v medicíně, pro něž lze mít za to, že se by fyzická osoba rozhodla odlišně od svého dříve vysloveného přání. Ačkoli tedy zásadně by lékař měl i dříve vyslovené přání pacienta respektovat, výjimečně se od něj odchýlit může, jsou-li pro to důvody. Jako příklad takové výjimky uvádí Vysvětlující zpráva k Úmluvě o biomedicíně (bod č. 62) právě pokrok lékařské vědy i techniky užívané v medicíně oproti stavu v době, kdy bylo přání vysloveno. Pokud si lékař není jist, že by se pacient v konkrétní situaci rozhodl stejně, neměl by podle dříve vysloveného přání postupovat.¹⁷⁴

Dříve vyslovené přání může být jak pozitivní (tj. s určitým zákrokem vyslovovat souhlas), tak negativní (tj. souhlas se zákrokem odpírat). Nebude-li se jednat o výše uvedenou výjimku, pak při negativním přání by nepřipadala v úvahu realizace lékařského zákroku ani podle čl. 8 Úmluvy o biomedicíně, neboť vůle pacienta byla Úmluvou o biomedicíně relevantně vyjádřena (podle čl. 9) a aplikace tohoto speciálního ustanovení by měla přednost. Problematické je z pohledu autora této práce stanovisko, že kladné přání pacienta vylučuje, že by lékař čekal s provedením zákroku do doby než pacient bude schopen vyslovit se zákrokem souhlas (v případech, kdy toto posečkáání zdravotní stav pacienta připouští).¹⁷⁵ Taková interpretace (ve snaze maximálně respektovat svobodnou vůli pacienta) totiž paradoxně vede k závěru, že pacientovi možnost poučeného, konkrétního a aktuálního vyjádření vůle paradoxně odpírá. I tuto situaci by bylo lépe upravit jednoznačně zákonem.

Poslední otázkou, kterou v této souvislosti zbývá zodpovědět, je ta, zda uvedené ustanovení čl. 9 Úmluvy o biomedicíně je tzv. self-executing a je ho nutno aplikovat či nikoli. Spolu se Svobodou jsem přesvědčen, že čl. 9 přímo aplikovatelný není.¹⁷⁶ Jeho dikce ve skutečnosti není právní normou v pravém slova smyslu (když neobsahuje možnost, příkaz či zákaz určitého chování), nýbrž toliko deklarací („bude brán zřetel ...“). Formulace čl. 9 Úmluvy o biomedicíně postrádá určitost v tom, ve kterých případech je lékař povinen přání pacienta respektovat a ve kterých tak učinit nemá. Vzhledem k této neurčitosti (vyžadující konkretizaci dalším právním předpisem) nelze ustanovení o dříve vyslovených přáních považovat za přímo použitelné. Takový právní předpis řešící uvedenou problematiku v obecné rovině však dosud vydán nebyl. Za zvláštní úpravu by bylo možno považovat ustanovení § 52 odst. 8 zákona č. 378/2007 Sb., o léčivech stanovící, že klinické hodnocení na zletilých osobách, které nejsou právně způsobilé poskytnout informovaný souhlas, nelze provést ani v něm pokračovat, pokud se prokáže, že tyto osoby vyslovily nesouhlas nebo odmítly udělit souhlas s prováděním klinického hodnocení před tím, než této způsobilosti pozbyly.

Zvláštní ustanovení k ochraně dětí a osob trpících duševní poruchou

Úmluva o biomedicíně i zákon o péči o zdraví lidu k ochraně práv dětí a osob trpících duševní poruchou dále obsahují specifickou úpravu, která řeší podmínky vyslovení, resp.

¹⁷⁴ Šustek, P. a Holčapek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 143

¹⁷⁵ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicíně)*, Zdravotnictví a právo, 2005, č. 10, s. 8

¹⁷⁶ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicíně)*, Zdravotnictví a právo, 2005, č. 10, s. 8

odepření souhlasu s lékařským zákrokem prováděným na těchto skupinách osob a rovněž podmínky, za nichž lze provést lékařský zákrok bez takového souhlasu. Konkrétně se jedná o ustanovení čl. 6 a 7 Úmluvy o biomedicině a § 23 odst. 3 a odst. 4 písm. b) ZPZ.

Vymezení okruhu těchto osob, na něž se vztahuje (pro jejich větší zranitelnost) zvláštní úprava směřující k jejich ochraně, je Úmluvou o biomedicině ponecháno vnitrostátnímu právu (a to ustanovení § 8 – 10 OZ). Zletilosti (a tedy plné způsobilosti k právním úkonům) fyzická osoba dosahuje dovršením osmnáctého roku. V období od šestnáctého do osmnáctého roku pak zletilosti nabude též tehdy, uzavře-li (po splnění zákonných podmínek) manželství. Rovněž v otázce, které dospělé osoby nejsou způsobilé k poskytnutí souhlasu se zákrokem, odkazuje Úmluva o biomedicině na platné právo, nicméně limituje jej stanovením výčtu důvodů, z nichž zákon může tuto způsobilost fyzické osoby omezit. Takovými důvody jsou duševní postižení, nemoc nebo podobné důvody, jimiž je třeba (podle bodu č. 43 Vysvětlující zprávy k Úmluvě o biomedicině) rozumět například úrazy nebo stavy kómatu, kdy pacient není schopen formulovat nebo sdělit svá přání. Zákon rozlišuje dvě situace. Za prvé, není-li fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, vůbec schopna činit právní úkony, soud jí způsobilosti k právním úkonům zcela zbaví. Za druhé, není-li fyzická osoba pro duševní poruchu, která není jen přechodná, anebo pro nadměrné požívání alkoholických nápojů nebo omamných prostředků či jedů schopna činit jen některé právní úkony, soud její způsobilost k právním úkonům omezí a zároveň v rozhodnutí určí rozsah omezení. Nachází-li se fyzická osoba v duševní poruše, která je toliko přechodná, pak je lékař povinen zákrok buď odložit (je-li to s ohledem na jeho povahu možné) nebo provést bez souhlasu pacienta i jakékoli třetí osoby (a to podle čl. 8 Úmluvy o biomedicině).

Druhou oblastí ponechanou k řešení vnitrostátnímu právu představuje úprava zákonných zástupců osob neschopných dát souhlas. Zákonnými zástupci nezletilých osob jsou (ve smyslu ustanovení § 36, resp. § 31 odst. 1 písm. b) ve spojení s § 34 odst. 1 ZoR) oba rodiče, není-li jeden z rodičů rodičovské zodpovědnosti zbaven či v jejím výkonu omezen. Zástupný souhlas tedy zásadně musí být vysloven oběma rodiči. Ačkoli to zákon o rodině výslovně nestanoví, zastávají soudy dlouhodobě názor, že v případech, kdy jeden z rodičů zastupuje dítě v běžných věcech, není nutné vyjádření druhého rodiče. Toto pravidlo bude typicky dopadat na léčení běžných dětských nemocí a provádění vyšetření a zákroků s nimi pravidelně spojených. Někteří autoři ovšem i v běžných věcech doporučují vyžádat si souhlas druhého rodiče, a to tenkrát když lze z okolností případu dospět k závěru, že nepřítomný rodič by s provedením zákroku nesouhlasil.¹⁷⁷ Jiná je situace v ostatních, nikoli běžných věcech (zejména při zákrocích, s nimiž je spojeno riziko trvalých následků na zdraví nebo riziko úmrtí). Pak musí lékař získat souhlas od obou rodičů, ledaže jde o jednu z těchto výjimek. Za prvé, chybí-li souhlas jednoho z rodičů, uplatní se ustanovení § 49 ZoR a „o podstatné věci při výkonu rodičovské zodpovědnosti rozhodne soud“, na základě jehož rozhodnutí může lékař konat. Za druhé, chybí-li souhlas obou rodičů k provedení neodkladného vyšetřovacího nebo léčebného výkonu nezbytného k záchraně života nebo zdraví dítěte, je o jeho provedení oprávněn rozhodnout sám lékař (§ 23 odst. 3 ZPZ). O druhé výjimce bude podrobněji pojednáno níže. Zákon o rodině dále pamatuje i na případy, kdy dítě nemá žádného rodiče a jeho zákonným zástupcem je poručník. Zákonným zástupcem dospělých osob omezených ve způsobilosti k právním úkonům nebo jí zbavených je soudem ustanovený opatrovník (podle §

¹⁷⁷ Šustek, P. a Holčapek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 159 – 160

192 OSŘ), jemuž soud současně vymezí rozsah práv a povinností při zastupování opatrovance.

Nezletilá osoba má způsobilost jen k těm právním úkonům, které jsou svou povahou přiměřené rozumové a volní vyspělosti odpovídající jejímu věku, ledaže by bylo v konkrétním případě zřejmé, že jedinec této vyspělosti nedosahuje. Pak by bylo třeba při určování způsobilosti k právním úkonům vyjít ze skutečné úrovně vyspělosti této osoby. Zásadně tedy bude třeba zvážit, zda povaha zákroku (z hlediska jeho složitosti, míry rizika a závažnosti jeho důsledků) je přiměřená vyspělosti odpovídající věku pacienta.¹⁷⁸ Je-li přiměřená, souhlas uděluje nezletilec sám. V ostatních případech je vyžadován souhlas zákonného zástupce (hovoří se o tzv. zástupném souhlasu). Obdobně to platí u dospělých osob, tj. v rozsahu, v němž byla osoba omezena ve způsobilosti k právním úkonům, jedná za ni její zákonný zástupce. Pro udělování tohoto zástupného souhlasu platí mutatis mutandis, co bylo řečeno o informovaném souhlasu s výjimkami popsanými níže.

Bude-li souhlas za osobu neschopnou dát souhlas udělovat zákonný zástupce, je příslušný zdravotnický pracovník povinen poskytnout mu poučení za stejných podmínek a ve stejném rozsahu jako pacientovi samotnému. Na rozdíl od pacienta však zákonný zástupce nemůže vyslovit přání nebýt informován, neboť účelem takové možnosti je respektování psychiky dotčené osoby, nikoli psychiky zákonného zástupce,¹⁷⁹ který by se měl v první řadě řídit zájmem zastoupené osoby, což při neznalosti relevantních skutečností může jen ztěžít.

Pro zástupný souhlas jsou kromě podmínek informovaného souhlasu stanovena ještě dvě omezení. Prvním z nich je to, že zástupný souhlas je možno udělit pouze k zákroku, který směřuje k přímému prospěchu pacienta kromě případů vymezených v čl. 17 a 20 Úmluvy o biomedicíně (tj. lékařský výzkum a odběr tkání k transplantaci). Díkce českého znění Úmluvy o biomedicíně (čl. 6 odst. 1) je sice poněkud matoucí, ale s ohledem na další ustanovení Úmluvy o biomedicíně i text Vysvětlující zprávy k Úmluvě o biomedicíně (bod č. 44) je zřejmý tento smysl citovaného ustanovení. Druhé omezení se týká možnosti odvolání jednou již vysloveného souhlasu, což smí zákonný zástupce učinit pouze tenkrát, když to bude v nejlepším zájmu dotčené osoby (čl. 6 odst. 5 Úmluvy o biomedicíně). V opačném případě by bylo takové zpětvzetí zástupného souhlasu nutno považovat za neplatný právní úkon. Lze tedy shrnout, že základním kritériem pro zákonného zástupce v otázkách zástupného souhlasu vyzdvihovaným Úmluvou o biomedicíně je právě zájem, prospěch pacienta.

Přestože souhlas s lékařským zákrokem udělují za nezletilé a osoby trpící duševní poruchou jejich zákonní zástupci, není účast těchto pacientů na tomto procesu vyloučena. Právě naopak Úmluva o biomedicíně se snaží zapojit pacienty do tohoto procesu v míře, kterou jejich duševní způsobilost umožňuje. Názor nezletilé osoby má být zohledněn jako faktor, jehož závažnost narůstá úměrně s věkem a stupněm vyspělosti (čl. odst. 2 Úmluvy o biomedicíně), což odpovídá znění čl. 12 odst. 1 a 2 Úmluvy o právech dítěte (sdělení federálního ministerstva zahraničních věcí č. 104/1991 Sb.) zajišťujícímu dítěti právo na participaci na řízeních, jež se ho dotýkají, a to v rozsahu odpovídajícím jeho věku a úrovni. Dospělá osoba neschopná udělit souhlas se podle možnosti zúčastní udělení zástupného souhlasu (čl. 6 odst. 3 Úmluvy o biomedicíně), neboť i u těchto osob je žádoucí, aby pochopily potřebnost zákroku a spolupracovaly při jeho realizaci v míře, v jaké jsou toho schopny.

¹⁷⁸ k orientačním věkovým hranicím u dětských pacientů viz Šustek, P. a Holčápek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 153, 154

¹⁷⁹ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicíně)*, Zdravotnictví a právo, 2005, č. 8, s. 21

Otázka, která v souvislosti se zástupným souhlasem může vyvstat, je, jak řešit situaci, kdy zákonný zástupce odmítá (například z náboženských či jiných důvodů) udělit souhlas s lékařským zákrokem prospěšným pro zdraví pacienta neschopného souhlas vyslovit. Úmluva o biomedicíně konkrétní ustanovení pamatující na takový případ nemá, protože se pochopitelně obecně předpokládá, že zákonný zástupce bude jednat v zájmu zastoupeného. Zákon o péči o zdraví lidu stanoví, že jde-li o neodkladné provedení lékařského zákroku nezbytného k záchraně života nebo zdraví dítěte anebo osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům a odpírají-li rodiče nebo opatrovník souhlas, je ošetřující lékař oprávněn rozhodnout o provedení výkonu sám (ustanovení § 23 odst. 3 ZPZ).

Někteří autoři vyslovili názor, že podle znění Úmluvy o biomedicíně je třeba k provedení zákroku na pacientu neschopném udělit souhlas vždy udělení zástupného souhlasu zákonným zástupcem, přičemž Úmluva o biomedicíně neumožňuje jiné řešení ani v případě, kdy zákonný zástupce odmítá udělit svolení se zákrokem pro zdraví dotčené osoby objektivně nezbytným a jedná tak v rozporu se zájmy zastoupeného. Z tohoto důvodu by i takové odepření souhlasu mělo být pro lékaře závazné, neboť ustanovení § 23 odst. 3 ZPZ je v rozporu s textem Úmluvy o biomedicíně, a proto je nutno ho považovat za neaplikovatelné (ve smyslu čl. 10 Ústavy ČR).¹⁸⁰

Autor této práce s uvedeným závěrem nesouhlasí. Na jedné straně je nutno odmítnout názor, že citované ustanovení zákona o péči o zdraví lidu má oporu v čl. 8, příp. v čl. 26 odst. 1 Úmluvy o biomedicíně.¹⁸¹ Situaci, kdy zákonný zástupce odepře udělení souhlasu nelze vykládat tak, že souhlas nelze získat. Stanovisko získat bylo možno. Skutečnost, že nebylo kladné nelze podřadit pod ustanovení čl. 8 Úmluvy o biomedicíně, neboť pak by ve stavu nouze jakékoli stanovisko zákonného zástupce nebylo relevantní a lékař by mohl jednat zcela bez ohledu na něj. Taková interpretace je v rozporu s účelem výjimky podle čl. 8 Úmluvy o biomedicíně, což potvrzuje i text Vysvětlující zprávy, který jako příklad uvádí situaci, kdy lékař není schopen vejít ve styk se zákonným zástupcem (bod č. 57). Ustanovení § 23 odst. 3 ZPZ nelze opřít ani o ustanovení čl. 26 odst. 1 Úmluvy o biomedicíně, neboť toto ustanovení připouští omezení práv deklarovaných Úmluvou o biomedicíně toliko ve veřejném zájmu, tj. mj. k ochraně práv a svobod jiných, ne však v zájmu dotčené osoby – pacienta.

Na druhé straně ovšem výše uvedené formalistické pojetí, které aprobuje jednání zákonného zástupce ke škodě zastoupené osoby je nepřijatelné. Cílem Úmluvy o biomedicíně vtěleným i do jejího šestého článku je ochrana fyzických osob před zneužitím biologie a medicíny ohrožujícím jejich lidskou důstojnost. Nicméně Úmluva o biomedicíně představuje komplementární ochranu základních práv a svobod a jejím prostřednictvím nesmí dojít k omezení práv a svobod vyplývajících z ostatních mezinárodních úmluv, na něž Úmluva o biomedicíně navazuje a které rozvíjí (mezi jinými i Úmluvu na ochranu lidských práv a základních svobod, Mezinárodní pakt o občanských a politických právech a Úmluvu o právech dítěte).¹⁸² Nelze tedy akceptovat takový výklad, podle kterého by právě ustanovení směřující ke zvýšené ochraně osob neschopných udělit souhlas se zákrokem bránilo ve jménu ochrany „jejich“ práv (na rozhodování o tělesné integritě, na svobodu vyznání etc.) ochraně nejvýznamnějšího ze základních práv zaručených mezinárodními smlouvami – tj. práva na život.

¹⁸⁰ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicíně)*, Zdravotnictví a právo, 2005, č. 8, s. 21

¹⁸¹ Jirka, V.: *Tzv. informovaný souhlas pacienta s lékařským zákrokem jako nezbytný předpoklad přípustnosti zásahu do jeho tělesné integrity*, Právní rozhledy, 2004, č. 15, s. 564

¹⁸² náleží Ústavního soudu ze dne 20.8.2004, sp. zn.: III. ÚS 459/03

Z tohoto důvodu tedy podle názoru autora této práce není ustanovení § 23 odst. 3 ZPZ v rozporu s Úmluvou o biomedicině, je aplikovatelné a pro případ, že zákonný zástupce odpírá vyslovit souhlas s neodkladným zákrokem nezbytným k záchraně života či zdraví dítěte či osoby zbavené způsobilosti, je lékař oprávněn o provedení zákroku rozhodnout sám. To ovšem platí jen pro případ neodkladnosti provedení zákroku. V opačném případě musí ve věci rozhodnout soud v samostatném nesporném řízení. Ten může při nebezpečí z prodlení vydat před rozhodnutím ve věci samé též předběžné opatření.¹⁸³

Další kategorií výjimek ze zásady informovaného souhlasu s lékařským zákrokem (vedle čl. 6 a 8 Úmluvy o biomedicině) představuje ustanovení čl. 7 Úmluvy o biomedicině. Ten umožňuje podrobit lékařskému zákroku fyzickou osobu bez jejího souhlasu za těchto podmínek. Za prvé osoba musí trpět duševní poruchou, která je vážná. Vážnost poruchy se projevuje v tom, že bez odpovídající léčby hrozí dotčené osobě závažné poškození zdraví. Nicméně uvedené ustanovení je subsidiární jak k čl. 8, tak k čl. 6 Úmluvy o biomedicině a pokrývá jiné případy. Újma nesmí hrozit bezprostředně (jinak by šlo o stav nouze podle čl. 8 Úmluvy o biomedicině) a duševní porucha nesmí být tak vážná, že by v jejím důsledku byla narušena schopnost rozpoznávací a určovací pacienta (pak by nebyl způsobilý k vyslovení souhlasu se zákrokem a bylo by nutno vyžádat zástupný souhlas podle čl. 6 Úmluvy o biomedicině). Druhou podmínkou tedy je způsobilost dotčené osoby (i přes vážnou duševní poruchu) udělit, resp. odepřít souhlas s lékařským zákrokem. Uvedené ustanovení tak dopadá například na duševní poruchy, jejichž důsledkem jsou sebevražedné sklony, nebo na narušení duševních schopností vlivem požívání alkoholu či jiných omamných látek (ve smyslu ustanovení § 23 odst. 4 písm. b) ZPZ). Jsou-li splněny tyto podmínky, lze provést na dotčené osobě (způsobilé k udělení souhlasu) lékařský zákrok i proti její vůli. Tento zákrok však může směřovat (a to je třetí podmínka) toliko k léčení předmětné duševní poruchy, nikoli jiné nemoci (zejména somatické povahy). K tomu by již bylo třeba vyžádat si souhlas pacienta. Čtvrtou podmínkou pak je realizace zákroku v souladu s podmínkami stanovenými zákonem na ochranu těchto osob včetně právní úpravy pro dohled, kontrolu a odvolání. Z této dikce je zřejmé, že čl. 7 Úmluvy o biomedicině není přímo aplikovatelný, nicméně zákonná ustanovení provádějící tento článek (§ 23 odst. 4 písm. b) ZPZ a ustanovení zákona o ochraně před toxikomániemi) jeho znění ne zcela vyhovují.¹⁸⁴

Závěr – odpovědnost za lékařský zákrok

Vznikne-li v příčinné souvislosti s porušením právních předpisů lékařem při provádění zákroku na straně pacienta újma, jedná se o delikt, který může zakládat odpovědnostní vztah ve více rovinách – trestněprávní, pracovněprávní, disciplinární a zejména občanskoprávní. S ohledem na téma této práce bude předmětem dalších úvah pouze oblast posledně jmenovaná.

K porušení právních předpisů lékařem může dojít zásadně dvojím způsobem. Za prvé, lékař při provádění zákroku nedodrží všechny odborné zásady a pravidla v souladu s dostupnými poznatky vědy, tedy jedná non lege artis. Za druhé, lékař provede příslušný zákrok bez informovaného souhlasu pacienta (resp. zástupného souhlasu zákonného

¹⁸³ náleží Ústavního soudu ze dne 20.8.2004, sp. zn.: III. ÚS 459/03; Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecíty, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 229; Šustek, P. a Holčápek, T.: *Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví*, 1. vydání, ASPI a.s., 2007, s. 162

¹⁸⁴ Svoboda, P.: *Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicině)*, Zdravotnictví a právo, 2005, č. 9, s. 21

zástupce), ačkoli nejde o situace, v nichž výjimečně souhlas pacienta netřeba (čl. 7, 8, 26 odst. 1 Úmluvy o biomedicíně). Toto jednání může spočívat jak v provedení zákroku bez jakéhokoli projevu vůle pacienta, tak v jeho realizaci se souhlasem pacienta, který ovšem nebyl před jeho vyslovením řádně poučen.

Informovaný souhlas je speciální okolností vylučující protiprávnost zásahu do tělesné integrity pacienta v rámci lékařského zákroku. Na rozdíl od obecné okolnosti vylučující protiprávnost – již je prostý souhlas – se pacient v případě nedostatečného nebo dokonce chybějícího či mylného poučení ohledně některé okolnosti podstatné pro vyslovení souhlasu nemusí dovolávat neplatnosti takového souhlasu ve smyslu ustanovení § 49a OZ. Okolností vylučující protiprávnost zásahu do tělesné integrity je totiž jedině informovaný souhlas pacienta. Neprokáže-li se podání řádného a úplného poučení (podle zásad výše uvedených), nelze vyslovený souhlas považovat za informovaný a tedy ani za způsobilý vyloučit protiprávnost zásahu lékaře do tělesné integrity pacienta. Důkazní břemeno stíhá toho, kdo se okolností vylučující protiprávnost dovolává, tj. lékaře, resp. zdravotnické zařízení.

Z výše řečeného plyne, že ve vztahu k lékařskému zákroku může nastat těchto pět situací. Za první, zákrok je proveden s informovaným souhlasem, lege artis a pacientovi nevznikne žádná újma. Tento případ je samozřejmě ideální a nemá pro lékaře žádné negativní právní důsledky. Za druhé, zákrok je proveden s informovaným souhlasem, lege artis, ale pacientovi i přesto vznikne určitá újma na zdraví (vyplývající z rizik zákroku, o nichž byl předem poučen). V tomto případě nevzniká na straně lékaře žádná zodpovědnost a pacient tuto újmu nese sám jako důsledek svého rozhodnutí o podstoupení rizikového lékařského zákroku. Za třetí, zákrok je proveden s informovaným souhlasem, lege artis, ale nastane škodní událost, z níž pacientovi vznikne újma na zdraví (například vlivem vady při zákroku použité věci či přístroje ve smyslu ustanovení § 421a OZ).¹⁸⁵ V daném případě nastupuje objektivní odpovědnost lékaře, resp. zdravotnického zařízení za škodu vzniklou na zdraví pacienta. Za čtvrté, zákrok je proveden s informovaným souhlasem pacienta, ovšem non lege artis a pacientovi (v příčinné souvislosti s tímto pochybením) vznikne újma na zdraví. Lékař odpovídá za škodu na zdraví pacienta založenou na subjektivním principu (podle ustanovení § 420 OZ).¹⁸⁶

Z hlediska tématu této práce je nejzajímavější situace pátá, a to že zákrok je proveden bez informovaného souhlasu, ať už lege artis či nikoli, přičemž pacientovi v příčinné souvislosti s takovým zákrokem vznikne újma na zdraví, případně jiná nemajetková újma. Základem této odpovědnosti je porušení právní povinnosti vyžádat si před uskutečněním lékařského zákroku souhlas pacienta, resp. provést před jeho vyslovením řádné poučení pacienta. Ke vzniku odpovědnosti za škodu na zdraví však není postačující jakákoli vada poučení, nýbrž musí jít o absenci takové informace, při jejíž znalosti by se pacient mohl (nikoli nutně musel) rozhodnout zákrok nepodstoupit. Opačný výklad by v rozporu s dobrými mravy přenášel rizika zákroku (v rozporu s účelem institutu informovaného souhlasu) i při nepodstatné, formální vadě poučení z pacienta (odpovědného za svá rozhodnutí o svém zdraví) na poskytovatele zdravotní péče. Realizace lékařského zákroku na základě souhlasu učiněného po takovéto kvalifikované vadě poučení však představuje protiprávní úkon sama o sobě, přestože lékařský zákrok je proveden lege artis. Odpovědnosti lékaře, resp. zdravotnického zařízení se v takovém případě lze dovolávat dokonce i tehdy, jestliže zákrok provedený lege artis proběhl bez komplikací a dosáhl zamýšleného účelu, pokud v jeho

¹⁸⁵ Jirka, V.: *K objektivní odpovědnosti za škodu na zdraví ve zdravotnictví de lege lata a de lege ferenda*, Právní rozhledy, 2007, č. 10, s. 347 - 353

¹⁸⁶ Tamtéž

důsledku vznikla (namísto škody na zdraví) jiná nemajetková újma (například byla-li provedena sterilizace pacienta, není dotčena hodnotou zdraví pacienta, nýbrž jeho svoboda rozhodovat o svém rodinném životě a v širším smyslu o svém soukromí).

5.1.2 Tzv. kosmetické operace

Zvláštním případem zásahů do tělesné integrity jsou tzv. kosmetické (plastické) operace, tj. takové operativní zákroky, které nejsou prováděny z důvodů léčebných, nýbrž estetických (popřípadě jen k uspokojení určitých rozmarů fyzických osob ohledně jejich vzhledu). Vázány jsou bez výjimky na souhlas osoby, která má operaci podstoupit. I v případě kosmetických operací je dispoziční právo fyzické osoby omezeno ve veřejném zájmu. Právní úkon (svolení k operaci) bude neplatné, bude-li v rozporu se zákonem či dobrými mravy (§ 39 OZ).

V rozporu se zákonem by byla například operace, jejímž cílem by byla změna vzhledu pachatele trestného činu za účelem vyhnutí se trestnímu stíhání (neboť takové jednání by naplňovalo skutkovou podstatu trestného činu nadržování podle ustanovení § 366 TZ). Pokud se týká dobrých mravů, rozpor s nimi nelze spatřovat již v samotném faktu, že operace nesměřuje k léčení nemoci, nýbrž jen ke zlepšení vzhledu, neboť nejen operace odstraňující následky úrazů, ale i jiné (objektivně neopodstatněné) zákroky mohou v současné době (pod vlivem diktátu módy posedlé dokonalým, mladistvým a zdravým vzhledem) více než kdy jindy přispět k získání potřebného sebevědomí, a tím podpořit rozvoj osobnosti fyzické osoby a její lepší společenské uplatnění.¹⁸⁷ Za dobrým mravům se přičítá a z tohoto titulu za neplatné je třeba považovat zákroky, které pro dosažení marginálního estetického „zlepšení“ riskují zdravím fyzické osoby.

5.1.3 Lékařský pokus

Stejně jako v jiných oborech lidské činnosti ani v medicíně není pokrok myslitelný bez praktického ověřování nových poznatků – bez pokusů. S lékařskými experimenty na člověku se setkáváme již v antice, kde však byly připouštěny jen u otroků, nikoli u svobodných občanů. Ve středověku byly k pokusům užívání často odsouzenci. Zvěrstva páchaná ve jménu vědy na věznicích v nacistických koncentračních táborech vedla po druhé světové válce k formulaci podrobných pravidel týkajících se pokusů na lidech (zveřejněná v roce 1947 v návaznosti na Norimberský proces).¹⁸⁸

I když jsou nové metody či preparáty důkladně laboratorně testovány a odzkoušeny na zvířatech, není nikdy jejich první pokusná aplikace na člověka prosta rizik. Zájem společnosti na objevení nových postupů a léků, které by mohly zachránit mnoho lidských životů, se tak dostává do kolize se zájmem jednotlivce na ochranu jeho osobnosti (konkrétně se zájmem na zachování tělesné integrity).¹⁸⁹ Výslovně jejich vzájemný poměr vymezuje čl. 2 Úmluvy o biomedicíně („Zájmy pacienta vždy převažují nad zájmy vědy a společnosti.“), který tak jasně stanovuje prioritu soukromého zájmu na ochraně osobnosti. V zásadě totožnou úpravu pro oblast testování nových léků obsahuje ustanovení § 51 odst. 1 zákona č. 378/2007 Sb., o léčivech („Práva, bezpečnost a kvalita života subjektu hodnocení vždy převažují nad zájmy vědy a společnosti.“).

¹⁸⁷ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plečický, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 234

¹⁸⁸ Haškovcová, H.: *Práva pacientů*. Komentované vydání, Praha – Havířov, 1996, s. 123 - 126

¹⁸⁹ Slivkaničová, I.: *Pojetí lékařského experimentu podle čs. právního řádu*, Právník, 1990, č. 6, s. 547

Lékařský experiment se rozlišuje na dva druhy: badatelský a klinický. Společná jim je snaha prohloubit vědecké poznání, rozdíl tkví v efektu pro testovanou osobu. Zatímco badatelský pokus jí žádný zdravotní prospěch přinést nemůže, od klinického (v případě zdárného průběhu) takový osobní zisk očekávat lze.

V současné době je tato problematika upravena na mnoha místech. Pakt o občanských a politických právech v čl. 7 výslovně stanoví, že nikdo nesmí být bez svého svobodného souhlasu podrobován lékařským a vědeckým pokusům. Úmluva o biomedicině vypočítává podmínky, které musí být splněny k přípustnosti vědeckého výzkumu na člověku (čl. 16) a na dalších ještě přísnějších podmínkách trvá, jde-li o fyzickou osobu neschopnou dát souhlas k výzkumu (čl. 17). Lékařskému pokusu (byť tento pojem nepoužívá) se věnuje § 27b ZPZ. Zvláštní a velmi podrobnou úpravu klinického hodnocení nových léčiv obsahuje zákon č. 378/2007 Sb., o léčivech (§ 51 a následující).

Ze zmíněných právních předpisů pak pro oblast lékařského experimentu plynou následující podmínky. Za prvé, pokus na člověku smí být proveden jen tenkrát, když k němu neexistuje žádná alternativa (laboratorní testy, pokusy na zvířatech) srovnatelného účinku (čl. 16 bod i) Úmluvy o biomedicině).

Za druhé, rizika výzkumu, která pokusné osobě hrozí, nejsou neúměrně vysoká v poměru k možnému prospěchu z výzkumu (čl. 16 bod ii) Úmluvy o biomedicině). Ustanovení § 52 odst. 3 písm. a) zákona o léčivech požaduje, aby předvídatelná rizika a obtíže pro pokusné osoby byla vyvážena předpokládanými přínosy jak pro ně samé, tak pro další pacienty.

Za třetí, výzkumný projekt byl schválen příslušným orgánem po nezávislém posouzení jeho vědeckého přínosu včetně zhodnocení významu cíle výzkumu a multidisciplinárního posouzení jeho etické přijatelnosti. (čl. 16 bod iii) Úmluvy o biomedicině). K zahájení ověřování nezavedených metod je zapotřebí získat v souladu s požadavkem ustanovení § 27b odst. 1 ZPZ souhlas ministerstva zdravotnictví, které prověřuje, zda jsou pro provádění pokusu dány potřebné předpoklady (zejména technické, personální atd.).

Za čtvrté, osoby zapojené do výzkumu musí být předem informovány o svých právech a zárukách, které zákon stanoví na jejich ochranu (čl. 16 bod iv) Úmluvy o biomedicině).

Pátou podmínkou je informovaný souhlas osoby zapojené do výzkumu (čl. 16 bod v) Úmluvy o biomedicině). Tento souhlas musí splňovat podmínky čl. 5 Úmluvy o biomedicině specifikované výše (tj. zejména musí být svobodný a informovaný a musí předcházet zahájení pokusu). Specifickou směrnicí k informování osoby před zahájením pokusu obsahuje ustanovení § 27b odst. 1 ZPZ, podle něhož musí být osoba náležitě informována o povaze, způsobu aplikace, trvání a účelu nezavedené metody, jakož i o nebezpečí s ním spojeném. Citované ustanovení Úmluvy o biomedicině dále požaduje, aby souhlas byl dán výslovně a konkrétně a aby byl zadokumentován. Zákon o péči o zdraví lidu požaduje výslovně souhlas v písemné formě.

V zájmu ochrany určitých ohrožených skupin osob ovšem zákon z okruhu pokusných subjektů určité kategorie osob vylučuje zcela a pro některé stanoví další zpřísnující podmínky, jež je třeba dodržet.

Ustanovení § 27b odst. 2 ZPZ zakazuje absolutně jak badatelské, tak i klinické pokusy na osobách ve vazbě, ve výkonu trestu odnětí svobody, v základní vojenské službě, náhradní či civilní službě. Z důvodů obav ze zneužití jejich podřízeného postavení není možné na těchto osobách experiment provést, ani kdyby s tím projevíly souhlas.

Zvláštní ustanovení k ochraně osob neschopných dát souhlas k výzkumu obsahuje čl. 17 Úmluvy o biomedicině. Krom již shora uvedených podmínek musí být v takovém případě splněny i další předpoklady. Za prvé, výzkum srovnatelného účinku není možno provést na

osobách, které jsou schopny souhlas dát, zejména proto, že se výzkum týká přímo choroby, která u dotčené osoby způsobuje neschopnost souhlas udělit – typicky dětské nebo duševní choroby (čl. 17 odst. 1 bod iii) Úmluvy o biomedicině). Za druhé, svobodný a informovaný souhlas s pokusem vyslovil zákonný zástupce dotčené osoby a zúčastněná osoba nesmí s pokusem přímo projevit nesouhlas (čl. 17 odst. 1 body iv) a v) Úmluvy o biomedicině). A za třetí, výsledky výzkumu mohou přinést skutečný a přímý prospěch pro zdraví pokusné osoby (čl. 17 odst. 1 bod ii) Úmluvy o biomedicině) – což znamená omezení pokusů u těchto osob jen na pokusy klinické.

Zcela výjimečně při dodržení dále zpřísněných podmínek je i na těchto osobách možno provést badatelský pokus. Prvním předpokladem je, že od pokusu je možno očekávat podstatného zlepšení vědeckého poznání zdravotního stavu, nemoci či poruchy dotyčného a získat výsledky, které mohou přinést prospěch dotyčné osobě nebo jiným osobám ve stejné věkové kategorii nebo postiženým stejnou nemocí nebo poruchou nebo osobám ve stejném zdravotním stavu (čl. 17 odst. 2 bod i) Úmluvy o biomedicině). Druhou podmínkou, která musí být splněna zároveň je to, že takový výzkum bude představovat pouze minimální riziko a zátěž pro pokusnou osobu (čl. 17 odst. 2 bod ii) Úmluvy o biomedicině).

Velmi podrobnou úpravu této tematiky pro oblast testování nových léků obsahuje § 52 odst. 6 a 7 zákona č. 378/2007 Sb., o léčivech.

Nakonec je třeba říci několik slov k problematice náhrady škody vzniklé v souvislosti s lékařským experimentem. Hradí se podle příslušných ustanovení občanského zákoníku (ustanovení § 420 a následující). Záležet bude na tom, jakým způsobem ke škodě došlo. Byla-li způsobena zaviněným protiprávním úkonem (například chybou lékaře při operačním zákroku), uplatní se ustanovení § 420 OZ. Bude-li škoda způsobena okolnostmi, které mají původ v povaze přístroje nebo jiné věci, jichž bylo při provádění pokusu použito (například implantáty či léky), lze postupovat podle ustanovení § 421a OZ. I když nevznikne povinnost k náhradě škody, je možné v případech zvláštního zřetele hodných poskytnout poškozenému příspěvek podle ustanovení § 78 odst. 2 ZPZ.

5.1.4 Transplantace

Obecné zásady a podmínky provádění odběru orgánů a tkání od žijících dárců pro účely transplantací stanoví v zájmu ochrany života a zdraví osob Úmluva o biomedicině v čl. 19 (obecné podmínky) a čl. 20 (podmínky u osob neschopných dát souhlas), resp. čl. 21 (zákaz finančního prospěchu). S účinností od 1. září 2002 je tato problematika dříve roztržštěná v řadě předpisů různé právní síly koncentrována také v novém transplantace komplexně pojednávajícím zákoně č. 285/2002 Sb. o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů (dále také jen transplantací zákon), na kterýžto zvláštní právní předpis odkazuje ustanovení § 26 odst. 1 ZPZ. Nejzávažnější porušování právních předpisů v této oblasti sankcionuje i trestní zákon, konkrétně jde o trestné činy neoprávněného odebrání tkáně či orgánu (§ 164 TZ), nedovoleného nakládání s tkáněmi a orgány (§ 165 TZ), odběru tkáně, orgánu a provedení transplantace za úplatu (§ 166 TZ) a nedovoleného nakládání s lidským embryem a lidským genomem (§ 167 TZ).

Transplantační zákon upravuje odběr a transplantaci (tj. proces směřující k zachování odebrané tkáně nebo orgánu a jejich implantaci příjemci – viz ustanovení § 2 písm. j) TranZ) tkání a orgánů od živých i mrtvých dárců. V obou případech dochází ke střetu zájmů mezi příjemcem (zájem na zlepšení jeho zdravotního stavu) a dárcem (zájem na ochraně jeho osobnosti). Rozdíl v předmětu ochrany v případě žijícího dárce (život a zdraví) a dárce mrtvého (mrtvé tělo, pieta) se promítá v odlišnosti režimů transplantace *inter vivos* a *ex mortuo*. S ohledem na význam takto dotčených zájmů na straně dárce vychází transplantační

zákon ze základního principu, že orgány a tkáně se mají odebírat, pokud je to možno, zemřelým osobám a nikoli živým.¹⁹⁰

Odběr tkáně či orgánu od žijícího dárce pro něj vždy znamená určitou újmu, která na rozdíl od léčebných zákroků nebyla způsobena v zájmu zlepšení zdravotního stavu dárce, ale jiné osoby (příjemce). K tomu, aby se tak závažný zásah do osobnosti fyzické osoby mohl uskutečnit, stanoví Úmluva o biomedicině i transplantační zákon řadu podmínek (pozitivních i negativních).

Mezi pozitivními podmínkami odběru právní předpisy jmenují níže uvedené. Za prvé, odebrat lze jen obnovitelnou tkáň nebo jeden z funkčních párových orgánů (§ 3 odst. 1 písm. d) TranZ). Za druhé, v době odběru není k dispozici vhodná tkáň nebo orgán od zemřelého dárce a neexistuje ani jiná léčebná metoda srovnatelného účinku (čl. 19 odst. 1 Úmluvy o biomedicině a § 3 odst. 1 písm. b) TranZ). Za třetí, odběr je prováděn výhradně v zájmu léčebného přínosu pro příjemce, nikoli například z důvodů vědeckých či studijních (čl. 19 odst. 1 Úmluvy o biomedicině a § 3 odst. 1 písm. a) TranZ).

A čtvrtou podmínkou je svobodný a informovaný souhlas dárce (způsobilého takový souhlas udělit) daný výslovně (vylučuje se možnost konkludentního souhlasu) a ve vztahu ke konkrétnímu příjemci (čl. 19 odst. 2 Úmluvy o biomedicině a § 3 odst. 1 písm. c) TranZ). Svoboda souhlasu zahrnuje možnost jej kdykoli odvolat, a to až do provedení nevratných úkonů, jejichž přerušování by znamenalo ohrožení zdraví nebo života dárce (§ 7 odst. 5 TranZ). Za informovaný je souhlas považován tehdy, když se dárci dostalo úplného poučení o účelu, povaze a důsledcích darování tkáně nebo orgánu a o možných rizicích s tím spojených, včetně rizik dlouhodobých. Transplantační zákon stanoví různou formu tohoto souhlasu podle toho, kdo je příjemcem. Je-li příjemcem ve vztahu k dárci osoba blízká (ve smyslu ustanovení § 116 OZ), postačuje prostá písemná forma (§ 3 odst. 2 písm. a) ve spojení s § 7 odst. 4 TranZ). Je-li příjemcem jiná osoba, vyžaduje transplantací zákon informovaný souhlas v písemné formě s notářsky (s účinností od 1.1.2010 s „úředně“ ověřeným podpisem dárce (§ 3 odst. 2 písm. b) bod 1. TranZ) a dále jako pátou podmínku požaduje vyslovení souhlasu s takovým darováním etickou komisí (§ 3 odst. 2 písm. b) bod 2. TranZ). Etická komise je nezávislá nejméně pětičlenná komise ustavená zdravotnickým zařízením provádějícím odběr tvořená lékaři, jedním klinickým psychologem a právníkem (podrobněji viz ustanovení § 5 TranZ).

Přestože jsou splněny všechny shora vyjmenované podmínky, bude odběr orgánu či tkáně vyloučen, nastane-li kterákoli z těchto situací (§ 3 odst. 3 TranZ). Provedení odběru je vyloučeno u dárce, který se nachází ve výkonu trestu odnětí svobody, vazbě či ochranné léčbě, vyjma případů, kdy příjemcem je jeho rodič, dítě, sourozenec nebo manžel. Další překážkou odběru je ohrožení života nebo zdraví jak u dárce, tak u příjemce. Pokud jde o dárce, záchrany života či zdraví jedné osoby nelze dosáhnout obětováním těchto hodnot u osoby druhé. Taková dispozice by byla neplatná (§ 39 OZ). Příjemce je touto záповědí chráněn zejména před přenosem nakažlivých chorob. Nicméně toto omezení neplatí, pokud riziko poškození zdraví příjemce je zanedbatelné ve srovnání se život zachraňující transplantací.

Zvláštní ustanovení právních předpisů chrání osoby nezletilé, osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům, osoby omezené ve způsobilosti k právním úkonům a osoby neschopné s ohledem na svůj momentální stav souhlas udělit. Úmluva o biomedicině odběry u osob neschopných dát souhlas zásadně zapovídá (čl. 20 odst. 1) a pouze jako výjimku je dovoluje v omezeném rozsahu a za omezených podmínek (čl. 20 odst. 2), které v podstatě

¹⁹⁰ Schelle, K. - Ostřížek, T. - Man, V.: *Darování a transplantace lidských tkání a orgánů*, Právní rádce, 2004, č. 1, s. 5

shodně vymezuje i transplantační zákon (§ 4 odst. 1 TranZ). Za prvé, těmto osobám může být odebrána jen obnovitelná tkáň a nikoli orgán (nejvýznamnější situací, na kterou dopadá formulace "obnovitelná tkáň" jsou v současné době transplantace kostní dřeně mezi sourozenci). Za druhé, není k dispozici žádný vhodný dárcce, který je schopen dát výslovný a konkrétní souhlas. Za třetí, darování představuje možnost záchranu života příjemce. Za čtvrté, příjemcem je sourozenec dárce. Za páté, souhlas s odběrem musí vyslovit jak zákonný zástupce dárce, tak etická komise. A konečně za šesté, dárcce nesmí s darováním projevit nesouhlas.

Tkáň či orgán je možno živému dárci odebrat jen ve prospěch jím určené osoby. Bude-li zjištěno, že této osobě odebíraná tkáň či orgán být implantovány nemohou, je třeba vyžádat si ještě před provedením odběru souhlas dárce s užitím této tkáně či orgánu pro jinou osobu (§ 8 odst. 2 TranZ). Zákon však výslovně neřeší situaci, kdy k nemožnosti transplantace dojde až po odběru (například z důvodů smrti potenciálního příjemce). V takovém případě je jistě právem dárce, aby vybral nového příjemce. Otázka je, jak řešit případy, kdy hrozí nebezpečí ztráty použitelnosti transplantátu, když doby pro provedení transplantace odebraného orgánu se pohybují v řádech hodin. Autor této práce se příkládání k dříve zastávanému názoru, že není-li možno získat stanovisko dárce včas, lze v souladu s principem prevence (§ 415 OZ) dovodit, že zdravotnické zařízení je povinno rozhodnout o transplantaci jinému vhodnému příjemci samo.¹⁹¹

Jinak je koncipována transplantace ex mortuo. Nestřetávají se tu dva rovnocenné zájmy na ochranu (záchranu) života nebo zdraví. Zájem na záchranu života či zdraví příjemce převažuje nad zájmem na nedotknutelnosti mrtvého těla, což je důvodem obrácené konstrukce souhlasu s odběrem než v případě odběru od živého dárce. K odběru není zapotřebí výslovného souhlasu, nýbrž postačí absence výslovného nesouhlasu (podrobněji viz níže).

Základní podmínkou provedení odběru od mrtvého dárce je náležitě zjištění smrti, kterou ustanovení § 2 písm. e) TranZ definuje jako nevratnou ztrátu funkce celého mozku, včetně mozkového kmene. Smrt se zjišťuje prokazováním nevratné zástavy krevního oběhu a nevratné ztráty funkce celého mozku v případech, kdy jsou funkce dýchání a krevního oběhu udržovány uměle (§ 10 odst. 3 TranZ). Podrobnosti ohledně prokazování smrti mozku stanoví příloha č. 2 transplantčního zákona. Smrt musí nezávisle na sobě zjistit dva odborně způsobilí lékaři, kteří nebudou provádět odběr, ani transplantaci, ani nejsou ošetřujícími lékaři příjemce. Odběr smí být proveden nejdříve po uplynutí nejméně dvou hodin od zjištění smrti. Výjimka se vztahuje na odběr těch tkání a orgánů, u nichž nastávají patologické změny zcela znemožňující transplantaci již po několika minutách po zástavě krevního oběhu.¹⁹² V takovém případě musí být dodrženy zvláštní předpoklady vymezené v ustanovení § 10 odst. 4 TranZ. Na druhé straně však nelze v případě objektivně prokázané smrti mozku uměle udržovat vegetativní život organismu degradující člověka na pouhý biopreparát.¹⁹³

Odběr od zemřelého dárce je nepřipustný z následujících příčin. Za prvé, je odběr nepřipustný, nebylo-li vyloučeno, že by zemřelý trpěl nemocí či stavem, které by mohly ohrozit zdraví nebo život příjemce. Za druhé, nelze-li zemřelého identifikovat. Za třetí, zemřelý prokazatelně vyslovil nesouhlas s posmrtným odběrem.

¹⁹¹ Švestka, J. - Jehlička, O. - Pavlík, P. - Plečický, V. – Knap, K.: *Ochrana osobnosti*, 3. vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 209 - 210

¹⁹² Knap, K. – Švestka, J.: *Ochrana osobnosti podle československého práva*, 2. vydání, Panorama, 1989, s. 188 - 189

¹⁹³ Knap, K. – Švestka, J. – Melichar, M.: *Některé aktuální problémy spojené s odebráním orgánů (tkání) a jejich transplantací*, Socialistická zákonnost, 1972, č. 10, s. 592 – 593

Zemřelý může být evidován v Národním registru osob nesouhlasících s posmrtným odběrem tkání a orgánů nebo může svůj nesouhlas pro případ své smrti vyjádřit ještě za svého života přímo ve zdravotnickém zařízení před ošetřujícím lékařem a jedním svědkem (což je zaznamenáno do jeho zdravotnické dokumentace). Posmrtnému odběru však nemohou zabránit osoby uvedené v ustanovení § 15 OZ, neboť ustanovení § 11 odst. 1 písm. a) ve spojení s § 16 TranZ, který je ve vztahu k ustanovení § 15 OZ normou speciální, respektuje jen výslovně projevenou vůli zemřelého člověka. Při její absenci je z důvodu upřednostnění možné záchrany lidského života či zdraví před zachováním piety (ačkoli i ta smí být dotčena jen v nezbytně nutné míře – srov. ustanovení § 14 TranZ) souhlas zemřelého presumován (§ 16 odst. 3 TranZ).

Jiná je situace u osob nezpůsobilých vyslovit nesouhlas s posmrtným odběrem (nezletilci, osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům, osoby omezené ve způsobilosti k právním úkonům). Tento projev vůle musí za ně učinit jejich zákonný zástupce, přičemž tak může učinit jak pro případ jejich smrti, tak (na rozdíl od případů výše uvedených) i po jejich úmrtí (§ 16 odst. 1 písm. c) TranZ).

Otázkou společnou odběřům od živého i mrtvého dárce je možnost úplatnosti takové dispozice. Přijetí odměny v jakékoli formě je nejen v rozporu s dobrými mravy, ale též s ustanovením § 21 Úmluvy o biomedicině („*Lidské tělo a jeho části nesmí být jako takové zdrojem finančního prospěchu.*“), s ustanovením § 26 odst. 9 ZPZ („*Použití částí těla pacienta a použití těla zemřelého nemůže být zdrojem finančního prospěchu nebo jiných výhod pro pacienta zemřelého za jeho života nebo fyzických nebo právnických osob po jeho úmrtí...*“) a ustanovením § 28 odst. 1 TranZ („*Lidské tělo a jeho části nesmějí být jako takové zdrojem finančního prospěchu nebo jiných výhod.*“). Toto pravidlo však nesmí být rozšiřováno na jakékoli plnění, které je dárci v souvislosti s odběrem poskytnuto, neboť by nebylo spravedlivé, aby pozice dárce (který zásah do své tělesné integrity připustil ze solidarity) byla horší než pozice fyzické osoby, do jejíž tělesné integrity bylo zasaženo neoprávněně. Z toho se dovozuje, že i dárce má nárok na náhradu škody (náklady léčeni, ztráta na výdělku) i případné nemajetkové újmy (bolesti a ztížení společenského uplatnění).¹⁹⁴

Zdravotnická zařízení mají dále povinnost, ať jde o transplantace inter vivos nebo ex mortuo, zachovávat anonymitu mezi dárci a příjemci (§ 20 odst. 1 TranZ).

5.1.5 Odběr krve

Podobnou povahu jako transplantace inter vivos má odběr krve určené k provádění transfuze (tzv. alogenní odběr), neboť dárce dobrovolně podstupuje zásah do své tělesné integrity v zájmu dosažení zdravotního prospěchu třetích osob, jimž je krev určena (operované osoby, lidé trpící leukémií, hemofilici atd.). Od této situace je potřeba lišit tzv. autologní odběr, kterým je odběr krve nebo jejích složek odebraných jedné osobě a určené výhradně pro následnou transfuzi téže osobě. Předmětem této práce jsou toliko odběry alogenní.

Jednotlivé odběry se mohou lišit podle spektra odebíraných látek. Nejčastější je „odběr plné krve“, tedy krve se všemi jejími složkami. Vedle toho se provádí (zpravidla pomocí speciálních přístrojů – tzv. separátorů) také odběry jenom některých složek krve: odběr plazmy a odběr krevních destiček. Tato metoda je označována jako aferéza.

Odběry krve jsou upraveny v ustanovení § 26 odst. 2 ZPZ a dále ve vyhlášce Ministerstva zdravotnictví č. 143/2008 Sb., o lidské krvi (zejm. ustanovení § 4 a dále příloha

¹⁹⁴ Knap, K. – Švestka, J. – Melichar, M.: *Některé aktuální problémy spojené s odebíráním orgánů (tkání) a jejich transplantací*, Socialistická zákonnost, 1972, č. 10, s. 590

č. 1 bod 6., příloha č. 2 a 3). Zákon o péči o zdraví lidu stanoví pro odběry tři základní podmínky. Za prvé, odběr nesmí ohrožovat zdravotní stav dárce. Za druhé, odběr musí být proveden takovým způsobem, který neohrozí zdraví jiného člověka. A za třetí, s odběrem musí vyslovit souhlas dárce.

Odběr nesmí ohrozit zdravotní stav dárce, proto je stanovena celá řada kritérií, jimž musí potenciální dárce vyhovovat. Nejnižší a nejvyšší věk dárce (18 - 65 let; poté již výjimečně a jen s výslovným souhlasem lékaře), minimální hmotnost dárce (50 kg), povinné vyšetření dárce (které zahrnuje jak základní laboratorní vyšetření krve [například krevní obraz], tak vyšetření dárce lékařem [teplota, krevní tlak, ...]), maximální množství krve, které lze odebrat při jednom odběru (450 ml), minimální časový odstup jednotlivých odběrů (u plně krve je to minimálně osm týdnů a celkem je za dvanáct měsíců přípustné provedení nejvýše pěti odběrů u muže a čtyř u žen) atd.

Odběr musí být rovněž proveden tak, aby byla zajištěna ochrana zdraví potenciálního příjemce, čemuž slouží řada opatření: rozbor předchozích onemocnění dárce (anamnéza, předodběrový dotazník vylučující dárce v případě existence některého rizikového faktoru [prodělání některé z krví přenosných nemocí v krátké době před odběrem, užívání nitrožilních drog, prostituce, delší pobyt v tropických zemích]) a následné vyšetření krve z hlediska nakažení nejčastějšími krví přenosnými chorobami (AIDS, žloutenka typu B a C, syfilis).

Dárce musí udělit k odběru informovaný souhlas. Před odběrem potenciální dárce absolvuje rozhovor, při kterém je dárce poučen o postupu odběru a dalších skutečnostech důležitých z hlediska darování krve (vymezených v části A přílohy č. 2 vyhlášky o krvi) a při kterém je vyhodnoceno, zda je z výše uvedených hledisek způsobilý k odběru. Zároveň dárce poskytne své identifikační údaje a informace ze své anamnézy relevantní pro vyloučení zdravotních rizik jak pro sebe, tak pro případného příjemce krve. Záznam tohoto rozhovoru (obvykle ve formě dotazníku) obsahuje mimo jiné i prohlášení pacienta, že dává informovaný souhlas s provedením odběru a s laboratorním vyšetřením odebrané krve.

Právní předpisy upravují také postupy, které mají dárce s odběrem spojené nevýhody kompenzovat, resp. dárce k odběru krve motivovat. Zákoník práce v ustanovení § 203 odst. 2 písm. d) řadí činnost dárce při odběru krve a aferéze mezi překážky v práci na straně zaměstnance jako jiný úkon v obecném zájmu, na kterou je mu poskytováno pracovní volno s náhradou mzdy. Dárce má dále právo i na občerstvení po odběru, na uplatnění odpočtu z daňového základu (ve výši 2 000 Kč za jeden bezpříspěvkový odběr – viz ustanovení § 15 odst. 1 zákona č. 586/1992 Sb., o daních z příjmů).

5.1.6 Umělé oplodnění (asistovaná reprodukce)

Zákon o péči o zdraví lidu definuje asistovanou reprodukci jako souhrn postupů a metod, při nichž dochází k manipulaci se zárodečnými buňkami nebo s embryi, včetně jejich uchovávání, a to za účelem léčby neplodnosti ženy nebo muže (§ 27d odst. 1). Asistovaná reprodukce probíhá ve dvou fázích, a to odběr zárodečných buněk a vlastní umělé oplodnění ženy. Existují dvě formy umělého oplodnění. První je umělá (artificiální) inseminace, která se podle toho, zda se použilo sperma manžela nebo dárce liší na homologní či heterologní. Druhou je oplození vajíčka spermií mimo tělo ženy a přenos embrya do pohlavních orgánů ženy.

Zákon stanovuje podmínky pro dárce i příjemce. Dárce vajíčka pro účely asistované reprodukce může být žena ve věku od 18 do 35 let. Darovat spermie může muž ve věku od 18 do 40 let. Dárce je povinen za účelem zjištění zdravotní způsobilosti k asistované reprodukci se podrobit potřebným vyšetřením, včetně genetických. Příjemkyní může být žena v plodném věku, jestliže provedení asistované reprodukce nebrání její zdravotní stav. Zákon zároveň

zakazuje použít k oplodnění vajíčka ženy (ať už dárkyně nebo příjemkyně) spermiie muže, který je s touto ženou v předepsaném blízkém příbuzenském poměru (tj. příbuzný v řadě přímé, sourozenec, strýc, bratranec nebo dítě bratrance či sestřenice ženy). Další podmínkou je plná způsobilost k právním úkonům, když zbavení i omezení ve způsobilosti k právním úkonům vylučuje takovou osobu jako dárce i jako příjemce. Konečně dárce i příjemce musí být před provedením zákroku lékařem poučen o povaze těchto výkonů, možných zdravotních rizicích a o všech okolnostech souvisejících s asistovanou reprodukcí. Výkony asistované reprodukce lze provést až po vyslovení informovaného souhlasu osobou, které mají být tyto výkony provedeny.

Asistovanou reprodukci lze provést na základě písemné žádosti ženy a muže, kteří tuto léčbu hodlají společně podstoupit, jestliže je ze zdravotních důvodů málo pravděpodobné nebo zcela vyloučené, aby žena otěhotněla přirozeným způsobem, nebo jestliže existuje prokazatelné riziko přenosu geneticky podmíněných nemocí nebo vad. Žádost obsahuje souhlas muže s provedením umělého oplodnění ženy. Souhlas muže není jen formální podmínkou zákroku, nýbrž má i závažné konsekvence v rovině rodinného práva. Zakládá totiž domněnku otcovství takového muže k dítěti narozeného prostřednictvím asistované reprodukce podle ustanovení § 54 odst. 3 ZoR.

Při asistované reprodukci smí být u jedné příjemkyně oplozeno jen tolik vajíček a přeneseno do pohlavních orgánů příjemkyně jen tolik embryí, kolik je podle současného stavu lékařské vědy zapotřebí k pravděpodobně úspěšnému navození těhotenství. Pokud při umělém oplodnění příjemkyně nebyla použita všechna embrya vytvořená ve prospěch neplodného páru, lze je uchovat a použít pouze pro další léčbu neplodnosti tohoto páru, ledaže neplodný pár prohlásí, že embrya nehodlá použít pro další umělé oplodnění a vysloví souhlas s použitím nadbytečného embrya k umělému oplodnění jiné ženy nebo souhlas se získáváním embryonálních kmenových buněk z nadbytečného embrya k výzkumu podle ustanovení § 8 a 9 zákona č. 227/2006 Sb., o výzkumu na lidských embryonálních kmenových buňkách.

Zdravotnické zařízení je povinno postupovat při odběru a uchovávání zárodečných buněk s náležitou péčí, neboť došlo-li by v důsledku postupu non lege artis ke znehodnocení nebo zničení zárodečných buněk darovaných manželem pro účely umělého oplodnění manželky, jedná se o zásah objektivně způsobilý neoprávněně zasáhnout do osobnostních práv manželů.¹⁹⁵

Jak Úmluva o biomedicině (čl. 14), tak zákon o péči o zdraví lidu (§ 27g odst. 1) zakazuje využít postupů asistované reprodukce pro účely volby pohlaví budoucího dítěte s výjimkou případů, kdy použitím postupů asistované reprodukce lze předejít vážným geneticky podmíněným nemocem s vazbou na pohlaví.

Rovněž na dárce zárodečných buněk (obdobně jako na dárce tkání a orgánů) se vztahuje zákaz finanční i jakékoli jiné náhrady (viz čl. 21 Úmluvy a § 27e odst. 8 ZPZ). Tento zákaz ovšem nevylučuje náhradu účelně vynaložených nákladů s darováním spojených (ušlá mzda, cestovné, etc.).

Zdravotnické zařízení, ve kterém se asistovaná reprodukce provádí, je povinno zajistit zachování anonymity dárce a neplodného páru a anonymity dárce a dítěte narozeného z asistované reprodukce. Na druhou stranu má ovšem žena i muž z neplodného páru (před započítáním umělého oplodnění) nebo zákonný zástupce dítěte narozeného z asistované reprodukce či zletilá osoba narozená z asistované reprodukce právo na informaci o zjištěních, která mají přímý vliv na vývoj zdravotního stavu dítěte nebo osoby narozené z asistované reprodukce, zejména pak o zjištěných genetických vlohách nebo dispozicích.

¹⁹⁵ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.6.2006, sp. zn.: 30 Cdo 2914/2005

Jelikož při umělém oplodnění dochází k situaci, kdy jedna nebo dokonce obě zárodečné buňky byly získány od dárců, je nezbytné zabývat se otázkou kdo je v takovém případě de iure považován za rodiče dítěte. Zákon o rodině dává před biologickými (genetickými) rodiči jednoznačně přednost ženě podstupující umělé oplodnění a jejímu partnerovi. Pro určení mateřství platí jasné pravidlo obsažené v ustanovení § 50a ZoR: „Matkou dítěte je žena, která dítě porodila.“ Je-li dítě počato umělým oplodněním ženy z asistované reprodukce, považuje se za otce muž, který dal k umělému oplodnění ženy souhlas, pokud by se neprokázalo, že žena otěhotněla jinak (§ 54 odst. 3 ZoR).

S problematikou asistované reprodukce souvisejí ještě dvě kontroverzní témata. První, zda je možné (při splnění všech ostatních podmínek) uskutečnit tento zákrok také u osamělé ženy. Výše citované ustanovení § 27d odst. 3 ZPZ váže provedení asistované reprodukce na žádost muže a ženy, což by svědčilo tomu, že nikoli. Nabízí se ovšem výklad, že touto formulací má být jenom zdůrazněno, že žena nemůže tento zákrok podstoupit bez souhlasu partnera, s nímž se o otěhotnění neúspěšně pokoušela a s nímž chce léčbu podstoupit, a nikoli že má být možnost umělého oplodnění odepřena osamocené ženě. Přestože není pochyb o tom, že pro zdravý vývoj dítěte je nejlepší fungující tzv. úplná rodina (tj. oba rodiče), nelze vzhledem k patologickým jevům, které v současnosti tuto společenskou jednotku postihují (jako je domácí násilí, pohlavní zneužívání dětí, vysoká rozvodovost a s rozvody spojená psychická traumata dětí atd.), přijmout argumentaci, že oba rodiče v okamžiku provedení umělého oplodnění jsou zárukou lepší péče o dítě (zvláště v situaci, kdy jim žádný právní předpis nebrání se kdykoli rozvést [pomineme-li výjimečné ustanovení § 24 odst. 2 ZoR]). Jestliže je navíc možné, aby osamělá žena dítě adoptovala a vychovávala (aniž by to vzbuzovalo obavy o jeho řádný vývoj), bylo by nutné vnímat odepření provedení tohoto lékařského zákroku (jsou-li na straně osamělé ženy dány zdravotní důvody) jako diskriminaci, která by byla tím závažnější, že těhotenství a mateřství má mimořádný význam pro rozvoj a realizaci osobnosti každé ženy.

Druhým kontroverzním tématem je tzv. surogační (náhradní) mateřství. Jde o označení případu, kdy se žena zaváže, že se nechá uměle oplodnit, odnese dítě a po porodu ho odevzdá objednatelskému (zpravidla neplodnému) páru. I když by taková dohoda byla pro rozpor s dobrými mravy neplatná (§ 39 OZ), nelze zabránit tomu, aby k takovým případům v praxi docházelo (navíc žádný zákon to výslovně nezakazuje). Vzhledem k nemožnosti soudního vynucení smluvních závazků je však třeba notná dávka vzájemné důvěry. Za matku je v souladu s § 50a ZoR považována surogační matka a neplodný pár ji nemůže nijak přinutit, aby dítě vydala, ale rovněž surogační matka nemá žádné právní prostředky, kterými by objednatelský pár přiměla, aby dítě převzal. Jinak je patrně nejschůdnějším řešením, že muž z objednatelského páru bude souhlasným prohlášením svým a surogační matky určen jako otec dítěte (§ 52 odst. 1 ZoR), není-li tato vdaná (pak by se uplatnila první domněnka otcovství - § 51 ZoR) a žena z objednatelského páru následně dítě adoptuje. Legalizaci tohoto jevu (i kdyby byla vyloučena odměna pro surogační matku) je třeba pro jeho nemravnost odmítnout, stejně jako každou jinou degradaci lidské bytosti (resp. jejího těla) na pouhý nástroj, prostředek k dosažení cíle jiného subjektu (Haderka hovoří o „vypůjčení nebo pronajmutí dělohy“).¹⁹⁶ Právní předpis by navíc musel k zajištění potřebné právní jistoty například uložit rodičce povinnost dítě odevzdat objednatelskému páru, což je s ohledem na význam a nedotknutelnost vztahu matka – dítě zcela nepřijatelné.¹⁹⁷ V neposlední řadě Haderka varuje ještě před jedním nebezpečím: „Vtírá se myšlenka, zda k dolce vita nebude

¹⁹⁶ Haderka, J.: *Surogační mateřství*, Právní obzor, 1986, č. 10, s. 931 – 932

¹⁹⁷ Haderka, J.: *Surogační mateřství*, Právní obzor, 1986, č. 10, s. 933

brzy patřit i to, aby si žena – třebaže fertilní – pronajala náhradnici, která jí odstraní nepohodlí spojené s těhotenstvím a zajistí nevytrhování z života v prominentním společenském prostředí.¹⁹⁸

5.1.7 Umělé přerušení těhotenství

Umělé přerušení těhotenství (přesnější by bylo umělé ukončení těhotenství) je závažným zásahem jednak do tělesné integrity těhotné ženy (pro kterou může být spojeno s určitými zdravotními riziky například následky v podobě komplikací při dalších porodech), jednak do osobnosti nascitura, jehož zbavuje života.

Při umělém přerušení těhotenství dochází ke kolizi zájmů těhotné ženy (často nejen zdravotních, ale i sociálních, ...) se zájmem nenarozeného dítěte. Současná právní úprava sice uznává právo těhotné ženy rozhodnout o svém těhotenství (§ 163 TZ), v zájmu ochrany nenarozeného dítěte však pro jiné osoby stanovuje přesné podmínky, za kterých smí být těhotenství uměle přerušeno, přičemž jejich porušení je kriminalizováno. Nerozhodné přitom je, zda šlo o samotné umělé přerušení těhotenství (§ 159 TZ) - byť i se souhlasem těhotné ženy (§ 160 TZ) – nebo jen o pomoc (§ 161 TZ) či svádění (§ 162 TZ) k takovému jednání. Zákon o péči o zdraví lidu v ustanovení § 27a odst. 3 odkazuje na zvláštní zákon, jímž je zákon ČNR č. 66/1986 Sb., o umělém přerušení těhotenství. Podmínky stanovené tímto zvláštním zákonem dále rozvíjí prováděcí vyhláška (vyhláška Ministerstva zdravotnictví ČSR č. 75/1986 Sb.).

Právní předpisy rozlišují dvě různé situace, a to v závislosti na tom, zda pro provedení umělého přerušení těhotenství hovoří vyjmenované zdravotní důvody či nikoli. Základní zásadou (vycházející z přesvědčení, že je osobnostním právem ženy rozhodnout o svém těhotenství) je, že se ženě na její písemnou žádost (kterou nemusí nikterak odůvodňovat) přerušit těhotenství při splnění dvou podmínek. Doba těhotenství nesmí nepřesahovat dvanáct týdnů. Jedná se ovšem o lhůtu pro provedení zákroku, nikoli k podání žádosti. A dále nesmí lékařskému zákroku na straně těhotné ženy bránit žádné zdravotní důvody (kontraindikace). Prováděcí vyhláška vymezuje dvě kontraindikace (viz ustanovení § 1). Za prvé, nesmí zdravotní stav ženy podstatně zvyšovat zdravotní riziko spojené s umělým přerušením těhotenství (zejména zánětlivá onemocnění). Za druhé, žena nesměla umělé přerušit těhotenství prodělat v posledních šesti měsících. Z této druhé kontraindikace jsou ale připuštěny tři výjimky, a to že žena alespoň dvakrát rodila nebo žena dovršila 35 let věku nebo je důvodné podezření, že žena otěhotněla v důsledku trestné činnosti, která vůči ní byla spáchána.

Zvláštním případem, v němž lze ženě uměle přerušit těhotenství, je situace, kdy (v důsledku v příloze vyhlášky č. 75/1986 Sb. taxativně stanoveného onemocnění) je ohrožen život nebo zdraví těhotné ženy nebo zdravý vývoj plodu nebo že dochází ke geneticky vadnému vývoji plodu. I v tomto případě je samozřejmě třeba souhlasu dotčené ženy a přerušit je možné realizovat do doby dvanáctého týdne těhotenství. Výjimky stanoví prováděcí vyhláška. Svědčí-li pro umělé přerušit těhotenství genetické důvody, lze uměle přerušit těhotenství nejpozději do dosažení čtyřadvaceti týdnů těhotenství (§ 2 odst. 2 prováděcí vyhlášky jde ovšem nad zákonný rámec). Dále lze těhotenství uměle přerušit po uplynutí dvanácti týdnů těhotenství (aniž by byla stanovena jiná maximální hranice), jestliže je ohrožen život ženy nebo jestliže plod není schopen života nebo jestliže je prokázáno těžké poškození plodu (§ 2 odst. 1 prováděcí vyhlášky). Souhlas ženy je svobodný, a žena tedy může až do začátku výkonu umělého přerušit těhotenství vzít svou žádost nebo souhlas zpět.

¹⁹⁸ Haderka, J.: *Surogační mateřství*, Právní obzor, 1986, č. 10, s. 923

Pokud jde o osoby nezpůsobilé k právním úkonům, zákon č. 66/1986 Sb. se výslovně věnuje jen osobám nezletilým (přesněji mladším 18 let – viz § 6) a rozděluje je do dvou kategorií. Do první spadají osoby mladší 16 let, kterým lze těhotenství přerušit jen se souhlasem jejich zákonného zástupce (resp. toho, komu byly svěřeny do péče), což nelze chápat tak, že by vůle těhotné ženy mohla být pro její nízký věk ignorována a že by zákrok bylo možno provést na základě souhlasu zákonného zástupce proti její vůli. Zákonným zástupcem jsou oba rodičové a oba by měli vyslovit souhlas. Komplikovaná situace může nastat, jestliže jeden z nich souhlas odepře. Byl-li by v důsledku těhotenství ohrožen život nebo zdraví těhotné ženy, bylo by možno uvažovat o aplikaci ustanovení § 23 odst. 3 ZPZ. Na řešení takové situace v ostatních případech (tj. při žádosti o umělé přerušování těhotenství bez zdravotních důvodů) však zákon vůbec nepamatuje.

Druhá kategorie zahrnuje osoby ve věku od 16 do 18 let, které mohou podat žádost o přerušování těhotenství samostatně (nevyžaduje se souhlas zákonného zástupce). Zdravotnické zařízení je pouze po provedení zákroku povinno o tom zákonného zástupce vhodným způsobem ústně nebo písemným oznámením do vlastních rukou uvědomit.

Jedná-li se o osoby zbavené způsobilosti k právním úkonům, osoby omezené ve způsobilosti k právním úkonům nebo osoby, které činí právní úkon v duševní poruše, zákon č. 66/1986 Sb. neobsahuje žádné speciální ustanovení, a je proto potřeba vycházet z obecných ustanovení Úmluvy o biomedicíně (čl. 6), zákona č. 40/1964 Sb., občanského zákoníku (§ 10 a 38 odst. 2) a zákona č. 20/1966 Sb., o péči o zdraví lidu (§ 23).

5.1.8 Eutanazie

Eutanazie (slovo řeckého původu, doslova překládané jako „dobrá smrt“) je označením jednání (komisivního i omisivního), jehož cílem je soucitem s trpícím motivované úmyslné zkrácení, resp. ukončení života nemocného. Eutanazii lze klasifikovat podle řady kritérií. Nejčastější je členění na eutanazii aktivní a pasivní. Aktivní eutanazii se rozumí způsobení smrti konáním (například aplikací letální dávky analgetik). U některých autorů¹⁹⁹ je možné se setkat ještě s rozdělením aktivní eutanazie na přímou (konání, jehož účelem je usmrtit) a nepřímou (konání, jehož účelem je zmírnit bolest, přičemž známým vedlejším účinkem je i zkrácení života). Autor této práce je přesvědčen, že nepřímou eutanazii nelze za eutanazii považovat vůbec. Při pasivní eutanazii přivodí druhá osoba nemocnému smrt opomenutím (například nenasazením potřebných léčebných prostředků lékařem).

Od eutanazie je třeba (jak bylo naznačeno) odlišovat jí podobné postupy lege artis (některými autory za eutanazii považované). Autor práce se domnívá, že důvod různého hodnocení obou jednání musí být hledán ve smyslu práce lékaře. Tím je prospěch a blaho pacienta, které spočívá v první řadě v záchraně jeho života a teprve tehdy, kdy podle soudobých poznatků medicíny již život nemocného zachránit nelze, dochází tváří v tvář neodvratitelnosti smrti, v terminální fázi choroby k posunu poslání lékařské péče od záchraně života ke zmírňování bolesti a utrpení a zachování důstojnosti procesu umírání.²⁰⁰

Za těchto podmínek proto není možno za (pasivní) eutanazii pokládat upuštění od nejnovějších a intenzivních léčebných metod či náročných (jak pro lékaře, tak pacienta) operačních a vůbec invazivních zákroků, které stejně nejsou s to průběh choroby zvrátit, nýbrž kvůli nepatrnému prodloužení života pacienta neúnosně zatěžují a vysilují. I Etický

¹⁹⁹ Jahnsová, A. – Kuča, R.: *Nad právními otázkami euthanasie u nás i ve světě*, Právní rozhledy, 1997, č. 7, s. 356

²⁰⁰ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 265

kodeks České lékařské komory v souvislosti s péčí o umírající stanoví, že cílem lékařova jednání není prodlužovat život za každou cenu. V takové situaci je naopak – vzhledem k popsanému smyslu lékařské práce – správným postupem zůstat jen u základní léčby s položením důrazu na tlumení bolesti a celkové zklidnění nemocného před koncem jeho života. Právě tak nelze jako (aktivní) eutanazii chápat zvyšování dávek analgetik, byť za cenu zkrácení života pacienta.²⁰¹ Protože se tělo na lék adaptuje, je k dosažení účinného tlumení bolesti zvyšování dávky nezbytné, přibližuje se tím ale množství života nebezpečnému. Jak je ovšem patrné, toto jednání nemá směřovat k uspíšení smrti. To není jeho záměrem, ale jen vedlejším produktem při dosahování hlavního cíle (vyplývajícího i z lékařské etiky) – tlumení bolestí trpícího.

Osoba provádějící eutanazii jedná ve vztahu ke způsobení smrti v úmyslu přímém (s cílem usmrtit), zatímco v případě zmiňovaných postupů *lege artis* jedná v úmyslu nepřímém (smrt způsobit nechce – cílem je tlumení bolesti – ale je pro případ, že se tak stane, s takovým výsledkem srozuměná). Myslím, že nejvýstižněji postihl tyto rozdíly A. Slabý svými pojmy pomoc k smrti (pro eutanazii) a pomoc při umírání (pro jednání, která eutanazií nejsou).

Protože žádný právní předpis neobsahuje ani pojem eutanazie ani institut usmrcení na žádost či ze soucitu, je odpověď na otázku, zda je českým právním řádem aprobovaná nebo reprobovaná, třeba hledat v řadě obecnějších souvisejících ustanovení práva ústavního, trestního a občanského.

Dvě významná ustanovení, kterými argumentují příznivci eutanazie, jsou obsažena v Listině základních práv a svobod (čl. 6 a 10). Prvním je ustanovení čl. 10 odst. 1 o právu na zachování lidské důstojnosti, pod které by bylo možné subsumovat právo na důstojné umírání. Za druhé jde o výjimku z ustanovení čl. 6 odst. 1 a 2 (právo na život a zákaz usmrcení jiné osoby) - ustanovení čl. 6 odst. 4, podle něhož není porušením práva na život usmrcení fyzické osoby v souvislosti s jednáním, které není podle zákona trestné. Trestní zákon uvádí jako jednu z okolností vylučujících protiprávnost také svolení poškozeného (§ 30 TZ). Trestný čin dle citovaného ustanovení nespáchá ten, kdo jedná na základě svolení osoby, jejíž zájmy, o nichž tato osoba může bez omezení oprávněně rozhodovat, jsou činem dotčeny. S výjimkou případů svolení k lékařským zákrokům, které jsou v době činu v souladu s právním řádem a poznatky lékařské vědy a praxe, nelze za takové svolení považovat souhlas k ublížení na zdraví nebo usmrcení. Text uvedeného ustanovení se svázáním termínů „ublížení na zdraví nebo usmrcení“ zdá implicitně připouštět i možnost uzákonění eutanazie. Tento závěr je ovšem podle autora práce mylný. Tím, co svědčí názoru, že takovou konstrukci nelze přijmout, je nezcizitelnost lidských práv (čl. 1 LZPS), která vylučuje dispozici s ním (převod práva, vzdání se práva, svolení k usmrcení jinou osobou [o sebevraždě viz níže]).²⁰²

Eutanazie může naplňovat znaky skutkových podstat více trestných činů. Aktivní eutanazie by byla patrně kvalifikována jako vražda (§ 140 TZ). Nový trestní zákon (č. 40/2009 Sb.) zavedl novou (ve vztahu k vraždě privilegovanou) skutkovou podstatu trestného činu zabití (§ 141 TZ), která spočívá v tom, že pachatel jiného úmyslně usmrtí v silném rozrušení ze strachu, úleku, zmatku nebo jiného omluvitelného hnutí myslí anebo v důsledku předchozího zavrženíhodného jednání poškozeného. Pod jiné omluvitelné hnutí myslí by bylo možno subsumovat usmrcení ze soucitu. Existují rovněž další ustanovení, prostřednictvím

²⁰¹ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 265

²⁰² Pavlíček, V. a kol.: *Ústava a ústavní řád České republiky 2. díl: Práva a svobody*, 2. vydání, Linde Praha, 1999, s. 67; diferencovaný pohled na míru nezcizitelnosti jednotlivých lidských práv nabízí Boguszak, J.: *Diferenciace lidských práv*, Právník, 2000, č. 3, s. 254 - 256

kterých by mohly být specifické okolnosti takového zbavení života zohledněny. Za první, může soud snížit trest odnětí svobody pod dolní hranici trestní sazby (§ 58 TZ). Za druhé, nový trestní zákoník zavádí jako obecnou polehčující okolnost i tu skutečnost, že pachatel spáchal trestný čin mj. ze soucitu (§ 41 písm. b) TZ).

Pasivní eutanazie může naplňovat znaky trestného činu neposkytnutí pomoci (§ 150 TZ), u kterého trestní zákon rozlišuje, zda se ho dopustil laik (odst. 1) nebo lékař (odst. 2 – „ten, kdo je podle povahy svého zaměstnání povinen takovou pomoc poskytnout“). Lékař má na rozdíl od laika zvláštní povinnost konat (§ 112 TZ) vyplývající ze zákona (§ 55 odst. 2 písm. c) ZPZ – povinnost poskytnout osobám ohroženým na životě či zdraví potřebnou pomoc) a za porušení obecné povinnosti konat (uložené v ustanovení § 150 TZ) odpovídá jen tehdy, nevznikly-li opomenutím žádné následky na životě a zdraví, jinak je trestný podle ustanovení § 140, 141, 143, 145, 146, 147, nebo 148 TZ.²⁰³

S tematikou eutanazie úzce souvisí i trestný čin účast na sebevraždě (§ 144 TZ) spočívající v pohnutí či pomoci k sebevraždě. Tato jednání mají charakter účastenství (§ 24 odst. 1 písm. b) a c) TZ), protože ale sebevražda sama není trestným činem, musely být návod a pomoc k sebevraždě formulovány jako zvláštní skutková podstata.

Ochrana života je v občanském právu zakotvena v § 11 a následujících občanského zákoníku. Přestože všeobecné osobnostní právo v subjektivním smyslu má složku pozitivní (oprávnění osobnost užívat a jí disponovat) a negativní (oprávnění vzepřít se neoprávněnému zásahu do osobnosti), platí rovněž (jak bylo řečeno výše), že u některých dílčích hodnot osobnosti jsou z důvodů jejich významu i z hlediska veřejného zájmu stanoveny jisté meze dispozic s nimi. K takovým právům právo na život bezpochyby patří. Svolení k usmrcení jinou osobou by proto bylo pro rozpor s ustanovením § 39 OZ neplatné se všemi negativními důsledky pro toho, kdo by podle něj postupoval. Lze tedy uzavřít, že český právní řád eutanazii nepřipouští.

Naproti tomu existují státy, ve kterých je eutanazie (při dodržení určitých podmínek) beztrestná. Bohatě zkušenosti má Nizozemí, kde se judikatura v této věci utvářela už od 70. let 20. století. Trestní zákon sice usmrcení na žádost nelegalizoval, ale soudy využívaly ustanovení, která jim umožňovala (vzhledem k okolnostem spáchání trestného činu nebo jeho malé závažnosti) rozhodnout, že žádný trest není zapotřebí. Postupně se tak vykrystalizovalo pět požadavků, při jejichž splnění se lékař může být jist, že nebude stíhán: dobrovolná a trvalá žádost pacienta, úplná informovanost, nesnesitelné a beznadějně utrpení, absence jiné přijatelné alternativy, konzultace druhého lékaře. Tato praxe byla v roce 1993 doplněna ještě oznamovací povinností lékaře, který eutanazii provedl, zahrnutou do pohřebního zákona.²⁰⁴ V USA byla beztrestnost eutanazie garantována ve dvou státech (Ohiu a Iowě) ještě před druhou světovou válkou. K rozšíření této úpravy přispěla rozhodnou měrou judikatura opírající se o právní názor Nejvyššího soudu USA, že svoboda starat se o své zdraví a osobnost je chráněna právem na soukromí (jehož interpretací soudy některých států dospěly k závěru, že nevyčísitelně nemocný má právo odmítnout život udržující léčbu). Pod tímto vlivem přijaly

²⁰³ Novotný, O. – Dolenský, A. – Jelínek, J. – Vanduchová, M.: *Trestní právo hmotné I. Obecná část*, 3. vydání, Codex, 1997, s. 85 – 86; Novotný, O. – Dolenský, A. – Púry, F. – Rizman, S. – Teryngel, J. – Vokoun, R.: *Trestní právo hmotné II. Zvláštní část*, Codex, 1997, s. 130

²⁰⁴ Jahnsová, A. – Kuča, R.: *Nad právními otázkami euthanasie u nás i ve světě*, Právní rozhledy, 1997, č. 7, s. 358; Zerzánová, D.: *Právní a morální aspekty eutanazie*, Časopis pro právní vědu a praxi, 2000, č. 3, s. 376

jednotlivé státy zákony vymezující podmínky pasivní eutanazie a vývoj byl v roce 1985 završen přijetím zákona federálního.²⁰⁵

Základní argumenty uváděné na podporu požadavku legalizace eutanazie jsou dva: právo na zachování lidské důstojnosti a právo na život. Právo na zachování lidské důstojnosti zahrnuje také právo na důstojné umírání, na ochranu před bolestí a utrpením. Dochází tak vlastně ke střetu dvou významných hodnot – nedotknutelnosti života a jeho kvality.²⁰⁶

Při řešení tohoto rozporu se zastánci eutanazie opírají o široce interpretované právo na život. V jejich pojetí má každý dispoziční právo ke svému životu v maximálním rozsahu (tj. právo rozhodovat o svém životě i smrti jak vlastními skutky, tak projevy vůle vůči druhým, kteří ji musí respektovat). Právo na život je pouze právem a nelze ho vykládat jako povinnost žít. Proto také dochází k nevyhnutelnému závěru o nelogičnosti trestnosti pomoci k sebevraždě (§ 144 TZ), kterýžto trestný čin (spolu s trestným činem neposkytnutí pomoci [§ 150 TZ]) považují za znemožnění využití sebevrahova dispozičního práva k vlastnímu životu.²⁰⁷ Taková koncepce je ale v příkrém rozporu s již zmiňovaným čl. 1 LZPS, který jakoukoli dispozici vlastním životem (v zájmu ochrany této nejvyšší hodnoty i před sebou samým) zcela vylučuje.

Jak již bylo řečeno výše, klíčovou normu z tohoto pohledu obsahuje ustanovení čl. 1 ve spojení s čl. 6 odst. 1 LZPS, podle níž je právo na život právem nezczizitelným, resp. nezadatelným. Tato zásada znamená, že ho nikdo nemůže být zbaven ani zákonem, ani se ho nemůže zbavit sám tím, že by se ho vzdal ani jako jednatel, ani jako příslušník kolektivu.²⁰⁸ Jedná se tedy o takové právo, se kterým (stejně jako s ostatními základními právy a svobodami) ústavní zákon nepřipouští žádnou dispozici ani samotnou osobou tímto právem nadanou, aby tak zabezpečil jeho co nejdůslednější ochranu (případně i proti oprávněné osobě samé).

Jakkoli subjektivní právo obecně vzato zahrnuje též oprávnění právo nevykonávat, je třeba vzít v úvahu určitou specifickou práva na život i ve srovnání s ostatními základními právy a svobodami. U nich lze totiž rozlišovat mezi výkonem práva a právem samotným, naproti tomu u práva na život nikoli. Zatímco se tedy například fyzická osoba může dočasně vzdát výkonu práva na ochranu soukromí podle čl. 10 odst. 2 LZPS (akceptací zásahů do svého soukromí), aniž by tím byla dotčena podstata uvedeného práva a též možnost se jeho ochrany v budoucnu dovolávat, u práva na život se s takovou dualitou nesetkáváme a fyzická osoba se tak vždy fakticky vzdává samotného práva na život, které je ale nutno považovat ve výše naznačeném smyslu za nezczizitelné, a řečený právní úkon je tudíž pro rozpor se zákonem neplatný ve smyslu ustanovení § 39 OZ.

Evropský soud pro lidská práva, který se vyjadřoval k možnosti právně relevantního vzdání se práva na život, se ztotožnil se závěrem, že zakotvení práva na život v Úmluvě o ochraně lidských práv a základních svobod směřuje ke zdůraznění povinnosti státu k ochraně této hodnoty a nelze jej vykládat tak, že současně zahrnuje i oprávnění rozhodnout o vlastním

---

²⁰⁵ Jahnsová, A. – Kuča, R.: *Nad právními otázkami euthanasie u nás i ve světě*, Právní rozhledy, 1997, č. 7, s. 359; Fenyk, J.: *Stručné zamyšlení nad trestností usmrcení na žádost a z utrpenosti a v případě tzv. asistované sebevraždy (euthanasie)*, Trestní právo, 2004, č. 6, s. 4 - 11

²⁰⁶ Mitlöchner, M.: *Vybrané právní a etické problémy spojené s narozením těžce malformovaného jedince*, Zdravotnictví a právo, 2001, č. 2, s. 17

²⁰⁷ Mitlöchner, M.: *Euthanasie – náměty k diskuzi*, Zdravotnictví a právo, 2002, č. 11, s. 11 – 12

²⁰⁸ Pavlíček, V. a kol.: *Ústava a ústavní řád České republiky 2. díl: Práva a svobody*, 2. vydání, Linde Praha, 1999, s. 39

usmrcení.²⁰⁹ A dále Ústavní soud ve svém nálezu²¹⁰ konstatuje, že Úmluva o biomedicíně představuje komplementární ochranu základních práv a svobod a jejím prostřednictvím nesmí dojít k omezení práv a svobod z ostatních mezinárodních úmluv (tj. včetně práva na život v naznačeném smyslu).

Vedle této námitky týkající se argumentace právem na život, je možné zpochybnit též nezbytnost uzákonění eutanazie k zabezpečení práva na důstojné umírání. Diskuse o eutanazii mohou snadno vzbudit dojem, že existují jen dvě možnosti – eutanazie nebo bolestivá smrt – a tedy každý, kdo se proti eutanazii staví, bezcitně odsuzuje nemocné k utrpení. Tato představa je ale mylná. Je tu ještě třetí cesta: tlumení bolesti pomocí léků a vytváření podmínek pro důstojnou smrt (komplexní péče – zdravotní, psychologická i sociální). Haškovcová popisuje dva různé modely umírání: tradiční (v rodině, ale bez potřebné lékařské péče) a moderní (v nemocnicích, ale v relativní izolaci [hovoří o tzv. sociální smrti]). Řešením je kombinace pozitivního z obou modelů (tj. lidské blízkosti s odbornou péčí) příkladem čehož budiž hospic. Ani hospic však nelze chápat jako všelék a je nutné snažit se „zlidšřovat“ proces umírání v nemocnicích, aby nabyl opět svého původního charakteru sociálního aktu.²¹¹ Věřím, že dokáže-li nemocnice ve spolupráci s rodinou nabídnout nemocnému zmírnění bolesti, účast a psychickou podporu, pozbývá otázka eutanazie na své naléhavosti.

Proti zavedení tohoto institutu do našeho práva hovoří i nezanedbatelná rizika. Nikdy není možno zcela vyloučit chybnou diagnózu ani možnost objevení nového účinného léku či léčebné metody. Snad ještě závažnější je skutečnost, že pacient zpravidla není s to svou situaci objektivně zvážit (může trpět depresemi, strachem z budoucnosti, může si připadat bezcenný či opuštěný). Také rodina může být spíše než láskou k nemocnému motivována zájmem o dědictví, jehož nabytí by takto urychlila.

Uzákonění eutanazie by mohlo přispět k oslabování úcty k životu, neboť jak upozorňuje Zeržánová „právo mění svědomí společnosti“.²¹² Dalším nebezpečím, které při legalizaci eutanazie hrozí, je nebezpečí rezignace na komplexní řešení tohoto problému, které spočívá ve vytváření podmínek (zdravotních, psychologických a sociálních) pro důstojné umírání.

Ačkoliv je autor této práce přesvědčen, že připuštění eutanazie není ze zmíněných důvodů správné, domnívá se, že vzhledem k důrazu na autonomii člověka a k současnému směru vývoje lze předpokládat, že se i u nás posléze prosadí. O tomto trendu svědčí například již projednávání návrhu zákona o důstojné smrti senátorky Václavy Domšové (senátní tisk č. 303). Jednalo se o velmi stručný návrh zákona (celkem 19 paragrafů). Jeho koncepce byla velmi kontroverzní (možnost, aby pacient žádal o důstojnou smrt v době, kdy důvod k jejímu vyvolání neexistuje, kontrola dodržení postupů je následná, etc.). Zároveň návrh vykazoval zásadní vady (především podmínky pro připuštění eutanazie byly definovány prostřednictvím velmi neurčitých pojmů jako „beznadějný stav“, „stav trvalého utrpení“, „lékař musí nabýt přesvědčení, že vzhledem ke všem okolnostem neexistuje žádné jiné rozumné řešení situace pacienta“ a neobsahoval záruky před zneužitím tohoto institutu). Řečený návrh byl v září 2008 Senátem ČR v prvním čtení zamítnut.

²⁰⁹ rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ze dne 25.4.2002 (na základě stížnosti č. 2346/02) ve věci Diane Prettyová proti Spojenému království Velké Británie a Severního Irsku

²¹⁰ nález Ústavního soudu ze dne 20.8.2004, sp. zn.: III. ÚS 459/03

²¹¹ Haškovcová, H.: Práva pacientů. Komentované vydání, Praha – Havířov, 1996, s. 134 – 145

²¹² Zeržánová, D.: *Právní a morální aspekty eutanazie*, Časopis pro právní vědu a praxi, 2000, č. 3, s. 374

5.2 Osobní svoboda

Osobní svoboda je významnou hodnotou osobnosti fyzické osoby, čemuž nebrání skutečnost, že není obsažena ve výčtu § 11 OZ, neboť ten je (jak bylo vysvětleno výše) pouze demonstrativní.

Osobní svoboda je stav, kdy fyzická osoba má možnost činit o své osobě rozhodnutí a realizovat je, přičemž omezit ji v tom může jedině zákon.²¹³ Osobní svoboda má řadu forem: fyzická svoboda (čl. 8 LZPS), nedotknutelnost osoby (čl. 7 LZPS), domovní svoboda (čl. 12 LZPS), svoboda pohybu a pobytu (čl. 14 LZPS), svoboda myšlení, svědomí a náboženského vyznání (čl. 15 odst. 1 LZPS), svoboda vědeckého bádání a umělecké tvorby (čl. 15 odst. 2 LZPS), svoboda volby povolání (čl. 26 odst. 1 LZPS).

V této souvislosti je nutné věnovat zvláštní pozornost rovnosti lidí (čl. 1 a 3 LZPS). Některými autory je považována za samostatnou hodnotu lidské osobnosti (rovněž neuvedenou ve výčtu § 11 OZ) chráněnou všeobecným osobnostním právem.²¹⁴ Jiní ji naproti tomu pokládají za *conditio sine qua non* osobní svobody. Ochrana proti diskriminaci je pak dle jejich názoru fyzické osobě poskytována v rámci ochrany dílčího osobnostního práva na osobní svobodu.²¹⁵ Specifickou ochranu rovnosti v pracovněprávních vztazích zakotvuje zákoník práce (ustanovení § 16 a 17) ve spojení se zákonem č. 198/2009 Sb., antidiskriminačním zákonem.

Obsah práva na osobní svobodu (stejně jako obsah všeobecného osobnostního práva) má složku pozitivní i negativní. Pozitivní složka zahrnuje právo užívací a dispoziční. V případě osobní svobody je ale dispoziční oprávnění (pro zásadní význam hodnoty a v zájmu její ochrany i před samotnou oprávněnou fyzickou osobou) prakticky vyloučeno. Složka negativní je tvořena oprávněním vzepřít se jakémukoli zásahu do své svobody. I tato složka je ovšem z důvodů veřejných zájmů prolomena.

Nejzávažnější zásahy do osobní svobody umožňuje provést trestní řád v rámci trestního řízení. Jde o zadržení (§ 75 a 76 TŘ), vazbu (§ 67 a násl. TŘ), trest odnětí svobody (§ 320 a násl. TŘ a zákon č. 169/1999 Sb. o výkonu trestu odnětí svobody), ochranné léčení (§ 99 TZ, § 351 – 353 TŘ) a zabezpečovací detenci (§ 100 TZ, § 354 – 357 TŘ). Vzhledem k jejich závažnosti musí být zákonem stanovena přísná pravidla pro jejich realizaci. Jejich výkon nesmí (v souladu s čl. 7 odst. 2 LZPS) ponižovat lidskou důstojnost. Pokud se týká trestu odnětí svobody, prosazuje se zásada (v případech méně závažné trestné činnosti) dávat před trestem odnětí svobody přednost tzv. alternativním trestům. Ještě větší opatrnost je zapotřebí při užití zajišťovacích institutů zadržení a zejména vazby, neboť v těchto případech na rozdíl od trestu odnětí svobody jsou aplikovány vůči osobám, které nebyly pravomocně odsouzeny, a jest je tudíž nutno považovat (podle zásady *presumpce nevinny* – čl. 40 odst. 2 LZPS, § 2 odst. 2 TŘ) za nevinné. Na splnění všech podmínek zadržení musí dbát nejen orgány činné v trestním řízení (§ 75 a 76 odst. 1 TŘ), ale také fyzické osoby provádějící zadržení podle § 76 odst. 2 TŘ²¹⁶ (známé jsou případy protiprávního zadržování návštěvníků supermarketů pracovníky agentury zajišťující ostrahu). Přísné jsou i podmínky uložení a trvání vazby. Ustanovení o maximální délce vazby (§ 71 odst. 8 TŘ), o povinnosti orgánů činných v trestním řízení neustále přezkoumávat trvání podmínek vazby (§ 72 odst. 1 TŘ), o

²¹³ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 275

²¹⁴ Eliáš, J.: *Ochrana osobnosti v socialistickém občanském právu*, Právník, 1966, č. 3, s. 196

²¹⁵ Švestka, J. - Jehlička, O. - Pavlík, P. - Plecítý, V. – Knap, K.: *Ochrana osobnosti*, 3. vydání, Linde Praha a.s., 1996, s. 104

²¹⁶ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 15.7.2005, sp. zn.: 30 Cdo 2382/2004

povinnosti propustit obviněného z vazby nehrozí-li mu uložení nepodmíněného testu odnětí svobody (§ 72 odst. 2 písm. b) TŘ) nebo o možnostech náhrady vazby (§ 73 a 73a TŘ) mají zajistit, aby nikdo nebyl ve své osobní svobodě omezován více než kolik toho řádný průběh řízení nezbytně vyžaduje.

Naopak ochranu před zásahy do osobní svobody zajišťuje trestní zákon v hlavě druhé dílu prvním (§ 168 - 179 TZ), například omezování či zbavení osobní svobody, obchodování s lidmi, vydírání, porušování domovní svobody a dále v hlavě třetí (§ 185 – 193 TZ), například znásilnění, sexuální nátlak a pohlavní zneužití.

Omezením osobní svobody je také výkon rozhodnutí v civilním řízení prováděný vyklizením, při kterém je třeba z vyklizovaného objektu povinného a všechny, kteří se tam zdržují na základě práva povinného, vykázat (§ 341 odst. 1 písm. b) OSŘ).

Institutem soudního řízení civilního, trestního i správního, stejně jako řízení před správním orgánem sloužícím k zajištění přítomnosti účastníků řízení, resp. obviněného a svědků je předvedení (§ 52 OSŘ, § 90 a 98 TŘ, § 43 SŘS, § 60 SprŘ).

Další omezení obsahují zvláštní zákony z oblasti správního práva. Důležitým je převzetí péče fyzické osoby do ústavní zdravotnické nebo její držení v ústavní zdravotnické péči bez jejího souhlasu (§ 23 odst. 4 zákona č. 20/1966 Sb.), což musí být do 24 hodin oznámeno soudu, který o oprávněnosti tohoto umístění rozhodne do 7 dnů (čl. 8 odst. 6 LZPS, § 191a – 191g OSŘ).

Pro případ, že by nezákonným rozhodnutím státního orgánu, resp. orgánu územní samosprávy nebo jejich nesprávným úředním postupem došlo při výkonu státní, resp. veřejné moci ke způsobení škody nebo i nemateriální újmy, je stát nebo územně samosprávný celek absolutně objektivně odpovědný za tuto újmu a je povinen poskytnout dotčené fyzické osobě odpovídající náhradu, resp. satisfakci podle ustanovení zákona č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem (dále též jen jako „ZOŠ“). Podle výslovné dikce tohoto zákona se jeho režim vztahuje rovněž na případy porušení práva na osobní svobodu (§ 6a ZOŠ). Zákon vymezuje právo na náhradu škody způsobené rozhodnutím o vazbě (byla-li vazba vykonána), jestliže trestní stíhání bylo zastaveno, dotčená osoba byla obžaloby zproštěna nebo věc byla postoupena jinému orgánu (§ 9 ZOŠ). Na náhradu škody způsobené rozhodnutím o trestu má ten, na němž byl zcela nebo zčásti vykonán trest, jestliže v pozdějším řízení byl obžaloby zproštěn nebo bylo-li proti němu trestní stíhání zastaveno ze stejných důvodů, pro které soud v hlavním líčení rozhodne zprošťujícím rozsudkem, nebo jestliže byl odsouzen k mírnějšímu trestu, než který byl na něm vykonán na podkladě zrušeného rozsudku (§ 10 ZOŠ). Obdobně se postupuje v případě nezákonného rozhodnutí o ochranném opatření (§ 11 ZOŠ).

Dotčené osobě náleží náhrada vzniklé škody (ušlý zisk v prokázané výši, eventuálně ve výši 170,- Kč za den omezení svobody, náhrada nákladů vynaložených na zrušení nezákonného rozhodnutí nebo nápravu nesprávného úředního postupu) a dále zadostiučinění za nemajetkovou újmu, a to počínaje účinností zákona č. 160/2006 Sb. (tj. 27.4.2006), který vložil do zákona o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem ustanovení § 31a. V penězích se zadostiučinění poskytuje, jestliže se samotné konstatování porušení práva nejeví jako dostačující, a jeho výše se odvíjí od závažnosti vzniklé újmy a okolností, za nichž k nemajetkové újmě došlo. Spočívá-li nesprávný úřední postup v nepřiměřené délce řízení, je při rozhodování o výši zadostiučinění potřeba dále přihlídnout ke konkrétním okolnostem případu (celkové délce řízení, složitosti řízení, jednání poškozeného, kterým přispěl k průtahům v řízení, postupu orgánů veřejné moci během řízení a významu předmětu řízení pro poškozeného).

Promlčení tohoto nároku je upraveno v ustanovení § 32 a 33 ZOŠ. Nárok na náhradu nemajetkové újmy se promlčí za 6 měsíců ode dne, kdy se poškozený dozvěděl o vzniklé nemajetkové újmě, nejpozději však do deseti let ode dne, kdy nastala právní skutečnost, se kterou je vznik nemajetkové újmy spojen. Vznikla-li nemajetková újma nesprávným úředním postupem, neskončí promlčecí doba dříve než za 6 měsíců od skončení řízení, v němž k tomuto nesprávnému úřednímu postupu došlo (§ 32 odst. 3 ZOŠ). Nárok na náhradu škody způsobené rozhodnutím o vazbě, trestu nebo ochranném opatření se promlčí za dva roky ode dne, kdy nabylo právní moci zprošťující rozhodnutí, rozhodnutí, jímž bylo trestní řízení zastaveno, zrušující rozhodnutí, rozhodnutí, jímž byla věc postoupena jinému orgánu, nebo rozhodnutí odsuzující k mírnějšímu trestu (§ 33 ZOŠ). Byla-li způsobena škoda na zdraví, promlčuje se nárok k její náhradě ve tříleté subjektivní lhůtě (§ 32 odst. 1, 2 ZOŠ).

V rovině soukromého práva zakotvuje zákoník práce omezení zaměstnanců v podnikatelské činnosti (včetně účasti v orgánech právnických osob provozujících podnikatelskou činnost), resp. ve výtěžné činnosti shodné svým předmětem s činností zaměstnavatele (vyjma vědecké, pedagogické, publicistické, literární a umělecké činnosti), když ji váže na předchozí písemný souhlas zaměstnavatele (§ 304 ZPZ). Zaměstnanci správních úřadů a dalších stanovených institucí potřebují dokonce předchozí souhlas zaměstnavatele k jakémukoli podnikání (§ 303 odst. 4 ZP).

5.3 Občanská čest a lidská důstojnost

Občanská čest se od lidské důstojnosti liší tím, že zatímco čest je výrazem vážnosti, kterou si svými postoji a chováním konkrétní fyzická osoba vydobyla ve společnosti, a je tudíž u každého jiná, v důstojnosti jsou si všichni lidé rovni (čl. 1 LZPS), neboť jistý elementární respekt jim náleží již proto, že jde o lidské bytosti. Občanská čest pak bude závislá na postavení ve společnosti i na vykonávané profesi (například lékaře, právníka, obchodníka, novináře etc.), přičemž lze hovořit o speciální profesní cti. Ochrana osobnosti poskytovaná fyzickým osobám občanským zákoníkem není specifickou ochranou jen pro oblast občanskoprávních vztahů, jejíž aplikace by byla vyloučena, jde-li o působení fyzických osob v oblasti práva obchodního.²¹⁷

Stejně jako u ostatních dílčích osobnostních práv tvoří obsah práva na občanskou čest a lidskou důstojnost složka pozitivní (oprávnění hodnotu osobnosti užívat a disponovat jí) a negativní (oprávnění bránit se neoprávněným zásahům do cti a důstojnosti). Právo cti či důstojností disponovat je vzhledem k jejich povaze zásadně vyloučeno (nakládání s těmito hodnotami by bylo v rozporu s dobrými mravy - § 39 OZ), pročež se právo na čest a důstojnost realizuje oprávněním toto právo užívat a dále především prostřednictvím negativní složky.

Za neoprávněný zásah do cti nebo důstojnosti je možné pokládat jen takové jednání, které splňuje jisté podmínky. Za prvé musí být objektivně způsobilé přivodit imateriální újmu na osobnosti fyzické osoby (spočívající ve snížení vážnosti osoby ve společnosti nebo v ponížení její důstojnosti), přičemž je nerozhodné, zda újma nakonec skutečně vznikla. V případě urážky na cti je nezbytné, aby se takové jednání dostalo ve veřejnou známost, jinak (například u urážky mezi čtyřma očima) tuto způsobilost – třebaže je velmi difamující – zcela postrádá. Zásah musí dosahovat určité minimální intenzity, takže újma z něj hrozící (popřípadě vzniklá) překročila

²¹⁷ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.5.2006, sp. zn. 30 Cdo 1310/2005

takovou míru, již lze v demokratické společnosti tolerovat.²¹⁸ Pro posouzení určitého tvrzení jako difamačního není zapotřebí, aby tak bylo chápáno v celé společnosti, postačuje, že je tak vnímáno v té její části, která tvoří okolí dotčené fyzické osoby.²¹⁹ Právě tak není rozhodující, zda jsou dotčenou osobu schopni identifikovat průměrní čtenáři novin (resp. diváků televize či posluchači rozhlasu), postačuje, že se informace porušující právo na ochranu osobnosti dostanou prostřednictvím médií k takovým osobám, které jsou schopné dotčenou osobu identifikovat na základě svých jiných vědomostí (například o profesním nebo osobním okolí dotčeného).²²⁰ Může se rovněž stát, že určité tvrzení nabude difamační účinek až ve spojení se zvláštními poměry postižené osoby nebo přistoupením dalších okolností (například nepravdivé sdělení o narození potomka krátce po svatbě dotčené osoby).²²¹ Inspirativní je i závěr Spolkového ústavního soudu, podle kterého jestliže význačné tvrzení zraňuje osobnostní práva jiné osoby, požadavek na upuštění od dalšího šíření tohoto tvrzení v budoucnu (na rozdíl od odsouzení pro tvrzení učiněná v minulosti k trestu, náhradě škody nebo k odvolání daného tvrzení) není vyloučen pouze z toho důvodu, že dané tvrzení připouští také výkladovou variantu, která nezakládá porušení osobnostních práv.²²²

Za druhé jde o jednání protiprávní (tj. v rozporu s objektivním právem). Protiprávnost zásahu do osobnosti je objektivní kategorií, kterou je potřeba odlišovat od zavinění.²²³ Některá jednání ovšem, ačkoli zdání protiprávnosti budí, za protiprávní považovat nelze, protože k nim došlo za okolností vylučujících protiprávnost, jimiž jsou: svolení dotčené fyzické osoby, zákonná licence a výkon subjektivního práva, resp. plnění právní povinnosti jiným subjektem. Prokázat jejich existenci v konkrétním případě musí původce zásahu.²²⁴ Jak vyplývá z výše řečeného, svolení nebude jako okolnost vylučující protiprávnost zásahu do cti zásadně přicházet v úvahu. Praktické nebude ani uplatnění zákonných licencí, neboť hmotné substráty je možné použít jen přiměřeným způsobem a při respektování oprávněných zájmů fyzické osoby (což ospravedlnění zásahu do cti pomocí ustanovení o zákonných licencích vylučuje). Zbývá tedy jenom výkon práva, resp. plnění povinnosti. V rámci této kategorie je nutné rozlišit dvě skupiny případů: svobodu projevu (včetně práva na kritiku) a jiná práva a povinnosti (například podání trestního oznámení, svědectví, znaleckého posudku, činnost advokáta při hájení oprávněných zájmů klienta, vydání rozhodnutí soudy nebo jinými příslušnými orgány atd.).

Svoboda projevu (čl. 17 LZPS) je tak jako právo na zachování osobní cti a lidské důstojnosti (čl. 10 LZPS) ústavně zakotveným právem. V případě jejich kolize je proto zapotřebí s přihlédnutím ke konkrétním okolnostem pečlivě zvažovat, zda není jednomu právu bezdůvodně dáována přednost před druhým.²²⁵ Právo na šíření informací a vyjadřování vlastního názoru nevyklučuje protiprávnost jakékoli difamační zprávy. Svoboda projevu není neomezená (jak vyplývá z čl. 17 odst. 4 LZPS, podle kterého ji lze zákonem omezit, jde-li o opatření v demokratické společnosti nezbytné mimo jiné pro ochranu práv a svobod druhých)

²¹⁸ náleží Ústavního soudu ze dne 8.2.2000, sp. zn. I. ÚS 156/99

²¹⁹ Knap, K.: *Ochrana cti a důstojnosti v československém občanském právu*, Socialistická zákonnost, 1969, č. 1, s. 8

²²⁰ usnesení Spolkového ústavního soudu SRN (1. komory Prvního senátu) ze dne 14.7.2004, sp. zn. 1 BvR 263/03

²²¹ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plečický, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 314 – 315

²²² usnesení prvního senátu Spolkového ústavního soudu ze dne 25.10.2005, sp. zn. 1 BvR 1696/98

²²³ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.9.2004, sp. zn. 30 Cdo 179/2004

²²⁴ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 9. 2000, sp. zn. 30 Cdo 964/2000

²²⁵ náleží Ústavního soudu ze dne 9. 2. 1998, sp. zn. IV. ÚS 154/1997

a jejím výkonem nesmí být bezdůvodně zasahováno do osobnostních práv jiné fyzické osoby. Na druhou stranu svobodu projevu a zejména právo kritiky nelze jistě zužovat jen na sdělování pozitivních tvrzení a hodnocení. Vyloučení všech zpráv, které by mohly snížit vážnost fyzické osoby, by zcela neúnosně a nepřijatelně omezilo svobodu projevu a znamenalo by také poškození zájmu veřejnosti na jejím včasném a pravdivém informování o věcech veřejného zájmu. K vyvážení obou práv (svobody projevu a práva na respektování občanské cti) přispívá uplatnění požadavku pravdivosti zprávy. Publikování nepravdivých či zavádějících informací nelze zahrnout pod právo veřejnosti na informace a právo na svobodu projevu.²²⁶ Naproti tomu pravdivou zprávu, ani tehdy je-li difamující, nelze zásadně vnímat jako průlom do práva na čest, neboť zájmem fyzické osoby na utajování pravdivých informací (s výjimkou těch, co se týkají soukromí) - byť by byly s to osobu znevážit – nelze ospravedlnit tak rozsáhlou restrikci základního práva. Bude-li tedy prokázána pravdivost všech difamačních tvrzení (příčemž důkazní břemeno v tomto smyslu zatěžuje původce zásahu), neponese původce zásahu žádnou odpovědnost. Odpovědnosti je tedy možné se zprostit tzv. důkazem pravdy. V případě prokázání pravdivosti jen některých tvrzení jde o tzv. částečný důkaz pravdy, který vylučuje protiprávnost jen u tvrzení, u nichž byl úspěšně proveden. Důkaz pravdy ale nepřipadá v úvahu ohledně informací ze soukromí fyzické osoby, kde neexistuje veřejný zájem na jejich rozšiřování (viz část 5.7 této práce) a ohledně hodnotících úsudků, které mají pojmově subjektivní charakter (viz níže).

Na rozdíl od svobody projevu u druhé skupiny práv a povinností, které vylučují protiprávnost, není tento účinek vázán na prokázání pravdivosti předkládaných zpráv, nýbrž je postačující, jestliže původce zásahu jednal v dobré víře. Důvod této difference tkví v tom, že (oproti svobodě projevu, kde existuje zájem společnosti na pravdivém informování o věcech veřejného zájmu) v případě podávání trestních oznámení, plnění svědecké povinnosti atd. má společnost výrazný zájem na jejich realizaci (i za cenu nepřesností a omylů zjišťovaných a odstraňovaných až v další fázi orgány činnými v trestním řízení, civilními soudy atd.), kterážto by byla ohrožena, jestliže by i osobě jednajícím v dobré víře při nepravdivosti poskytnuté informace hrozila žaloba na ochranu osobnosti. Zneužití těchto institutů sankcionuje zejména trestní zákon (například § 329, 345, 346 TZ). Krom toho, že jednajícím musí být ohledně správnosti zprávy v dobré víře, musí být její podání odůvodněné potřebami výkonu práva, resp. plnění povinnosti.²²⁷

Třetí podmínkou, která je kladena na jednání, má-li být pokládáno za neoprávněný zásah do cti či důstojnost, je příčinná souvislost mezi protiprávností zásahu a jeho způsobností vyvolat nemajetkovou újmu.

Naopak vzhledem k objektivní povaze sankcí není vyžadováno zavinění na straně původce zásahu, a odpovědnosti se proto není možno zprostit důkazem tzv. omluvitelného omylu – tj. důkazem, že původce zásahu jednal v dobré víře.

K porušení práva na čest může dojít různými způsoby: slovem (ústně či písemně), obrazem, faktickým jednáním (posunkem, ...). Nejčastějšími formami těchto zásahů jsou skutková tvrzení a hodnotící úsudky (kritika)²²⁸, proto se jim autor této práce bude dále věnovat podrobněji. Nutno ovšem poznamenat, že i rozlišování mezi skutkovými tvrzeními a

²²⁶ unesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.6.2007, sp. zn. 30 Cdo 664/2007

²²⁷ Knap, K.: *Ochrana cti a důstojnosti v československém občanském právu*, Socialistická zákonnost, 1969, č. 1, s. 11

²²⁸ usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.4.2007, sp. zn. 30 Cdo 3262/2006

hodnotícími úsudky není zcela bezproblémový. Na tyto komplikace a možné přístupy jejich řešení upozorňují někteří autoři.²²⁹

Zásahem do cti fyzické osoby je zpravidla (při dodržení shora uvedených podmínek) již samo uveřejnění nepravdivého skutkové tvrzení dotýkajícího se osobnosti fyzické osoby,²³⁰ a to i v případě, že příslušná informace nebude mít vysloveně difamační charakter.²³¹ Otázka však zní, vztahuje-li se ochrana rovněž na jiné než nepravdivé výroky způsobilé snížit vážnost fyzické osoby. V souladu s tím, co bylo konstatováno výše, je nutno dovodit, že zásadně nelze uveřejnění pravdivého (byť difamujícího) údaje považovat za zásah do cti, ledaže existuje zvláštní zájem, který by byl (se zřetelem k okolnostem a účelu konkrétního uveřejnění) neoprávněně dotčen.

Za prvé půjde o případy, kdy skutečnosti pravdivé jsou uváděny za takových okolností nebo v takových souvislostech, že objektivně vzato vyvolávají dojem pravdu zkreslující (výslovně na tyto situace pamatují § 10 odst. 2 TiZ a stejně formulovaný § 35 odst. 2 zákona č. 231 /2001 ZRTV). Příkladem může být zveřejnění zprávy označující (a kritizující) fyzickou osobu jako „neplatiče nájemného“, bez současného akcentování okolnosti, že tato osoba vede spor týkající se výše nároku na nájemné. Takovým zveřejněním (ač uvedená skutečnost byla sama o sobě pravdivá) byla totiž fyzická osoba zařazena do kritizované (a ve společnosti z tohoto důvodu nepochybně odsuzované) skupiny neplatičů nájemného, aniž by bylo přihlédnuto ke konkrétním okolnostem případu.²³² Na druhou stranu je ale dle názoru Ústavního soudu nezbytné respektovat specifika běžného periodického tisku (na rozdíl od odborných publikací), který musí nutně – s ohledem na možný rozsah jednotlivých příspěvků a úroveň znalostí čtenářů – přistupovat k jistým zjednodušením či zkreslením. Podstatné proto je to, aby pravdě odpovídalo celkové vyznění určité informace²³³ a ne každé zjednodušení či zkreslení skutečnosti v tisku tak musí nutně vést k zásahu do osobnostních práv.²³⁴

Za druhé jde o případy, kdy oprávněný zájem subjektu, jehož se difamující tvrzení týká, převažuje nad zájmem na jeho uveřejnění. Typicky se jedná o publikaci, resp. umělecké zpracování (literární, filmové atd.) okolností trestných činů v době, kdy pachatel si již trest odpykal (resp. je třeba na něj hledět jako by nebyl odsouzen), žije řádným životem a výčitka tohoto jeho dřívějšího jednání (v řadě zemí [například Rakousku] kriminalizovaná) může závažným způsobem narušovat jeho integraci do společnosti (a tím i veřejný zájem). Výjimku z tohoto pravidla formuloval Evropský soud pro lidská práva v případě Schwabe v. Rakousko (1992), pokud se týká osob politicky činných (více k osobám veřejného zájmu v části 6.1). Uvedení informace o odsouzení politické osobnosti v minulosti, i o jejích jiných jednáních na veřejnosti, mohou-li mít význam pro posouzení její způsobilosti zastávat veřejnou funkci, nelze kvalifikovat jako neoprávněný zásah do její cti.²³⁵

Do cti fyzické osoby je možné neoprávněně zasáhnout nejen zveřejněním difamujících (zejména nepravdivých) skutkových tvrzení, ale také publikací nepřijatelných hodnotících úsudků.²³⁶ Na rozdíl od skutkových tvrzení je kritika vždy subjektivní, takže její pravdivost

²²⁹ Bobek, M.: *Helena, kontakt na mafiány a nové obrysy svobody slova v judikatuře Ústavního soudu*, Soudní rozhledy, 2005, č. 10, s. 357 - 364

²³⁰ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.7.1995, sp. zn. Cdon 24/1995

²³¹ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.11.2004, sp. zn. 30 Cdo 923/2004

²³² rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.1.2008, sp. zn. 30 Cdo 4613/2007

²³³ náleží Ústavního soudu ze dne 8.2.2000, sp. zn. I. ÚS 156/1999

²³⁴ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 25.5.2006, sp. zn. 30 Cdo 861/2005

²³⁵ Repík, B.: *Z rozhodnutí Evropského soudu lidských práv (O svobodě projevu)*, Právní praxe, 1993, č. 7, s. 436

²³⁶ rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 15.1.1996, sp. zn. 23 C 96/1995

(jak bylo řečeno výše) nelze objektivně verifikovat, což potvrdil i Evropský soud pro lidská práva ve věcech Lingens v. Rakousko (1986) a Oberschlick v. Rakousko (1991), když shledal požadavek rakouského práva, aby obviněný z pomluvy, má-li být osvobozen, prokázal pravdivost svého výroku, jako odporující čl. 10 Úmluvy o ochraně lidských práv a základních svobod.²³⁷

I na kritiku, má-li být oprávněná, přípustná, jsou ovšem kladeny jisté nároky: musí být věcná, konkrétní, přiměřená co do obsahu a formy.²³⁸ Kritika je věcná, jestliže vychází z pravdivých skutečností a logicky z nich dovozuje odpovídající hodnotící úsudky. Za těchto podmínek nelze zpravidla ani ironizování, odsuzování a zavrhování kritizovaného počínání (je-li ho užito v odpovídající míře) považovat za neoprávněný zásah do práva na čest.²³⁹ Přitom je ovšem třeba zdůraznit, že presumpcí ústavní konformity je chráněn toliko hodnotící úsudek, nikoli tvrzení faktů, která v míře, v níž sloužila za základ kritiky, musí naopak důkazně prokazovat kritik sám.²⁴⁰ Kritika se nesmí omezit jen na obecné soudy²⁴¹, nýbrž musí vždy také obsahovat (nejde-li o skutečnosti notoricky známé) konkrétní podklady, z nichž při svém hodnocení její autor vycházel, aby tak měl jeho čtenář možnost kritiku přezkoumat a vytvořit si na hodnocenou osobu, událost atd. vlastní názor. Kritika je nepřiměřená z hlediska formy, jestliže prostředky kritiky (použité výrazy, formulace, ...) jsou ve značném nepoměru ke společensky uznávanému cíli kritiky. Jinými slovy: tohoto cíle by bylo možno dosáhnout i bez jejich použití, resp. s použitím výrazů méně expresivních.²⁴² Není možné na závěr nezmínit, jak o přiměřenosti formy kritiky judikoval Ústavní soud: „Vybočí-li publikovaný názor z mezí v demokratické společnosti obecně uznávaných pravidel slušnosti, ztrácí charakter korektního úsudku (zprávy, komentáře) a jako takový se zpravidla ocitá již mimo meze ústavní ochrany.“²⁴³

5.4 Jméno

Jménem je třeba rozumět jakékoli označení, které se stalo pro určitou fyzickou osobu v rámci alespoň části veřejnosti natolik příznačné, že je možné ji podle něj jednoznačně identifikovat. Při splnění těchto podmínek se ochrana vztahuje na jméno křestní, příjmení, jméno krycí (pseudonym), přezdívku i jenom počáteční písmena jména, ne už však na jména postav literárního díla, na název právnické osoby, ani na obchodní firmu, na které dopadají speciální úpravy (§ 2 odst. 3 AutZ, § 19b OZ, § 8 – 12 ObZ). Pseudonymem je jméno, jehož umělec jako individualizovaná fyzická osoba užívá místo svého pravého jména. Naproti tomu společné jméno nebo společný pseudonym (například jméno hudební skupiny) ustanovením § 11 OZ chráněny nejsou.²⁴⁴

²³⁷ Bartoň, M.: Svoboda projevu, právo na kritiku a ochrana osobnostních práv, Právní rádce, 2002, č. 5, s. 19

²³⁸ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 316; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27. 9. 2000, sp. zn. 30 Cdo 964/2000; srov. též rozhodnutí Krajského soudu v Banské Bystrici ze dne 26. 1. 1967, sp. zn. 10 Co 21/1967; Bartoň, M.: *Svoboda projevu, právo na kritiku a ochrana osobnostních práv*, Právní rádce, 2002, č. 5, s. 17

²³⁹ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.7.1995, sp. zn. Cdon 24/1995

²⁴⁰ náleží Ústavního soudu ze dne 11.11.2005, sp. zn. I. ÚS 453/2003

²⁴¹ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.6.2005, sp. zn. 30 Cdo 1872/2004

²⁴² rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 15.1.1996, sp. zn. 23 C 96/1995

²⁴³ náleží Ústavního soudu ze dne 8.2.2000, sp. zn. I. ÚS 156/1999

²⁴⁴ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.10.2006, sp. zn. 30 Cdo 2116/2006

Pozitivní složku tohoto dílčího osobnostního práva tvoří oprávnění užívat své jméno při identifikaci své osoby vůči ostatním členům společnosti a oprávnění svým jménem disponovat, tj. svolit k jeho užití jiným subjektem (například v rámci reklamy). Současně je jeho obsahem rovněž oprávnění nebýt označován jiným jménem než jménem svým.²⁴⁵ Takovéto dispozice však podléhají podobně jako u cti a důstojnosti – byť ne v takovém rozsahu – omezením (například jako jednání fraudem legis by bylo stíženo neplatností převedení příjmení z jedné osoby na jinou). Obsahem negativní složky je oprávnění bránit, aby jakákoli osoba jeho jména neoprávněně užívala (při své činnosti publicistické, literární, reklamní, ...).

Podmínky pro uplatnění prostředků ochrany před neoprávněným zasahováním do jména jsou: užití jména jiné osoby, neoprávněnost takového zásahu a příčinná souvislost mezi těmito fakty. Pro objektivní povahu sankcí není vyžadováno naplnění subjektivního předpokladu ve formě zavinění, takže není podstatné, zda původce zásahu užil jméno jiného v úmyslu ho identifikovat či nikoli. Dokonce ani skutečnost, že o existenci takové osoby neměl vůbec tušení ho – v zájmu zajištění účinné ochrany – nezprošťuje odpovědnosti.

Užitím jména jiné osoby však není již každé označení jménem, které je shodné se jménem jež někomu přísluší, nýbrž jen označení takovým jménem za okolností, jež by – objektivně posuzováno – mohly ve veřejnosti, kde k uvedení došlo, vyvolávat dojem, že jde o konkrétní fyzickou osobu.²⁴⁶ Myslím, že k lepšímu pochopení problematiky přispěje vylíčení soudního sporu z doby první republiky. Podnikatel vyrábějící cukrovinky používal při propagaci jednoho ze svých výrobků (Hašlerek) smyšlenou postavu se jménem Vozáb, která Hašlerky doporučovala proti rýmě a kašli. Fyzická osoba Josef Vozáb se žalobou domáhala, aby podnikatel byl povinen zdržet se používání jména Vozáb, protože Josef Vozáb byl v důsledku zmíněné reklamy vystaven vtípům a posměškům zejména ze strany zaměstnanců firmy, kde pracoval. Podnikatel namítal, že jméno Vozáb je k reklamě Hašlerek užito záměrně, že se vykládá ze slovesného tvaru „ozábl“ a že má značit člověka, kterému ozáblly ruce a nohy, který se bojí rýmy a kašle a který v Hašlerkách našel ochranný prostředek. Nejvyšší soud žalobu zamítl.

Na tomto místě bych rád ocitoval několik vět z důvodů rozhodnutí Nejvyššího soudu. „Nemůže být pochybnosti o tom, že se zde jménem míní označení, jímž má být individualisována určitá osoba, a nikoli jen nějaké slovo samo o sobě bez souvislosti s označením osoby.“ ... „Úspěšná zdržovací žaloba ... by podle toho, co řečeno, předpokládala, že použitím slova „Vozáb“ byl míně přímo žalobce nebo alespoň, že by k takové domněnce mohla být svedena z určitých důvodů veřejnost, o niž by podle povahy jednotlivého případu šlo, na příklad tím, kdyby reklamní figura označená slovem „Vozáb“ vykazovala některé znaky, jež by mohly poukazovati na žalobce.“ Opačný výklad by neúměrně ztížil veškerý život společnosti (s ohledem na četnost některých jmen atd.). „Šlo tu (v projednávaném případě – pozn. aut.) o využití slova pro jeho jazykový význam, který právě mohl a měl sloužit reklamě, a nikoli o použití nějakého osobního jména, zvláště jména žalobce, které je nahodile stejné s použitým slovem.“ Na závěr Nejvyšší soud vyslovil svůj právní názor na to, jak by měl žalobce domáhající se ochrany své osobnosti postupovat, aby měl ve věci úspěch. „Kdyby při tom mohlo snad přes to dojít k zesměšnění někoho, nebylo

²⁴⁵ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.10.2005, sp. zn. 30 Cdo 936/2005

²⁴⁶ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 286; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26.7.2000, sp. zn. 30 Cdo 2304/1999; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.9.2004, sp. zn. 30 Cdo 181/2004

by zde cestou k nápravě ono ustanovení občanského práva o ochraně jména, nýbrž měla by tu význam ustanovení k ochraně osobní cti proti osobám posměšky si činícím.²⁴⁷

Porušením práva na jméno je však jen jeho neoprávněné, protiprávní užití, tj. nesmí být dány okolnosti protiprávnost vylučující. O svolení platí, co bylo řečeno výše. Zákonné licence se týkají jen podoby a projevů osobní povahy a na jméno nedopadají. Z práv, jejichž výkon, resp. z povinností, jejichž plnění vylučuje protiprávnost zásahu do jména je jako příklad možno uvést právo kritiky, svědeckou či znaleckou povinnost, hájení práv a obranu v řízení před příslušnými orgány atd. Zvláštní okolností vylučující protiprávnost vyplývající z povahy věci je shoda jmen. Žádný nositel konkrétního jména nemůže jinému jeho nositeli bránit v jeho užívání. (Jiná je situace u pseudonymu.)²⁴⁸

5.5 Podoba

Podobou se rozumí charakteristické rysy individualizující tělesný vzhled (zejména tvář a postavu) fyzické osoby.²⁴⁹ Ochrana poskytovaná jednotlivým složkám osobnosti ustanovením § 11 OZ dopadá i na ni, ačkoli není v jeho výčtu výslovně uvedena. Vzhledem k jejímu zvláštnímu charakteru (lze ji registrovat na hmotný substrát) je nutné brát v potaz také ustanovení § 12 OZ upravující režim hmotných substrátů. Co se této hodnoty osobnosti týče, vznikají fyzické osobě dvě dílčí osobnostní práva. Prvním je právo na podobu (tj. právo na její zachycení), jehož předmětem je podoba přímo. Druhým je právo k podobizně, které se k podobě vztahuje zprostředkovaně skrze hmotný substrát, na němž je podoba registrována. Podobu lze zachytit nejen podobiznou (tj. portrétem), ale také obrazovým snímkem (tj. jiným obrazem, kde je zachycena podoba fyzické osoby jen náhodně či podružně) a obrazovým záznamem (§ 12 OZ), přičemž nezáleží na druhu použitých technických prostředků (kresba, malba, plastika, fotografie, film atd.). Zatímco právo na podobu vzniká již narozením, právo k podobizně vzniká až okamžikem zachycení podoby na hmotný substrát.

Pozitivní složka práva na podobu zahrnuje oprávnění svou podobu zachytit a jiným osobám k takovému zachycení udělit svolení. Negativní složka pak spočívá v oprávnění vzepřít se neoprávněnému zachycení své podoby jinou osobou. Pozitivní složka práva k podobizně zahrnuje oprávnění se zhotovenou podobiznou podle své vůle nakládat i dát souhlas k používání své podobizny jinými subjekty. Negativní složka práva k podobizně spočívá v možnosti bránit se neoprávněnému nakládání (byť v souladu s právními předpisy zhotovenou) podobiznou.

Aby mohlo být určité jednání kvalifikováno jako neoprávněný zásah do této hodnoty osobnosti musí splňovat následující podmínky. Za prvé musí být dotčena fyzická osoba na daném zobrazení identifikovatelná (ať už z vyobrazení samého nebo z jeho spojení s jinými doplňujícími údaji).²⁵⁰

Za druhé musí jít o jednání protiprávní, k čemuž ale není třeba, aby užití podobizny mělo zároveň difamující charakter. Pokud ovšem způsobil snížit vážnost osoby ve

²⁴⁷ rozhodnutí Nejvyššího soudu ze dne 10. 3. 1939 (Rv I 1591/1938), č. 17257 Sb. Vážný

²⁴⁸ srov. Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 289

²⁴⁹ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 291

²⁵⁰ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26.7.2000, sp. zn. 30 Cdo 2304/1999; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.10.2005, sp. zn. 30 Cdo 936/2000

společnosti je, jedná se současně o porušení cti dotčené fyzické osoby.²⁵¹ Protiprávní je již samotné zachycení podoby na hmotný substrát i jeho následné využívání, nejsou-li dány okolnosti protiprávnost vylučující. Obecně je problematika zásahu do osobnostních práv na základě svolení, zákonných licencí nebo výkonu práv, resp. plnění povinností (včetně podmínek takového zásahu) pojednána v části 3.4 této práce.

Dispozice touto hodnotou je – vzhledem k její povaze – na rozdíl od osobní svobody nebo cti a důstojnosti přípustná. Svolení může být dáno i konkludentně, nevzbuzuje-li to pochybnost o tom, co chtěl oprávněný projevit (§ 35 odst. 1 OZ). Podle okolností případu již samotný fakt, že dotčená fyzická osoba zásah strpěla, může být chápán jako vyslovení svolení (například pokud se modelka účastní módní přehlídky, přičemž věděla, resp. musela počítat s tím, že v jejím průběhu budou pořizovány fotografie modelů, lze její účast hodnotit jako mlčky daný souhlas s takovým zachycením její podoby). Svolení je však vždy třeba vykládat restriktivně. Ze svolení k zachycení podoby nelze automaticky vyvodit i svolení k použití podobizny.²⁵² Ze svolení například k otištění fotografie v časopise nelze dovozovat svolení k opětovnému otištění v témže periodiku ani k publikaci v jiném médiu. Svolení nemůže být vztaženo na takové použití (z hlediska způsobu či rozsahu) podobizny, které fyzická osoba v době jeho udělení nepředvíдалa či ani předvídat nemohla.

O zákonných licencích platí, co bylo řečeno výše. Pochopitelně s tou výjimkou, že pojmově je bez významu zákonná licence pro účely zpravodajství rozhlasového.

5.6 Projevy osobní povahy

Projevem osobní povahy je projev slovní. Může jít jak o slovo mluvené (zachycené na zvukový záznam), tak o psané (ať už vlastnoručně nebo na stroji). I tuto hodnotu je – obdobně jako podobu – možno registrovat na hmotný substrát, pročez se i u projevů osobní povahy setkáváme s dvojicí dílčích osobnostních práv. Prvním právem je právo na slovní projev osobní povahy. Druhé právo - právo k záznamům slovních projevů osobní povahy – má dvě formy: právo k písemnostem a právo k zvukovým záznamům.

Písemnosti osobní povahy je třeba interpretovat jako soukromé - nikoli však nezbytně důvěrné - písemné záznamy (například dopisy, zápisky, deníky atd.). Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod naproti tomu poskytuje v čl. 8 ochranu veškeré korespondenci, včetně například obchodní. Nemusí jít ani o písemnosti vlastnoruční, neboť předmětem ochrany není rukopis fyzické osoby, ale zachycený myšlenkový obsah a forma jejího projevu. Zvukovým záznamem je registrace lidského hlasu na jakýkoli nosič zvuku. I pro něj platí, že obsah tohoto záznamu musí mít soukromou povahu. Zvukový záznam zachycující projevy, ke kterým dochází při výkonu povolání, při obchodní či veřejné činnosti, zpravidla nelze považovat za zaznamenání projevu osobní povahy.²⁵³ Odlišení projevů osobní povahy učiněných v podobě písemné a zachycených na zvukový záznam nelze považovat za samoúčelné, neboť sebou nese závažný právní důsledek. Zatímco na zvukový záznam slovního projevu dopadají všechny tři zákonné licence, právo k písemnostem osobní povahy lze prolomit jen k účelům úředním (§ 12. odst. 2 OZ).

²⁵¹ Knap, K.: Ochrana podoby v československém občanském právu, Právní obzor, 1969, č. 2, s. 128

²⁵² Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 295; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 26.7.2000, sp. zn. 30 Cdo 2304/1999

²⁵³ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 11.5.2005, sp. zn.: 30 Cdo 64/2004

Pozitivní složka práva na projev osobní povahy zahrnuje oprávnění projev zachytit nebo udělit svolení k jeho zachycení jinou osobou. Negativní složka znamená možnost bránit se neoprávněnému pořízení záznamu projevu (případá v úvahu jen u ústního projevu). Pozitivní složka práva k záznamu projevu osobní povahy zahrnuje oprávnění k používání záznamu vlastního projevu i k udělení souhlasu s používáním zachyceného projevu jiným subjektem. Negativní složka spočívá v oprávnění vzepřít se neoprávněnému používání záznamů projevů osobní povahy.

Ochrana před zásahy do projevů osobní povahy se poskytuje jen v případě, že jde o zásahy neoprávněné, kterými nejsou zásahy uskutečněné za okolností vylučujících protiprávnost (k těmto okolnostem obecně v části 3.4 této práce).

Pokud jde o svolení k použití záznamů projevů osobní povahy (ať už zvukových nebo písemných) je zapotřebí upozornit na dikci § 12 odst. 1 OZ: „Písemnosti osobní povahy ... týkající se fyzické osoby nebo jejich projevů osobní povahy směřjí ...“ Z citované pasáže je zřejmé, že pojednává o dvou různých kategoriích osob, jejichž svolení s použitím hmotného substrátu zachycujícího projev osobní povahy je nezbytné získat.²⁵⁴ Jednu skupinu osob tvoří ti, o jejichž projev jde. Kdokoli by chtěl substrát použít musí od nich vždy (s výjimkou existence jiné okolnosti vylučující protiprávnost) získat svolení. Pokud se však obsah projevu týká též jiné osoby než té, o jejíž projev jde, musí být souhlas s použitím takového projevu udělen navíc také touto dotčenou fyzickou osobou (druhá skupina osob). Osoba je projevem dotčena tehdy, došlo-li by použitím záznamu projevu k neoprávněnému zásahu do jiné hodnoty lidské osobnosti (v tomto smyslu se již nejedná o ochranu projevu osobní povahy) – zejména soukromí a jména. Projevem může být nepochybně zasaženo i do občanské cti fyzické osoby, ale (jak bylo uvedeno v části 5.3. této práce) je dispozice cti vyloučena, proto by oprávněná osoba nemohla svolení s takovým použitím projevu osobní povahy právně relevantně udělit.

O zákonných licencích platí, co bylo řečeno výše. Velký význam má ale v souvislosti s odposlechy telefonních hovorů pro účely trestního řízení úřední zákonná licence opírající se o ustanovení trestního řádu (§ 88). Dále s touto materií úzce souvisí problematika použití záznamu telefonických hovorů coby důkazních prostředků v civilním řízení pojednaná podrobně v části 4.3.2 této práce.

5.7 Osobní soukromí

Právo na soukromí je oproti ostatním dílčím osobnostním právům relativně nové. Poprvé se – byť v poněkud užším pojetí než je vykládáno dnes – objevilo v článku S. D. Warrena a L. D. Brandeise „The Right of Privacy“ z roku 1890 a postupně se rozšířilo i do evropských států. V České republice bylo do demonstrativního výčtu § 11 OZ zavedeno při novelizaci občanského zákoníku zákonem č. 509/1991 Sb. a dále je rovněž zakotveno v katalogu lidských práv obsaženém v Listině základních práv a svoboda (§ 10 odst. 2 LZPS). Speciální pravidlo pro oblast pracovněprávních vztahů obsažené v ustanovení § 316 odst. 2 ZP zásadně zaměstnavateli zakazuje narušovat soukromí zaměstnance na pracovištích a ve společných prostorách zaměstnavatele tím, že podrobuje zaměstnance otevřenému nebo skrytému sledování, odposlechu a záznamu jeho telefonických hovorů, kontrole elektronické pošty nebo kontrole listovních zásilek adresovaných zaměstnanci.

Osobní soukromí je vnitřní sféra života fyzické osoby tvořená skutečnostmi jejího soukromého života, jež je nezbytná pro její seberealizaci a další rozvoj, přičemž mezi

²⁵⁴ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 327

skutečnosti soukromého života patří skutečnosti rodinného života (narození, zdraví, smrt, těhotenství, sňatek, rozvrat v manželství a v rodině, rozvod atd.), skutečnosti intimního života (citového i milostného) a některé další údaje (majetek).²⁵⁵ V judikatuře Evropského soudu pro lidská práva i soudů českých je zřetelná tendence rozšiřování pojmu soukromí i za hranice výsostně privátní sféry jedincova života. Soukromí tak zahrnuje i právo vytvářet a rozvíjet soukromé vztahy s dalšími lidmi (zejména rodinnými příslušníky), přičemž zásah do života jedné z těchto osob - a tím narušení existující vazby sociální, citové atd. - představuje zásah do soukromí druhé osoby.²⁵⁶ Nově je také jako součást soukromí chápána možnost pokojného života nenarušovaného nezdravým životním prostředím ani nejrůznějšími emisemi (například nadměrným hlukem nebo zdravím nebezpečnými látkami z průmyslových provozů).²⁵⁷ Právo na příznivé životní prostředí není sice přímo spjato s určitou složkou lidské osobnosti, ale jeho prostřednictvím je poskytována ochrana zejména soukromému životu fyzických osob, případně též jejich zdraví.

Obsahem práva na soukromí je tedy jednak oprávnění využívat (zejména rozšiřovat) informace o svém soukromí a udělit k jejich využití souhlas i jiným osobám, tj. oprávnění rozhodovat, zda (popřípadě v jakém rozsahu a jakým způsobem) mají být tyto soukromé informace zpřístupněny dalším osobám, jednak možnost nerušeně rozvíjet soukromé vztahy s dalšími lidmi - pozitivní složka. Negativní složku tvoří oprávnění vzeprít se neoprávněnému zásahu do tohoto nehmotného statku.

Porušit právo na soukromí je možné jak získáním informací o skutečnostech soukromého života (například čtením korespondence, odposlechem telefonů, pořízením fotografií či videozáznamů, narušováním soukromého prostoru fyzickou přítomností atd.), tak jejich rozšiřováním. Soukromí ovšem nekončí u domovních dveří, i když předně zahrnuje vnitřní části domu. Ochrany hodné soukromí je dáno i mimo vnitřní prostory domu stejným způsobem například i tehdy, pokud se někdo stáhl do ústraní, ve kterém chce zůstat nepoznán. Dle toho je nutno do pojmu soukromí v každém případě zahrnout zdi obehnaný pozemek, dává-li tento uživateli možnost zůstat prost veřejného pozorování. Jestliže někdo za překonání existujících překážek nebo pomocí vhodných pomůcek (například za pomoci teleobjektivu, žebříku, letadla) slídí v územním životním prostoru někoho jiného, představuje to v zásadě zásah do soukromí.²⁵⁸

Nejvyšší soud ČR ve svém rozhodnutí konstatoval, že nelze vyloučit možnost, že zveřejnění fotografie domu (bez zachycení fyzické osoby na takové fotografii) v konkrétním případě (při současné identifikaci vlastníka věci nebo jejího uživatele) může být nepřípustnou sondou do intimní oblasti fyzické osoby, schopnou nedovoleně informovat i širokou veřejnost

---

²⁵⁵ Knap, K. - Švestka, J. - Jehlička, O. - Pavlík, P. - Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 130 - 131

²⁵⁶ rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Niemietz v. Německo (1992); náleží Ústavního soudu ze dne 1.3.2000, sp. zn. II. ÚS 517/1999; rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 23.1.1998, sp. zn. 23 C 52/96; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.2.2005, sp. zn. 30 Cdo 1678/2004

²⁵⁷ rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Lopez Ostra v. Španělsko (1994); rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Guerra a další v. Itálie (1998); v této souvislosti nelze nepřipomenout časté úniky zdraví ohrožujících chemikálií z českých podniků (například Spolana Neratovice, Spolchemie Ústí nad Labem), které by, domnívám se, bylo možno rovněž kvalifikovat jako zásah do soukromí v okolí žijících osob

²⁵⁸ rozhodnutí Spolkového soudního dvora ze dne 9.12.2003, sp. zn. VI ZR 373/02 (KG)

o jejím individuálním založení, resp. zaměření, směřování, apod. – tedy že může nepřipustně vypovídat o soukromé sféře fyzické osoby.²⁵⁹

Německá judikatura jde ještě dále, když podle ní ochrana soukromí není omezena na oblast vlastního domova, nýbrž i mimo domovní prostor může být ochranná sféra dána, pokud se někdo uchýlí do ústraní, ve kterém chce objektivně být sám a ve kterém se v konkrétní situaci a v důvěře v tuto odloučenost chová tak, jak by se na veřejnosti nechoval. Přitom se může jednat o místa, která jsou jinak veřejnosti přístupná, ale v konkrétním čase se jedná o místo odloučené a toto ústraní je pro nezávislého pozorovatele rozpoznatelné. Může se jednat o oddělené prostory restaurace, hotelu, sportoviště i volnou přírodu. Dalším předpokladem je, že situace, ve které se postižený nachází, má typicky privátní charakter. Do soukromí v této chráněné oblasti pak neoprávněně zasahuje ten, kdo zveřejní fotografie, které byly pořízeny v takové situaci tajně nebo s využitím momentu překvapení.²⁶⁰

Významnou skupinou zásahů do soukromí jsou také případy uměleckého zpracování určitých událostí ze života fyzických osob. Za využití skutečností ze soukromí určité fyzické osoby však není možno pokládat každé líčení, které vykazuje s životem této osoby jisté shodné rysy, nýbrž jen takové (obdobně jako u jména a podoby), které je způsobivé v oslovené části veřejnosti vyvolat dojem, že jde (vzhledem k popisu osoby nebo k dalším okolnostem) o skutečnosti soukromého života této fyzické osoby.

Jiným typem zásahů jsou zásahy narušující existující sociální, citové a další vazby, a představují tak poškození rodinného života dotčených fyzických osob. Takový zásah může spočívat například ve znemožnění založení rodiny vlivem pochybení lékařského zařízení. Došlo-li ve zdravotnickém zařízení v důsledku postupu non lege artis ke znehodnocení nebo zničení mužských zárodečných buněk, darovaných manželem (v době, kdy ještě nebyl neplodný) pro účely umělého oplodnění manželky, jedná se o zásah objektivně způsobitelný neoprávněně zasáhnout do osobnostních práv manželů.²⁶¹ Jistěže ani řádné nakládání se zárodečnými buňkami manžela by manželům nezaručilo úspěšné početí a narození potomka. Rovněž je pravdou, že tímto pochybením není zcela vyloučena možnost mít potomka (například při heterologní inseminaci či adopci). Nicméně uvedeným porušením právní povinnosti došlo k omezení možnosti fyzických osob svobodně rozhodnout v klíčových otázkách rodinného života dotčených fyzických osob (a to v otázce početí z genetického hlediska vlastního dítěte), což je nutno kvalifikovat jako neoprávněný zásah do osobnosti (konkrétně osobního soukromí) těchto fyzických osob.

Jiným a velmi kontroverzním zásahem do rodinného života jsou případy tzv. nechtěného dítěte, které se narodilo v důsledku pochybení při provedení lékařského zákroku (konkrétně sterilizace nebo umělého přerušování těhotenství). Stejně jako v předchozím případě tu důsledkem porušení právní povinnosti lékaře je vznik nemajetkové újmy, která nespočívá v poškození zdraví dotčené fyzické osoby, nýbrž v zásahu do rozhodování v oblasti osobního soukromí – rodinného života. Jakkoli je zásadně narození (zejména zdravého) dítěte obecně společností vnímáno jako pozitivní událost nejen pro společnost, ale také pro rodiče dítěte a jakkoli mohou i rodiče po narození dítěte svého potomka milovat a pečovat o něj, nemění to nic na faktu, že narození dítěte (zejména jedná-li se o prvního potomka dotčených partnerů) sebou přináší nutnost zásadní změny životního stylu a mnohá omezení v řadě oblastí (výkonu dosavadního povolání nebo přípravy na povolání či dalšího vzdělávání, kulturní, sportovní

²⁵⁹ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.9.2004, sp. zn. 30 Cdo 181/2004

²⁶⁰ Herczeg, J.: *Případ Caroline von Hannover – zveřejnění fotografií ze soukromí prominentů*, Právní rozhledy, 2004, č. 23, s. 877 - 878

²⁶¹ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 22.6.2006, sp. zn. 30 Cdo 2914/2005

etc.), přičemž rozhodování o takto závažných změnách v osobním životě (včetně posouzení připravenosti na ně po stránce psychologické, ekonomické, ...) má příslušet výhradně dotčeným fyzickým osobám, a je proto zcela nepřijatelné, aby jim toto právo bylo odpíráno kvůli porušení právní povinnosti lékaře jen odkazem na fakt, že narození dítěte je obecně vnímáno jako pozitivum. Ve světle skutečnosti, že český právní řád připouští umělé přerušování těhotenství, se pak navíc taková argumentace jeví jako zcela účelová.

Problematictější je ovšem odpověď na otázku, jaké nároky z tohoto titulu může dotčená fyzická osoba uplatnit. Za prvé, to jistě bude náhrada imateriální újmy spočívající v zásahu do života rodičů dítěte (ve smyslu ustanovení § 13 OZ). Za druhé, má matka nepochybně nárok na bolestné, náhradu nákladů spojených s léčením a náhradu ztráty na výdělků (ve smyslu ustanovení § 444 a násl. OZ). Konečně za třetí, je potřeba uvažovat rovněž o náhradě škody ve smyslu ustanovení § 442 OZ, tj. o výdajích, které budou muset rodiče uhradit v souvislosti s narozením dítěte. Ty tvoří především výživné (podle ustanovení § 85 ZoR). V této souvislosti ovšem nelze přehlížet, že s péčí o dítě a jeho výchovou jsou spojeny nejen starosti a výdaje, nýbrž rovněž určité „výhody“ imateriální (a leckdy též materiální). Inspirativní je proto přístup americký, podle něhož je nutné proti nároku na náhradu škody spočívající ve výdajích spojených s péčí o dítě stavět právě tyto „výhody“ spojené s narozením dítěte a výslednou náhradu o ně krátit (tzv. „benefit rule“).²⁶²

Další zásah může spočívat například ve způsobení zranění takové závažnosti, které vyžaduje celodenní péči rodiny, čímž je zásadním způsobem narušen dosavadní soukromý život ostatních členů rodiny. Nejcitelnějším zásahem do soukromého života je pravděpodobně smrt blízké osoby. Potvrzuje to nejen judikatura²⁶³, ale rovněž zákonodárce, který novelou občanského zákoníku provedenou zákonem č. 47/2004 Sb. včlenil do ustanovení § 444 OZ odstavec třetí určující výši jednorázového odškodnění pozůstalým. Této problematice se podrobněji věnuje část 3.6.2 této práce.

Konečně je za součást soukromí fyzické osoby a vytváření rodinných vazeb považováno i právo na uchování památky po nejbližších rodinných příslušnících. Přes smrt fyzické osoby pravidelně dále u osob jí nejbližších přetrvávají vytvořená a prožívaná rodinná pouta ve formě piety, přičemž jejich význam pro prakticky každou pozůstalou fyzickou osobu je nepopíratelný. Proto necitlivý neoprávněný zásah proti této chráněné sféře fyzické osoby představovaný znemožněním realizace práva na pietu je zásahem do soukromí, který podle okolností může odůvodnit potřebu ochrany pozůstalé fyzické osoby podle ustanovení § 11 a násl. OZ.²⁶⁴ Tento zásah může být různé povahy. Z judikatury je známo například vyklizení bytu zemřelého syna a částečná likvidace jeho věci znemožňující rodičům rozhodnout se, které věci ze synovy pozůstalosti si ponechají na památku a které odstraní, nebo zveřejnění fotografií zachycujících ohořelé tělesné pozůstatky tragicky zesnulé blízké osoby.²⁶⁵

Jednání, které je v příčinné souvislosti s imateriální újmou, musí být současně protiprávní, což ale neznamená, že by (v případě zveřejňování informací ze soukromí) muselo mít zároveň difamační charakter (má-li jej, jde zároveň o porušení občanské cti). Odpovědnosti se nelze zprostit ani tzv. důkazem pravdy, protože tato hodnota lidské osobnosti je z povahy věci narušována odhalením i pravdivé informace z privátní sféry

²⁶² Doležal, T.: *K náhradě škody za nechtěné dítě*, Právní rádce, 2005, č. 8, s. 13 – 16

²⁶³ například náleží Ústavního soudu ze dne 1.3.2000, sp. zn. II. ÚS 517/99; usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 12.10.2006, sp. zn. 30 Cdo 2219/2006; rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.1.2007, sp. zn. 30 Cdo 3577/2006

²⁶⁴ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 16.8.2007, sp. zn. 30 Cdo 2782/2007

²⁶⁵ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 16.8.2007, sp. zn. 30 Cdo 2782/2007, rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.1.2008, sp. zn. 30 Cdo 3361/2007

fyzické osoby (specifika zveřejňování těchto údajů u tzv. osob veřejného zájmu jsou pojednána v části 6.1 této práce). O neoprávněný zásah ovšem nepůjde, je-li dána okolnost vylučující protiprávnost (obecný výklad podán v části 3.4 této práce): svolení (dispozice soukromím není omezena), zákonné licence (v úvahu připadá jen úřední licence [například při odposlechu telefonických hovorů pro účely trestního řízení – ustanovení § 88 TR]) a plnění povinností (například plnění obecné oznamovací povinnosti podle ustanovení § 368 TZ).

Odpovědnost za vzniklou nemajetkovou újmu je objektivní, a není tudíž právně relevantní, že původce zásahu o shodě se skutečnostmi soukromého života určité fyzické osoby nevěděl či vědět nemohl (bez významu pro posouzení vzniku takové odpovědnosti jsou proto jakákoli prohlášení o tom, že všechny postavy uměleckého díla jsou vymyšleny a shoda s žijícími osobami je čistě náhodná). Jeví se jako spravedlivé a z hlediska potřeb zabezpečení účinné ochrany osobnosti jako nezbytné, aby riziko této náhodné shody nesl ten, kdo předmětné informace zpřístupnil veřejnosti (a to zpravidla za účelem dosažení zisku).

S ochranou soukromí úzce souvisí i problematika ochrany osobních údajů před neoprávněnou manipulací s nimi, které se věnuje část 6.2 této práce.

6. KOMPLEXNÍ PROBLÉMY

V této kapitole bude řeč o jednáních, která zasahují nebo minimálně mohou zasáhnout více než jednu hodnotu osobnosti fyzické osoby (nejednou jimi mohou být dotčeny jméno, čest a důstojnost, podoba, projevy osobní povahy, soukromí) a zároveň jsou pro svou specifickou povahu (způsob realizace zásahu do osobnosti) upraveny ve zvláštních zákonech, které tak tvoří významné doplňky občanskoprávní úpravy obsažené v ustanovení § 11 - 16 OZ. Jedná se o šíření informací prostřednictvím médií (zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku [tiskový zákon] a zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání) a o nakládání s osobními údaji (zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů).

6.1 Ochrana osobnosti před neoprávněnými zásahy médií

Moderní společnost (charakteristická složitostí a komplexností vztahů) klade na své členy zvýšené nároky. Získávání všech informací potřebných k základní orientaci ve společenském dění, která jim umožní utvořit si na jednotlivé události a osoby vlastní názor a zapojit se do veřejného života, by bylo pro jednotlivce nesmírně náročné (ne-li nemožné). Z toho důvodu se etablovala skupina profesionálů – novinářů – kteří pro zbytek společnosti informace vyhledávají, zpracovávají, komentují a šíří prostřednictvím médií (z nichž nejvýznamnějšími jsou tisk, televize, rozhlas a internet).

Rozšiřování informací a myšlenek je uplatňováním svobody projevu, která je jako základní politické právo chráněna článkem 17 LZPS a jejíž omezení je přípustné jen z taxativně stanovených důvodů a jen tenkrát, je-li to nezbytné v demokratické společnosti. Média navíc zajišťují poskytování informací ohledně otázek veřejného zájmu, které má veřejnost právo obdržet, neboť jí to dovoluje krom jiného kontrolu činnosti jí zvolených zástupců a přispívá k ochraně demokracie (Evropský soud pro lidská práva hovoří o tisku jako o „hlídacím psu“ demokracie).²⁶⁶ Vzhledem k významu zmíněného zájmu se svoboda projevu vztahuje nejenom na informace a myšlenky, které jsou přijímány příznivě, jsou považovány za neškodné nebo je k nim zaujímán indiferentní postoj, nýbrž i na ty, které jsou nepřijemné, šokující nebo zneklidňující.²⁶⁷ Nutno podotknout, že ve srovnání s českou, resp. evropskou judikaturou připouští americká (z důvodu ochrany svobody projevu) výraznější zásahy do osobnosti fyzické osoby.²⁶⁸ Na druhé straně jsou určitá omezení svobody projevu nezbytná (mimo jiné i z důvodu ochrany práv a svobod druhých), přičemž těmto limitům se musí podřídit i média,²⁶⁹ u nichž je tato potřeba tím naléhavější, že média oslovují široké masy a jimi způsobené zásahy do osobnostních práv jsou z hlediska rozsahu nepříznivých následků velmi závažné. Publikování nepravdivých nebo zavádějících informací nelze zahrnout pod právo veřejnosti na informace a právo na svobodu projevu.²⁷⁰

²⁶⁶ srov. rozsudky Evropského soudu pro lidská práva ve věcech Sunday Times (1978), Observer a Guardian v. Spojené království (1991), Thorgeir Thorgeirson v. Island (1992)

²⁶⁷ srov. rozsudky Evropského soudu pro lidská práva ve věcech Observer a Guardian v. Spojené království (1991), Prager a Oberschlick v. Rakousko (1995), Incal v. Turecko (1998)

²⁶⁸ blíže Bartoň, M.: *Svoboda projevu*, 1. vydání, Linde Praha, 2002, s. 69 - 77

²⁶⁹ srov. rozsudky Evropského soudu pro lidská práva ve věcech Fressoz a Roire v. Francie (1999), Bladet Tromsø a Stensaas v. Norsko (1999)

²⁷⁰ usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.6.2007, sp. zn. 30 Cdo 664/2007

Ochrana osobnosti před zásahy ze strany médií je v České republice zajišťována dvojím způsobem. Za prvé na média plně dopadá obecná úprava obsažená v ustanovení § 11 a násl. OZ, přičemž v této souvislosti je ovšem třeba připomenout význam zpravodajské licence (podrobněji pojednaná v části 3.5 této práce). Za druhé tuto problematiku řeší zvláštní zákony (zákon č. 46/2000 Sb., tiskový zákon, a zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání), které zohledňují – krom ochrany osobnosti – také zájem veřejnosti na včasné a přesné informování o věcech veřejného zájmu. Právní prostředky obou úprav lze – při splnění příslušných podmínek – kumulovat (srov. ustanovení § 10 odst. 5 a § 11 odst. 3 TiZ a § 35 odst. 5 a § 36 odst. 3 ZRTV). Dojde-li však k uspokojení nároků cestou předpokládanou zvláštním předpisem, další použití obecných prostředků ochrany osobnosti již nepadá v úvahu.

Je ovšem nezbytné mít na paměti diference, které vyplývají z rozdílných funkcí obou úprav. Zatímco občanský zákoník má poskytnout postižené fyzické osobě co nejširší ochranu (objektivní odpovědnost, nepromlčitelnost práv), cílem ustanovení zvláštních zákonů je toliko dát dotčenému subjektu příležitost předložit svůj pohled na věc, aby tak v procesu formování veřejného mínění byla slyšena i druhá strana a veřejnost měla možnost obě stanoviska porovnat a vyvodit z nich vlastní závěry.²⁷¹ Tomu odpovídají i krátké prekluzivní lhůty, ve kterých je nutné práva podle citovaných speciálních právních předpisů uplatnit, neboť po delší době by uveřejnění stanoviska dotčené osoby již tuto funkci plnit nemohlo. Existují samozřejmě i další odlišnosti. Zvláštní zákony zabezpečují ochranu širšího okruhu osob (jak fyzických, tak i právnických), ale v užším rozsahu než občanský zákoník (nevztahují se na podobu nebo projevy osobní povahy). Specifickou (na subjektivním principu založenou) ochranu pak osobnosti fyzické osoby poskytují ustanovení trestního práva (zejména § 184 nebo § 345 a § 346 TZ).

Ustanovení obou zvláštních zákonů jsou v těchto otázkách prakticky shodná, takže nadále budu hovořit již pouze o tiskovém zákoně. Dvěma novými instituty (nahrazujícími původní právo na uveřejnění opravy) jsou právo na odpověď a právo na dodatečné sdělení. Právo na odpověď náleží fyzické osobě, jejíž čest, důstojnost či soukromí (resp. právnícké osobě, jejíž jméno či dobrá pověst) byly dotčeny skutkovými tvrzeními uveřejněnými v tisku a spočívá v oprávnění požadovat uveřejnění své odpovědi na taková sdělení po vydavateli tiskoviny (který je ve smyslu ustanovení § 4 TiZ za obsah tiskoviny odpovědný). Dotčená osoba o to ale musí vydavatele požádat, přičemž musí dodržet zákonem stanovené podmínky podrobněji popsané níže.

Za prvé musí dotčená osoba v žádosti specifikovat konkrétní skutkové tvrzení i to, v čem se toto tvrzení dotýká výše uvedených chráněných složek lidské osobnosti. Základem pro vymezení sporného tvrzení je označení pořadu, v němž odeznělo (šlo-li o rozhlasové nebo televizní vysílání). Není věcí povinného subjektu za dotčenou osobu určovat, jakého pořadu se žádost o odpověď týká.²⁷² Je potřeba upozornit, že pojmy sdělení a tvrzení ve smyslu tiskového zákona nezahrnují obrazové snímky a fotografie.²⁷³ Z toho důvodu se lze bránit proti uveřejnění například snímků zachycujících fyzickou osobu v soukromí toliko prostředky podle občanského zákoníku, není-li takového snímku užito v souladu s ustanovením § 12 OZ.

Za druhé musí být součástí žádosti zároveň i návrh odpovědi. Ten smí obsahovat jen skutková tvrzení, která uvádějí napadené skutkové tvrzení na pravou míru, doplňují ho nebo

²⁷¹ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 359

²⁷² usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.2.2007, sp. zn. 30 Cdo 2612/2006

²⁷³ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.2.2003, sp. zn. 28 Cdo 1969/2002

zpřesňují (nikoli kritiku autora napadeného tvrzení). Pokud toho však navržené znění odpovědi není schopno (například pro logické nedostatky kompozice textu), nemůže být žalobě na uveřejnění odpovědi v tomto znění vyhověno pro nesplnění zákonných předpokladů, neboť není věcí soudu, aby neúplné nebo ne zcela logické znění odpovědi sám domýšlel, resp. jinak dotvářel.²⁷⁴ Naproti tomu však postačuje například i prostá negace sporného tvrzení, přičemž dotčená fyzická osoba není povinna uvádět další argumenty na podporu tohoto stanoviska.²⁷⁵ Navrhovaná odpověď pak musí být přiměřená rozsahu napadeného sdělení a musí z ní být patrné, kdo ji činí. Z účelu tohoto práva je dále zřejmé, že pokud se dotčená fyzická osoba ve vlastním článku k věci vyjádří takovým způsobem, aby skutková tvrzení uvedla na pravou míru nebo neúplné či jinak pravdu zkreslující tvrzení doplnila a zpřesnila, pak žádost o uveřejnění odpovědi není opodstatněná, neboť cíle tímto právním institutem sledovaného již dosaženo bylo.²⁷⁶

Osoby, o jejichž trestním řízení nebo řízení ve věcech přestupků či jiných správních deliktů bylo uveřejněno sdělení v tisku, mají vůči vydavateli právo na zveřejnění dodatečného sdělení (tj. informace o konečném výsledku řízení) za následujících předpokladů. Za prvé rozhodnutí ve věci již nabylo právní moci. Za druhé veřejnost mohla osobu z dříve podaných zpráv identifikovat. Důvodem pro takový postup je skutečnost, že i když samotné vedení řízení s ohledem na princip presumpce neviny ještě nepředstavuje vyslovení společenského odsudku obviněné osoby, vytváří nicméně každé takové řízení ve značné části společnosti minimálně podezření ze spáchání protispoločenského činu obviněným, a proto je tímto prostředkem obviněnému dána možnost zbavit svou osobu tohoto podezření v očích veřejnosti skrze zveřejnění pravomocného (konečného) rozhodnutí příslušného orgánu v předmětné věci.

Další podmínky jsou společné pro právo na odpověď i dodatečné sdělení. Za třetí musí mít žádost písemnou formu. Za čtvrté musí být podána v prekluzivní hmotně právní lhůtě 30 dnů (ode dne uveřejnění napadeného sdělení, resp. nabytí právní moci příslušného rozhodnutí). Tato lhůta má objektivní charakter, což znamená, že právo na odpověď, resp. dodatečné sdělení zanikne, není-li žádost ve lhůtě podána (rozumí se doručena vydavateli) a to i přesto, že se fyzická osoba sdělením dotčená o uveřejnění tohoto sdělení vůbec nedozví. I to je projev promítnutí veřejného zájmu (na řádném a vyváženém informování veřejnosti a formování veřejného mínění) do právní úpravy ochrany proti zásahům způsobeným prostřednictvím médií.

Pro oba právní instituty tiskový zákon rovněž zakotvuje možnost jejich využití v rámci postmortální ochrany dotčené fyzické osoby, tj. právo na odpověď, resp. dodatečné sdělení přiznává po smrti dotčené fyzické osoby jejímu manželu a dětem, není-li jich, jejím rodičům (§ 10 odst. 4 a § 11 odst. 2 TiZ, resp. § 35 odst. 4 a § 36 odst. 2 ZRTV). Tato úprava je podobná dikci ustanovení § 15 OZ pro případy obecné ochrany osobnosti, které ovšem na rozdíl od těchto zvláštních předpisů v reakci na přijetí zákona č. 115/2006 Sb., o registrovaném partnerství, vedle manžela navíc jako osobu oprávněnou k postmortální ochraně uvádí partnera dotčené osoby.

Je-li žádost řádně podána, musí vydavatel odpověď (dodatečné sdělení) bez jakýchkoli úprav uveřejnit ve stejném periodickém tisku, tak aby bylo nové sdělení umístěním i formou (velikost, barva písma atd.) rovnocenné a rozsahem přiměřené napadenému sdělení. Pokud přestal tento titul v mezidobí vycházet, je vydavatel povinen zajistit uveřejnění odpovědi

²⁷⁴ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.1.2007, sp. zn. 30 Cdo 2711/2006

²⁷⁵ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 21.12.2006, sp. zn. 30 Cdo 2636/2006

²⁷⁶ usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 30.4.2007, sp. zn. 30 Cdo 996/2007

(dodatečného sdělení) v jiném periodiku, na němž se s oprávněnou osobou dohodne. Nové sdělení musí být výslovně jako odpověď či dodatečné sdělení označeno. Uveřejněno musí být ve stejném jazyce jako sdělení napadené, s uvedením jména a příjmení, resp. názvu osoby, která žádost podala, na náklady vydavatele a ve lhůtě 8 dnů ode dne doručení žádosti. Není-li možné lhůtu z důvodu delší periodicity tisku zachovat, je vydavatel povinen odpověď (dodatečné sdělení) uveřejnit v nejbližším následujícím vydání.

Nesplňuje-li však žádost (resp. navržené znění odpovědi) zákonné požadavky je vydavatel oprávněn její uveřejnění odmítnout. Zvláštní zákony navíc formulují pět výjimek, kdy není povinen odpověď (dodatečné sdělení) uveřejnit, přestože všechny podmínky dodrženy jsou. Za prvé, pokud by uveřejněním navrženého textu spáchal trestný čin či správní delikt nebo pokud by to bylo v rozporu s dobrými mravy. Za druhé, když se uveřejnění domáhá ta osoba, na základě jejíhož předchozího souhlasu ke zveřejnění napadeného sdělení došlo. Za třetí, pokud odpovídající sdělení uveřejnil z vlastního podnětu dříve než mu byla doručena žádost dotčené osoby. Za čtvrté, jde-li o sdělení obsažené v reklamě a inzerci. Za páté, pokud údajů v ní obsažených vydavatel neodpovídá, leda by se jednalo o jeho vlastní inzerci (viz § 5 odst. TiZ). Odpovědnosti za zásah do osobnosti způsobený prostřednictvím tvrzení obsažených v reklamě se lze dovolávat toliko vůči objednateli reklamy, a to obecnými prostředky podle občanského zákoníku, protože na tuto situaci ustanovení o právu na odpověď podle tiskového zákona vztáhnout nelze.

Konečně za páté, jestliže napadené sdělení je citací sdělení třetí osoby určeného pro veřejnost nebo jeho pravdivou interpretací, bylo-li jako takové prezentováno. To ovšem nevylučuje vznik odpovědnosti podle občanského zákoníku.²⁷⁷ Ústavní soud ve svém nálezu v této souvislosti podotkl, že je třeba rozlišovat dva různé právní následky, a to povinnost vydavatele uveřejnit odpověď ve smyslu ustanovení § 10 odst. 1 TiZ a § 35 odst. 1 ZRTV na jedné straně a povinnost k náhradě nemajetkové újmy způsobené neoprávněným zásahem do osobnosti fyzické osoby ve smyslu ustanovení § 13 OZ na straně druhé.²⁷⁸ Zatímco v prvním případě se lze povinnosti zprostit poukazem na skutečnost, že se jedná o citaci sdělení třetí osoby (§ 15 odst. 1 písm. c) TiZ, resp. § 40 odst. 1 písm. c) ZRTV), ve druhém případě není skutečnost, že se jedná o citaci, s ohledem na objektivní charakter odpovědnosti relevantní. Jak judikoval Nejvyšší soud ČR ani přesná reprodukce výroků třetí osoby v publikovaném interview nezbavuje bez dalšího vydavatele tisku odpovědnosti, jsou-li výroky způsobilé do osobnosti fyzické osoby zasáhnout. Nejvyšší soud ČR se neztotožnil s argumentací, že tak vydavatel plní svou povinnost informovat veřejnost, a upozornil na jeho vliv na obsah (výběrem otázek, ...) i na uveřejnění (případně závadného) interview.²⁷⁹

Neuveřejní-li však vydavatel odpověď (dodatečné sdělení), ačkoli je k tomu povinen, může se oprávněná osoba obrátit na soud, aby o této povinnosti rozhodl. Návrh musí být doručen do patnácti dnů po uplynutí osmidenní lhůty pro uveřejnění odpovědi (dodatečného sdělení). I tato lhůta je (stejně jako výše zmiňované dvě lhůty – tedy třicetidenní a osmidenní) lhůtou prekluzivní (tzn. není-li právo ve lhůtě u soudu uplatněno, zaniká). Pokud je vydavateli uložena povinnost odpověď zveřejnit, musí tak učinit bez jakýchkoli dalších komentářů. Připojí-li k omluvě rovněž kritický komentář, nesplnil tím povinnost uloženou mu takovým soudním rozhodnutím.²⁸⁰

²⁷⁷ Doležilek, J.: *Právo na odpověď a na dodatečné sdělení podle nového tiskového zákona*, Právní rozhledy, 2000, č. 10, s. 437

²⁷⁸ náleží Ústavního soudu ze dne 17.2.2004, sp. zn.: III. ÚS 73/02

²⁷⁹ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 7.2.2001, sp. zn. 30 Cdo 214/2000

²⁸⁰ usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 28.5.2008, sp. zn. 20 Cdo 3272/2006

S působením médií je spjata ještě jedna problematika – kategorie tzv. osob veřejného zájmu (německá judikatura hovoří o tzv. význačných osobnostech soudobých dějin). Těmi jsou nejen všechny fyzické osoby, které jsou veřejně činné a vykonávají tak vliv na veřejnost (lhostejno zda v oblasti politiky, ekonomiky, umění, sportu atd.), ale rovněž ty, které na sebe – byť jen krátkodobě – vlastním vědomým jednáním ztrhnou zájem veřejnosti.²⁸¹ Osoby, které svým postavením (politici, ústavní činitelé včetně soudců²⁸²), svým veřejným působením (umělci, sportovci, kandidáti ve volbách²⁸³) nebo svým chováním (pachatelé trestných činů [na rozdíl od obětí trestných činů], lobbisté²⁸⁴) vzbuzují oprávněný zájem veřejnosti o svou osobu, začleňují se tak do uvedené kategorie osob veřejného zájmu a musí strpět zvýšený zájem veřejnosti o svou osobu včetně některých zásahů do svého soukromí.

Zásadně platí, že všechny subjekty jsou si rovny v právech (čl. 1 LZPS), a jak Listina základních práv a svobod (čl. 3 odst. 1), tak řada mezinárodních smluv příkladmo vypočítává, které rozdíly ve vlastnostech subjektů nesmí být důvodem pro různé přiznávání subjektivních práv. Naproti tomu za diskriminaci nelze považovat rozlišování založené na objektivních důvodech, kterým je v případě médií (zasahujících zejména do soukromí, jména, podoby, projevů osobní povahy fyzických osob) oprávněný zájem veřejnosti na získání příslušné informace o dané osobě.

Pro osoby veřejného zájmu tedy nejsou zákonem stanovena jiná pravidla, nýbrž je v důsledku naznačeného střetu obou zájmů (na ochraně osobnosti fyzické osoby a na informování veřejnosti o věcech veřejného zájmu) pouze úzeji vymezen předmět ochrany. Důvod tohoto principu je dvojitý. Jednak se tím podporuje veřejná diskuse o veřejných věcech a svobodné utváření názorů. Co největší bohatost diskuse o věcech veřejných by měla být státní mocí regulována jen v míře nezbytně nutné (srov. čl. 17 odst. 4 LZPS). Současně tím stát akceptuje, že mocenský zásah do svobody projevu za účelem ochrany dobrého jména jiných občanů by měl přijít až subsidiárně, tedy pouze tehdy, pokud nelze škodu napravit jinak. Škodu lze napravit jinak než zásahem státu, například užitím přípustných možností k oponování kontroverzních a zavádějících názorů. Tak lze často minimalizovat škodlivý následek sporných výroků mnohem efektivněji než cestou soudního řízení. Pro osoby činné v oblasti veřejného života obecně platí, že disponují mnohem snadnějším přístupem k médiím a mají tak mnohem snadnější možnost vyvrátit to, co ony samy považují za smyšlenky.²⁸⁵

Základním kritériem pro určení hranice tohoto předmětu ochrany u osob veřejného zájmu je vyvážení obou kolidujících práv (práva na ochranu osobnosti a svobody projevu), tedy zvážení, zda přínos informace k diskusi o otázce obecného zájmu a k formování veřejného mínění o této otázce převáží nad negativním vlivem zásahu do osobnosti fyzické osoby vyvolaného zveřejněním takové informace.

Vzhledem k tomu, že veřejnost nemůže mít zájem na zveřejňování nepravdivých či zkreslujících informací (neboť takové nemohou přispět diskusi o věcech veřejného zájmu), je zveřejnění takových informací potřeba považovat za zásah do osobnosti i u osob veřejného zájmu.²⁸⁶

Rovněž tak vybočí-li kritika osoby z mezí přípustnosti (protože není věcná, konkrétní či přiměřená), jde o neoprávněný zásah do práva na ochranu osobnosti; na tom nemůže

²⁸¹ Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: *Ochrana osobnosti podle občanského práva*, 4. vydání, Linde Praha, 2004, s. 366

²⁸² rozsudek Vrchního soudu v Praze ze dne 5.8.2008, sp. zn. 1 Co 165/2008

²⁸³ rozsudek Krajského soudu v Ostravě ze dne 24.8.2005, sp. zn. 23 C 118/2004

²⁸⁴ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 31.8.2006, sp. zn. 30 Cdo 2796/2005

²⁸⁵ náleží Ústavního soudu ze dne 15.3.2005, sp. zn. I. ÚS 367/03

²⁸⁶ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 19.11.2004, sp. zn. 30 Cdo 923/2004

nemění nic skutečnost, že tímto způsobem byla dotčena osoba tzv. veřejného zájmu.²⁸⁷ Ani kritika osoby veřejného zájmu nesmí sledovat cíl případného ostouzení, pomlouvání, skandalizace nebo urážky.²⁸⁸ Měřítko posouzení hodnotících soudů (zejména z hlediska jejich přiměřenosti) jsou však v případě osob veřejného zájmu mnohem měkčí ve prospěch původců výroků. Jejich kritika musí souviset s veřejnou činností, kterou daná osoba vykonává. Vyšší míra tolerance vůči kritice se však nevztahuje na údaje o dotčené osobě, které jsou nepravdivé.²⁸⁹

Hranice přípustné kritiky vlády jsou (z důvodu zájmu na kontrole její činnosti veřejností) nejen širší než u soukromých osob, ale dokonce ještě širší než u politiků.²⁹⁰

V užším rozsahu je také chráněno soukromí osob veřejného zájmu. Může-li být proto například určitá okolnost významná z hlediska posouzení politikovi způsobilosti zastávat veřejnou funkci, nemůže se jejímu zveřejnění bránit, ačkoli u ostatních občanů by šlo o nepřipustný zásah do osobnosti.²⁹¹ Svobodu projevu je naproti tomu nutno vykládat zužujícím způsobem a ochraně osobnosti je třeba dát přednost tenkrát, když zveřejnění určité informace směřuje pouze k uspokojení zvědavosti určité části veřejnosti po intimnostech ze soukromí osoby veřejného zájmu a nejde o žádný příspěvek k jakékoli otázce veřejného zájmu. Velmi podnětná je v tomto směru judikatura německých soudů rozšiřující ochranu jejich soukromí (narušovaného pořizováním fotografií). Spolkový soudní dvůr konstatoval, že soukromí nekončí u domovních dveří, ale že i významným osobnostem současnosti musí být při splnění jistých podmínek přiznáno právo na soukromí i mimo vlastní domov. Předpokladem je, že situace má soukromý charakter. Osoba tedy spoléhá na odloučenost místa a chová se tak, jak by se na veřejnosti nechovala (například v zahradní restauraci, nikoli však při nakupování v obchodě). Při posuzování oprávněnosti zásahu pak hraje důležitou úlohu informační hodnota fotografií. Pouhá senzacechtivost nebo zájem čtenářů na zábavě, které by měly být uspokojeny čistě soukromými událostmi ze života významných osob současnosti, nejsou dostatečným důvodem pro takový zásah do osobnosti.²⁹²

6.2 Ochrana osobních údajů

Pro hladké fungování moderní společnosti je nezbytné získávání informací o fyzických osobách a práce s nimi, včetně vytváření různě rozsáhlých databází vedených jak státem (matriky, národní zdravotní registry, katastr nemovitostí, obchodní nebo živnostenské rejstříky atd.), tak soukromými subjekty (bankami, pojišťovnami, různými spolky, ...). Tyto aktivity však přináší zvýšené ohrožení dílčích osobnostních práv (zejména práva na soukromí), protože neoprávněným nakládáním těmito informacemi by mohla být fyzická osoba velmi citelně dotčena. K zabránění jejich zneužití je potřeba stanovit jasná a přísná pravidla takové manipulace. Je tedy potřeba náležitě vyvážit oba zájmy – právo na informace

²⁸⁷ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 15.7.2005, sp. zn. 30 Cdo 2573/2004

²⁸⁸ rozsudek Nejvyššího soudu ČR ze dne 27.9.2000, sp. zn. 30 Cdo 964/2000

²⁸⁹ usnesení Nejvyššího soudu ČR ze dne 29.11.2007, sp. zn. 30 Cdo 1174/2007

²⁹⁰ rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Castells v. Španělsko (1992)

²⁹¹ rozsudek Evropského soudu pro lidská práva ve věci Schwabe v. Rakousko (1992)

²⁹² rozsudek Spolkového soudního dvora (Německo) ze dne 19.12.1995, č. VI ZR 15/1995;

blíže Piltz, A. – Schmitz, W.: *Vývoj v ochraně osobnostních práv v současné německé judikatuře*, Právní rozhledy, 1996, č. 11, s. 513 – 515; Munková, J.: *Rozšíření ochrany soukromí u význačných osobností soudobých dějin*, Právní rozhledy, 1996, č. 11, s. 533 - 535

a svobodu projevu na straně jedné a ochranu osobních údajů a soukromí fyzické osoby na straně druhé.

Ústavněprávní základ ochrany osobních údajů nacházíme v čl. 10 odst. 3 LZPS („Každý má právo na ochranu před neoprávněným shromažďováním, zveřejňováním nebo jiným zneužíváním údajů o své osobě.“). Ten je v obecné rovině proveden zákonem č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů (dále jen jako „ZOOÚ“), který nahradil dřívější zákon č. 256/1992 Sb., o ochraně osobních údajů v informačních systémech, a který do českého právního řádu promítá požadavky směrnice Evropského parlamentu a Rady č. 95/46/ES (ze dne 24.10.1995) o ochraně fyzických osob v souvislosti se zpracováním osobních údajů a o volném pohybu těchto údajů. Zákon o ochraně osobních údajů – stejně jako tiskový zákon a zákon o provozování rozhlasového a televizního vysílání – obsahuje ustanovení výslovně vymezující jeho vztah k občanskému zákoníku a to tak, že pokud vznikne v důsledku zpracování osobních údajů subjektu údajů jiná než majetková újma, postupuje se při uplatňování jejího nároku podle občanského zákoníku. Jsou-li splněny zákonné podmínky podle obou právních předpisů (tj. ZOOÚ i OZ) lze prostředky ochrany podle těchto zákonů kumulovat.

Dále je problematika ochrany osobních údajů pro jednotlivé specifické oblasti upravena ještě ve zvláštních právních předpisech (například v ustanovení čl. 10 Úmluvy o biomedicíně ve spojení s ustanovením § 55 odst. 2 písm. d) a odst. 3 a § 67a – 67i ZPZ, ustanovení § 79 – 88 zákona č. 273/2008 Sb., o Policii ČR, nebo ustanovení § 316 odst. 4 ZP). Řada dalších zákonů na zákon o ochraně osobních údajů odkazuje a podřizuje nakládání konkrétními údaji dodržení jím stanovených norem (například ustanovení § 8a zákona č. 106/1999 Sb., o svobodném přístupu k informacím).²⁹³

Zákon o ochraně osobních údajů rozlišuje dva druhy údajů (osobní údaje a úžeji vymezené tzv. citlivé údaje), přičemž pro citlivé údaje stanoví přísnější normy a omezení s jejich nakládáním. Nevyplývá-li dále z textu práce jinak, platí pravidla stanovená zákonem pro nakládání osobními údaji i citlivými údaji.

Osobní údaj definuje zákon jako jakoukoliv informaci týkající se určeného nebo určitého subjektu údajů. Subjekt údajů se považuje za určený nebo určitelný, jestliže lze subjekt údajů přímo či nepřímo identifikovat zejména na základě čísla, kódu nebo jednoho či více prvků, specifických pro jeho fyzickou, fyziologickou, psychickou, ekonomickou, kulturní nebo sociální identitu (§ 4 písm. a) ZOOÚ). Zatímco určitost subjektu údajů je stav, kdy správce má k dispozici přímé identifikační údaje (např. jméno, příjmení a adresu) subjektu údajů, určitelnost je stav, kdy na základě osobních údajů, které má správce k dispozici (nebo z osobních údajů, k nimž má přístup) lze fyzickou osobu (subjekt údajů) jednoznačně odlišit (identifikovat) od jiných fyzických osob.²⁹⁴

Nejvyšší správní soud ve své rozhodovací činnosti již například uznal, že osobním údajem může být i číslo mobilního telefonu, přičemž vyšel z toho, že "plná identita fyzické osoby v současných podmínkách technologicky vyspělé společnosti, tj. za vysokého stupně rozvoje elektronických a jiných médií, která jsou většinou populace snadno dostupná, ve své podstatě neznamená nic jiného, než možnost tuto osobu určitým způsobem kontaktovat, aniž by bylo nutno znát místo jejího aktuálního pobytu. Proto se výklad pojmu, osobní údaj nemůže omezit striktně jen na znalost např. rodného čísla, adresy či pracoviště subjektu

²⁹³ k tomu viz rozsudek Krajského soudu v Českých Budějovicích ze dne 24.10.2001, sp. zn. 10 Ca 232/2001

²⁹⁴ Macková, A., Štědroň, B. Macková, A., Štědroň, B.: Zákon o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů s komentářem, včetně souvisejících zákonů a prováděcích předpisů, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 350

údajů". Nejvyšší správní soud tedy v citovaném rozsudku zaujal rozšiřující výklad pojmu "osobní údaj" a jako test stanovil možnost určitou osobu nějakým způsobem kontaktovat.²⁹⁵ Naopak za osobní údaj nelze považovat ani jméno a příjmení osoby ve spojení s číslem jeho občanského průkazu. Ani na základě těchto údajů totiž není možné konkrétní osobu určit nebo kontaktovat. Neexistuje žádný veřejně dostupný registr čísel občanských průkazů, v němž by bylo možné zjistit identitu osoby podle čísla průkazu. Navíc v případě čísla občanského průkazu se jedná o označení, které je v průběhu času proměnlivé.²⁹⁶

Citlivým údajem je osobní údaj vypovídající o národnostním, rasovém nebo etnickém původu, politických postojích, členství v odborových organizacích, náboženství a filozofickém přesvědčení, odsouzení za trestný čin, zdravotním stavu a sexuálním životě subjektu údajů, genetický údaj subjektu údajů a rovněž takový biometrický údaj, který umožňuje přímou identifikaci nebo autentizaci subjektu údajů (§ 4 písm. b) ZOOÚ).

Naopak údaj, který v původním tvaru ani po eventuálním provedeném zpracování nelze vztáhnout k určenému nebo určitelnému subjektu údajů, je potřeba považovat za údaj anonymní, který ochrany podle zákona o ochraně osobních údajů nepoživá.

Subjektem údajů je fyzická osoba, k níž se osobní údaje vztahují. Z této definice je zřejmé, že zpracování údajů o právnických osobách režimu zákona o ochraně osobních údajů podřízeno není. Tím však není dotčena jejich ochrana podle jiných právních předpisů (například podle ustanovení § 19b OZ, podle ustanovení o obchodní firmě dle § 8 – 12 ObZ a podle ustanovení o obchodním tajemství dle § 17 – 20 ObZ). Také je potřeba podotknout, že zákon se vztahuje pouze na údaje o žijících fyzických osobách.²⁹⁷ Možnost postmortální ochrany osobních údajů zákon o ochraně osobních údajů neupravuje, a je proto potřeba vycházet z ustanovení občanského zákoníku (je-li použitím osobních údajů dotčena některá ze složek osobnosti zesnulé fyzické osoby – například soukromí nebo projevy osobní povahy).

Pojmem označujícím v obecné rovině nakládání s osobními je zpracování osobních údajů, jímž se rozumí jakákoliv operace nebo soustava operací, které správce nebo zpracovatel systematicky provádějí s osobními údaji, a to automatizovaně nebo jinými prostředky. Zpracováním osobních údajů se rozumí zejména shromažďování, ukládání na nosiče informací, zpřístupňování, úprava nebo pozměňování, vyhledávání, používání, předávání, šíření, zveřejňování, uchovávání, výměna, třídění nebo kombinování, blokování a likvidace.

Správce je každý subjekt, který určuje účel a prostředky zpracování osobních údajů, provádí zpracování a odpovídá za něj. Zpracováním osobních údajů může správce zmocnit nebo pověřit zpracovatele. Zpracovatelem je každý subjekt, který na základě zvláštního zákona nebo pověření správcem zpracovává osobní údaje.

Zákon na ochranu osobních údajů se vztahuje na osobní údaje, které zpracovávají státní orgány, orgány územní samosprávy, jiné orgány veřejné moci, jakož i fyzické a právnické osoby, a to bez ohledu na to, zda se to děje automatizovaně či jinými prostředky. Naopak nedopadá na zpracování osobních údajů pro osobní potřebu fyzické osoby (nejrůznější adresáře), ani na nahodilé shromažďování osobních údajů, nejsou-li dále zpracovávány (schraňování vizitek). Rovněž je vyloučena aplikace některých ustanovení (§ 5 odst. 1 a § 11 a 12 ZOOÚ - stanovících povinnosti správci a právo subjektu údajů vůči

²⁹⁵ rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 12.2.2009, sp. zn. 9 As 34/2008

²⁹⁶ rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 29.7.2009, sp. zn. 1 As 98/2008

²⁹⁷ B. Macková, A., Štědroň, B.: Zákon o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů s komentářem, včetně souvisejících zákonů a prováděcích předpisů, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 350

správci), jde-li o zpracování osobních údajů nezbytných pro plnění povinností správce stanovených zvláštními zákony pro zajištění bezpečnosti a obrany České republiky, veřejného pořádku a vnitřní bezpečnosti, předcházení a stíhání trestných činů, významného hospodářského zájmu České republiky nebo Evropské unie a některých dalších.

Instituty obsažené v zákoně na ochranu osobních údajů zabezpečující ochranu osobních údajů je možné rozdělit do tří skupin, a to na: předběžné, následné a procesní.²⁹⁸

Mezi předběžné instituty jsou řazeny zejména povinnosti správce a zpracovatele, resp. jejich zaměstnanců, které mají snižovat nebezpečí zásahu do osobnostních práv (tj. mají preventivní povahu). Obecným pravidlem pro zpracování osobních údajů je dbát, aby subjekt údajů neutrpěl újmu na svých právech, zejména na právu na zachování lidské důstojnosti, a také dbát na ochranu před neoprávněným zasahováním do soukromého a osobního života subjektu údajů (§ 10 ZOOÚ). Každé zpracování osobních údajů představuje zásah do soukromí jednotlivce. Aby tento zásah a celé zpracování bylo legální, je třeba, aby správce ve všech případech, kdy je to možné, posoudil případné způsoby zpracování a zvolil ten, který do soukromí subjektů údajů zasáhne v nejmenší míře. V opačném případě nebude zpracování v souladu se zákonem o ochraně osobních údajů a správce se vystavuje riziku kontroly a uplatnění opatření k nápravě ze strany Úřadu na ochranu osobních údajů (dále též jen jako „Úřad“).²⁹⁹

Mezi konkrétní povinnosti správce (resp. zpracovatele) patří zejména následující. Za prvé, povinnost správce stanovit účel, k němuž mají být údaje zpracovány, a dále prostředky a způsob tohoto zpracování (§ 5 odst. 1 písm. a), b) ZOOÚ). Vzhledem k požadavku na minimalizaci zásahů do soukromí subjektu údajů zpracováváním jeho osobních údajů, je nezbytné stanovit účel zpracování, aby bylo možno posoudit nezbytný rozsah zpracování pro dosažení určeného účelu. Rovněž způsob a prostředky zpracování, by měly odpovídat účelu a představovat nejmenší možnou ingerenci do soukromí subjektu údajů nutnou pro jeho dosažení.

Za druhé, je správce povinen shromažďovat osobní údaje otevřeně. Je tedy vyloučeno shromažďovat osobní údaje pod záminkou jiného účelu nebo jiné činnosti (§ 5 odst. 1 písm. g) ZOOÚ). Znalost skutečného účelu shromažďování údajů je důležitá právě pro správné vymezení nutného rozsahu získávaných údajů.

Za třetí, shromažďovat lze jen osobní údaje odpovídající stanovenému účelu, a to pouze v rozsahu a po dobu, které jsou k jeho dosažení nezbytné (§ 5 odst. 1 písm. d), e) ZOOÚ). Také toto pravidlo směřuje k minimalizaci zásahu do soukromí fyzických osob.

Za čtvrté, osobní údaje získané k rozdílným účelům zásadně nesmí být sdružovány, aby tak nebyly nedůvodně vytvářeny databáze s komplexními informacemi o fyzických osobách nesoucí sebou zvýšenou hrozbu možného zneužití shromažďovaných údajů (§ 5 odst. 1 písm. h) ZOOÚ). Úřad pro ochranu osobních údajů též konstatoval, že je nepřijatelné, aby zpracovatel při zpracování osobních údajů pro různé správce propojoval jejich databáze osobních údajů (vytvořené pro marketingové účely).³⁰⁰

Za páté, je přípustné zpracování pouze přesných osobních údajů, které byly získány v souladu se zákonem (§ 5 odst. 1 písm. c) ZOOÚ). Zjistí-li správce, že jím zpracované

²⁹⁸ Maštálka, J.: *Pokrok v právní úpravě*, Právní rádce, 2000, č. 7, s. 10 – 14

²⁹⁹ stanovisko Úřadu pro ochranu osobních údajů č. 6/2009 (k dispozici na internetových stránkách Úřadu: www.uoou.cz)

³⁰⁰ B. Macková, A., Štědroň, B.: *Zákon o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů s komentářem, včetně souvisejících zákonů a prováděcích předpisů*, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009, s. 353

osobní údaje nejsou s ohledem na stanovený účel přesné, je povinen je označit a dále provést bez zbytečného odkladu přiměřená opatření, zejména zpracování blokovat a osobní údaje opravit nebo doplnit. Není-li to možné je povinen takové osobní údaje zlikvidovat.

Za šesté, je zásadně třeba, aby subjekt údajů udělil k jejich zpracování souhlas.

Aby souhlas se zpracováním osobních údajů byl platný a zpracování probíhalo v souladu se zákonem, je třeba splnění dvou podmínek. Jednak musí být subjekt údajů předem informován, za jakým účelem, kým, na jak dlouho a konkrétně jaké jeho osobní údaje budou zpracovávány (obecné formulace typu „*Souhlasím se zpracováním svých osobních údajů dle zákona o ochraně osobních údajů*“ nejsou postačující). Jednak je takový souhlas právním úkonem, který musí splňovat všechny zákonem stanovené náležitosti (tj. musí být svobodný, vážný, určitý a srozumitelný). Zákon nestanoví pro souhlas se zpracováním osobních údajů žádnou formu. Jde-li o citlivé údaje, požaduje se pouze souhlas výslovný (požadavek písemné formy byl vypuštěn novelou zákona č. 439/04 Sb.). Nicméně vzhledem k povinnosti správce prokázat vyslovení souhlasu subjektu údajů po celou dobu zpracování osobních údajů, bude písemná forma vhodná. Souhlas subjektu údajů je nástrojem legitimacy zpracování osobních údajů, nicméně nelze jím krýt případné porušování dalších povinností uložených správcem zákonem (například povinnost shromažďovat lze jen osobní údaje odpovídající stanovenému účelu, a to pouze v rozsahu a po dobu, které jsou k jeho dosažení nezbytné).³⁰¹ Jinými slovy porušení takové zákonem uložené povinnosti nelze zhojit ani tím, že subjekt údajů vysloví se zpracováním předmětného osobního údaje svůj souhlas.

Bez souhlasu subjektu údajů je zpracování osobních údajů možné jen z taxativně vyjmenovaných důvodů stanovených v ustanovení § 5 odst. 2 a 5 ZOOÚ. Jde především o případy, kdy je takové zpracování nezbytné pro dodržení právní povinnosti správce (stanovené například zákonem č. 111/1998 Sb., o vysokých školách), pro ochranu práv a právem chráněných zájmů správce, příjemce nebo jiné dotčené osoby nebo o případy, kdy došlo k oprávněnému zveřejnění údajů v souladu se zvláštním právním předpisem (zákonem č. 46/2000 Sb., tiskový zákon, a zákonem č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání). Ve všech těchto případech však takové zpracování osobních údajů nesmí být v rozporu s právem subjektu údajů na ochranu jeho soukromého a osobního života. Dále není třeba souhlasu tenkrát, když je zpracování osobních údajů nezbytné pro plnění smlouvy, jejíž smluvní stranou je subjekt údajů. Pokud je to nezbytně třeba k ochraně životně důležitých zájmů subjektu údajů lze zpracování osobních údajů zahájit bez souhlasu subjektu údajů, který je ovšem nutno bez zbytečného odkladu získat. Není-li dán, musí správce ukončit zpracování a údaje zlikvidovat. Bez dalších omezení je možno bez souhlasu zpracovávat osobní údaje o veřejně činné osobě, funkcionáři či zaměstnanci veřejné správy, které vypovídají o jeho veřejné anebo úřední činnosti, o jeho funkčním nebo pracovním zařazení. Konečně souhlasu nepodléhá ani zpracování osobních údajů výlučně pro účely archivnictví podle zvláštního zákona (zákon č. 499/2004 Sb., o archivnictví a spisové službě).

Opačnou konstrukci vytváří zákon na ochranu osobních údajů, provádí-li správce jejich zpracování za účelem nabízení obchodu nebo služeb subjektu údajů. Pro tento účel lze použít bez souhlasu subjektu údajů jméno, příjmení a adresu subjektu údajů, pokud tyto údaje byly získány z veřejného seznamu nebo v souvislosti s činností správce (§ 5 odst. 5 ZOOÚ). Správce však nesmí uvedené údaje dále zpracovávat, pokud s tím subjekt údajů vyslovil nesouhlas. Výjimkou z tohoto pravidla je další zpracování jména, příjmení a adresy subjektu údajů za účelem vyloučení možnosti, že tyto osobní údaje budou opakovaně použity k nabídce obchodu a služeb (§ 5 odst. 9 ZOOÚ).

³⁰¹ rozsudek Nejvyššího správního soudu ČR ze dne 22.10.2003, sp. zn. 7 A 58/2002

Bez předchozího souhlasu subjektu údajů je zpracování citlivých údajů možné jen z taxativně vyjmenovaných důvodů stanovených v ustanovení § 9 písm. b) - i) ZOOÚ. Důvodem je kolize s jiným důležitým zájmem, jehož ochrana dostává v takovém případě přednost. Konkrétně se jedná především o případy, kdy je to nezbytné v zájmu zachování života nebo zdraví subjektu údajů nebo jiné osoby nebo odvrácení bezprostředního závažného nebezpečí hrozícího jejich majetku, kdy jde o zpracování při zajišťování zdravotní péče, ochrany veřejného zdraví, zdravotního pojištění, nemocenského pojištění, důchodového pojištění (zabezpečení), státní sociální podpory a dalších státních sociálních dávek, kdy se jedná o zpracování podle zvláštních zákonů při předcházení, vyhledávání, odhalování trestné činnosti, stíhání trestných činů a pátrání po osobách nebo kdy je zpracování nezbytné pro zajištění a uplatnění právních nároků. Souhlasu se zpracováním citlivých údajů není třeba, sleduje-li politické, filosofické, náboženské nebo odborové cíle, prováděné v rámci oprávněné činnosti občanského sdružení, pokud se týká pouze členů sdružení. Konečně souhlas se nevyžaduje pro zpracování údajů zveřejněných samotným subjektem údajů.

Za sedmé, je správce povinen před zahájením zpracování informovat subjekt údajů o tom, že jsou o něm určité údaje shromažďovány, pro jaký účel a v jakém rozsahu, komu mohou být zpřístupněny (§ 11 odst. 1 ZOOÚ). Dále je povinen ho informovat o jeho právu přístupu k osobním údajům, právu na opravu osobních údajů, jakož i o dalších právech stanovených v § 21 ZOOÚ (viz níže).

Za osmé, požádá-li subjekt údajů o informaci o zpracování svých osobních údajů, je mu správce povinen tuto informaci bez zbytečného odkladu předat. Tato informace obsahuje sdělení o účelu zpracování osobních údajů, o osobních údajích, které jsou předmětem zpracování, o zdroji osobních údajů a o příjemci údajů (§ 12 ZOOÚ).

Za deváté, má správce i zpracovatel povinnost zajistit tzv. fyzickou ochranu zpracovávaných osobních údajů (tj. přijmout opatření [technická, organizační, etc.] zabráňující neoprávněnému přístupu či nakládání osobními údaji [§ 13 ZOOÚ]).

A konečně za desáté, jsou zaměstnanci správce i zpracovatele povinni zachovávat mlčenlivost jak o samotných osobních údajích, tak o bezpečnostních opatřeních sloužících k jejich ochraně, a to i po skončení zaměstnání (§ 15 odst. 1 ZOOÚ).

Do kategorie následných institutů jsou zahrnuty prostředky kterými mají být v případě porušení předběžných institutů napraveny zásahy do osobnosti, resp. zmírněny jejich důsledky. Subjekt údajů se tak může jednak soudní cestou domáhat svých nároků podle obecné úpravy v občanském zákoníku, jednak u správce (zpracovatele) může uplatnit nároky specifické pro oblast ochrany osobních údajů.

Došlo-li k porušení povinnosti správcem nebo zpracovatelem (ustanovení § 21 odst. 6 ZOOÚ stanoví jejich solidární odpovědnost), může subjekt údajů požadovat, aby se správce, resp. zpracovatel zdržel závadného jednání, odstranil jím vzniklý stav a poskytl zadostiučinění (morální nebo peněžité) a také uhradil vzniklou škodu.

Každý subjekt údajů, který zjistí nebo se domnívá, že správce nebo zpracovatel provádí zpracování jeho osobních údajů, které je v rozporu s ochranou soukromého a osobního života subjektu údajů nebo v rozporu se zákonem (zejména jsou-li osobní údaje nepřesné), může jednak požádat správce nebo zpracovatele o vysvětlení, jednak požadovat, aby správce nebo zpracovatel odstranil takto vzniklý stav (například blokováním, provedením opravy, doplněním nebo likvidací osobních údajů). Správce či zpracovatel by měl neprodleně odstranit závadný stav. Neučiní-li tak, může se subjekt údajů obrátit na Úřad. To všem neznamená, že by se subjekt údajů nemohl se svým podnětem na Úřad obrátit přímo.

Uvedená práva má subjekt údajů nejen vůči správci či zpracovateli, nýbrž obdobně se příslušná ustanovení vztahují i na osoby, které shromáždily osobní údaje neoprávněně (§ 26 ZOOÚ).

Důležité místo zaujímá rovněž ochrana trestněprávní (trestný čin neoprávněného nakládání s osobními údaji - § 180 TZ) a správněprávní (správní delikty na úseku zpracovávání osobních údajů - § 44 – 46 ZOOÚ).

Procesní instituty jsou spjaty s činností Úřadu pro ochranu osobních údajů. Jedná se zejména o provádění dozoru nad dodržováním povinností stanovených zákonem o ochraně osobních údajů, vedení registru zpracování osobních údajů, přijímání podnětů a stížností občanů na porušování zákona, projednávání správních deliktů, udělování pokut a ukládání opatření k nápravě (určením, jaké kroky a v jaké lhůtě je zapotřebí realizovat k odstranění závadného stavu).

Každý, kdo hodlá zpracovávat osobní údaje, je povinen to předem oznámit Úřadu, který do 30 dnů rozhodne o registraci (marným uplynutím lhůty se má za to, že oznamovatel byl zaregistrován). Okamžikem registrace může oznamovatel zahájit zpracování. Oznamovací povinnost se ale nevztahuje na osobní údaje ve veřejně přístupných evidencích ani na ty, které pro svou vnitřní potřebu vedou o svých členech politické strany, církve a nejrůznější občanská sdružení.

Při provádění dozoru přiznává zákon o ochraně osobních údajů kontrolujícím osobám některá oprávnění (vstupovat do objektů, požadovat součinnost a poskytnutí informací, zajišťovat doklady atd.) a ukládá jisté povinnosti (prokázat se průkazem, oznámit zahájení kontroly, šetřit práva a chráněné zájmy kontrolovaného, zachovávat mlčenlivost o zjištěných skutečnostech atd.).

7. ZÁVĚR

Autor této práci se v ní pokusil o ucelené uchopení tématu ochrany osobnosti fyzické osoby z pohledu občanského práva. Základ platné právní úpravy, z níž práce vychází, obsažený v občanském zákoníku (zákon č. 40/1964 Sb.) je až na některé výjimky původní, proto se nelze divit, že, ačkoli v době svého vzniku představoval významný pokrok v ochraně osobnosti (zejména ve srovnání s občanským zákoníkem z roku 1950) a soudní praxe (hlavně po roce 1989) dokázala interpretací překlenout řadu problémů, vyvstala posléze potřeba revize celého občanského zákoníku a přijetí nové úpravy, jež by měla na základě dosavadních zkušeností odstranit nedostatky té stávající. Závěrem práce je proto třeba ještě stručně nastínit řešení, se kterým přichází vládní návrh připravované rekonstrukce občanského práva (dále též jen jako „návrh“), který je v současné době postoupen k projednání v prvním čtení do Poslanecké sněmovny Parlamentu České republiky jako sněmovní tisk č. 835.

Návrh rekonstrukce je založen na principu přirozenoprávním a otevřeně se hlásí k svému inspiračnímu zdroji – vládnímu návrhu občanského zákoníku bývalého Československa z roku 1937, který revidoval a modernizoval rakouský obecný zákoník občanský (tzv. ABGB) z roku 1811 (srov. mj. ustanovení § 24 odst. 1 návrhu s ustanovením § 16 ABGB).

Hlavní zásady, na nichž je návrh vystavěn jsou podle důvodové zprávy konvence, diskontinuita a integrace. Cílem je vytvořit zákoník co do celkového pojetí i co do úpravy jednotlivých základních institutů konvenční vůči standardním úpravám kontinentální Evropy s respektem k tradici středoevropského právního myšlení. Z tohoto důvodu nelze navázat na paradigmatu totalitárních právních přístupů k regulaci soukromého života, pojímající občanské právo jako nástroj řízení společnosti. Návrh naopak vychází z ideje, že funkční určení soukromého práva je sloužit člověku jako prostředek k prosazování jeho svobody, a proto klade důraz na autonomii vůle. Konečně je cílem také restituovat obecný kodex soukromého práva a vytvořit podmínky pro rozchod s přežívající tradicí existence "samostatných" a "komplexních" zákonných úprav na soukromoprávním poli.

Důvodová zpráva charakterizuje navrhovaný občanský zákoník tak, že se rozchází s hlediskem primitivního materialismu a jeho myšlenkové ukotvení je v respektu k osobnosti člověka jako svobodného individua způsobilého žít podle svého a rozhodovat o svých soukromých záležitostech samostatně. Právní postavení člověka jako jednotlivce, včetně úpravy práv výlučně a přirozeně spjatých s jeho osobou, je klíčové téma první části návrhu.

Ustanovení § 1 odst. 2 návrhu upravuje dispozitivnost, resp. kogentnost navrhované právní úpravy tak, že nezakazuje-li to zákon výslovně, mohou si osoby ujednat práva a povinnosti odchylně od zákona. Zakázána ovšem jsou ujednání porušující dobré mravy, veřejný pořádek nebo právo týkající se postavení osob, včetně práva na ochranu osobnosti.

Již úvodní ustanovení návrhu proklamují, že soukromé právo chrání osobnost a svobodu člověka (§ 2 odst. 1 návrhu), a za zásadu soukromého práva prohlašují, že každý má právo na ochranu svého života a zdraví, cti, důstojnosti a soukromí (§ 2 odst. 2 písm. a) návrhu).

Návrh nahrazuje pojmy způsobilost k právům a povinnostem a způsobilost k právním úkonům pojmy právní osobnost (§ 19 odst. 1 návrhu) a svéprávnost (§ 19 odst. 2 návrhu). Pojem právní osobnost je pak třeba lišit od pojmu osobnost. Zatímco právní osobnost má ten, kdo je způsobilý mít v mezích právního řádu oprávnění a povinnosti, tedy osoby (§ 21 odst. 1 návrhu), jimiž jsou jak osoby fyzické, tak právnické (§ 22 návrhu), osobnost je spojována výlučně s člověkem – tedy osobou fyzickou (srov. ustanovení § 2 odst. 1 a zejména § 68 odst. 1 návrhu) – a je chráněna včetně všech jeho přirozených práv. O nich návrh praví, že každý

člověk má vrozená, již samotným rozumem a citem seznatelná přirozená práva, a tudíž se uznává za osobu. Jen zákon pak může stanovit meze uplatňování přirozených práv člověka a způsob jejich ochrany (§ 24 odst. 1 návrhu). Přirozená práva spojená s osobností člověka nelze zcizit a nelze se jich vzdát; stane-li se tak, nepřihlíží se k tomu (§ 24 odst. 2 návrhu). Stejně tak se nepřihlíží ani k omezení těchto práv v míře odporující zákonu, dobrým mravům nebo veřejnému pořádku (§ 24 odst. 3 návrhu).

Právní osobnost má člověk od narození do smrti (§ 28 návrhu) a nemůže se jí právně relevantním způsobem vzdát. Zpřesněno oproti současné dikci je ustanovení týkající se nascitura (§ 29 návrhu). Na počaté dítě se hledí jako na již narozené, pokud to odpovídá jeho zájmům. Termín zájem je užit z toho důvodu, že subjektivní práva velmi často nelze oddělit od povinností, a je tedy nutno hodnotit celkový zájem dítěte. Nenarodí-li se však dítě živé, hledí se na ně, jako by nikdy nebylo. Pro případ pochybností, stanoví návrh vyvratitelnou domněnku, že se dítě narodilo živé.

Oproti stávajícímu občanskému zákoníku se návrh nově zabývá také fenoménem změny pohlaví (§ 33 návrhu). Neřeší ovšem konkrétní postup tohoto lékařského a kosmetického zákroku, to ponechává zvláštním právním předpisům (základ této úpravy tvoří ustanovení § 27a ZPZ). Návrh se zabývá určením okamžiku, k němuž se tato změna váže. Tím je den potvrzený příslušným zdravotnickým zařízením v oznámení orgánu veřejné moci vedoucímu matriku. A dále vymezuje právní důsledky této změny. Citované ustanovení výslovně deklaruje, že změna pohlaví nemá vliv na osobní stav člověka, ani na jeho osobní a majetkové poměry krom jediného, a to zániku manželství nebo zapsaného partnerství (dnes registrovaného partnerství podle zákona č. 115/2006 Sb.). Zánik manželství (případně zapsaného partnerství) následkem změny pohlaví má stejné právní důsledky jako jiné způsoby jejich zániku za trvání života manželů (partnerů). V tomto ohledu návrh odkazuje na obdobné užití ustanovení o rozvodu (ve vztahu k právům a povinnostem ke společnému dítěti a k majetkovým povinnostem).

Jméno člověka je vyčleněno z ochrany osobnosti do samostatného oddílu (Část první, Hlava II, Díl 2, Oddíl 4 návrhu). Jménem se rozumí osobní jméno a příjmení člověka, popřípadě další jména a rodné příjmení, která mu náležejí podle zákona (§ 64 odst. 1 návrhu). V otázkách nabývání a změn jména odkazuje návrh na zvláštní zákon a předpisy rodinného práva. Nově je návrhu obsaženo výslovné ustanovení, podle něhož člověk může pro určitý obor své činnosti nebo i pro soukromý styk vůbec přijmout pseudonym (§ 66 odst. 1 návrhu), který pak požívá téže ochrany jako jméno za podmínky, že vejde ve známost (§ 66 odst. 2 návrhu). Člověk může být ve svém oprávnění ke jménu dotčen dvojím způsobem: zpochybněním svého oprávnění ke jménu nebo neoprávněným užitím svého jména jinou osobou.

Novinkou je, že není-li dotčený s to brát se za ochranu svého jména sám (protože je nepřítomen, nezvěstný, nesvéprávný či z jiné příčiny), může ji uplatnit jeho manžel, potomek nebo předek, ledaže dotčený, ač svéprávný, dal výslovně najevo, že si to nepřeje (§ 65 odst. 2 návrhu). Týká-li se neoprávněný zásah jména rodového a jsou-li pro to důvody spočívající v důležitém zájmu na ochraně rodiny, může žalobu podat manžel nebo jiná osoba dotčenému blízká, byť do jejich oprávnění ke jménu přímo zasaženo nebylo (§ 65 odst. 3 návrhu).

Je možno podat žalobu zdržovací a odstraňovací a rovněž není dotčeno právo na náhradu škody či jiné újmy. Zadostiučinění tedy musí být poskytnuto v penězích, nezajistí-li jeho jiný způsob skutečně a dostatečně účinné odčinění způsobené újmy (§ 65 odst. 1 návrhu), a to nejen na rozdíl od současné koncepce, ale také na rozdíl od obecné úpravy přiměřeného zadostiučinění při nemajetkové újmě (§ 2681 odst. 2 návrhu). Výše uvedená výjimka z obecného pravidla se uplatní nejen u ochrany jména ale také u ochrany osobnosti člověka

(viz níže) a obrací poměr mezi morální a reálnou satisfakcí. Ačkoli podle původních úvah se počítalo s možností přechodu nároku na imateriální satisfakci na dědice,³⁰² aktuální verze návrhu nového občanského kodexu takovou variantu neupravuje, když pouze přebírá (ne ve zcela přesném znění) normu současného ustanovení § 579 OZ, podle níž smrtí věřitele právo zanikne, bylo-li plnění omezeno jen na jeho osobu (§ 1744 návrhu).

Následující oddíl pojednává o osobnosti člověka. Návrh vychází z monistického pojetí. Chrání osobnost jako celek (§ 68 odst. 1 návrhu) a dále předkládá demonstrativní výčet jednotlivých hodnot lidské osobnosti, a to život a zdraví člověka, jeho důstojnost, vážnost a čest, soukromí a projevy osobní povahy (§ 68 odst. 2 návrhu). Právní prostředky ochrany osobnosti jsou shodné jako u jména člověka, tj. zdržovací a odstraňovací žaloba, žaloba o náhradu škody a žaloba o poskytnutí satisfakce, která se prioritně poskytuje v penězích (§ 69 odst. 1 návrhu).

Osobou oprávněnou uplatňovat ochranu osobnosti je samozřejmě člověk, jehož osobnost byla zásahem dotčena. V zájmu jednoty soukromého práva rozšiřuje návrh (s ohledem na § 11 odst. 5 a § 74 AutZ) okruh subjektů aktivně legitimovaných k postmortální ochraně na všechny osoby blízké (§ 69 odst. 2 návrhu).³⁰³ Druhým důvodem (který uvádí důvodová zpráva návrhu) je skutečnost, že dosavadní úprava nešetří osobnost dotčeného v potřebném rozsahu (ochrana je např. odňata bezdětným svobodným osobám, jejichž rodiče již zemřeli).

Návrh se také vrací k myšlence (původně zakotvené v ustanovení § 14 současného občanského zákoníku) aktivní legitimace právnické osoby k ochraně osobnosti, týká-li se zásah činnosti člověka v této právnické osobě. Navrhované znění však dodává, že za života dotčeného člověka může právnická osoba na jeho ochranu vystoupit jen jeho jménem a s jeho souhlasem. Souhlasu není třeba, není-li člověk schopen projevit vůli pro nepřítomnost nebo pro neschopnost úsudku (§ 70 odst. 1 návrhu). Po smrti dotčeného člověka se může právnická osoba domáhat toliko, aby od neoprávněného zásahu bylo upuštěno a aby byly odstraněny jeho následky (§ 70 odst. 2 návrhu).

Návrh řeší i zvláštní ochranu osobnosti nesvéprávných, ke které je povolán příslušný orgán. Přejícné ustanovení (§ 2758 návrhu) určuje, že dokud zvláštní zákon nestanoví něco jiného, je tímto orgánem veřejný ochránce práv. Ustanovení § 71 návrhu stanoví, že dozví-li se příslušný orgán veřejné moci o nedovoleném zásahu do osobnosti člověka, který není plně svéprávný, zjistí, zda újma již byla odčiněna nebo zda právo na ochranu jeho osobnosti uplatnil zákonný zástupce. Pokud se tak nestalo a lze-li mít důvodně za to, že zásah byl neoprávněný, uplatní příslušný orgán veřejné moci právo na ochranu dotčené osoby bez zbytečného odkladu jejím jménem.

Nově by se měla v občanském zákoníku objevit výslovná úprava podoby (§ 72 návrhu), jejíž ochraně (vedle ochrany soukromí a projevů osobní povahy) je věnován pododdíl 2 (Část první, Hlava II, Díl 2, Oddíl 5 návrhu). Její zachycení (je-li z něj člověk identifikovatelný), stejně jako rozšiřování takového zobrazení je přípustné pouze se souhlasem dotčeného člověka. Pokud ovšem člověk k zobrazení svolí za okolností, z nichž je zřejmé, že bude šířeno, stanoví návrh, že tím dotčený svoluje také k jeho rozmnožování a rozšiřování obvyklým způsobem (§ 72 odst. 2 návrhu).

³⁰² Eliáš, K. – Zuklínová, M.: *Principy a východiska pro nový kodex soukromého práva*, 1. vydání, Linde Praha, 2001, s. 142

³⁰³ Telec, I.: *Osobnostní práva a rekonstrukce českého občanského soukromého práva*, Právní praxe, 2001, č. 1 – 2, s. 112

Bez zákonného důvodu nesmí nikdo rovněž zasahovat do soukromí člověka, zejména bez jeho svolení narušit jeho soukromé prostory (zahrnují nikoli pouze obydlí, ale také například pracoviště), jinak sledovat jeho soukromý život nebo pořizovat o tom zvukový nebo obrazový záznam, využívat takové či jiné záznamy pořízené o soukromém životě člověka třetí osobou, anebo takové záznamy o jeho soukromém životě šířit. Ve stejném rozsahu je ochrana poskytována též písemností osobní povahy (§ 73 návrhu).

Podle důvodové zprávy se vzhledem k prioritě osobnostního práva jako nejvyšší hodnoty navrhuje umožnit výslovnou úpravou odvolání souhlasu s použitím či šířením záznamů osobní povahy. Takové odvolání však nemůže jít k tíži osoby důvodně spoléhající, že souhlas odvolán nebude. Návrh proto stanoví, že svolení je možno odvolat, i když bylo dáno jen na dobu určitou. Bylo-li svolení udělené na určitou dobu odvoláno, aniž to odůvodňuje podstatná změna okolností nebo jiný rozumný důvod, nahradí odvolávající škodu (nikoli také nemajetkovou újmu) z toho vzniklou osobě, které byl svolení udělen (§ 74 návrhu). Ustanovení § 75 návrhu pak v podstatě beze změny přejímá normy ustanovení § 12 odst. 2 a 3 současného občanského zákoníku o zákonných licencích.

Část první, Hlava II, Díl 2, Oddíl 5, Pododdíl 3 návrhu je věnován právu člověka na integritu a podmínkám zásahů do něj. Termín integrity označuje celistvost lidské osobnosti vůbec, která zahrnuje jak integritu tělesnou, tak rovněž integritu duševní. Návrh řeší tuto problematiku v širší perspektivě, která zahrnuje nejen výkon specializovaných povolání (především lékařského), ale také další činnosti vykonávané profesionálně i laicky (např. kosmetické zákroky, včetně tetování nebo piercingu, výkon léčitelské praxe, laicky prováděné zdravotní zákroky apod.).

Na počátku citovaného pododdílu jsou vymezeny tři základní zásady ovládající tuto oblast právní úpravy, jimiž jsou nedotknutelnost člověka (§ 76 odst. 1 návrhu), limitovaná možnost úplatného zcizení části lidského těla (§ 76 odst. 2 návrhu) a právní ochrana lidského těla i po smrti člověka (§ 77 návrhu). První zásada (podrobně rozvedená v následujících ustanoveních návrhu) je vyjádřením i v současnosti platného pravidla, že do integrity jiného lze zasáhnout zásadně jen s jeho souhlasem, výjimky musí připustit zákon. Z druhé zásady plyne, že obecně lidské tělo ani jeho části nesmí být zdrojem majetkového prospěchu, nicméně nevyloučí-li to zvláštní zákon, připouští se u přirozeně se obnovujících částí lidského těla, které lze odejmout bez újmy na zdraví (půjde například o vlasy apod.), jejich přenechání jinému i za úplatu. V tomto případě zavádí návrh právní fikci, podle které jsou takové oddělené části lidského těla věcí movitou, což je výrazná změna koncepce oproti stávajícímu stavu, podle něhož části lidského těla nejsou vůbec věcí v právním smyslu.³⁰⁴ Nově je také výslovně formulována (dříve pouze dovozovaná) třetí zásada. Dle této se ochrana osobnosti vztahuje na lidské tělo nejen za života člověka, ale též po jeho smrti.

Jak bylo řečeno (mimo případ stanovený zákonem) nikdo nesmí zasáhnout do integrity jiného člověka bez jeho souhlasu. Je vyloučeno udělení souhlasu se způsobením závažné újmy. K takovému souhlasu se nepřihlíží (§ 78 odst. 1 návrhu). Zákonný zástupce je v možnosti udělit souhlas k zásahu do integrity omezen ještě více. Je totiž oprávněn vyslovit souhlas pouze s takovým zásahem do integrity zastoupeného, který je k přímému prospěchu této zastoupené osoby (§ 78 odst. 2 návrhu).

Nestačí ovšem jakýkoli souhlas, nýbrž tento musí mít určitou kvalitu, musí být dán s vědomím o povaze zásahu a jeho možných následcích (§ 78 odst. 1 návrhu). Povinnost podat předmětné informace člověku, který má být zásahem dotčen, je uložena tomu, kdo jej

³⁰⁴ Švestka, J. – Spáčil, J. – Škárková, M. – Hulmák, M. a kol.: *Občanský zákoník I. § 1 - 459. Komentář*, 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2008, s. 584

chce provést. Vysvětlení přitom bude považováno za řádně podané tenkrát, když lze rozumně předpokládat, že druhá strana pochopila způsob a účel zákroku včetně očekávaných následků i možných nebezpečí pro své zdraví, jakož i to, zda přichází v úvahu případně i jiný postup (§ 79 odst. 1 návrhu). Je-li osoba zastoupená zákonným zástupcem schopna úsudku, podá se vysvětlení vedle zákonného zástupce také jí, a to způsobem přiměřeným schopnostem dotčeného člověka (§ 79 odst. 2 návrhu).

Souhlas může být udělen ústně či konkludentně. Písemná forma je vyžadována pouze v zákonem vyjmenovaných případech (§ 81 návrhu), kterými jsou oddělení neobnovitelné části lidského těla (ledaže život člověka je v náhlém a patrném ohrožení, souhlas nelze získat a zákrok je nezbytný pro zdraví člověka), lékařský pokus a zákrok, který zdravotní stav člověka nevyžaduje (to neplatí, jedná-li se o kosmetické zákroky nezanechávající trvalé nebo závažné následky). Pro případy, kdy není vyžadována pro souhlas písemná forma, zakotvuje návrh vyvratitelnou domněnku, že souhlas udělen byl (§ 82 odst. 2 návrhu). Odvolání souhlasu může mít jakoukoli formu, i když souhlas byl dán písemně (§ 82 odst. 1 návrhu). Při nejistotě, zda byl souhlas odvolán v jiné než písemné formě, se má za to, že k odvolání nedošlo (§ 82 odst. 2 návrhu).

Nově je výslovně upraven rozsah oprávnění nezletilce k udělení souhlasu k zákroku tak, že nezletilý může v obvyklých záležitostech udělit souhlas k zákroku na svém těle také sám, je-li to přiměřené rozumové a volní vyspělosti nezletilých jeho věku a jedná-li se o zákrok nezanechávající trvalé nebo závažné následky (§ 80 návrhu). Ještě větší váhu návrh přikládá názoru nezletilce (dosud plně nespěprávného), pokud již dovršil čtrnáct let věku. Pokud totiž takový nezletilec vážně odporuje zákroku, přestože zákonný zástupce s ním vyslovil souhlas, je možné k němu přistoupit jen s přivolením soudu (§ 84 odst. 1 návrhu). Rovněž opačně přeje-li si nezletilec starší čtrnácti let provedení určitého zákroku, lze ho se souhlasem soudu realizovat i proti vůli zákonného zástupce (§ 84 odst. 2 návrhu).

Obdobná pravidla platí pro nespěprávné zletilé osoby, pokud jsou schopny úsudku (§ 84 odst. 1, 2 návrhu). Jedná-li se o nespěprávnou osobu neschopnou úsudku nelze k její vůli přihlížet. Přivolení soudu k provedení zákroku se pak vztahuje jen na případy, kdy má být zasaženo do integrity člověka neschopného úsudku způsobem zanechávajícím trvalé, neodvratitelné a vážné následky nebo způsobem spojeným s vážným nebezpečím pro jeho život nebo zdraví (§ 85 návrhu).

Základním kritériem, jímž se má soud při svém rozhodování řídit, je zájem dotčeného člověka. Soud přivolí k zákroku (přičemž návrh chybně odkazuje na ustanovení § 79 nebo § 80), je-li dotčené osobě podle rozumného uvážení k prospěchu, po jejím shlednutí a s plným uznáváním její osobnosti (§ 86 návrhu).

Výjimku z požadavku předchozího souhlasu se zákrokem stanoví návrh v ustanovení § 83 odst. 1 návrhu. Tímto důvodem je stav nouze, který je vymezen obdobně jako v současné úpravě (vycházející z Úmluvy o biomedicíně a zákona o péči o zdraví lidí). Konkrétně návrh uvádí tři podmínky, které musí být splněny. Za první musí být život člověka v náhlém a patrném nebezpečí (v současnosti postačuje ohrožení zdraví nikoli nutně života). Za druhé nelze v tomto stavu nouze získat souhlas způsobem popsáním výše. A za třetí musí být provedení zákroku nezbytné ve prospěch zdraví dotčeného člověka. V takovémto stavu nouze návrh stanoví, že namísto dotčeného člověka, který není s to udělit souhlas pro byt' jen přechodnou neschopnost projevit vůli (vlivem intoxikace, bezvědomí etc.) a který nemá zákonného zástupce, udělují za něj (zástupný) souhlas určené osoby blízké. V první řadě jsou to blízké osoby přítomné u dotčeného člověka, a to především manžel, popřípadě jiná osoba blízká, která osvědčí o dotčeného člověka mimořádný zájem. Není-li žádná taková osoba přítomna, vyžaduje se souhlas manžela, není-li ho, souhlas rodičů, popřípadě jiné osoby

blízké, kterou lze bez obtíží zjistit a zastihnout, nehrozí-li nebezpečí z prodlení (§ 83 odst. 1 návrhu). Teprve není-li možno postupovat podle výše uvedených pravidel (například proto že dotčený člověk takovou blízkou osobu nemá nebo tato není s ohledem na časové možnosti dosažitelná), lze zákrok provést bez jakéhokoli souhlasu.

Formulace uvedeného ustanovení ovšem svádí k takové interpretaci, která je minimálně problematická. Především stávající dikce by mohla vést k závěru, že je-li možno vyžádat souhlas blízké osoby a tato souhlas udělí, nelze (ani život zachraňující) zákrok provést. Taková koncepce je ovšem podle autora této práce zcela nepřijatelná, a to z důvodů podrobněji popsanych v této práci v části 5.1.1 Zdravotní péče v sekci Zvláštní ustanovení k ochraně dětí a osob trpících duševní poruchou. Citované ustanovení také preferuje přítomnou osobu blízkou před dotčenému člověku nejbližšími osobami (jako je například manžel nebo rodič) i za situace, kdy tyto nejbližší osoby jsou dosažitelné bez nebezpečí z prodlení.

Návrh dále stanoví, že při splnění podmínek stavu nouze (popsaných výše) se nepoužijí ustanovení § 79 až 81 návrhu. Také v tomto případě se zdá, že je v návrhu chybně uveden odkaz (podobně jako v § 86 návrhu). Ustanovení § 79 návrhu pojednává o podmínkách pro podání vysvětlení před zákrokem. Ustanovení § 80 návrhu obsahuje vymezení rozsahu, v němž je nezletilec oprávněn udělovat souhlas se zákrokem. Konečně ustanovení § 81 návrhu se zabývá požadavky na formu souhlasu se zákrokem. Při splnění podmínek stavu nouze, je ovšem zákrok realizován bez souhlasu i bez podání vysvětlení před zákrokem. Jako pravděpodobnější se tudíž jeví, že citované ustanovení mělo za účel vyloučit použití ustanovení § 84 až 86 návrhu, tj. použití norem o soudním přivolení k provedení zákroku u osob, které nejsou zcela svéprávné.

Bylo-li zasaženo do integrity člověka, který byl ve stavu, kdy nemohl posoudit, co se s ním děje, a nedal-li sám k zákroku souhlas, musí mu být, jakmile se jeho stav změní, vysvětleno, jaký zákrok byl na něm proveden, a musí být poučen o možných následcích a nebezpečích zákroku způsobem, kterému bude s to porozumět (§ 88 návrhu).

Konečně po vzoru Úmluvy o biomedicině bylo do návrhu vtěleno rovněž ustanovení o dříve vyslovených přáních člověka ohledně zásahů do jeho integrity (§ 83 odst. 2 návrhu), které zní: „Při zákroku i při udělení souhlasu se vezme zřetel na dříve vyslovená známá přání člověka, do jehož integrity má být zasaženo.“ Bohužel jeho dikce je obdobně strohá jako v textu Úmluvy o biomedicině, takže problémy stávající úpravy (podrobněji popsané v této práci v části 5.1.1 Zdravotní péče v sekci Dříve vyslovená přání) nikterak neřeší.

Pokud jde o nakládání s částmi lidského těla (Část první, Hlava II, Díl 2, Oddíl 5, Pododdíl 5), odkazuje návrh (§ 96 návrhu) na zvláštní zákon (zákon č. 285/2002 Sb., transplantační zákon) a sám se omezuje pouze na formulaci základních obecných pravidel. Člověk, jemuž byla odňata část těla, má právo se dozvědět, jak s ní bude naloženo (§ 95 odst. 1 návrhu). Bez souhlasu člověka nelze použít části jeho těla k účelům zdravotnickým nebo výzkumným, anebo k účelům povahou neobvyklým (§ 95 odst. 2 návrhu).

Samostatná ustanovení (Část první, Hlava II, Díl 2, Oddíl 5, Pododdíl 6 Ochrana lidského těla po smrti člověka) jsou věnována tomu, jak má být po smrti naloženo s tělem a tomu, zda smí být pitváno. O obou těchto otázkách vždy rozhoduje dotčený člověk a jen zvláštní zákon může stanovit, kdy takové rozhodnutí nemusí být respektováno (§ 97 návrhu). Pro pitvy je stanoven obdobný režim jako pro transplantace ex mortuo, tj. zemře-li člověk, aniž projeví nesouhlas s pitvou, platí, že s jejím provedením souhlasí (§ 99 návrhu). Kdo si nepřeje, aby po jeho smrti bylo jeho tělo pitváno, zapíše své stanovisko do rejstříku vedeného podle zvláštního zákona nebo učiní patřičné prohlášení přímo vůči konkrétnímu zdravotnickému zařízení (§ 100 návrhu). Nesouhlas je samozřejmě možno kdykoli odvolat (§

101 odst. 1 návrhu). Zvláštní ustanovení se zabývá otázkami spojenými s pohřbem (§ 98 návrhu).

Návrh se věnuje také možným zásahům do svobody v souvislosti s poskytováním zdravotnické péče (Část první, Hlava II, Díl 2, Oddíl 5, Pododdíl 4), když v ustanoveních § 89 až 94 upravuje práva člověka zadrženého ve zdravotnickém zařízení. Krom podmínek zadržení návrh deklaruje důležitou zásadu, podle které sama skutečnost, že soud rozhodl o přípustnosti zadržení, je pouze schválením nuceného pobytu zadrženého v zdravotnickém zařízení, ale nezabavuje ho práva odmítnou určitý zdravotnický zákrok (§ 93 návrhu).

V části o závazcích je do návrhu nově začleněn smluvní typ smlouva o léčebném výkonu (§ 2363 až 2377 návrhu), který upravuje práva a povinnosti mezi lékařem a pacientem vyplývající z provedení léčebného výkonu poskytovatelem (lékářem) vůči příkazci (pacientovi).

Další důležitá ustanovení se pak nacházejí v Části čtvrté Hlavě III věnované závazkům z deliktů, mj. též ze zásahů do přirozených práv. Návrh tak především stanoví, že se nepřihlíží k ujednání předem vylučujícím nebo omezujícím povinnost k náhradě újmy způsobené člověku na jeho přirozených právech a práva na náhradu takové újmy se současně člověk nemůže ani platně vzdát (§ 2628 návrhu). Kdo odpovídá za újmu na důstojnosti člověka, zejména na jeho životě, svobodě, cti, těle, zdraví, na jménu nebo jiných jeho osobních právech, nahradí škodu i nemajetkovou újmu, kterou tím způsobil, přičemž jako nemajetkovou újmu je povinen odčinit také způsobené duševní útrapy (§ 2686 návrhu). Návrh počítá s kvalifikovanými okolnostmi při způsobení újmy (úmyslné způsobení, s použitím lsti, pohrůžky zneužitím závislosti poškozeného či autority škůdce, diskriminaci poškozeného), které budou důvodem přiměřeného zvýšení přiznávané náhrady (§ 2687 návrhu). Nově návrh zavádí i povinnost k náhradě ceny zvláštní oblíbenosti, jestliže zvláštní okolnosti způsobení újmy (zejména hrubá nedbalost, úmyslná touha ničit nebo ublížit) takový postup odůvodňují (§ 2701 návrhu).

Na první pohled je patrné, že připravovaná rekodifikace se problematikou ochrany osobnosti fyzické osoby zabývá na podstatně větší ploše než dosud platný občanský zákoník. Do kodexu jsou zapracována některá pravidla, která nejsou ve stávajícím zákoníku výslovně zakotvena a která byla dovozena během takřka čtyřiceti let jeho platnosti výkladem občanskoprávní teorie a soudní praxe (jen namátkou: lidské tělo je pod ochranou i po smrti člověka; svolení k rozšiřování záznamů projevů osobní povahy lze odvolat kdykoli, to ale nevylučuje odpovědnost za vzniklou škodu). Připravovaná rekodifikace je tak jen dalším potvrzením rostoucího významu lidské osobnosti a její nerušené realizace v hektické moderní společnosti a silícího důrazu na poskytování ochrany univerzálními prostředky občanského práva a současně je také pouze další z řady odpovědí na změny, ke kterým v této oblasti dochází.

SHRNUTÍ

Rigorózní práce se zabývá problematikou ochrany osobnosti fyzické osoby. Komplexně pojednává toto téma v oblasti občanského práva a dále odkazuje na související ustanovení v dalších právních odvětvích.

V Úvodu práce je podán přehled právních předpisů, které se k předmětné materii vztahují. Základ je obsažen v právu ústavním a v některých mezinárodních smlouvách, těžiště leží v občanském právu (zejména občanském zákoníku) a jednotlivé specifické otázky jsou řešeny též v právních předpisech práva rodinného, pracovního, obchodního, trestního či správního.

Ve druhé části je stručně pojednána historie vývoje právní úpravy vztahující se k ochraně osobnosti fyzických osob, a to jak historie obecná, tak historie právní úpravy na území České republiky.

Třetí část se zabývá teoretickými otázkami ochrany osobnosti, a to všeobecným osobnostním právem v objektivním smyslu, všeobecným osobnostním právem v subjektivním smyslu a jeho vlastnostmi, vymezením subjektů tohoto práva i subjektů odpovídajících povinností, definováním předmětu tohoto práva a výčtem jednotlivých hodnot, které jej tvoří, případy zákonem stanoveného omezení osobnostního práva a konečně i konkrétními prostředky právní ochrany před neoprávněnými zásahy do osobnostního práva a podmínkami jejich uplatnění, včetně zvláštních případů peněžité satisfakce.

Čtvrtá část se věnuje procesním aspektům uplatňování nároků na ochranu osobnosti. Nejprve shrnuje možnosti obrany před neoprávněnými zásahy do osobnosti fyzické osoby a dále popisuje postup při vydání předběžných opatření, odchylky soudního řízení specifické pro uplatňování nároků při porušení ochrany osobnosti i stručnou úpravu řízení o ústavní stížnosti.

Pátá část představuje jednotlivé složky osobnosti fyzické osoby. Největší prostor je věnován ochraně tělesné integrity (zejména podmínkám poskytování zdravotní péče, včetně poučení o zdravotnickém zákroku a informovaného souhlasu k zákroku, dále tzv. kosmetickým operacím, lékařskému pokusu, transplantacím, odběru krve, umělému oplodnění, umělému přerušení těhotenství a eutanazii). Práce přitom vychází nejen z českých zákonů, ale také z Úmluvy o biomedicíně, která měla a má značný vliv nejen na výklad stávajících právních předpisů, ale jejich novelizace. Ostatními složkami osobnosti, jichž se tato práce týká, jsou osobní svoboda, občanská čest, lidská důstojnost, jméno, podoba, projevy osobní povahy a osobní soukromí.

Šestá část práce obsahuje stručný popis právní úpravy dvou komplexních problémů (tj. problémů zasahujících obvykle několik složek osobnosti současně). Prvním je ochrana před zásahy do osobnosti ze strany médií (podle tiskového zákona a zákona o rozhlasovém a televizním vysílání). Druhým problémem je ochrana osobních údajů (podle zákona na ochranu osobních údajů).

Závěrem práce srovnává základní rozdíly mezi v současnosti účinnou právní úpravou ochrany osobnosti fyzické osoby a mezi normami vyplývajícími z návrhu nového občanského zákoníku, jenž je projednáván v Parlamentu České republiky.

CONCLUSION

Dissertation deals with matters of protection of natural persons. This issue is comprehensively discussed from the civil code point of view and further refers to regulations of other legal sectors.

The introduction consists of overview of legal regulations, which are relevant to the discussed topic. The foundation is set forth in the constitutional law and in several international agreements, the main focus lies in the civil law (especially in the civil code) and individual specific questions are also covered by regulations of family, labor, corporate, criminal and administrative laws.

The second part of the work briefly deals with historical development of legal regulation which pertains to protection of natural persons. It covers history in general as well as history of legal regulations of the Czech republic.

Third section concerns theoretical questions of protection of persons. That is, it discusses general personal law in the objective sense, general personal law in the subjective sense and it also covers its features. Further, it defines subjects as well as objects of this law, cases of legal personal limits, and concrete rights of action in order to avoid unlawful infringement of rights. Finally, it concerns conditions of application of one's rights, together with special cases of financial satisfaction.

Fourth section addresses procedural aspects of application of one's rights towards protection of persons. First it sums up possibilities of unlawful interference into natural person's rights and further it describes procedure on obtaining preliminary measures and variances of trial specific for application of claim when protection of persons was breached.

Fifth section introduces individual components of personality of natural person. Protection of physical integrity is the main issue addressed in this part (especially conditions of providing health care, including the way how patient is informed about provision of medical help, about so called cosmetic surgeries, medical experiments, transplantation, blood taking, artificial insemination, interruption and euthanasia). The work is based not only on Czech legislation, but also on Treaty on biomedicine, which had great impact not only on current legislation, but also on its amendments. Other individual components which this section addresses are personal freedom, personal honor, human dignity, name, resemblance, exposure of personal character and personal privacy.

Sixth section comprises of brief description of legal regulations of two complex problems (i.e. problems which interfere with several components of personality at one time). The first one is protection against unlawful personal interference from the media (according to the press law and broadcasting and television law). Second problem is personal data protection (according to the personal data protection act).

In conclusion, the work compares differences between current effective legislation of protection of persons and between legal norms that arise from newly proposed civil code, which is being considered in the Parliament of Czech republic.

SEZNAM KLÍČOVÝCH SLOV

Osobnost

Tělesná integrita

LIST OF KEYWORDS

Personality

Physical integrity

SEZNAM ZDROJŮ A LITERATURY

Použitá literatura

1. Bartoň, M.: Svoboda projevu, 1. vydání, Linde Praha, 2002
2. Boguszak, J. – Čapek, J. – Gerloch, A.: Teorie práva, 1. vydání, Eurolex Bohemia, 2001
3. Čapek, J.: Evropský soud a Evropská komise pro lidská práva, Linde Praha, 1995
4. Doležilek, J.: Přehled judikatury ve věcech ochrany osobnosti, 1. vydání, Aspi Publishing, 2002
5. Drápal, L., Bureš, J. a kol.: Občanský soudní řád I. § 1 až 200za. Komentář, 1. vydání, Praha : C.H.Beck, 2009
6. Eliáš, K. – Zuklínová, M.: Principy a východiska pro nový kodex soukromého práva, 1. vydání, Linde Praha, 2001
7. Filip, J., Holländer, P., Šimíček, V.: Zákon o Ústavním soudu. Komentář, 1. vydání, C.H.Beck, 2001
8. Haškvcová, H.: Lékařská etika, 3. vydání, Galén, 2002
9. Haškvcová, H.: Práva pacientů. Komentované vydání, Praha – Havířov, 1996
10. Holub, M. a kolektiv: Občanský zákoník. Komentář. 1. svazek, 2. vydání, Linde Praha, 2003
11. Švestka, J. – Spáčil, J. - Škárová, M. –Hulmák, M. a kol.: Občanský zákoník I. § 1 - 459. Komentář, 1. vydání, Praha: C. H. Beck, 2008
12. Jelínek, J. – Drašík, A. – Hasch, K. – Nováková, J. – Nováková, Š.- Sovák, Z. – Ševčík, V.: Trestní právo procesní, 2. vydání, Eurolex Bohemia, 2002
13. Knap, K. – Švestka, J.: Ochrana osobnosti v československém občanském právu, Orbis, Praha, 1969
14. Knap, K. – Švestka, J.: Ochrana osobnosti podle československého práva, 2. vydání, Panorama, 1989
15. Švestka, J. - Jehlička, O. - Pavlík, P. - Plecítý, V. – Knap, K.: Ochrana osobnosti, 3. vydání, Linde, Praha a.s., 1996
16. Knap, K. – Švestka, J. – Jehlička, O. – Pavlík, P. – Plecítý, V.: Ochrana osobnosti podle občanského práva, 4. vydání, Linde Praha, 2004
17. Knappová, M. – Švestka, J. a kol.: Občanské právo hmotné. svazek 1., 3. vydání, Aspi Publishing, 2002
18. Macková, A., Štědroň, B.: Zákon o elektronických úkonech a autorizované konverzi dokumentů s komentářem, včetně souvisejících zákonů a prováděcích předpisů, Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2009
19. Musil, Kratochvíl, Šámal a kolektiv: Trestní právo procesní, 2. vydání, C.H.Beck, 2003
20. Novotný, O. – Dolenský, A. – Jelínek, J. – Vanduchová, M.: Trestní právo hmotné I. Obecná část, 3. vydání, Codex, 1997
21. Novotný, O. – Dolenský, A. – Púry, F. – Rizman, S. – Teryngel, J. - Vokoun, R.: Trestní právo hmotné II. Zvláštní část, Codex, 1997
22. Pavlíček, V. a kol.: Ústava a ústavní řád České republiky 2. díl: Práva a svobody, 2. vydání, Linde Praha, 1999
23. Rouček, F. - Sedláček, J.: Komentář k čs. obecnému zákoníku občanskému 1. díl, (Právnícké knihkupectví a nakladatelství V. Linhart, 1935) reprint CODEX, 1998
24. Sommer, O.: Učebnice soukromého práva římského II. díl, Praha, 1964

25. Šustek, P. a Holčapek, T.: Informovaný souhlas. Teorie a praxe informovaného souhlasu ve zdravotnictví, 1. vydání, ASPI a.s., 2007

Časopisecké články

1. Bartoň, M.: Svoboda projevu, právo na kritiku a ochrana osobnostních práv, Právní rádce, 2002, č. 5
2. Bobek, M.: Helena, kontakt na mafiány a nové obrysy svobody slova v judikatuře Ústavního soudu, Soudní rozhledy, 2005, č. 10, s. 357 - 364
3. Boguszak, J.: Diferenciace lidských práv, Právník, 2000, č. 3
4. Doležal, T.: K náhradě škody za nechtěné dítě, Právní rádce, 2005, č. 8, s. 13 – 16
5. Doležilek, J.: Právo na odpověď a na dodatečné sdělení podle nového tiskového zákona, Právní rozhledy, 2000, č. 10
6. Doležilek, J.: Z nové procesní judikatury Nejvyššího soudu, Soudní rozhledy, 1999, č. 9
7. Eliáš, J.: Ochrana osobnosti v socialistickém občanském právu, Právník, 1966, č. 3, s. 196
8. Fenyk, J.: Stručné zamyšlení nad trestností usmrcení na žádost a z útrpnosti a v případě tzv. asistované sebevraždy (euthanasie), Trestní právo, 2004, č. 6, s. 4 - 11
9. Haderka, J.: Surogační mateřství, Právní obzor, 1986, č. 10, s. 931 a násl.
10. Herczeg, J.: Případ Caroline von Hannover – zveřejnění fotografií ze soukromí prominentů, Právní rozhledy, 2004, č. 23, s. 877 - 878
11. Holub, M.: Jednorázové odškodnění při usmrcení podle novely občanského zákoníku (zák. č. 47/2004 Sb.), Bulletin advokacie, 2004, č. 6, s. 49
12. Jahnsová, A. – Kuča, R.: Nad právními otázkami euthanasie u nás i ve světě, Právní rozhledy, 1997, č. 7
13. Jelínek J.: Nad jednou aktuální otázkou adhezního řízení, Právo a zákonnost, 1991, č. 4, s. 222
14. Jírka, V.: Tzv. informovaný souhlas pacienta s lékařským zákrokem jako nezbytný předpoklad přípustnosti zásahu do jeho tělesné integrity, Právní rozhledy, 2004, č. 15, s. 566
15. Kadečka, S.: Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti v soudní praxi, Časopis pro právní vědu a praxi, 1999, č. 2
16. Kamlach, M.: Několik poznámek k novelizaci § 13 občanského zákoníku, Právo a zákonnost, 1991, č. 3
17. Knap, K.: K problematice práva na ochranu osobnosti, Socialistická zákonnost, 1966, č. 2
18. Knap, K.: Ochrana cti a důstojnosti v československém občanském právu, Socialistická zákonnost, 1969, č. 1
19. Knap, K.: Ochrana podoby v československém občanském právu, Právní obzor, 1969, č. 2
20. Knap, K. – Švestka, J.: Prostředky občanskoprávní ochrany osobnosti občanů, Právo a zákonnost, 1991, č. 6
21. Knap, K. – Švestka, J. – Melichar, M.: Některé aktuální problémy spojené s odebráním orgánů (tkání) a jejich transplantací, Socialistická zákonnost, 1972, č. 10
22. Langášek T.: Právo pozůstalých na informace a přístup ke zdravotnické dokumentaci zesnulého, Právní rozhledy, 2002, č. 9, s. 466 a násl.
23. Luby, Š.: Občianskoprávna ochrana osobnosti, Právní obzor, 1968, č. 9

24. Maštálka, J.: Pokrok v právní úpravě, Právní rádce, 2000, č. 7
25. Mitlöhner, M.: Euthanasie – náměty k diskuzi, Zdravotnictví a právo, 2002, č. 11
26. Mitlöhner, M.: Vybrané právní a etické problémy spojené s narozením těžce malformovaného jedince, Zdravotnictví a právo, 2001, č. 2
27. Munková, J.: Rozšíření ochrany soukromí u význačných osobností soudobých dějin, Právní rozhledy, 1996, č. 11
28. Pichrt, J.: Zanikají smrtí zaměstnance pohledávky na náhradu za bolest a ztížení společenského uplatnění, Bulletin advokacie, 2009, č. 7 - 8, s. 56 – 58
29. Piltz, A. – Schmitz, W.: Vývoj v ochraně osobnostních práv v současné německé judikatuře, Právní rozhledy, 1996, č. 11
30. Repík, B.: Z rozhodnutí Evropského soudu lidských práv (O svobodě projevu), Právní praxe, 1993, č. 7
31. Schelle, K. - Ostřížek, T. - Man, V.: Darování a transplantace lidských tkání a orgánů, Právní rádce, 2004, č. 1, s. 5
32. Sigmundová M., Telec I.: Přehled některých právních a etických otázek ochrany osobnosti, Soudní rozhledy, 2003, č. 3, s. 74
33. Slivkaničová, I.: Pojetí lékařského experimentu podle čs. právního řádu, Právník, 1990, č. 6
34. Stolínová, J.: Vybrané otázky postavení občana a jeho práv při poskytování zdravotní péče v nových podmínkách, Právo a zákonnost, 1991, č. 4
35. Svoboda, P.: Informovaný souhlas pacienta při lékařských zákrocích (teoretická východiska, Úmluva o biomedicíně), Zdravotnictví a právo, 2005, č. 7 – 10
36. Švaňhal, R.: Ochrana osobnosti fyzických osob, Právní rozhledy, 2000, č. 9
37. Švestka, J.: Několik úvah nad otázkami omezení všeobecných osobnostních práv, Právník, 1970, č. 6
38. Švestka, J.: Několik úvah nad předmětem všeobecných osobnostních práv, Právní obzor, 1970, č. 2
39. Telec, I.: Osobnostní práva a rekonstrukce českého občanského soukromého práva, Právní praxe, 2001, č. 1 – 2
40. Telec, I.: Přirozené právo osobnostní a jeho státní ochrana, Právní rozhledy, 2007, č. 1, s. 1
41. Vojtek, P.: K judikatuře Nejvyššího soudu v otázkách náhrady za bolest a ztížení společenského uplatnění, Soudní rozhledy, 2007, č. 8, s. 296 – 297
42. Zerzánová, D.: Právní a morální aspekty eutanázie, Časopis pro právní vědu a praxi, 2000, č. 3

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

ABGB	Všeobecný občanský zákoník z roku 1811
AutZ	zákon č. 121/2000 Sb., o právu autorském a o právech souvisejících s právem autorským (autorský zákon)
LZPS	Listina základních práv a svobod, vyhlášená usnesením předsednictva České národní rady pod č. 2/1993 Sb.
ObZ	zákon č. 513/1991 Sb., obchodní zákoník
OSŘ	zákon č. 99/1963 Sb., občanský soudní řád
OZ	zákon č. 40/1964 Sb., občanský zákoník
S III	Nejvyšší soud o občanském soudním řízení v některých věcech pracovněprávních, občanskoprávních a rodinněprávních (vydal Nejvyšší soud ČSSR, SEVT Praha 1980)
SprŘ	zákon č. 500/2004 Sb., správní řád
SRS	zákon č. 150/2002 Sb., soudní řád správní
TiZ	zákon č. 46/2000 Sb., o právech a povinnostech při vydávání periodického tisku (tiskový zákon)
TranZ	zákon č. 285/2002 Sb., o darování, odběrech a transplantacích tkání a orgánů a o změně některých zákonů (transplantační zákon)
TŘ	zákon č. 141/1961 Sb., o trestním řízení soudním (trestní řád)
TZ	zákon č. 40/2009 Sb., trestní zákoník
Úmluva	Úmluva o ochraně lidských práv a základních svobod, publikovaná pod č. 209/1992 Sb.
Úmluva o biomedicině	Úmluva na ochranu lidských práv a důstojnosti lidské bytosti v souvislosti s aplikací biologie a medicíny publikovaná pod č. 96/2001 Sb. m. s.
Ústava	zákon č. 1/1993 Sb., Ústava České republiky
ZA	zákon č. 85/1996 Sb., o advokacii
ZOOÚ	zákon č. 101/2000 Sb., o ochraně osobních údajů
ZoP	zákon č. 200/1990 Sb., o přestupcích
ZoR	zákon č. 94/1963 Sb., o rodině
ZOŠ	zákon č. 82/1998 Sb., o odpovědnosti za škodu způsobenou při výkonu veřejné moci rozhodnutím nebo nesprávným úředním postupem
ZP	zákon č. 262/2006 Sb., zákoník práce
ZPZ	zákon č. 20/1996 Sb., o péči o zdraví lidu
ZRTV	zákon č. 231/2001 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání
ZUPT	zákon č. 66/1986 Sb., o umělém přerušeni těhotenství

OBSAH

1. Úvod	1
2. Historie	7
2.1 Obecná historie.....	7
2.2 Historie na našem území.....	9
3. Teoretické otázky	15
3.1 Všeobecné osobnostní právo v objektivním smyslu.....	15
3.2 Všeobecné osobnostní právo v subjektivním smyslu.....	16
3.3 Subjekty práv a povinností.....	20
3.4 Objekt všeobecného osobnostního práva.....	24
3.5 Omezení všeobecného osobnostního práva.....	26
3.6 Právní prostředky ochrany všeobecného osobnostního práva.....	31
3.6.1 Občanskoprávní sankce za nemajetkovou újmu.....	32
3.6.2 Specifické případy peněžité satisfakce.....	39
3.6.3 Občanskoprávní sankce za majetkovou újmu – škodu.....	45
4. Procesní aspekty	47
4.1 Úvod.....	47
4.2 Činnost soudu před zahájením řízení.....	49
4.3 Civilní proces.....	52
4.3.1 Specifika civilního procesu ve věcech ochrany osobnosti.....	52
4.3.2 Nezákonné důkazy.....	57
4.4 Řízení před Ústavním soudem.....	59
5. Jednotlivé složky osobnosti	62
5.1 Tělesná integrita.....	62
5.1.1 Zdravotní péče.....	62
Úvod.....	63
Povinnost mlčenlivosti zdravotníků a právo na informace.....	64
Poučení pacienta.....	68
Souhlas pacienta se zákrokem.....	76
Výjimky ze souhlasu.....	77
Odepření souhlasu.....	80
Dříve vyslovená přání.....	82
Zvláštní ustanovení k ochraně dětí a osob trpících duševní poruchou.....	83
Závěr – odpovědnost za lékařský zákrok.....	87
5.1.2 Tzv. kosmetické operace.....	89
5.1.3 Lékařský pokus.....	89
5.1.4 Transplantace.....	91
5.1.5 Odběr krve.....	94
5.1.6 Umělé oplodnění.....	95
5.1.7 Umělé přerušování těhotenství.....	98
5.1.8 Eutanazie.....	99
5.2 Osobní svoboda.....	104

5.3	Občanská čest a lidská důstojnost.....	106
5.4	Jméno.....	110
5.5	Podoba.....	112
5.6	Projevy osobní povahy.....	113
5.7	Osobní soukromí.....	114
6.	Komplexní problémy.....	119
6.1	Ochrana osobnosti před neoprávněnými zásahy médií.....	119
6.2	Ochrana osobních údajů.....	124
7.	Závěr.....	131
	Shrnutí (v českém jazyce).....	138
	Shrnutí (v anglickém jazyce).....	139
	Seznam klíčových slov (List of keywords).....	140
	Seznam zdrojů a literatury.....	141
	Seznam použitých zkratk.....	144
	Obsah.....	145